

Az Európai Unió külső energiapolitikája

Importfüggőség, ellátásbiztonság és integráció

Pálfiné Sipócz Rita

2011.

Világgazdaság Tanszék

Témavezető:
Dr. Palánkai Tibor
akadémikus

© Pálfiné Sipőcz Rita, 2011.

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK MULTIDISZCIPLINÁRIS
DOKTORI ISKOLA

Az Európai Unió külső energiapolitikája

Importfüggőség, ellátásbiztonság és integráció

PhD. értekezés

Pálfiné Sipőcz Rita

Budapest, 2011.

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK MULTIDISZCIPLINÁRIS
DOKTORI ISKOLA

Az Európai Unió külső energiapolitikája

Importfüggőség, ellátásbiztonság és integráció

PhD. értekezés

Pálfiné Sipőcz Rita

Budapest, 2011.

Köszönetnyilvánítás:

Ezúton köszönöm meg témavezetőmnek, Dr. Palánkai Tibornak hasznos, előremutató tanácsait és támogatását.

Tartalomjegyzék

ÁBRÁK JEGYZÉKE	8
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	8
BEVEZETÉS	9
1. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA FOGALMA	10
1.1. A KUTATÁS TÁRGYA.....	10
1.2. MÓDSZERTAN	13
1.2.1. Fogalom meghatározások	15
1.3. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA AZ INTEGRÁCIÓELMÉLETEK TÜKRÉBEN	16
1.3.1. A külső energiapolitika politikaelméleti keretei	16
1.3.2. Gazdasági integrációelméleti keretek	21
2. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE.....	26
2.1. A JOGI-INTÉZMÉNYI KERETEK FEJLŐDÉSE.....	26
2.1.1. A külső energiapolitikát érintő hatáskörök	30
2.2. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA FEJLŐDÉSE AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓBAN	33
2.2.1. Az európai energetikai együttműködés kezdetei (1951-1956)	34
2.2.2. Struktúraváltás és válság (1957-1973).....	34
A szénkorszaktól a kőolajimport-függésig	34
Az első energiastratégiák	35
A Nemzetközi Energia Ügynökség	38
2.2.3. Válság és válságkezelés – egyéni utakon (1974-1988).....	40
2.2.4. Belső piac és normaexport – energiapolitika az új geopolitikai helyzetben (1989-2005).....	44
Az Energia Charta Szerződés.....	45
Kísérlet a belső piac kialakítására	49
Az ellátásbiztonság előtérbe kerülése	52
2.3. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA MEGJELENÉSE, CÉL- ÉS ESZKÖZRENDSZERE A KÖZÖSSÉGI DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN (2006-2010)	54
3. STRUKTURÁLIS (ENERGIAGAZDASÁGI) FELTÉTELRENDSZER.....	64
3.1. ENERGIAGAZDASÁGI TENDENCIÁK A VILÁGBAN	64
3.2. AZ EURÓPAI UNIÓ: A VILÁG LEGNAGYOBB ENERGIAIMPORTŐRE	69
3.2.1. Prognózisok - növekvő importfüggőség.....	69
3.2.2. Vevő-szállítói kapcsolatok: aszimmetrikus interdependencia	72
3.2.3. A földrajzi bővülés dinamikája.....	73
3.3. SOKFÉLELÉS AZ EGYSÉGBEN – A TAGÁLLAMOK ENERGIAGAZDASÁGA ÉS AZ EU.....	76
3.3.1. A tagállamok energiagazdasági jellemzői – egy lehetséges csoportosítás.....	76
3.3.2. A tagállamok ellátásbiztonsága.....	80
3.3.3. A homogenitás hiánya – az aszimmetrikus sokkok veszélyei	82
Magyarország energiagazdasági jellemzői	85
3.4. IMPORTFÜGGŐSÉG ÉS KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA - AZ ELLÁTÁSBIZTONSÁG KÖZÖSSÉGI MEGKÖZELÍTÉSE, MINT A „KÖZÖS HANG” KIHÍVÁSA.....	86
3.4.1. Az importfüggőség kockázatainak mérséklése	86
Az import visszafogása és a külső energiapolitika.....	87
A függés szimmetrikusabbá tétele és a külső energiapolitika	90
3.4.2. Az importfüggőség integrációt gátló aspektusai	91
4. ENERGIAÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ EU KÜLKAPCSOLATI RENDSZERÉBEN.....	92
4.1. KÜLPOLITIKAI KERETEK.....	92
4.1.1. Az EU külpolitikájának sajátosságai.....	93
4.2. AZ EU KÜLKAPCSOLAT-ÉPÍTÉSI IRÁNYAI AZ ENERGIAPOLITIKA TÜKRÉBEN	96
4.2.1. A délkelet-európai energiaközösség	97
4.2.2. Az európai szomszédságpolitika	99
EU-mediterrán együttműködés	100
Fekete-tengeri szinergia.....	103
A Fekete-tenger térségét érintő egyéb kezdeményezések	104
Keleti partnerség.....	106

Együtműködés az Öböl-térség országaival	107
Afrika	110
A Balti-tenger térsége	111
Nemzetközi szervezetek.....	112
4.2.3. Az EU-orosz energiaügyi együttműködés	114
EU-orosz gazdasági kapcsolatok	115
Oroszország, mint energia-nagyhatalom.....	119
Oroszország energiastratégiája	120
Az Európai Unió és Oroszország energiaügyi együttműködése.....	122
Az EU-orosz energiaügyi együttműködés kilátásai	129
5. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA, MINT EGYÜTMŰKÖDÉSI MODELL	131
5.1. ALAPELVEK.....	132
5.2. CÉLTERÜLETEK ÉS CSELEKVÉSI SZINTEK.....	133
5.2.1. <i>Ellátásbiztonság – tagállami cselekvés, közösségi támogatás</i>	133
5.2.2. <i>Versenyképesség – regionális piaci integráció</i>	134
5.2.3. <i>Fenntarthatóság – közösségi fellépés a globális szinten</i>	135
5.3. ESZKÖZÖK.....	136
5.3.1. <i>Normaexport</i>	136
5.3.2. <i>Strukturált párbeszéd</i>	137
5.3.3. <i>Horizontális programok</i>	139
5.4. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA HAJTÓERŐI	140
5.5. A KÜLSŐ ENERGIAPOLITIKA DILEMMÁI	141
5.5.1. <i>Kompetencia-kérdések</i>	141
5.5.2. <i>Belső divergencia</i>	143
5.5.3. <i>Piac, vagy politika?</i>	144
5.5.4. <i>Az interdependencia dilemmája</i>	145
ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	146
A hipotézisek értékelése	147
További megállapítások, következtetések	153
Az értekezés új, illetve újszerű megállapításai	156
További vizsgálatra javasolt kérdések	158
FÜGGELÉK.....	159
IRODALOMJEGYZÉK.....	170
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	178
PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK.....	180

Ábrák jegyzéke

1. sz. ábra: A külső energiapolitika hatásköri modellje.....	32
2. sz. ábra: Az EK fűtőanyagmérlege 1950-2000	34
3. sz. ábra: A világ energiahordozó exportjának%-os változása az egyes időszakokban.....	65
4. sz. ábra: A világgazdaság egyes szereplőinek energiatermék-importja származási régió szerint (2007, M USD)	66
5. sz. ábra: A kőolaj világpiaci árának alakulása 1861 és 2007 között	68
6. sz. ábra: A mindenkori Európai Közösségek energia-importfüggőségének alakulása (százalék)	70
7. sz. ábra: Az EU gázfogyasztására irányuló prognózisok változása az ezredfordulótól napjainkig	71
8. sz. ábra: Az EK-6 tagállamok importfüggősége 1960-2007	74
9. sz. ábra: Az 1973-1995 közötti bővítésekben érdekelt tagállamok importfüggősége csatlakozásuktól napjainkig	75
10. sz. ábra-.....	76
11. sz. ábra: Az EU kőolaj- és földgázimportjának változása származási hely szerint (2000-2007)	76
12. sz. ábra: Az EU-27 és tagállamai 2005. évi ellátásbiztonsága (S/D index) és annak várható százalékos változása 2020-ra.....	81
13. sz. ábra: Energia-intenzitás az EU-27 országaiban 2005-ben	83
14. sz. ábra: A tiszta szén technológiákban rejlő potenciál az EU energiapolitikai céljainak tükrében 2050-ig	88
15. sz. ábra: A Nabucco-gázvezeték tervezett útvonala.....	105
16. sz. ábra: A keleti partnerség államai	106
17. sz. ábra: Az EU kereskedelmi forgalma Oroszországgal 2005-09 (M euró).....	116
19. sz. ábra: Az orosz földgáztermelés alakulása (2001-2011)	120
20. sz. ábra: Az Energia Charta Konferencia és Egyezmény tagjai és megfigyelői	159
21. sz. ábra: A világ végső energiahordozóinak alakulása energiahordozónként 1971-2005 (Mtoe).....	160
22. sz. ábra: A kitermelési ráta, valamint kereslet-kínálati viszonyok alakulása 1965-2025 között	160
23. sz. ábra: A kereslet-kínálati index (Supply/Demand Index) modell struktúrája.....	167
24. sz. ábra: Az EU-27 tagállamok ellátásbiztonsága (S/D index) a 2005. évi sorrendben.....	168
25. sz. ábra: Az Oroszországból az EU-ba vezető kőolaj- és földgázvezetékek	169
26. sz. ábra: A főbb orosz földgázlelőhelyek és csővezetékek	169

Táblázatok jegyzéke

1. sz. táblázat: A primer energiahordozók felhasználásának prognosztizált struktúrája az EU-25-ben (%-os megoszlás, kerekített értékek, 1990-2030).....	71
2. sz. táblázat: Az EU-25 import-függőségének prognosztizált alakulása energiahordozónként (% , 1990-2030).....	71
3. sz. táblázat: Az EU-27 külkereskedelmi forgalma a fő szénhidrogén-szállító országokkal.....	73
1. sz. táblázat: Az EU-27 energia-mixe (2006) és importfüggősége (2007), százalék	77
2. sz. táblázat: Az energiatermékek adóztatása az EU tagállamokban 2008-ban	84
3. sz. táblázat: A tervezett európai földgázvezetékek főbb adatai	129
4. sz. táblázat: Az Európai Unió szomszédságát érintő, energetikai jelentőségű multilaterális külkapcsolati szervezeti keretei	138
5. sz. táblázat: Az EK-6 országok energia-importfüggősége 1960-2007 (százalék)	161
6. sz. táblázat: Az 1973-1995 közötti bővítésekben érdekelt tagállamok importfüggősége csatlakozásuktól napjainkig (százalék)	162
7. sz. táblázat: Az EU-27 és tagállamai bruttó belföldi energiahordozófelhasználása (energia-mix), Mtoe, 2007.....	163
8. sz. táblázat: A kőolajimport relációs szerkezete az EU-27-ben és tagállamaiban (2004, százalék).....	164
9. sz. táblázat: A földgázimport relációs szerkezete az EU-27-ben és tagállamaiban (2004, százalék).....	165
10. sz. táblázat: Az Európai Unió importfüggőségének alakulása	166
11. sz. táblázat: Az EU-27 tagállamok energiafelhasználási jellemzőinek várható alakulása 2005-2020	168

Bevezetés

Az Európai Unió energiapolitikai integrációját lassú, szerves fejlődés jellemzi, megtorpanásokkal és újbóli nekilendülésekkel. A stratégiai ágazatnak számító energiaszektorban az eltérő érdekszerkezetű tagállamok különösen éberrel őrzik szuverenitásukat, így a közösségi kompetenciák kialakulása a többi területhez képest lassabban, nehezebben valósul meg. Napjainkban azonban olyan kihívásokkal (gazdasági-pénzügyi, környezeti és energiaválsággal) szembesül az EU, amelyek lépéskényszerbe hozhatják az akadozó energiaügyi együttműködést. Mint Delors rávilágít, e krízisek kitérésre lehetőséget is kínálnak, a válságból kivezető utat ugyanis a fenntartható fejlődésen és a harmadik évezred technológiáin alapuló új ipari forradalomban betöltendő vezető szerepe jelentheti Európa számára.¹ Az energiapolitika tehát fontos területe lehet Európa gazdasági-társadalmi megújulásának.

Az Európai Unió energiapolitikai érdekei túlmutatnak földrajzi határain; az energiaellátást érintő import-függőségi, fenntarthatósági és versenyképességi kérdések mindegyike erős nemzetközi összefüggésekkel bír, így a külkapcsolati dimenzió erősödéséhez vezet. Az energiaügyi együttműködésben – építve annak kibontakozó piacsabályozási, intézményi és infrastrukturális vívmányaira –, megfogalmazódott az uniós szintű külső energiapolitika, a „közös hang” igénye. A külső energiapolitika koncepciójának megfogalmazására 2006 márciusában, a nem sokkal az ukrán-orosz gázvitát követően nyilvánosságra hozott *Európai stratégia az energiaellátás fenntarthatóságáért, versenyképességéért és biztonságáért* alcímet viselő zöld könyv (a továbbiakban: 2006. évi zöld könyv) keretében került sor.² A dokumentum elvei máig meghatározzák a politikaformálást az energiaügyi külkapcsolatok terén. A koordináció szándéka ezzel együtt több évtizedes múltra vezethető vissza: az energiaügyek külkapcsolati (külgazdasági és külpolitikai) dimenziójának lassú fejlődése az importfüggőség meghatározóvá válásától, a hatvanas évektől tetten érhető az EK dokumentumaiban.³ A *külgazdasági dimenzió* erősödését elsősorban az importfüggőség növekedése, a világpiaci árak volatilitása és emelkedő trendje, az ebből fakadó

¹ Jacques, Delors: A Call for a European Energy Community in: Andoura-Hancher-van der Woude: Towards a European Energy Community: A Policy Proposal, Notre Europe, March 2010.

² COM(2006)105

³ Lásd részletesen: Pálfiné Sipőcz Rita [2010a]: Az EU külső energiafüggősége, mint kohéziós erő? Európa Újragondolása Műhelytanulmányok, 2010.

versenyképességi kockázatok, az importhoz kapcsolódó beruházási- és tranzitkérdések megoldatlan problémái, valamint a villamos energia és földgáz-piac uniós liberalizációja és az exportőrök energia-piacainak centralizációs tendenciái közti aszimmetriák okozták.⁴ A *külpolitikai dimenzió* az energiabiztonság megrendülésével, az energiakérdés szekuritizációjával erősödött fel. Az energiapolitikai együttműködés ugyanakkor – stratégiai jelentősége miatt – mindig fontos része volt az államközi kapcsolatoknak, túlmutatva a gazdasági együttműködésen.⁵

Az értekezés célja, hogy az integráció dinamikus fejlődését feltételezve pillanatképet adjon az energiaügyi külkapcsolati együttműködésről. A feltételek sajátosságaiból adódóan – akár a világgazdasági, a külpolitikai, vagy a hatásköri kérdéseket vizsgáljuk – egy új együttműködési modell, egy többrétegű, bonyolult kompetenciarendszeren nyugvó, sajátos eszközöket igénylő politika keretei bontakoznak ki.

1. A külső energiapolitika fogalma

1.1. A kutatás tárgya

Az energiapolitika történelmileg három prioritásnak rendelődött alá: a termelés és fogyasztás igényeit kielégítő, olcsó energiaellátásnak, az ellátás biztonságának, valamint a környezetvédelmi kívánalmaknak.⁶ Ezek megvalósítása egyúttal súlyos ellentmondásokat hordoz,⁷ és a közöttük fennálló viszony adott körülmények között különféle fontossági sorrendeket eredményezhet. Az uniós energiapolitikának e három cél egyensúlyára kell törekednie, vagyis egy fenntarthatóbb energia-mixre, miközben az ellátásbiztonság javul, az árakat pedig a piac határozza meg (noha az utóbbi területen egyre több egyensúlyrontó tényező lép fel).⁸ Úgy tűnik, hogy napjainkban mindhárom területen súlyosbodó kihívásokkal kell megküzdenie az Uniónak és tagállamainak. Az utóbbi évek energiapiaci folyamatai arra utalnak, hogy az olcsó energia korszakának – legalábbis a szénhidrogének tekintetében – vége. Az árak volatilitása folyamatosan emelkedő tendenciával párosul, melyben jelentős szerepet játszik a bevonható új

⁴ Az importfüggőség integrációs összefüggéseiről lásd Pálfiné Sipőcz Rita [2010b]: Importfüggőség és integráció az Európai Unió energiaügyi együttműködésben. *Európai Tükör* 2011. április

⁵ Az energiapolitika stratégiai szerepének történelmi és világpolitikai összefüggéseiről lásd pl. Vajda György [2005]: Energiaellátás és globalizáció *Energiagazdálkodás* 2115. 46. évf. 2. sz. 3-8.

⁶ Palánkai, Tibor [2004]: Az Európai integráció gazdaságtana, Aula Budapest 159.

⁷ Hegedüs Miklós [2007]: Energiapolitika: az Európai Unió és Magyarország Az Elemző 2007/1. 65.

⁸ Coby Van der Linde [2008]: Turning a Weakness into a Strength, IFRI

lelőhelyek egyre költségesebb – és mint a mexikói-öbölbeli katasztrófa rávilágít – egyre kockázatosabb kiaknázhatósága. A klímaváltozás és a fosszilis energiára épülő energiaszektor egyre jelentősebb környezetvédelmi kockázatokat hordoz, amelynek hosszú távú társadalmi költségei beláthatatlanok, s amely egyre szélesebb, a politikai döntéshozókra irányuló társadalmi nyomást vált ki. Az ellátásbiztonság a fejlett ipari országok szénhidrogén-forrásainak kimerülésével, a készletek politikailag kockázatosabb és földrajzilag nehezebben elérhető térségekre koncentrálódásával romlik.

Az uniós energiapolitika (EEP – European Energy Policy) a tagállami politikákat *kiegészítő* közösségi politika, de a már említett energiapolitikai célok külön-külön is eltérően érintik a Közösséget és tagjait. Az energiabiztonság szavatolása tagállami hatáskör, a versenyképesség összefügg a közösségi kompetenciákat erősítő belső energiapiac kiteljesítésével, míg a fenntarthatóság az európai gazdasági-társadalmi modell alapeleme, és jellemzően közös célkitűzések tagállami szintű megvalósításával realizálódik.⁹ A három, eltérő közösségi-tagállami munkamegosztással megvalósuló energiapolitikai cél elválaszthatatlan a külső, harmadik országbeli, illetve globális kihívásoktól. A biztonságos energiaellátást az EU országainak egyre inkább külső forrásokra támaszkodva kell biztosítaniuk, miközben a – hosszabb távú – versenyképességi és a fenntarthatósági kihívásokkal is megbirkóznak.¹⁰ Ma a 27 tagú Európai Unió energiafogyasztásának fele, 2030-ra várhatóan kétharmada – a földgáz 84, a kőolaj 93%-a – importból származik. Az importfüggőség és a kínálat-vezérelt, átpolitizálódó szénhidrogén piac szükségszerűen az energiaügyi külkapcsolatok felértékelődéséhez vezet. A fenntartható fejlődést szolgáló erőfeszítések, mind a globális szabályozási kérdések, mind az importfüggőség mérséklésének alternatív eszközeként fontos külkapcsolati dimenzióval bírnak. Az olcsó energiaellátás kérdését tekintve nemcsak az EU, mint makrorégió versenyképessége, de a versenyképességet szolgáló belső piac kiteljesítése is rendelkezik külkapcsolati dimenzióval. Ahogy a három energiapolitikai törekvés szorosan összefügg, úgy ezek külkapcsolati vonatkozásai is kihatnak egymásra. Az *európai uniós külső energiapolitika* (EEEP – European External Energy Policy) igényének megfogalmazódása azonban – közös

⁹ Sipőcz Rita [2008. a]: Az európai integráció, mint új típusú gazdaság- és társadalomszervezési modell, *Grotius e-könyvtár*

¹⁰ Az EU energiapolitika Lisszabon, Moszkva és Kiotó háromszögében fejlődik, amelyek a versenyképesség, ellátásbiztonság és fenntarthatóság szempontjait szimbolizálják. Lásd Bas R. Percival: The Risk of Energy Securitization on the Eurasian Continent, *Clingendael briefing papers*, July, 2008.

külpolitika és energiapolitika híján – az integráció sajátos jelenségének tekinthető, amelynek vizsgálata fontos adalékkal szolgálhat az európai integráció sokrétű folyamatának megértéséhez. Az értekezés arra vállalkozik, hogy bemutassa az EEEP főbb vonásait, az intézményesülését, közösségiesedését befolyásoló tényezőket.

A témaválasztás több szempontból is időszerű. Egyrészt, az integráció sokat emlegetett megrekedésével párhuzamosan az energiapolitikára ható világgazdasági kényszerek befolyásolják az integrációs folyamatot és feltevésem szerint hozzájárulhatnak annak kiszélesedéséhez, mélyüléséhez, s az EU, mint nemzetközi aktor jelentőségének növekedéséhez. E folyamat része lehet a közös külső energiapolitika kibontakozása is. Másrészt, Magyarország import-sebezhetősége miatt különösen fontos, hogy milyen hatásai vannak az EU által sürgetett „közös hangnak” az energiaellátásra. Harmadsorban, a külső energiapolitika feldolgozottsága a hazai irodalomban szerény, így indokolt annak átfogó bemutatása.

Tekintettel arra, hogy a külső energiapolitika sajátos határterület, a kül- és biztonságpolitika, az energiapolitika, a környezeti és kutatás-fejlesztési politikák területeit is érinti, szorosan összefügg a nemzetközi együttműködés gazdasági és politikai kérdéseivel, ideértve azok nemzetközi jogi hátterét és a reálfolyamatokat egyaránt, kapcsolódik a nemzetközi szervezetek tevékenységéhez csakúgy, mint a multinacionális energiavállalatokéhoz, így a hozzá kapcsolható fejlemények teljes körű bemutatása túlmutat egy doktori értekezés keretein. Ennek ellenére törekszem arra, hogy átfogó képet nyújtsak a külső energiapolitika kialakulásáról, külső és belső feltételrendszeréről, az energiapolitikában és az európai integrációban betöltött helyéről, célkitűzéseiről, és azokról az eszközökről, amelyek e célokat szolgálhatják.

Hipotézisek:

H1. Az Európai Unió külső energiapolitikája a külkapcsolatok egyes részterületein valójában már létezik. Az energiaügyi külkapcsolatainak közösségiesedése azokon a területeken sikeres, ahol szilárd közös normák alakultak ki. Az Európai Unió külső energiapolitikája a másodlagos jog fejlődésére alapozva, annak szomszédos térségekre való kiterjesztésében (normaexport) nyilvánul meg.

H2. Az EU külkapcsolatai a koncentrikus körök elvét követik, amelyben az uniós normarendszer eltérő intenzitással érvényesül. A normaexport sikerének a partnerek eltérő érdekstruktúrája szab határt; míg a környező tranzit országokkal az EU-nak, mint

modernizációs centrumnak közös szabályozási térséget sikerült létrehozni, addig az exportőrök döntő részével erre egyelőre nincs remény.

H3. Az EEEP, mint formálódó együttműködési modell az integrációs folyamat sajátos terméke: egyszerre kell tükröznie az EU társadalmi-gazdasági modelljének értékeit és a tagállamok ellátásbiztonsági érdekeit.

H4. Az Unió szintjén az energia-importfüggőség – az ellátási kockázatok révén – kihat az integrációs folyamatra: közös kitörési stratégiák megfogalmazására ösztönözve külsődleges integrációs hajtóerővé válik.¹¹ Az ellátásbiztonságot fokozó közösségi erőfeszítések része és egyben eredménye lehet a külső energiapolitika fejlődése.

H5. A „közös hang,” az egységes, átfogó külső energiapolitika további kibontakozásának elsődleges akadálya a tagállamok jelenlegi és jövőbeni energiabiztonsági jellemzőinek és ebből fakadó érdekeinek különbözősége. Amennyiben nem nő az ellátásbiztonság kohéziója és nem sikerül az energiabiztonság kérdésére közösségi választ találni, az az energiaügyi integráció megrekedését vetíti előre, és az EEEP fejlődését is kétségessé teszi.

1.2. Módszertan

Az, hogy milyen módon, milyen körülmények hatására zajlik az EEEP közösségiesedése, az integrációelmélet egyik alapkérdésére vezethető vissza, arra, hogy mik az integráció mozgatórugói, hajtóerői. A gazdasági és politikatudományi *integrációelméletek* áttekintése adja a dolgozat elsődleges értelmezési keretét.

Tekintettel arra, hogy a külső energiapolitika fogalma az uniós diskurzus napirendjén 2006 óta szerepel, az erre irányuló kutatások is alapvetően az ezredfordulót követő időszakra vonatkoznak. Ezzel együtt, az EEEP általunk vázolt, a külgazdasági és energiagazdasági szükségszerűségek változásán alapuló dinamikus megközelítése szükségessé teszi az energiagazdasági feltételrendszer, másrésről, ehhez igazodóan a közösségi politikaalkotás állomásainak retrospektív bemutatását, ehhez kapcsolódóan a vonatkozó nemzetközi jogi keretek fejlődésének áttekintését. A téma *fejlődéstörténeti szempontú megközelítése* nemcsak arra szolgál, hogy az ezredfordulót követő időszak eseményeit történeti kontextusban vizsgálva realisabb képet alkothassunk a külső energiapolitika szerepéről, de megfelelő – rugalmas – keretet kínál az európai integráció

¹¹A külvilág irányából érkező kihívások (olajár-robbanások, a Szovjetunió szétesése, vagy az orosz-ukrán gázviták) mozgósító erővel bírtak a külkapcsolati együttműködés elmélyítésében.

térbeli kiterjedésének figyelembe vételéhez is, melynek során az energiapolitika preferenciái, érdekei, kihívásai folyamatosan változtak. A fejlődéstörténeti áttekintés döntően a dokumentumelemzés módszerének alkalmazásával, a kezdetektől napjainkig született, a témában releváns közösségi dokumentumok figyelembe vételével történt.

A politikaalkotás keretfeltételeinek felvázolásához áttekintem a politika értelmezési keretét adó világgazdasági feltételrendszert, az EU és a tagállamok energiagazdasági jellemzőit, a külpolitikai kontextust, valamint a terület intézményi- és szabályozási hátterét. Az import-kitettségek változásának az integrációra gyakorolt – a külső energiapolitika kialakulását ösztönző – feltételezett hatása vizsgálatának előfeltétele az EU és tagállamai energiagazdasági jellemzőinek, ezen belül a külkapcsolati vonatkozások áttekintése. Mindez alapvetően az 1951-től napjainkig terjedő statisztikai adatok másodelemzésével valósul meg.

A külső energiapolitika mozgásterének bemutatásához a külpolitika elemzés szereplőközpontú és strukturalista megközelítését egyaránt alkalmazom. Ennek eszköze a tagországok, illetve a közösség energia-profiljának felrajzolása, elsősorban *statisztikai adatok másodelemzésével*, valamint az energiapiaci integráció külgazdasági összefüggéseinek bemutatása. A tagállamok energiabiztonsági jellemzőinek összevetéséhez, a kooperáció iránti elkötelezettséghez a CIEP-modell eredményeire építő, azt az ellátásbiztonsági várakozásokkal kibővítő elemzést alkalmazok.

Az integráció energetikai külkapcsolatainak elemzésekor *nemzetközi kapcsolatok elméleteinek főbb iskoláihoz kapcsolódó elemzési módszerek* alkalmazása adja a vizsgálat másik dimenzióját. A realizmus az energiaellátás, a liberalizmus a belső piac szabályrendszerének külkapcsolati megjelenése, illetve a szereplők preferenciái a külkapcsolatokban, a neofunkcionalizmus az EEEP intézményesülését jelző tovagyrűző hatásokat, a konstruktivizmus az európai modell kérdéskörét segít megvilágítani. Ezek adják az EEEP vizsgálatának másik elméleti keretét. Az együttműködés mozgatórugóit, fejlődési lehetőségét a gyakorlatban is megvizsgálom. Az egyes relációk, ezen belül kiemelten a részletes elemzés alá vont EU-orosz kapcsolatok bemutatásakor alapvetően dokumentumelemzésre támaszkodom, amelyet szakértői mélyinterjúkon nyert információkkal, valamint a külkereskedelmi és befektetési statisztikák másodelemzésével kívánok teljesebbé tenni.

Végül, megkísérlem felrajzolni a politika formálódó modelljét; alapelveit, céljait, eszközeit, hajtóerőit és dilemmáit. Az EU, mint nemzetközi aktor nem homogén; a tagállami és közösségi, valamint a nem kormányzati szereplők jelenléte többszintű

érdekstruktúrát eredményez, másrészt a tagállami-közösségi hatáskör-megosztás is eltérő az energiapolitika egyes célterületein. Ennek kapcsán a tagállamok és a közösség *kompetenciáit*, illetve gazdasági és politikai érdekviszonyait tekintem át, feltételezve, hogy a gazdasági és egyéb nem kormányzati szervezetek érdekei végső soron megjelennek a nemzetközi aktorok működésében.

Az uniós iratanyag dokumentumelemzésének tapasztalatai alapján, a külső energiapolitika, és az energiaügyi külpolitika kifejezéseket szinonimaként használom. Elemzési egységem az Európai Unió, a téma megvilágításához szükséges tagállami és világgazdasági szintű kitekintéssel.

1.2.1. Fogalom meghatározások

Ellátásbiztonság: adott fogyasztói kör indokolt energiaigényének kielégítéséhez szükséges energia a megfelelő mennyiségben és minőségben, elfogadható kockázat mellett rendelkezésre állása.

Energia intenzitás: az egységnyi termeléshez felhasznált energiamennyiség. Számítása: a bruttó belföldi energiafogyasztás és a bruttó nemzeti termék hányadosa

Energiahatékonyság: a teljesítményben, a szolgáltatásban, a termékekben vagy az energiában kifejezett hozam és a befektetett energia aránya

Európai gazdasági-társadalmi modell: Az uniós országok közös fejlődési filozófiáját testesíti meg. Az európai szociális piacgazdaságok közös nevezőjeként, a világgazdaság fejlett régiói közül a szolidaritást, az állami gondoskodást leginkább felvállaló fejlődési centrumként, illetve a tagállamok közös értékválasztáson alapuló fejlődési stratégiájaként is értelmezhető együttműködés. A modell a gazdasági integráció gyümölcse; a Közösségen belül, a külkapcsolatokban és integrációs sémaként egyaránt – szolidáris és fenntartható gazdaság- és társadalomfilozófiája érvényesítésén keresztül – stabilizációs faktorként funkcionál.

EU külső energiapolitika: az integrációs intézmények, illetve a tagállamok közösségi szinten koordinált energiaügyi tevékenységének külkapcsolati dimenziója.

Integráció: különálló részeknek valamely nagyobb egészbe, egységbe való beilleszkedése, beolvadása, egységesülése.¹²

12 Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó 2003.

Interdependencia: kölcsönös függés, amelynek módosulása költségkihatással jár az érintett felek számára.

Importfüggőség: az ország/a Közösség saját energiaszükségletének külföldi energiavásárlásokból való biztosításának mértéke. Számítása: nettó behozatal-nettó kivitel / bruttó belföldi felhasználás (1962-ig), nettó energiaimport – bunker / bruttó belföldi primer (és azzal egyenértékű) energiafelhasználás (1963-tól).

Megújuló energiaforrások: a jelentősebb emberi közbeavatkozás nélkül is újratermelődő energiaforrások, főbb típusai a nap-, a szél-, a víz-, a geotermikus energia, a biomassa és a biogáz.

Normaexport: az EU külkapcsolati tevékenysége, melynek révén a közösségi jog egyes elemei az EU földrajzi határain kívül harmadik országok által alkalmazásra kerülnek.

Szekuritizáció: Az energiakérdés piaci mechanizmusoktól való eltávolodása, biztonságpolitikai tényező, amikor az energiabiztonság kudarca olyan, alapvető fenyegetésként jelenik meg az államra nézve, amelynek révén az egyezményes játékszabályok fölé, egy speciális politika keretébe, vagy e politika fölé helyezik azt.¹³

1.3. A külső energiapolitika az integrációelméletek tükrében

1.3.1. A külső energiapolitika politikaelméleti keretei

A külső energiapolitikát az európai integráció sajátos fejleményeként vizsgáljuk, amely az energia-külkapcsolatokban hagyományosan jellemző államközi kapcsolatok mellett a közösségi szint kialakulását jelzi. Az integráció, mint folyamat, és mint állapot meghatározására számos elmélet született. Mint Palánkai megfogalmazta, ezek irányulhatnak az integrációs folyamatok *tartalma*, az integráció *szervezeti alapformái és intézményei*, *politikái (mechanizmusai és szabályozása)*, *előnyei és hátrányai*, vagy az *integrációérettség* meghatározására, mely szempontok alkalmasak az integrációelméletek teljes körének lefedésére.¹⁴ Többségük azonban az integráció belső törvényszerűségeivel foglalkozik, és csak áttételesen nyújt támpontot az integráció és a külkapcsolatok összefüggéseinek feltárásához.

13 Bas R. Percival [2008]. A nemzetközi kapcsolatok elméletében a koppenhágai iskolához kapcsolt szekuritizáció, vagy biztonságiasítás fogalom különösen nagy karriert futott be. Lásd: Romsics Gergely [2007]: Az amerikai külpolitika – két perspektívában *Republikon* – Budapest Centre of Foreign Policy

14 Palánkai Tibor [2005]: Európai egyesülés - integrációelmélet (Új integráció gazdaságtanának szükségessége) *Magyar Tudomány*, 2005/10.

Az értekezés egyik célja az energia-importfüggés és az integráció közötti bonyolult összefüggésrendszer áttekintése, amelynek rétegeit az integrációelméletek segítségével igyekszem megvilágítani. Az importfüggőség kezelését alapvetően befolyásolja az *interdependencia dilemmájaként megfogalmazható* jelenség, amely a vevő-szállítói kapcsolatok intenzitásának ideális szintjére vonatkozik. Egyes iskolák, így a tranzakcionalizmus¹⁵ és a neoliberális institucionalizmus¹⁶ szerint a kapcsolatok intenzívebbé válása, illetve intézményesülése csökkenti a konfliktusok kockázatát. A realista-neorealista eszmekör szerint - ezzel szemben - a túlzott interdependencia csökkenti a biztonságot és diverzifikációra készítet, a biztonsági dilemma a különalkukat valószínűsíti a közösségi szempontokkal szemben, amely összességében csökkenti a nemzetközi rendszer biztonságát.¹⁷ A tranzakcionista álláspont fényében a külkapcsolatok közös szabályainak fokozatos fejlesztése létfontosságú az Unió számára. Ez az elv nem mond ellent a diverzifikációnak, hiszen az exportőrökkel fennálló kapcsolatok elmélyítése, szélesebb körű szabályozása akkor is előnyös, ha nem jár együtt az importfüggőség növelésével. Az orosz import ellátási zavarai előtt az előbbi, azt követően az utóbbi megközelítés erősödött az Unióban. E kérdés megítéléséhez szükséges a kapcsolatok minőségének megkülönböztetése. A reálgazdasági kapcsolatok intenzitása, szimmetrikus-aszimmetrikus jellege a külkereskedelmi és befektetési statisztikákon keresztül mérhető, míg az intézményi kapcsolatok intenzitását a nemzetközi jogi és egyéb, jogilag nem kötelező erejű megállapodások, dokumentumok, együttműködési fórumok jelzik. A függés csökkentésére az utóbbi időben mind a források terítése (diverzifikáció), mind a szabályozási háttér erősítése megfigyelhető.

Az európai integráció folyamatát végigkísérte a föderalizmus és a kormányköziség (intergovernmentalizmus) követőinek vitája, s talán nem túlzás állítani, hogy az energiaellátás stratégiai kezelése ma is a kormányköziség erős bástyájaként működik az Unióban. Az elmélet alapja a nemzetközi politikaelmélet realista iskolája, mely szerint a nemzetközi viszonyok főszereplői az önérdék-követő, versengő államok, amelyek

¹⁵ Deutsch szerint az államközi kommunikáció növeli a rendszer stabilitását (Palánkai [2004] 30-31.)

¹⁶ Alapelemei a demokratikus béke koncepciója, a szabadkereskedelem és a jólét összefüggése, valamint az intézmények szerepe. Keohane szerint a nemzetközi intézmények csökkentik a tranzakciós költségeket és alkalmasak a piaci kudarcok kivédésére, az államokat együttműködésre ösztönözve pedig segítik a kollektív cselekvés közben felmerült problémák áthidalását. (Robert Gilpin [2004]: Nemzetközi politikai gazdaságtan, BUCIPE Budapest 351.)

¹⁷ A realista-neorealista eszmekör szerint a túlzott interdependencia csökkenti a biztonságot, így diverzifikációra készítet, lásd pl. Mearsheimer, John J. [1990]: Why We Will Soon Miss the Cold War

önállóan szerepelnek és ütköznek, ha érdekeik úgy kívánják. A nemzetközi politika zéróösszegű játék, amelynek célja az állam hatalmának megtartása.¹⁸ A Maastrichti szerződés végül kompromisszumos megoldást, szupranacionális első pillért (belső piacot), de a bel- és igazságügyi, valamint kül- és biztonságpolitikai együttműködés kormányközi rendjét alakította ki.¹⁹ Mindez az energiaügyi külkapcsolatok fejlődését is sajátos pályára állította: a belső piac hajtóerőt jelent a közösségi külkapcsolat-építés számára, míg a külpolitikai együttműködés koordinációja limitált.

A realista integrációelméletek középpontjában a hatalom és a rivalizálás áll, a regionális integrációk a nemzeti érdekek kiteljesítését szolgálják. Kiemelkedő szerepet játszanak az integrációs folyamatban azok a nagyhatalmak, amelyek – szintén nemzeti érdekeik mentén – hajlandók az integrációs törekvéseket előmozdítani. A realista Robert Gilpin szerint „a gazdasági egységesülés inkább követi, mint megelőzi a politikai integrációt”. Rámutat, hogy – különösen a kilencvenes évektől – a gazdasági nagyhatalmak nemzeti stratégiájának fontos elemévé vált a gazdasági regionalizmus, mint a „kompetitív és fenyegető globalizációs jelenségek” ellensúlyozásának eszköze, amely egyúttal az együttműködés révén gazdasági és politikai erejük növelését eredményezi.²⁰ Az EU vonatkozásában ez azzal is kiegészíthető, hogy a külső energiapolitikai együttműködés a külön-külön gyenge érdekérvényesítő képességgel rendelkező kisebb tagállamok alkuerejét növelheti. Ugyanakkor az a nézet, hogy a regionalizmus csupán a nemzeti célok kiterjesztését szolgálja, leegyszerűsítő. Az európai modell sajátosságai, így a közösségi léptékű belső piac, az egyént középpontba állító szociális és környezeti szempontok még a stratégiai ágazatnak számító energiapolitikában is teret nyertek az utóbbi időben. Így, noha az integráció – különösen az energiaszektorban – belátható időn belül nem is lehet az államközpontú rendszer alternatívája, jól átgondolt kompetencia-megosztás révén azt kívülről erősítő szupranacionális keret igen.

A társadalmi konstruktivizmus által vázolt európai integrációs jogi- és normatárséget a szabad versenyen, társadalmi igazságosságon és fenntartható fejlődésen alapuló „európai modell” fogalmával²¹ ragadhatjuk meg, amely a normaexport intézményén keresztül az energia-külkapcsolatok fontos tartalmi elemévé vált.

¹⁸ Arató Krisztina: Integráció-elméletek és az Európai Unió szociális párbeszéde, 8.

¹⁹ Bóka Éva [2008]: Az európai integráció, Corvina Kiadó, Budapest, 4.

²⁰ Gilpin [2004] 353-385.

²¹ Az európai társadalmi-gazdasági modellről lásd részletesen: Sipőcz Rita [2008]a.

Az energiapolitikai együttműködés vizsgálatának kézenfekvő kerete a funkcionalista elmélet, amely a kormányzás technokrata vízióját fogalmazza meg. Mitrany feltételezése szerint egyes funkcionális feladatok (posta, kommunikáció, egészségügy) nemzetközi szervezetek keretében hatékonyabban megoldhatók lennének, amely egyben a politikai határok jelentőségének csökkenését eredményezi. Noha Mitrany alapjaiban *elutasította a regionalitást*, az európai integráció intézményeit burkoltan elismeréssel illette, tekintve a működésükben fellelhető tiszta technokratikus elemeket.²² A funkcionális az energiapolitikában oly jelentős geopolitikai szempontokat nem érvényesíti, jelentősége mégsem lebecsülendő az EEEP együttműködési irányainak meghatározásában. A világgazdaság fenntartható energiagazdálkodása valószínűleg a funkcionális mentén valósulhatna meg a leghatékonyabban.

Az európai integráció már-már hivatalos teóriájává előlépett *neofunkcionalizmus* központi gondolata, hogy a gazdasági és technológiai hajtóerők mozdítják elő a politikai integrációt, és az államközi versengésben előtérbe kerülnek a gazdasági és egyéb jóléti szempontok.²³ A hazai érdekcsoportok számára az integráció saját gazdasági önérdekeik megvalósítását szolgálja. Ez az alapja a tovagyrúzó hatás („spillover effect”) tételének, amely az integráció hajtóerejeként a közösségi szintre emelt szakpolitikák bővülését, illetve más politika-területekre való áttérjedését jelenti.²⁴ A *funkcionális spillover* keretében az integráció adott ágazaton belül egyre több kérdésre terjed ki, így mélyül, és az egyes szakpolitikák egymásra hatása révén további ágazatokra is áttérjed. Az integráció terjedése révén a szuverenitás – vele együtt a döntéshozatal, a politikai alkufolyamatok és lojalitások rendszere – egyre inkább közösségi szintre helyeződik, ez a *politikai spillover* jelensége. Az *intézményi spillover* az intézmények, elsősorban a Bizottság tevékenységének integrációt kiterjesztő hatását jelenti. A *földrajzi spillover* az integráció fokozatos földrajzi terjedésére utal, a *kulturális spillover* fogalma a közösségi identitás megjelenését jelzi. A globális szemlélettel szemben a *regionalizmus első elméletének* tekinthető.²⁵ A neofunkcionalizmus ráirányítja a figyelmet a szereplők külkapcsolatokra ható érdek-artikulációs szempontjaira, valamint arra, hogy a nemzetközi együttműködést a maga komplexitásában, a politikai-társadalmi és gazdasági tényezőket figyelembe véve vizsgálhassuk. Az energiapolitikában sajátos

²² Ben Rosamond [2000]: Theories of European Integration, MacMillan Press, London 31.

²³ Gilpin [2004] 350.

²⁴ Haas [1964] 111. és O'Neill [1996] 7-53. A neofunkcionalizmus részletes elemzését adja Arató Krisztina. Integráció-elméletek és az Európai Unió szociális párbeszéde c. munkája

²⁵ Palánkai [2004] 52.

spillover jelenségek figyelhetők meg, az integráció ugyanis *nem áll meg az Unió politikai határainál*, azokban a térségekben is érvényesül, ahol az EU modernizációs centrumként kiterjeszti normarendszerét, egyfajta *modernizációs spillover* keretében. Ugyanakkor az EEEP kibontakozása maga is példa arra, hogy adott helyzet által életre hívott akciók további cselekvési szükségletet, azok pedig további akciókat indukálnak.

A neoliberális institucionalizmus²⁶ szemszögéből vizsgálva az energetikai külkapcsolatokhoz kapcsolódó intézményépítés hatóköre az energiapolitikai érdekeknek megfelelően túlnyúlik a közösségi határokon, előbbi esetben hiányos legitimitációval. Az Energia Charta Szerződés - illetve ennek szoros kapcsolódása a GATT/WTO jogrendjéhez -, az Energiaközösségről szóló szerződés, vagy akár az EU-orosz energiadialógus intézményrendszere bizonyítja, hogy az európai regionális integráció sikerrel alkalmazta az intézményépítés stratégiáját a tagállamok és a Közösség külső energiapolitikai törekvéseinek támogatásához. A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a nemzetközi intézmények akkor hatékonyak, ha megfelelő legitimitással rendelkeznek. Amennyiben a fő szénhidrogén-exportőröket nem sikerül bevonni, sem a piaci kudarcok kivédése, sem a tranzakciós költségek csökkentése, sem pedig a konfliktusok elkerülése nem valósul meg, a hátrányos hatások pedig tovagyűrűznek.

A kormányköziség a többszintű kormányzás (multi-level governance) elméletében került továbbgondolásra Lindberg és Scheingold munkássága nyomán. A többszintű kormányzás új struktúraként fogható fel, amelyben a szuverenitás alkotmányos alapjai változatlanok, de megjelennek a helyi és szubregionális érdekek és szereplők, az EU egyre inkább *önálló politikai egységgé* (polity) fejlődik. A létrejövő komplex struktúrákat egyesek a posztszuverén, illetve a posztmodern jelzővel illetik, Headley Bull új-középkori struktúráról beszél, amelyet „az átfedő hatalmak és többirányú lojalitások rendszere” jellemez.²⁷ A liberális kormányköziség²⁸ a tagállamok és az Unió alkotta kétszintű játéktérre, az államok közti alkuhelyzetekre, a magán- és állami szereplők érdekviszonyaira (pl. nemzeti bajnokok) irányítja a figyelmet. Az Unió önálló politikai alakulattá fejlődése az energiapolitikában is követhető az EU, mint nemzetközi aktor tevékenységében (nemzetközi szerződések, stratégiai partnerségek, stb.)

²⁶ Meghatározó eleme a demokratikus béke koncepciója, a szabadkereskedelem és a jólét összefüggése. Fő teoretikusa, Robert Keohane szerint a nemzetközi intézmények csökkentik a tranzakciós költségeket, alkalmasak a piaci kudarcok kivédésére, az államokat együttműködésre ösztönözve pedig segítik a kollektív cselekvés közben felmerült problémák áthidalását. (Gilpin [2004] 351.)

²⁷ Palánkai [2004], 55.

²⁸ Lásd bővebben A. Moravcsik: *The Choice for Europe: social purpose and state power from Messina to Maastricht*, Ithaca, NY : Cornell University Press, 1998.

1.3.2. Gazdasági integrációelméleti keretek

Míg a gazdasági integráció a gazdaság liberalizálását, koordinálását, harmonizálását igyekszik – az integráció szintjétől függően – megvalósítani a tagállamokban, addig az integrált közösség külvilághoz való viszonya gyakran mutat protekcionista vonásokat. Az EU vívmánya külkapcsolatai tekintetében a közös kereskedelempolitika, amely szilárd alapot képez a külkapcsolatok alakításában. Tekintettel arra, hogy az uniós energiapolitika elsődleges külgazdasági feladata az energiaimport biztosítása, s így jellemzően nem alkalmaz piacvédelmet, a gazdasági integrációelméletek első ránézésre nem tűnnek relevánsnak. Amiért mégis szükségesnek tartom a főbb irányzatokat felidézni, az három tényező köré csoportosítható. (1) Az olcsóbb, hatékonyabb, versenyképesebb energiaellátást célzó egységes belső piac az energetikai integráció alapkérdése, s egyben – annak földrajzi kiterjesztésén keresztül – a külső energiapolitikai együttműködés fontos eleme. (2) Az energiahordozó-ellátás (import) nem vizsgálható a többi külgazdasági folyamattól elszigetelten. A külkereskedelmi deficit ellentételezése a külgazdaság-politika fontos törekvése, ha mindez alapvetően a tagállamok szintjén realizálódik is. Miután a szállítók többsége nem WTO-tag, a rájuk irányuló külgazdasági stratégiát is egyedileg kell kialakítani, amelynek fontos eleme a közösségi szintű külkereskedelmi szabályrendszer és a befektetés-politika. (3) Végül, a gazdasági integrációelméletek fejlődése jól érzékelteti azokat a változásokat, amelyek a világgazdaságban és az európai regionális integráció gazdaságában végbementek, s amelyek az energetikai és külkapcsolati integráció mindenkori keretfeltételeit jelentették.

A nemzetközi gazdasági integráció elméleti alapjainak kidolgozása a klasszikus közgazdaságtanig nyúlik vissza (munkamegosztás-elméletek, abszolút és komparatív előnyök tana), a módszertani eszközök pedig a neoklasszikus és jóléti nemzetközi gazdaságtan munkamegosztás- és kereskedelemelméleteiből eredeztethetőek. A marxi elmélet szerint a technológiai fejlődés és a verseny az európai tőkésosztályokat gazdasági tevékenységük regionális szintű megszervezésére ösztönzi, így növekedhet a tőke nemzetközi versenyképessége, ugyanakkor nem foglalkozott a gazdasági integrációt motiváló egyéb (politikai, stratégiai) tényezőkkel.²⁹ A két világháború

²⁹ Gilpin [2004] 344-345

közötti liberális teoretikusok (Röpke, Haberler, Alfred Weber) is – az első világháború előtti, erősen integrált világgazdaságból kiindulva – a regionális integrációt a világgazdaság reintegrációjához vezető köztes megoldásnak tekintették.

Az integráció alaptermészetének megértéséhez érdemes felidézni Polányi gazdaság-ontológiai megközelítését. Eszerint *az integráció a gazdaság intézményesülési folyamata*, amelynek során egységre és stabilitásra tesz szert oly módon, hogy részei kölcsönös összefüggésre lépnek és újratermelődnek. Ez a folyamat ún. *integrációs sémák* segítségével írható le. A *reciprocitás* a szimmetrikus csoportosulások kölcsönösen megfelelő pontjai közti kapcsolatot, a *redisztribúció* egy központ felé irányuló, majd onnan kiinduló mechanizmusokat, a *csere* pedig a piaci rendszer szereplői közti oda-vissza mozgásokat modellezi. E sémák különféle intézményes alapokat feltételeznek: a reciprocitás szimmetrikus struktúrákat, a redisztribúció a központosítást, a csere pedig árszabályozó piacok valamilyen rendszerét. Noha adott társadalmi-gazdasági berendezkedést általában egy integrációs séma dominál, azok rendszerint együttesen jelen vannak, sőt fejlődési szakaszokat sem testesítenek meg.³⁰ Integrációról akkor beszélhetünk, ha az integrációs sémák működése nyomán új rendszer keletkezik. Az EU esetében domináns integrációs sémának az egységes belső piac tekinthető, amely mellett kétségtelenül jelen van a redisztribúció (így a közösségi támogatási programok és koordinációs mechanizmusok). E két séma a liberális, illetve a regulációs gazdaság-szervezési modellel mutat rokon vonásokat. A reciprocitás az egyes államközi, vagy nem-kormányzati szervezetek közötti funkcionális együttműködésre vonatkoztatható, amely fontos eleme az EU-n belüli mechanizmusoknak, de hiánya – például a tagországi struktúrák eltérése a szociális ellátórendszer, vagy az energiaszektor területén – komoly gátja lehet az integrációnak.

Az energiapolitika ebből a szempontból (1) a belső piaci „alapokat” tekintve részlegesen integrált, (2) ez a piaci integráció nem korlátozódik az EU jelenlegi területére. (3) A redisztribúció mértéke – akár forrás-, akár politikai koordináció terén – csekély, előbbi elsősorban K+F-re, energiahatékonysági programokra, valamint a TENs fejlesztésekre korlátozódik, (4) és a redisztribúció sem áll meg az EU határainál; a külkapcsolati aktivitás jelentős eleme, mind a mindenkori tagjelöltek irányában, mind pedig a fejlesztéspolitika célterületein. (5) A reciprocitás érvényesülése a tagállamok

³⁰ Polányi Károly[1976]: A gazdaság, mint intézményesített folyamat in: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet Budapest. 232-251. o.

eltérő energiagazdasági intézményrendszere miatt limitált. Az egységesülés az EEEP szempontjából a közös hangra képes intézményi koordinációt jelentheti.

A gazdasági integrációelméletek csoportosításának alapvető ismérve az *állam, illetve a központi hatalom szerepének* megítélése, a tulajdonviszonyok és a szabályozási feladatok meghatározásában fennálló különbözőségek.

A piaci liberalizáció az európai energiapolitika központi motívuma, mind a külső, mind a belső energiapolitika fontos elve lett, és különösen a csatlakozó országok vonatkozásában tűnik sikeresnek. Az integráció *liberális* felfogásának főbb mozzanatai: (1) Az integráció az áruk, szolgáltatások és a tényezők szabad, intenzív áramlásával valósul meg. (2) Az integrált terület piacgazdasági struktúra, amely versenymechanizmusok alapján automatikusan alakul ki. (3) Az integráció az árak kiegyenlítődését, makroszinten az általános gazdasági fejlettségi színvonalak közeledését vonja maga után. (4) Az áru és tényezőmozgások következtében belső piac jellegű viszonyok jönnek létre. (5) A piaci integráció a hatékonyság és a jólét növelésével jár együtt. (6) Nem foglalkozik az integráció belgazdasági struktúrákra gyakorolt hatásaival, leginkább a szabadkereskedelmi övezet, a vámunió, a közös piac és az egységes piac kereteire értelmezhető.³¹ A liberális eszmekör alkalmazási lehetőségének határt szab, hogy a világ energiapiacain a piaci struktúráktól való eltávolodás és az állami beavatkozás növekedése, az energiakérdés gazdasági kontextusból való kiragadása és a biztonságpolitika napirendjére helyezése (*securitization*), Nye terminológiájával a *low politics* világából a *high politics* világába helyezése figyelhető meg.

A neoliberais szemlélet térnyerése során nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági előnyök realizálása *a tagállamok fejlettségének közeledését*, kompetitív és nem monopolizált gazdasági szerkezet működését feltételezi, amely szükségessé tesz egyfajta központi regulációt.³² A liberális elméletekkel szemben megfogalmazódó legmarkánsabb kritikai irányzatot a gazdasági regulációs (dirigista) elméletek fogják össze. "Ezek az integrációt a *gazdaságpolitikák oldaláról* közelítik, s figyelmük leginkább a gazdasági unióra mint integrációs formára irányul."³³ A regulációs elméletek a piac és a liberalizálás

³¹ Palánkai [2004] 39-40.

³² Steiger Judit [1993]: Az európai integráció közgazdasági elmélete, ELTE, Budapest 26-27.

³³ Palánkai [2004] 47.

elfogadása *mellett* a nemzeti gazdaságpolitikák koordinációját, nemzetközi intézmények kialakítását javasolják. Jan Tinbergen az integrációt „optimális gazdasági szerkezet”-nek tekinti, amely elhárítja a piaci optimalizáció mesterséges akadályait. Tinbergen nyomán a szakirodalom megkülönböztet negatív, vagyis az államok közötti akadályok lebontására koncentráló, a közös piacig terjedő, valamint pozitív, vagyis közös, új szabályok kialakítása mentén fejlődő integrációt.³⁴ Az EEEP is új koordinációs mechanizmusok kialakítását igényli. Balassa a gazdaságpolitikai koordinációt a szabad kereskedelmi forgalom érdekében szorgalmazza. Kitamura szerint a gazdasági integráció kérdése része az optimális gazdaságpolitika problémájának, és az integrációhoz az együttműködésen, majd kooperáción keresztül, a szuverenitás fokozatos csökkenésével vezet az út. Tinbergen és Kitamura a nemzetközi gazdaságpolitikai koordináció intézményi hátterének kialakítása mellett érvel, amely a keynesiánus gazdaságpolitika nemzetközi kiterjesztéseként fogható fel.³⁵

Az energiapolitikában reálisan nem a teljes liberalizáció, illetve a reguláció közötti választás vetődik fel. Még a leginkább liberalizált energiapiacú angolszász országokban is – mint Palánkai rámutat – erőteljesen működik a piaci szereplők és az állam érdekeinek folyamatos egyeztetése, összehangolása.³⁶ A kérdés sokkal inkább az, hogy a regulációs feladatok ellátása milyen formában, és az államon belüli és közösségi kompetenciák közötti milyen megosztásban történjen, az „optimális gazdaságpolitika” milyen szuverenitás-vesztést bír el az energia területén. A dereguláció, a reprivatizáció korlátaira a rövid- és hosszú távú működési szempontok ellentmondásai is rámutattak. A villamosenergia-iparban a kilencvenes évek nagy üzemzavarai jelezték, hogy a beruházások nem rendelhetők alá a rövid távú költségvetés szempontoknak. A nemzetközi energetikai együttműködés átpolitizálódása is az állam szerepének megerősödését hozta. Az integrációt vizsgáló közgazdasági elméletek fejlődésének fontos állomása Mundell optimális valutaövezet elmélete. Feltételei a rugalmas és jól működő tényezőpiacok, olyan fokú belső homogenitás, amelyet már nem fenyegetnek érdemben külső aszimmetrikus sokkok, valamint a költségvetési transzferek a gazdasági zavarok elhárítására. Vizsgálja a strukturális különbségek szerepét az aszimmetrikus sokkokban,

³⁴ Kengyel Ákos-Palánkai Tibor [2004]: A gazdasági integráció fejlődési szakaszai, az EU-országok makrogazdasági helyzetének alakulása in: Blahó András (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, AULA, 143-145.

³⁵ Steiger [1993], 52-54.

³⁶ Palánkai Tibor [1991]: Energia és világgazdaság AULA, Budapest

ezzel összefüggésben a diverzifikációban rejlő lehetőségeket.³⁷ Olyan importcikkek, mint a kőolaj, a földgáz, vagy a szén esetében mind a tagországonként eltérő adóterhek, mind pedig az importköltségek hozzáadott értékhez való viszonya jelentős különbségeket eredményez és alááshatja az optimális valutaövezet működését.

Néhány további elmélet felvillantásával érzékelhető a téma komplexitása. A munkamegosztás-elméletek (Hartog, Kozma, Kamecki) az egyszerű áramlásokkal, vagy a kooperációval szemben az integrációt a teljes újrateherelési folyamatra és a külkapcsolatokra kiterjedő együttműködésként határozzák meg. A távolságelméletek szerint a konfliktusok a gazdasági-kulturális különbségekre vezethetők vissza, a fejlettségi színvonal közelítése és a tranzakciók szintje az integráció fontos tényezője. Mindez az exportőr- és tranzitországok többsége tekintetében, csakúgy, mint az EK belső integrációjában releváns összefüggésnek tekinthető. A kölcsönös függés az integráció legfontosabb tartalmi vonatkozása. A komplex interdependencia (Simai) nemcsak gazdasági, hanem politikai kategória is. Az integrált rendszer olyan mértékig kohéziós, amennyire fenntartja saját egyensúlyát és ellenáll a felbomlásnak (Deutsch). A nyitottság a határon kívüli gazdasági szereplők akcióinak való kitettséget jelzi, amely összefügg a kölcsönös függéssel, amelyet az integráció hoz létre (Hirst és Thomson), a kölcsönös függés azonban nem mindig vezet integrációra (Deutsch).³⁸ A kölcsönös függés az energiapiac esetében a jelentősebb exportőrökkel szemben és az integráción belül is megvalósul, amely a politikaalkotás egyik kulcsmomentuma kell, hogy legyen. Gilpin eklektikus megközelítése szerint az új gazdasági nagyhatalmak megjelenése a protekcionizmus, majd később regionális tömörülések felé terelte az államokat. A gazdasági biztonsági dilemma szerint a regionális integrációk egy-egy korábbi integrációra adott válaszlépésként is felfoghatók (az USA-t az EU, Japánt pedig a NAFTA ösztönözte), amelyben fontos szerepet játszott a kölcsönös bizalmatlanság.³⁹ A nemzetközi kereskedelemben erősödő oligopol verseny, a stratégiai kereskedelem és a méretgazdaságosság, amelyekhez a vállalatok regionális keretekben könnyebben

³⁷ Blahó András-Palánkai Tibor-Kengyel Ákos [2004]: Regionális integrációk és blokkok in: Blahó András (szerk): Világ gazdaságtan. Gazdasági fejlődés és diplomácia, AULA Budapest, 364.

³⁸ Lásd Palánkai [2004].

³⁹ Kozma szerint az európai integráció esetében „az alapvető mozgatórugó nem valamiféle „belső értékrend” vagy „szolidaritás”, hanem nagyon is tárgyyszerűen kézzel fogható gazdasági érdek. [...] Ez a gazdasági motívum Európában a régió világgazdasági centrumszerepének megvédése Észak-Amerika globális hegemoniatörekvéseivel szemben, világgazdasági pozícióinak megtartása – és mindezekhez a kedvező feltételek megteremtése –, fenntartása a gazdasági fejlődés számára.” Kozma Ferenc [2004]: A gazdasági integráció „fizikája” Pénzügyi Szemle, 2004/3., 267.

alkalmazkodnak, ugyancsak segítheti a folyamatot. Az energiapiaci integráció elsődleges motívuma kétségkívül a versenyképesség. A kilencvenes évektől az EU a belső piac kiteljesedésétől a versenyképesség mellett az energiabiztonság megteremtését is várta. Mára ugyan nyilvánvalóvá vált, hogy a piaci liberalizáció önmagában nem szavatolja az energiaellátás biztonságát, utóbbi viszont ösztönözheti a regionalizációt, hiszen az ellátási zavarok kiküszöbölésére a tagállamok új együttműködési formákat alakítanak ki (infrastruktúra-fejlesztés, információcsere, multilaterális egyezmények).

2. A külső energiapolitika fejlődéstörténete

2.1. A jogi-intézményi keretek fejlődése

Az Európai Unió elsődleges joganyaga nem szabályozza közvetlenül az energiaügyi külkapcsolatokat. Haghighi megállapítja, hogy a külső energiapolitika számára specifikus jogi alapok nem jöttek létre, a Közösségnek az Európai Közösséget létrehozó szerződésben⁴⁰ rögzített hatáskörei, így a 95. cikkben megjelenő funkcionális, jogközelítésre irányuló hatáskörök, a 308. és 100. cikkeken szabályozott ellátási problémák kezelése,⁴¹ valamint az esetjog – Közösség kompetenciáit bővítő – fejlődése képezik az együttműködés jogi alapját.⁴² A Lisszaboni szerződésben beiktatott energiapolitikai rendelkezések (EUMSZ 194. cikk) ugyanakkor, ha a külkapcsolatokat nem is nevesítik, de az energiaügyi együttműködés területeinek meghatározásával irányt szabnak azok fejlődésének (lásd később).

A politika elsődleges értelmezési keretét az energiaügyi, illetve a külkapcsolati kompetenciák fejlődése adja. A *Római szerződés* alapján elsősorban a belső piac, a gazdasági és szociális kohézió, és a verseny szabályai mentén fejlődött az energiaügyi integráció. A 30-37. cikkek rendelkeznek a mennyiségi korlátozások és az azokkal egyenértékű intézkedések eltörléséről és szabályozzák a kereskedelmi jellegű állami monopóliumokat. Az állami tulajdonú, és a különleges jogokkal rendelkező társaságok nem alkalmazhatnak az exportra és importra mennyiségi korlátozásokat, vagy azokkal egyenértékű intézkedéseket. Amennyiben ez feladatellátásukat nem akadályozza, az

⁴⁰ 2006.12.29. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 321 E/1

⁴¹ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 114., 352., 122. cikke. Az EUMSZ egységes szerkezetbe foglalt változata 2010.3.30. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 83.

⁴² Haghighi, Sanam Salem [2007] *Energy Security. The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries*. Hart Publishing, Oxford and Portland 420.

általános gazdasági érdekű szolgáltatásokat nyújtó társaságokra is alkalmazni kell a versenyszabályokat. A nyolcvanas években előtérbe került az energiaszektor privatizációja és deregulációja, amelyben különösen Nagy-Britannia járt élen. Az évtized közepétől az egységes piac programja is lendületet kapott, s az 1987-es Egységes Európai Okmány teremtette jogosítványokkal – a 14. cikk értelmében a belső piacra vonatkozó javaslatok többségi szavazással dőlhetnek el – esély nyílt a belső piaci és versenyszabályok energiaszektorra történő kiterjesztésére.⁴³ Mindez egyfajta kettősséget eredményezett, hiszen a Közösség az energiatermékek szállítási, kereskedelmi szabályai tekintetében szorgalmazhatta közös piaci szabályok kialakítását, míg az energiapolitika más területeire, így az energiabiztonságra, külkapcsolatokra nem terjedtek ki a közös politika keretei. Noha a Maastrichti szerződés továbbment a kül- és biztonságpolitikai együttműködés koordinációjában, annak kormányközi jellege nem változott, így a kettősség fennmaradt.⁴⁴ A *Maastrichti szerződés* beemelte az energiaügyeket a közösség tevékenységi területei közé, környezetpolitikai fejezete (130r. – 130t. cikk) pedig rögzíti, hogy a tagállamok kompetenciája az energia-mix meghatározása és az energiaellátás biztosítása.⁴⁵ A 129.b. cikk rendelkezett a transzeurópai hálózatok fejlesztéséről az energetikai infrastruktúra területén, a nemzeti hálózatok összekapcsolódását és a hozzáférést elősegítendő. Az EU közös érdekű projekteket határozhat meg és a Kohéziós Alapon keresztül hozzájárulhat a finanszírozásukhoz, továbbá *együttműködhet harmadik országokkal a közös érdekű projektek előmozdítása, a hálózatok átjárhatóságának biztosítása érdekében*. Az *Alkotmányos Szerződés tervezetének* III/256. cikke három közösségi célkitűzést fogalmazott meg: költséghatékony, biztonságos, a fenntartható növekedés követelményeinek megfelelő energiaellátást kell biztosítani.⁴⁶ A szerződés nem vált az uniós jogrend részévé, a célkitűzések azonban a továbbgondolás után is megmaradtak, sőt bővültek. A *Lisszaboni szerződésben*⁴⁷ már külön címen szerepel az energia, de az energiaügyeket továbbra is a megosztott hatáskörben szabályozott területek közé

⁴³ Janne Haaland Matlary [1999]: Energiapolitika: A nemzetitől egy európai keretig? In: Politikák születése az Európai Unióban, 1999. p. 53-74.58-59.

⁴⁴ A kilencvenes évektől több kezdeményezés született a közös energiapolitika egységes jogi alapjainak megerősítésére, a Bizottság jogosítványainak megerősítésére. 1990-ben a Bizottság arra tett javaslatot, hogy a közös energiapiacot, az ellátásbiztonságot, az energia- és környezetvédelmi politika szorosabban integrált közösségi rendszerét, valamint a külső politikát magába foglaló jogi alapot kell létrehozni, amely utóbbi erősíti a Közösség világban betöltött helyzetét és befolyását. (Matlary [1999] 66.).

⁴⁵ Szerződés az Európai Unióról (EUSZ) Az Európai Unió Hivatalos Lapja (92/C 191/01) 130s. cikk

⁴⁶ Varró [2006] 494.

⁴⁷ Lisszaboni szerződés 2007.12.17. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 306

sorolja, csakúgy, mint a belső piac, vagy a transzeurópai hálózatok kérdését (EUMSZ 4. cikk (2) i. pont). Az ellátási problémák esetére beemelt szolidaritási rendelkezés (EUMSZ 122. cikk) szerint a Tanács a Bizottság javaslata alapján határozhat a gazdasági helyzetnek megfelelő intézkedésekről, különösen, ha az ellátásban – ideértve különösképpen az energia területét – súlyos nehézségek merülnek fel. Az EUMSZ 194. cikke már kifejezetten nevesíti az Unió energiapolitikájának céljait. Ezek – a tagállamok közötti szolidaritás szellemében, a belső piac keretében és a környezet megóvására tekintettel – (1) az energiapiac működésének biztosítása, (2) az energiaellátás biztonságának garantálása, (3) az energiahatékonyság és az energiatakarékosság, valamint az új és megújuló energiaforrások kifejlesztésének és (4) a hálózatok összekapcsolásának előmozdítása. A szükséges intézkedéseket – az adózási ügyek kivételével – az Európai Parlament (a továbbiakban: Parlament) és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében állapítja meg. Az intézkedések továbbra sem korlátozhatják a tagállamok jogát az energiaforrások kiaknázási feltételeinek meghatározására, az energiaforrások közüli választásra és energiaellátásuk szerkezetének alakítására (176.a cikk).

Az elsődleges jogban megfigyelhető lassú kompetenciabővüléssel párhuzamosan zajlik az *energiapiaci integráció*, amely a belső piaci és versenypolitikai hatáskörök talaján, a másodlagos jogban bontakozott ki.⁴⁸ Az EP 2009. április 22-én fogadta el az ún. harmadik energia-csomagot, amely kiterjed a termelés és a hálózatüzemeltetés szétválasztására, feltételekhez köti az EU-n kívüli cégek hálózatüzemeltetésben történő befolyásszerzését, erősíti a fogyasztók jogait. Döntés született az Európai Energiaszabályozói Együtműködési Ügynökség (ACER), és két európai átviteli rendszer-üzemeltetői szövetség/hálózat (ENTSO-E a villamos energiánál, illetve ENTSO-G a gáz esetében) létesítéséről. A jogszabályok erősítik a nemzeti szabályozó hatóságok közötti regionális együttműködést is.

⁴⁸ 1992-ben született meg a villamosenergia-piac belső szabályairól szóló 92/96/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, 1998-ban a belső földgázpiaci szabályokat tartalmazó 98/30/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv. 2004. július 1-jével hatályba léptek a villamos energia (2003/54/EK irányelv), illetve a gázpiaci (2003/55/EK irányelv) új versenyszabályok; főbb elemei a szabad szolgáltató választás, a szabad erőmű létesítés és termelés, a szabályozó hatóság létrehozása, és egyes közszolgáltatási (pl. környezetvédelmi és ellátásbiztonsági) kötelezettségek teljesítése. A határkeresztező rendelet (1228/2003 parlamenti és tanácsi rendelet) a villamos energia szabad áramlását hivatott biztosítani a határkeresztező kapacitások használatának szabályozásával. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/77/EK irányelve a megújuló energiaforrások részarányának emelését, illetve a villamosenergia-termelésben betöltött szerepük növelését célozza. A közigazgatási feladatok között helyet kapott a kisfogyasztók védelme, az energiahatékonyság és az ellátásbiztonság ellenőrzése. Az egységes energiapiac megvalósulásában kiemelten fontos a nemzeti határokon átnyúló vezetőkes kereskedelem zavartalanságának biztosítása.

A közös energiapolitika fejlődésének másik fontos vonulata a Közösség *energiabiztonságának* fokozását célozza, amely 1968-tól a kőolaj, majd évtizedekkel később a földgáz biztonsági készletezésének bevezetését jelentette. A kőolaj biztonsági készletezését az EGK Tanácsa először 1968. december 20-án szabályozta (68/414/EGK tanácsi irányelv). Eszerint a tagállamoknak meghatározott kőolajtermék-kategóriákban (alapvetően a gépjármű üzemanyagok és a fűtőolaj) legalább az előző naptári év 65 napi átlagos napi belföldi fogyasztásának megfelelő szinten kell fenntartaniuk készleteiket úgy, hogy a belföldi fogyasztásnak a belföldön kitermelt kőolajból előállított termékekkel kielégített része a fogyasztás legfeljebb 15%-áig levonható. Ha a közösségi olajellátásban nehézségek merülnek fel, a Bizottság tagállami vagy saját kezdeményezésre a tagállamok között konzultációt szervez. A különleges sürgősség esetét vagy a kisebb helyi szükségletek kielégítését kivéve a tagállamok a konzultációt megelőzően nem csökkenthetik e készleteket a kötelező minimális szint alá. A készleteket 1971. január 1-ig kellett létrehozni. 1972-ben – az olajválság hatására – a tartalékolandó mennyiség 90 napra módosult.⁴⁹ 1973-ban az esetleges válsághelyzetekre vonatkozóan bővült a szabályozás, a fogyasztás csökkentését, intézkedési tervek kidolgozását, a tagállamok kölcsönös kiegészítési kötelezettségét és a Bizottság felé történő rendszeres adatszolgáltatást írva elő (73/238/EGK tanácsi irányelv), 1998-ban 25%-ra emelkedett a belső kitermelésű források beszámíthatósága. A 68/414/EGK, a 72/425/EGK, és a 98/93/EK tanácsi irányelveket végül a 2006/67/EK számú tanácsi irányelv helyezte hatályon kívül és foglalta tartalmukat új keretbe. A földgázellátás biztonsága évtizedekkel később került napirendre, a Tanács 2004/67/EK irányelve „megállapítja azokat a közös kereteket, amelyekben belül a tagállamok a versenyképes belső gázpiac követelményeivel összhangban álló, általános, átlátható és megkülönböztetéstől mentes ellátásbiztonsági politikákat határoznak meg, egyértelművé teszik a különböző piaci szereplők általános szerepét és felelősségét”. Az irányelv elsősorban az intézményi feltételek javításával növeli az ellátásbiztonságot (pl. Gázkoordinációs Csoport létrehozása), a készletek meghatározását tagállami kézben tartja, definiálja ugyanakkor a hosszú távú gázellátási szerződés és a súlyos ellátási zavar fogalmát.⁵⁰

⁴⁹ Council Directive 72/425/EEC, HL L 291 , 28/12/1972 P. 0154 - 0154

⁵⁰ HL L 127., 2004.4.29., 92—96. o.

A 2009. januári orosz-ukrán gázvita ismét kézzelfoghatóvá tette az importfüggőség kockázatait, egyben rávilágított az Európai Unió belüli érdekkülönbségekre és a problémák koordinált kezelésének hiányosságaira. A krízis rámutatott, hogy nemcsak a belső energiapiac, vagy a formálódó külső energiapolitika, de a hagyományosan tagállami hatáskört képező energiabiztonság szavatolása is túlnőhet a nemzeti kereteken.⁵¹ Szemlátomást felgyorsult több olyan szabályozási javaslat előkészítése, amelyek az ellátásbiztonságra fókuszálnak. A Közlekedési, Távközlési és Energia (TTE-) Tanács 2009. június 11-12-i ülésén politikai megállapodás született a *kőolaj-, illetve kőolajtermék-készletezés új szabályairól*,⁵² mely szerint a tagállamoknak 2012. december 31-ére legalább a Közösség 90 napi átlagos napi nettó behozatali vagy – ha ez több – hatvanegy napnyi átlagos belföldi napi fogyasztási mennyiségének megfelelő állandó készletről kell gondoskodniuk, harmincnapi készletet vagy készletezési kötelezettség egyharmadát pedig finomított termék formájában kell tárolniuk.

2009. július 17-én a Bizottság a *belső földgázpiaci ellátás biztonságának növeléséről* szóló új rendeletre tett javaslatot. „A januári válság rávilágított annak szükségességére, hogy pontosabban meg legyen határozva a földgázipar, a tagállamok és a közösségi intézmények szerepe rövidtávon az ellátási zavarok kezelésében, illetve hosszú távon a szükséges infrastruktúra biztosításában.”⁵³ A tagállamok kockázatelemzésen alapuló vészhelyzeti tervekkel készülnek fel a gázellátás zavaraira, ennek mérésére egy „N-1” mutatót vezet be, amely az ellátási infrastruktúra valamely fontosabb eleme vagy más hasonló rendszerem (pl. szállítóvezeték vagy termelőüzem) leállításának hatását vizsgálja. Minden tagállam kijelöl egy hatóságot, amely figyelemmel kíséri a gázellátást, értékeli a kockázatokat, és sürgősségi terveket állít össze. A tagállami együttműködés lehetővé teszi a piaci szereplőknek (gázszállítók és átviteli rendszerirányítók), hogy az ellátási zavarokat még az állami beavatkozás előtt kezeljék.

2.1.1. A külső energiapolitikát érintő hatáskörök

A Lisszaboni szerződés értelmében a tagállamok döntési jogköre az energia-mix meghatározása, a külpolitika és a védelem, míg az Unióé a belső piaci versenyszabályok

⁵¹ Lásd Pálfiné Sipőcz Rita [2009] 115.

⁵² a Közlekedési, Távközlési és Energia Tanács 2009. június 11-12-i ülésén

⁵³ COM (2009)363

megállapítása és a közös kereskedelempolitika. Megosztott hatáskörben van az energiaügy, a fejlesztéspolitika, a transzeurópai hálózatok és a környezetvédelem.

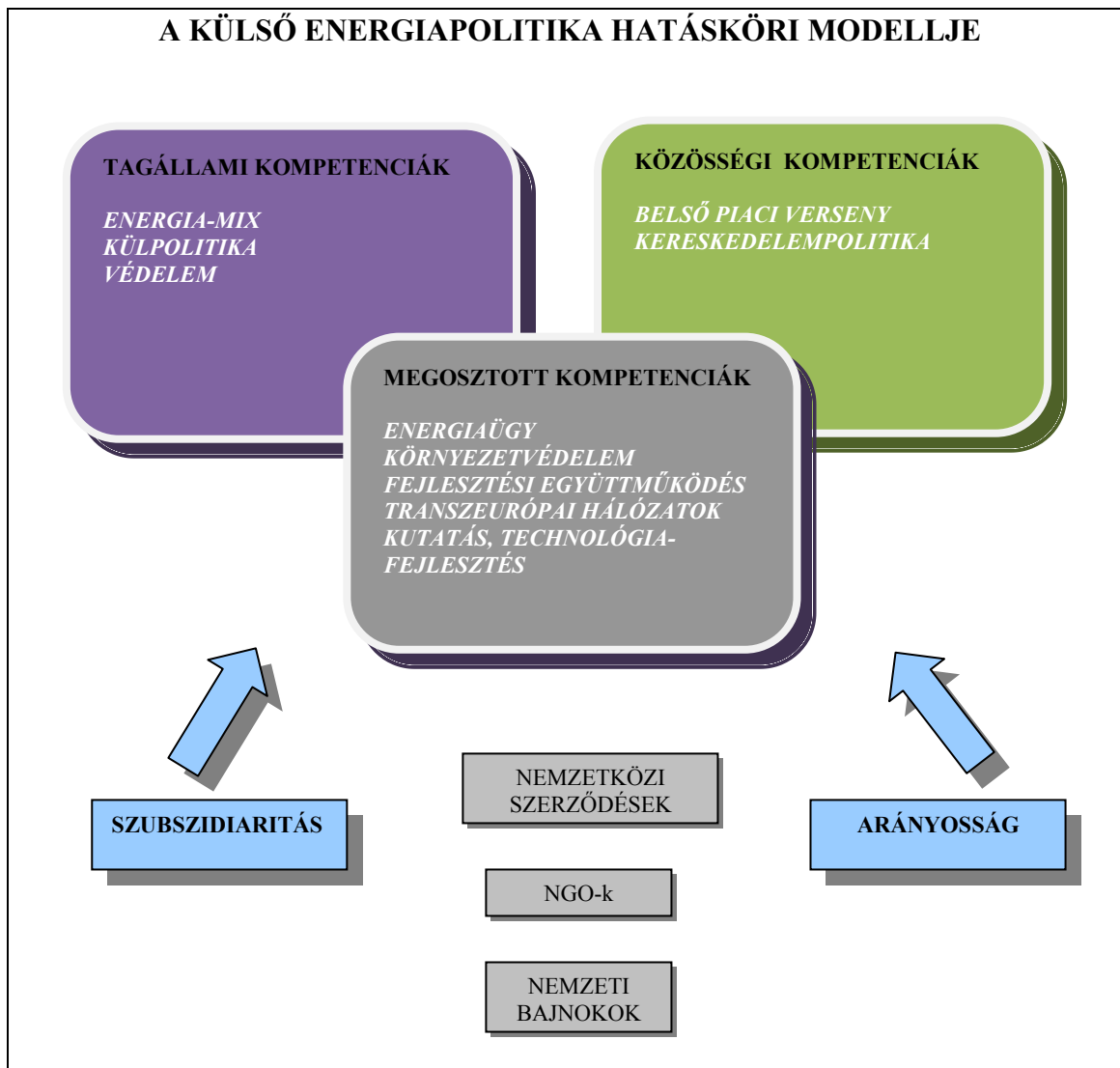
Az uniós hatáskör-elhatárolásra nézve a hatáskör-átruházás elve irányadó, eszerint az Unió kizárólag a tagállamok által a Szerződésekben megszabott hatáskörökben és célkitűzések érdekében jár el. A hatáskörök gyakorlására a szubszidiaritás és az arányosság elve ad útmutatást. Előbbi fontos adalékokkal szolgál az EEEP fejlődési lehetőségeit illetően is, hiszen a kizárólagos hatáskörébe nem tartozó területeken az Unió csak úgy és annyiban jár el, amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók.⁵⁴ A Lisszaboni szerződésben meghatározott célrendszer arra utal, hogy az energiapolitika – és annak külkapcsolati vonatkozásai – *közösségi érdekű kérdéssé emelkedtek*, így legalábbis részben uniós fellépést igényelnek. A fenntartható fejlődést erős közösségi normarendszer támasztja alá, amely közös alapot teremt a harmadik országokkal szembeni képviseletre és egyben célszerűbbé is teszi azt. A fejlesztési együttműködés a külső energiapolitika „hordozó” területe, az általános energiapolitikai célok, így a diverzifikáció, a technológiafejlesztés, a Föld fenntarthatóbb energiagazdálkodásának előmozdítása szintén közösségi keretben valósul meg. A TENs kérdése az importhoz szükséges hálózatos összeköttetések miatt elválaszthatatlan a külkapcsolatoktól, mind az ellátásbiztonság, mind a diverzifikáció terén. A kutatás, technológiafejlesztés a nemzetközi együttműködés sikeres területei (pl. EU-orosz energiadialógus), emellett az importfüggés mérséklését célzó stratégiákban és a versenyképességi kontextusban kapnak szerepet, amely méretgazdaságossági okokból uniós szinten sikeresebb lehet, mint külön-külön a 27 tagállamban.

A kül- és biztonságpolitika szigorú kormányközisége, az energia-mix tagállami fennhatósága ugyanakkor kemény korlátnak bizonyul és fékezi az uniós hatáskörök fejlődését. Az EEEP lehetőségét megőrző kompromisszumot egyrésztől azok a kormányközi mechanizmusok kínálnának, amelyek az energia területén gyorsabb, rugalmasabb döntéshozatalt tesznek lehetővé. Másrésztől, a közös politikák, így a belső piaci verseny és a kereskedelempolitika mögötti felhatalmazásokra építve – a normaexport nyomdokain – folytatható a már megkezdett közös külső energiaügyi fellépés. Harmadsorban az ECT és a fenntartható fejlődés nemzetközi jogi keretei biztosítanak átfogó szabályozást. Ezek keretbe foglalása, koherenciájuk megteremtése

⁵⁴ Szerződés az Európai Unióról (EUSZ) 5. cikk. Az EUSZ egységes szerkezetbe foglalt változata 2010.3.30. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 83.

még várta magára. Megállapítható, hogy az energiaügyi külkapcsolatokat érintő, megosztott hatáskörbe sorolt területeken a nemzetközi fellépés közösségi keretben indokolt, de a döntések kormányközi megalapozásán egyelőre nem lehet túllépni.

1. sz. ábra: A külső energiapolitika hatásköri modellje

A külkapcsolati kompetenciákat befolyásolják – mind a tagállamok mind a Közösség tekintetében – a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek. Mint Van der Linde rámutat, az ún. „nemzeti bajnokok”, mint komplex autoritások nemzeti orientációja szintén csökkenti az EU kompetenciáit,⁵⁵ így a modellben ez is megjelenik, csakúgy, mint a nem-kormányzati szervezetek érdekérvényesítő tevékenységének hatásai. Nem igényel részletes magyarázatot, hogy az emberi jogi és zöld mozgalmak tevékenysége szintén kihat az energiaügyi külkapcsolatok alakítására. Ugyanakkor az energiapolitikai

⁵⁵ van der Linde [2008]

érdekek sok esetben felülbírálják és a reálpolitika felé mozdítják a külkapcsolatokat (lásd pl. a Líbiával folytatott kapcsolatok alakulása).

2.2. A külső energiapolitika fejlődése az európai integrációban

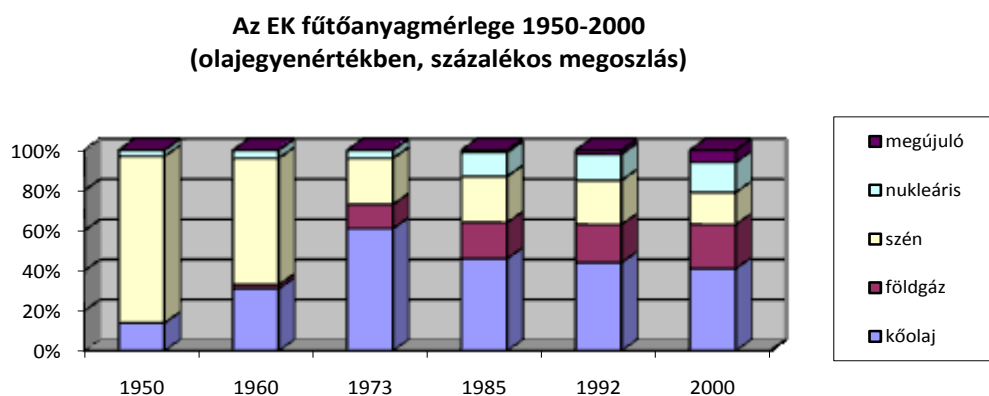
Andersen az EU energiapolitikájának fejlődését négy szakaszra osztja.⁵⁶ Az első, 1957-ig terjedő időszakban az energiaellátás – amely döntően a belső szénkitermelésre támaszkodott – fontos kérdésnek bizonyult a Szén- és Acélközösség akkori tagállama számára és ösztönzőleg hatott a szélesebb gazdasági-politikai együttműködésre. A második szakaszban, 1957-72 között az energia nem állt az érdeklődés homlokterében, az olcsó olaj felváltotta a szenet, s az egyéb területeken sikeres integráció nem terjedt át az energiaszektorra. A harmadik szakaszban, 1972-85 között az energiakérdés visszakerült a Közösség napirendjére, nagyrészt a kőolajáraknak és az ellátásnak köszönhetően. A közös politikák fejlődése többségében megakadt. A nyolcvanas évek közepétől a kilencvenes évek végéig a közös energiapolitika megteremtését célzó erőfeszítések újraéledésének szakaszáról beszélhetünk. Elemzésünkben a második szakasz határát 1973 és 1974 között húzzuk meg, hiszen az 1974-ben született az első, hatásaiban is jelentős energiastratégia. A következő szakaszhatár 1988-1989 között került meghatározásra arra tekintettel, hogy az 1989-es év okozta geopolitikai változások alapjaiban befolyásolták az EU energiapolitikai mozgásterét, s noha a belső piac általános keretei már korábban létrejöttek, konkrét kezdeményezések szintén 1989-től jelentek meg (ezekre a történeti áttekintés kitér). Az azóta eltelt idő történései alapján felrajzolható egy újabb szakaszhatár. 2006-tól ugyanis nemcsak a közös energiapolitika kialakítása, hanem – az ellátásbiztonság megrendülése és az importfüggőség növekedésének együttes hatásaként – az energiapolitika szekuritizációja, az ellátásbiztonság és a külső dimenzió előtérbe kerülése figyelhető meg a korábbi, elsősorban a liberalizáción nyugvó együttműködés mellett, miközben kirajzolódnak egy koordinált külső energiapolitika körvonalai.

⁵⁶ Andersen, Svein S. [2000]: EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority, Arena Working Papers 2000/05, http://www.arena.uio.no/publications/wp00_5.htm#bänn*

2.2.1. Az európai energetikai együttműködés kezdetei (1951-1956)

Az Európai Szén- és Acélközösségről szóló szerződés, noha alapvetően a kontinens békéjének szavatolását, a fegyverkezés intézményesült kontrolljának megteremtését célozta, az acél és szén közös piacának megteremtésével lerakta a gazdasági integráció alapkövét. A szerződés a Közösség energiapolitikai együttműködésének kezdetét is jelentette, s jelentősége e tekintetben sem volt csekély, hiszen a szén 1950-ben az EK fűtőanyag felhasználásának 83%-át képviselte (olajgyenértékben) és döntően belső forrásokból (NSZK, Franciaország, Belgium) származott. A nyugat-európai gazdasági integrációt tehát kezdetben érdemi energetikai együttműködés jellemezte, amely azonban a belső kitermelésű szénre, majd annak importjára épülve nem jelentett olyan szerteágazó kihívásokat, mint a hatvanas évektől napjainkig terjedő időszak. A Montánunió időszakában ennek megfelelően a harmadik országok irányában sem volt szükség közös fellépésre az energiakérdések terén.

2. sz. ábra: Az EK fűtőanyagmérlege 1950-2000

Forrás: EC DG Energy end Transport in figures. Pocketbook, Brussels 2001., Palánkai [2004] 160. o. táblázata alapján

2.2.2. Struktúraváltás és válság (1957-1973)

A szénkorszaktól a kőolajimport-függésig

Az európai szénipar prosperitása mindössze öt-hat évig tartott. 1956-tól kezdődően a szénárak csökkenésnek indultak, egyre inkább kiszélesítve az európai kitermelési költségek és az eladási ár közti rést, amelyet állami támogatásokkal kellett kipótolni. Innentől a kereslet visszaesése és a termelés mérséklődése jellemezte a szénpiacot. A

Főhatóság 1957-ben ciklikus válságról nyilatkozott, két évvel később manifesztálódott válság kihirdetését helyezte kilátásba, de 1959 májusában a Miniszterek Tanácsa elutasította a javaslatot. Ez jelentős kudarc volt a Főhatóság számára és fordulópontra a közösségi szénipar szempontjából, hiszen nem nyílt lehetőség direkt beavatkozásra a keresletcsökkenés megállítására.⁵⁷ A tagállamok a *nemzeti támogatások útján* kívánták késleltetni a recessziót, illetve segíteni az alkalmazkodást. A Főhatóság 1965. február 11-én a szénbányák állami támogatását lehetővé tevő határozatot fogadott el, amely nem állt összhangban a Szerződés szellemével, de amelyet számos alkalommal meghosszabbítottak és 1993-ben megerősítettek.

Az ötvenes évek végére jelentősen megnövekedett a közösség kőolajimportja. Az exportőrök lépéselőnybe kerültek, a döntően fejlődő világbeli arab kőolajexportáló országok kitermelési tevékenységük koordinálására 1960-ban létrehozták az Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezetét (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC). A Közösség energetikai együttműködésének irányát ez idő tájt azonban a jövő energiájának szánt atomenergia stratégiai kezelése, a kapcsolódó fejlesztések közös kézben tartása vezérelte. Az 1957-es Euratom szerződés értelmében a Közösség feladata, hogy az atomenergia-ipar gyors létrehozásához és növekedéséhez szükséges feltételek megteremtésével hozzájáruljon a tagállamokban az életszínvonal emeléséhez és a többi országhoz fűződő kapcsolatok fejlesztéséhez. Az atomenergia a 70-es évekig csupán 3-4%-ot képviselt az EK energiafelhasználásában, de a hetvenes évek második felétől jelentős kapacitásbővítésekre került sor. 2000-ben az uniós energiafelhasználás 15%-át biztosították atomerőművek.

Az első energiastratégiák

A mai értelemben vett közös energiapolitika felé vezető első fontos lépésnek *az EGK kormányai között, 1964. április 21-én, energiakérdések tárgyában elfogadott Jegyzőkönyv* tekinthető.⁵⁸ A tagállamok kinyilvánították meggyőződésüket, hogy – a szénhidrogén- import tartós emelkedését,⁵⁹ a belső energiaforrásokat és a szociális aspektusokat tekintetbe véve – közös energiapiac létrehozása szükséges. A közösségi

⁵⁷ Szembesülve a szénipar „tudatos elsorvasztásával” a Tanácsadó Bizottság egyik tagja 1965-ben ironikusan javasolta a „szén” szó törlését az Európai Szén- és Acélközösség elnevezésből. Mioche [2004].

⁵⁸ Protokoll eines Abkommens betreffend die Energiefragen, vereinbart zwischen den Regierungen der Mitgliedstaaten der Europäischen Gemeinschaften am 21. April 1964 in Luxemburg Amtsblatt Nr. 069 vom 30/04/1964 S. 1099 - 1100

⁵⁹ Azzal számolt, hogy néhány éven belül a közösségi energiafogyasztás fele importból származhat.

energiapolitika célrendszereként (1) az olcsó ellátást, (2) az ellátásbiztonságot, (3) a helyettesítő termékek fejlesztését, (4) az ellátás stabilitását, (5) a fogyasztók szabad választási lehetőségét, (6) az egyes energiaforrások közötti versenyt, valamint (6) az általános gazdaságpolitikai célok érvényesülését határozták meg.

A Bizottság 1968. december 18-án „*Első irányvonalak a közösségi energiapolitikához*” című memoranduma⁶⁰ szerint a Közösség legfőbb energiapolitikai érdeke az ellátásbiztonság, relatíve stabil és a lehető legalacsonyabb árak mellett. A fogyasztói érdekekre tekintettel elsődleges befolyásoló faktorként a versenyt jelölte meg. Szükségnek tartotta az ellátási zavarok kockázatának folyamatos vizsgálatát, valamint *készletezési politika* alkalmazását a kőolaj, az olajtermékek és a nukleáris fűtőanyagok esetében. Egyenlő hozzáférést javasolt a belső primer energiaforrásokhoz, valamint azokhoz a külső forrásokhoz, amelyek ellenőrzésében, fejlesztésében a Közösség is részt vesz. Indítványozta az árképzési politikák és a közvetett adók harmonizálását, a közös közlekedéspolitikával is összekapcsolva a kérdést. A kőolaj, a földgáz és a nukleáris fűtőanyag terén *közösségi szintű ellátás-politikát* javasolt, a közösségi és vállalati ellátás-politikák kombinációjaként. A szén és nukleáris energia mellett más energiaforrások esetében is felvetette a közösségi érdekű beruházási projektek bizottsági bejelentését, és a beruházási tervek évenkénti összevetését a középtávú energiapolitikai irányvonalak fényében, valamint harmadik országokkal kötött kereskedelmi megállapodások bemutatását. A közösségi energiaszektor struktúrájának hozzáigazítását javasolta az ipari kereslethez, továbbá a beruházások bátorítását, különösen a külső források feltárása és kitermelése terén, közösségi támogatás mellett. Középtávú prioritásai a technológiai K+F programok voltak.

A *Közösség állam-és kormányfőinek 1972. októberi találkozásán*⁶¹ felhívták a közösségi intézményeket, hogy dolgozzanak ki a biztonságos energiaellátást kielégítő gazdasági feltételekkel garantáló közösségi energiapolitikát.⁶² Noha a világpiac strukturális változásai – a kínálati szűkösség és az energiatermelők piaci pozícióinak erősödése – a hetvenes évek elején már érzékelhetőek voltak, 1971-ben pedig a hordónkénti olajár megduplázódott, a Közösség belső energiafogyasztása továbbra is dinamikusan, 1972-ben 3%-kal, 1973-ban pedig 6%-kal haladta meg az előző évi szintet. Az *EK*

⁶⁰ First guidelines for a Community energy policy COM (68) 1040

⁶¹ Statement from the Paris Summit (19 to 21 October 1972), www.ena.lu

⁶² A döntés előzménye az a bizottsági javaslat, amely a közösségi energiapolitika továbbfejlesztésének szükségességéről íródott (Necessary progress in community energy policy COM (72) 1200 October 4)

*Energiapolitikai Tanácsadó Bizottsága (ETB) 1972. szeptember 15-i határozata*⁶³ korát megelőzve javasolta az *importfüggőség mérséklését*. A dokumentum születésekor az EK primer energiafelhasználásának 60%-át kőolajból fedezte, amelynek nagy része Afrika és a Közel-Kelet országaiból származott, és amely mindaddig nehezen tűnt mérsékelhetőnek, amíg az atomenergia gazdaságilag kielégítő feltételek mellett kiaknázásra nem kerül. Az érvelés szerint a szénbányászat fenntartásának terhei az energiaigények növekedéséből adódó jövőbeli költségeknek csupán töredékét teszik ki, amelyet az importfüggőség politikai kockázata hosszabb távon még drágábbá tehet.

*A Bizottság „Irányvonalak és cselekvési prioritások a közösségi energiapolitika terén” című, 1973. április 19-i tanácsi előterjesztése*⁶⁴ alapján leszűrhető, a Közösséget ez idő tájt elsősorban a növekvő energiaszükségletek kielégítése vezérelte. Diszkriminációmentességen és viszonyosságon alapuló intézményesült együttműködést javasolt az EK, az Egyesült Államok és Japán között, amelyhez a fejlődő energiaimportőr országok csatlakozhatnának. A szállítói kapcsolatokban az ellátás stabilitásának növelése vezérelte, melynek legjobb garanciája a kölcsönös bizalom. Rámutatott a felek érdekei közötti *komplementaritásra*, hiszen a szállítók számára Európa nemcsak piacot, de gazdaságfejlesztési támogatási lehetőséget is jelentett. Szükségesnek ítélték a szénhidrogén-külkereskedelem közös szabályrendszerének kialakítását, az olajimport figyelését és szükség szerinti korlátozását. A versenyt az olajtermékek előírásainak harmonizálása, majd pedig a piaci szabályozás révén kívánta ösztönözni. Együttműködést, egyeztetést szorgalmazott a hatóságok és az olajvállalatok között a kínálat ingadozásai, bizonytalanságai miatt. Diverzifikáltabb energia-mixet tartott kívánatosnak, elsősorban a nukleáris energia és a szén szerepének emelésével. Célként fogalmazta meg a környezet védelme és az energiaellátás összhangját.

A Bizottság felvetette egy olyan szervezet létrehozását, amely az energiapolitika változatos eszköztárát hatékonyan és koherensen képes alkalmazni, tekintettel az energiaellátás globalizálódó problémájára. A nemzetközi energetikai együttműködési rendszer kialakítására végül nem az EK, hanem az OECD vezényletével került sor.

⁶³ Entschließung des Beratenden Ausschusses über die Energiepolitik, Amtsblatt Nr. C 106 vom 11/10/1972 S. 0010 - 0011 (Genehmigt in der 150 . Vollsitzung vom 15 . September 1972)

⁶⁴ Guidelines and priority actions under the Community energy policy, SEC(73) 1481

A Nemzetközi Energia Ügynökség

A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) megkerülhetetlen az EU energiaügyi külkapcsolatai szempontjából, noha az egységes fellépés kereteit az Uniónak egyelőre nem sikerült megteremtenie. A Közösség nem tagja az IEA-nak, de 19 tagállama igen.⁶⁵

A párizsi székhelyű IEA a világ legjelentősebb energiaügyi nemzetközi szervezete. Az Európai Bizottság már 1973-ban felvetette egy olyan nemzetközi szervezet létrehozását, amely a fejlett ipari országok energiapolitikai eszköztárát hatékonyan képes alkalmazni az energiaellátási problémák globalizálódására tekintettel, de az együttműködési rendszer kialakítására végül az OECD keretében került sor. A Nemzetközi Energia Ügynökséget 1974-ben az előző évi olajár-robbanás okozta válság megismétlődésének elkerülése érdekében, a Nemzetközi Energia Program (International Energy Program – IEP) megállapodás keretében hozták létre az OECD-országok. A megállapodás alapvetően az ellátásbiztonság megteremtését célozta, a tagállamok közötti szolidaritáson alapuló összehangolt válaszmechanizmusokat hozott létre három tekintetben. Egyrészt szabályozta a fogyasztás visszafogásának mértékét az ellátási zavar szintjétől függően, másrészt meghatározta a készletek elvárt szintjét, harmadrészt lehetővé tette a rendelkezésre álló készletek egymás közötti elosztásának lehetőségét.

Az IEA kőolaj készletezési politikája folyamatosan fejlődött. Létrehozását követően két olyan kőolaj-ellátási válsághelyzet adódott, amely az ellátásbiztonsági rendszer átgondolását tette szükségessé, az 1979-81-es iráni forradalomból és az iraki-iráni háborúból kinőtt olajválság, valamint az öbölháború 1990-91-ben (a készletszint komoly szerepet játszott az 1979-81-es olajválságra adható válaszlépésekben, amikor a megosztási rendszer még nem működött).⁶⁶ A gyakorlati hiányosságokból kiindulva 1984-ben az IEA érvénybe léptette a koordinált veszélyhelyzeti válaszlépések (Coordinated Emergency Response Measures – CERM) rendszerét, amelyben a tagállamoknak egyformán hozzá kell járulniuk a piaci egyensúly helyreállításához és maguk határozzák meg, hogyan (a készletek felhasználásával, fogyasztáscsökkentéssel, a kitermelés növelésével, fűtőanyag-átcsoportosítással) teszik ezt. A fejlett ipari országok összefogása az energiabiztonság szavatolására egyrészt nyomatékosította az

⁶⁵ Az IEA tagjai az EU tagállamok közül: Ausztria, Belgium, Csehország, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Lengyelország és az Egyesült Királyság

⁶⁶ Richard Scott: IEA – The First 20 Years, © OECD/IEA, 1994, Paris

EK törekvéseit, másrésztől azonban csökkentette is a közösségi szintű fellépés jelentőségét, lévén a tagállamok egyébként is részesei az IEA tágabb egységfrontjának.

Az energiapiacok változásával az IEA tevékenysége is átalakult, az energiabiztonság, a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem hármass célrendszere érdekében fejt ki tevékenységét, bár az energiaellátás biztonsága ezek közül ma is meghatározó. Ez utóbbinak a kőolaj készletezésre – a tagállamoknak nettó kőolajimportjuk 90 napi mennyiségének megfelelő készlettel kell rendelkezniük –, és az ellátási zavarok esetén életbe lépő veszélyhelyzeti intézkedésekre vonatkozó szabályokkal szerez érvényt. Tevékenysége kiterjed az energiapolitikai információcserére az energiahatékonyság, az energetikai technológiák és a fenntarthatóság területén, valamint a nem-tag országok számára nyújtandó tanácsadásra. Folyamatosan vizsgálja és értékeli tagjai energiapolitikáját. A szervezet 28 taggal rendelkezik, a jelenlegi OECD tagállamok közül csupán Izland és Mexikó nem részese a megállapodásnak.⁶⁷ Az IEA jelentős szerepet vállal a világ vezető gazdasági hatalmai (G-8) munkájának szakmai előkészítésében. A követendő energiapolitika kereteit a két évente megrendezésre kerülő miniszteri értekezleten határozzák meg.

Az EU Nemzetközi Energiaügynökséggel fennálló kapcsolatainak alapját egyrészt az IEP megállapodás 72. paragrafusától szolgáltatja, amely megadta a felhatalmazást a Közösség csatlakozásához. Másrészt, az OECD szerződés 1. számú kiegészítő jegyzőkönyve alapján a Bizottság részt vehet az IEA tevékenységében, együttműködhet a szervezettel. A Bizottság részt vesz az IEA irányító testületének és bizottságainak (így a hosszú távú együttműködés, a kőolajpiaci folyamatok és veszélyhelyzeti felkészültség, a kutatás-fejlesztés és a nem-tag államokkal fenntartott kapcsolatok) munkájában.⁶⁸ Részt vehet a szervezet ülésein, megkapja az IEA testületeinek eljuttatott hivatalos dokumentumokat, felszólalhat, javaslatot tehet, mindezt azonban szavazati jog nélkül.⁶⁹ A Bizottság nem járul hozzá az Ügynökség költségvetéséhez. Az EK részvétele az IEA működésében számos dilemmát felvet, amelyek alapvetően az EU jogosítványai, a nemzetközi rendszerben betöltött szerepével függnek össze. Felmerül a legitimitás kérdése, hiszen több EU-tagállam nem tagja az Ügynökségnek. Kérdéses a képviselő

⁶⁷ http://www.oecd.org/document/58/0,3343,en_2649_34483_1889402_1_1_1_1,00.html
<http://www.iea.org/about/membercountries.asp>, About IEA <http://www.iea.org/about/index.asp>
Agreement on International Energy Program <http://www.iea.org/about/docs/IEP.PDF>

⁶⁸ http://ec.europa.eu/energy/international/organisations/iea_en.htm

⁶⁹ R. Scott, *The IEA First Twenty Years: Origins and Structure 1974-1999* (Paris, IEA, 1994) Idézi: Haghghi [2007] 133.

kialakítása, az EK csatlakozásával a tagállamok tagok maradnak, de közvetlen képviselő nélkül, avagy aktív részesei maradnak a döntéshozatalnak a Közösséggel együtt. Mindez a szavazati jogok jövőbeli módosulását is kikényszerítené. A csatlakozás szempontjából problematikus továbbá, hogy a hatályos IEP megállapodás – amely kizárólag egyhangú döntéssel módosítható – kizárólag részes államokra hivatkozik, nem ad felhatalmazást nemzetközi szervezetek csatlakozására. Haghghi mindazonáltal úgy véli, a probléma inkább politikai, mint jogi természetű, a tagállamok nem támogatják egyöntetűen a Bizottság tagsági ambícióit.⁷⁰

2.2.3. Válság és válságkezelés – egyéni utakon (1974-1988)

1972-ben rekord szintre, 63%-osra emelkedett az EK energiaimport-függősége, amely az 1973-as bővítéssel is csupán 61,5%-ra mérséklődött. A közösség sebezhetősége a magas importhányad, ezen belül a kőolaj túlsúlya és árrobbanásai révén soha nem tapasztalt mértékűre nőtt. Az energetikai együttműködésének az ellátásbiztonsági és versenyképességi problémák új lendületet adtak. Mérföldkőnek tekinthető a *Tanács 1974. szeptember 17-i határozata a Közösség új energiapolitikai stratégiájáról*,⁷¹ amely a Bizottság 1974. június 5-i előterjesztésén alapul.⁷² A dokumentumban megjelent a későbbi *egységes külső energiapolitika igénye*, arra hivatkozva, hogy a globális energiaproblémák szükségessé tették mind a fogyasztó, mind pedig a fogyasztó és termelő országok cselekvéseinek összehangolását és a tagállami pozíciók szoros koordinációját. Célul tűzte a belső fogyasztás növekedési rátájának mérséklését, amelyet a nukleáris energiatermelés fejlesztése, a belső fosszilis energiaforrások kihasználása, a diverzifikált import, illetve a kutatás és technológiafejlesztés révén kívánt megvalósítani.

*A Tanács 1974. december 17-i határozata a Közösség 1985-ig terjedő energiapolitikai céljairól*⁷³ úgy foglalt állást, hogy az importenergiától való függés mértékét közösségi szinten 1985-re 50%-ra, de ha lehetséges, 40%-ra kell mérsékelni, folyamatos ellenőrzés mellett. Célul tűzték a közösségi energiafogyasztás növekedési rátájának mérséklését, hogy az 1985-re 15%-kal alacsonyabb legyen, mint 1973 januárjában. A

⁷⁰ Haghghi [2007] 134.

⁷¹ Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community HL C 153 , 09/07/1975 P. 0001 – 0002

⁷² „Towards a new energy policy strategy for the Community”COM(74)550final/2

⁷³ Council Resolution of 17 December 1974 concerning Community energy policy objectives for 1985. HL C 153 , 09/07/1975 P. 0002 - 0004

megbízható energiaforrások arányának növelését szorgalmazta, egyre nagyobb mértékben támaszkodva – részben a nukleáris kapacitások fejlesztésével – a villamos energiára.⁷⁴ 1985-ig a széntermelés szintjének fenntartása, a földgáz terén a közösségi kutatás és kitermelés fokozása, a kőolaj esetében – ahol gazdaságosan kiváltható más energiaforrásokkal – a fogyasztás csökkenése, emellett a belső kitermelés fokozása, az import visszafogása került megfogalmazásra oly módon, hogy az a kőolajfogyasztás 75%-át tegye ki az 1973-as 98%-kal szemben. A Tanács felkérte a tagországokat, hogy energiapolitikájuk körvonalazásakor vegyék figyelembe a közösségi célokat, a Bizottságot pedig arra, hogy félévenként vizsgálja felül azok teljesülését. Az 1974. decemberi energiapolitikai célok megvalósításához szükséges intézkedésekről a Tanács *1975. február 13-án hozott határozatot*.⁷⁵

Az 1974-es határozat a maga nemében az első, amely konkrét, számszerű energiapolitikai célkitűzéseket fogalmazott meg, a szakértők ugyanakkor kétségeiknek adtak hangot azok megalapozottságát illetően. Alting von Geusau szerint a határozat nem tekinthető stratégiának, csupán kétes megbízhatóságú nemzeti előrejelzéseket dolgoztak össze úgy, ahogy az a nemzeti kormányok támogatását élvezte.⁷⁶ Az olajválság tehát előrelépést igen, de áttörést nem hozott az EK energiaügyi együttműködésében.

A Bizottság ugyanakkor folytatta erőfeszítéseit, hogy közös platformot alakítson ki a közösség energia-külkapcsolatai terén, az *energiaforrások fejlesztését érintő nemzetközi együttműködés elveiről* szóló közleménye⁷⁷ a termelő országokkal folytatandó dialógus közös elveit igyekezett meghatározni. A Bizottság úgy vélte, hogy a fejlett ipari országok közti szolidaritás, mint közös kiindulópont, politikai nyilatkozattal lenne kifejezhető. Ebben a fogyasztó országok kölcsönösen elismernék minden állam jogát a kiaknázandó energiaforrásokhoz való hozzáféréshez és tiltott lenne a fogyasztó országokkal szembeni diszkrimináció az árak és az energiaforrásokhoz való hozzáférés feltételeit illetően.

⁷⁴ A nukleáris erőművek legalább 160 Gwe kapacitással való bővítése, a vízi és geotermikus energia hozzájárulásának 45 Mtoe-ra emelése mellett.

⁷⁵ A megbízható energiaforrások fejlesztése keretében közösségi támogatást, a beruházások finanszírozásának elősegítését és a beruházások amortizációját fedező árakat, a beruházások optimális allokálását jelöli meg eszközként. Megjelent biztonság és a környezet megóvásának, valamint a termelés és szállítás fejlesztésével való összehangolás igénye. (Council Resolution of 13 February 1975 concerning measures to be implemented to achieve the Community energy policy objectives adopted by the Council on 17 Dec 1974 HL C 153, 09/07/1975 P. 0006-0008)

⁷⁶ Alting von Geusau [1975] 189.

⁷⁷ Principles of international cooperation relating the development of energy resources COM (75) 72 final

A hetvenes évek második felétől a Közösség sikeresen csökkentette kőolajimport-függőségét, racionálisabbá tette energiafelhasználását és diverzifikáltabbá energiaellátását. 1980-ban a Tanács újabb *határozatot* hozott a *Közösség energiapolitikai céljairól*, ezúttal az 1990-ig terjedő időszakra.⁷⁸ Ezen belül 1985-ig az importált energiától való függőséget – továbbra is – 50%-ra, az energiafogyasztás és a GDP növekedési rátájának hányadosát – vagyis az energia-intenzitás változását – 0,8%-ra (1990-ig 0,7%-ra) kívánták csökkenteni. A közösségi nettó olajimportot az 1978-as értékben (472 millió tonna) maximálták. 1990-ig a bruttó primer energiafogyasztáson belül 40%-ra tervezték csökkenteni a kőolaj arányát. A primer energiaigények 70-75%-át villamos energiával kívánták kielégíteni és növelni szándékoztak a megújuló energiaforrások felhasználását.

Az import sikeres mérséklésében jelentős szerepet játszott az északi-tengeri kőolaj kitermelés 1976-os beindítása, amely azonban magas költsége mellett az uniós kőolajszükséglet legfeljebb ötödét volt képes kielégíteni. Fontos szerepet kapott az energiatakarékosság és az energiahatékonyság, amely döntően kollektív ajánlásokban öltött testet.⁷⁹ Mint a Bizottság *Közösségi energiastratégia kimunkálásáról szóló 1981-es közleményében*⁸⁰ rávilágít, mindez nem vezetett a Közösséget, a tagállamokat, valamint a termelőket és fogyasztókat átfogó közös energiastratégia megvalósításához. Az olajválságot követően a tagországok egyéni stratégiákkal igyekeztek – összességében elfogadható sikerrel – energiagazdaságukat racionalizálni.

Black szintén a nemzeti kormányok eltérő megközelítéseit hangsúlyozza importfüggőségük csökkentésére, amelynek révén a közösségi energiapolitikai együttműködés korlátozott volt.⁸¹ Az 1975-80 közötti időszakban a relatíve alacsony kereslet révén mérséklődő olajárak ugyan gyengítették a racionálisabb energiafelhasználásra és az olajfüggetlenség csökkentésére irányuló törekvéseket, az iráni események hatására azonban ismét emelkedni kezdtek az árak, amely lendületet adott a közösségi cselekvésnek. A Bizottság öt területen tett javaslatot az új energiastratégia keretében: (1) beruházások a kőolaj kiváltása és a racionálisabb energiafelhasználás érdekében, (2) közös megközelítés az energiaárak és adók tekintetében, (3) a közösségi szolidaritást szolgáló intézkedések a piaci zavarok kiküszöbölésére, (4) a kutatás-

⁷⁸ Council resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States HL C 149 , 18/06/1980 P. 0001

⁷⁹ Lásd bővebben: Palánkai [2004]. 164.

⁸⁰COM(81) 540.

⁸¹ idézi Matlary [1999], 56.

fejlesztési közös politika megerősítése, (5) az energia-külkapcsolatok terén közös kezdeményezések és megközelítések. Célként fogalmazta meg a *külső földgázellátás koordinációját* a tagállamok és a Közösség között, a földgázszerződések feltételrendszerét a Bizottság szempontjai alapján javasolta kialakítani. A szén és nukleáris fűtőanyag-exportőrökkel való tárgyalások tekintetében *közösségi keretek kialakítását* javasolta, hivatkozva a nukleáris fűtőanyagok fő szállítóival, az Egyesült Államokkal, Kanadával és Ausztráliával kötött kooperációs egyezmények sikerére.

A közösségi szénbányászat mindeközben folyamatosan leépült. A második olajválság idején, az iraki-iráni háború után ismét előtérbe került a közösségi széntermelés ösztönzése, amelyről az *1982. február 12-i Jelentés tanúskodik a szén energiastratégiában betöltött szerepéről*.⁸²

Az időközben bekövetkezett déli bővítések az importfüggőség növekedését és a mediterrán szénhidrogén-import szerepének növekedését hozták. Görögország érdemben nem módosította a közösség importfüggőségén, Spanyolország és Portugália mintegy 2 százalékponttal rontotta azt, 1985-ben az EU-10-re számított energiaimportfüggőség mértéke 41,3%, az EU-12-re számítotté 43,2% volt.

1986-ban a Tanács újabb, tízéves energiapolitikai célrendszert határozott meg.⁸³ A közösségi és tagállami energiapolitikák horizontális céljai egyebek mellett (1) biztonságosabb ellátás az energiaárak fluktuációjának csökkentésén keresztül, a belső források, a földrajzi és energiahordozónkénti diverzifikáció segítségével, (2) a költséghatékonyság, (3) a Tanács által meghatározott árképzési elvek alkalmazása, (4) a piac fokozottabb integrációja, (5) a környezetet és energiát érintő kiegyensúlyozott megoldások, technológiák alkalmazása. 1995-re az energiahatékonyság 20%-os javítását irányozták elő, úgy, hogy a teljes energiafogyasztás 40%-át tegye ki a kőolaj (30%-át a nettó kőolajimport), növekedjen a szilárd tüzelőanyagok felhasználása, és a szénhidrogének villamos energiatermelésben betöltött szerepe 15% alá csökkenjen. A külkapcsolatokban a tagállamok és a Bizottság közti rendszeres konzultációkon alapuló koordinált megközelítést irányozták elő. Mint a határozatot előkészítő bizottsági

⁸² A kitermelés megszűnt 1974-ben Hollandiában, 1992-ben Belgiumban, 1994-ben Portugáliában, 2004-ben Franciaországban, Németországban 1997- 2005 között csaknem a felére csökkent. Spanyolország a termelés lassú csökkentését valósította meg. Nagy-Britanniában állami támogatások híján a kormány társadalmi krízissel szembesült, az 1976-ban még 300000 fős bányászság létszáma 1999-re 11300-ra esett vissza. A British Coalt 1994-ben privatizálták, amely jelentős termelékenység-növekedést hozott. (Mioche [2004.]

⁸³ Council Resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States HL C 241, 25/09/1986 0001 - 0003

előterjesztésből kiderül,⁸⁴ az olajfüggőség tartósan meghatározó szintjével számoltak, célként pedig a Közösségen belüli kohézió fenntartását, az Öböl-térség államaival, a szén- és nukleáris fűtőanyag szállítókkal, a fejlődő országokkal, illetve az OECD, IEA tagországokkal való együttműködés javítását emelték ki.

Összességében egyet lehet érteni Matlary megállapításával, hogy az 1973-1988 közötti időszakban az európai energiapolitika nem fejlődött túl az iránymutatásokon, amelyek a közös nevezőre alapított kompromisszumokra épültek. A tagállami stratégiák sikeres megvalósítása ugyanakkor a Közösség, mint egész sikerét jelentette az energiafüggőség mérséklésében, s ilyen módon annak mind gazdasági, mind politikai kohéziójához hozzájárulhatott. A nyolcvanas években előtérbe került az energiaszektor privatizációja és deregulációja, amelyben különösen Nagy-Britannia járt élen. Az évtized közepétől az egységes piac programja is lendületet kapott, s az 1987-es Egységes Európai Okmány teremtette jogosítványokkal – a belső piacra vonatkozó javaslatok többségi szavazással dőlhetnek el – esély nyílt a belső piaci és versenyszabályok energiaszektorra történő kiterjesztésére.⁸⁵ Mindez kettősséget eredményezett az energiapolitika egyes szegmenseinek fejlődésében, hiszen a Közösség az energiatermékek szállítási, kereskedelmi szabályai tekintetében szorgalmazhatta közös piaci szabályok kialakítását, míg az energiapolitika más területeire, így az energiabiztonságra, külkapcsolatokra nem terjedtek ki a közös politika keretei. Noha a Maastrichti szerződés továbbment a kül- és biztonságpolitikai együttműködés koordinációjában, annak kormányközi jellege nem változott, így a kettősség fennmaradt.

2.2.4. Belső piac és normaexport – energiapolitika az új geopolitikai helyzetben (1989-2005)

A jelzett időszak a Szovjetunió összeomlásával, az Energia Charta megszületésével, a gáz- és villamos energia direktívák megalkotásával, az európai energiapiac létrehozásával, és az alkotmányozási folyamattal, illetve azok külső energiabiztonsági vonatkozásaival jellemezhető.⁸⁶ A megváltozott geopolitikai helyzetben a Közösség új multilaterális kereteket kívánt teremteni külső energiabiztonsága javítására. Ruud

⁸⁴ New Community Energy Objectives COM (85) 245, 14-16.

⁸⁵ Matlary [1999] 58-59.

⁸⁶ Haghghi [2007] 62.

Lubbers holland miniszterelnök felvetéseként már az 1990. júniusi dublini EU-csúcson megjelent az „összeurópai energiaközösség” gondolata, amely kétségtelenül a volt szovjet energiaforrások „európaizálását”, az európai energiavállalatok érdekeinek megfelelő hasznosítását jelentette.⁸⁷ E kezdeményezésből nőtt ki az Európai Energia Charta, illetve az Energia Charta Szerződés, amely a Közösség külső energiapolitikájának szempontjából, különös tekintettel az általunk kiemelten vizsgált importfüggőségi és normaexport kérdésekre meghatározó jelentőséggel bír.

Az Energia Charta Szerződés

*Az Energia Charta Szerződést és az annak részét képező Jegyzőkönyvet az energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról (The Energy Charter Treaty [ECT] and the Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects [PEEREA])*⁸⁸ 1994. december 17-én 44 ország írta alá Lisszabonban. A szerződés hivatkozik az Új Európáról szóló, 1990-ben aláírt Párizsi Chartára, valamint az Európai Energia Chartára, amely nyilatkozatban rögzítette egy multilaterális energia egyezmény megalkotásának szándékát. Az Európai Energia Charta (European Energy Charter, EEC) eredeti célja az energetikai együttműködés európai elveinek lefektetése volt a kelet-európai rendszerváltásokat követően, amelynek a piacgazdaságon, a kölcsönös segítségen és a diszkrimináció-mentességen kell alapulnia. A kezdeményezéshez időközben több, Európán kívüli ország csatlakozott, így az „európai” jelzőt a cím már nem tartalmazta. Az ECT célja a 2. cikk szerint, hogy „... jogi keretet létesít az energiaszektorban folytatott hosszú távú együttműködés előmozdítása érdekében, amely az egymást kiegészítő és kölcsönös előnyökön nyugszik a Charta céljaival és elveivel összhangban”. Az ECT a GATT, illetve WTO-normákhoz igazodva a beruházások, a kitermelés és feldolgozás, valamint a szállítás diszkriminációmentességének megteremtését tűzi célul. A kereskedelmi rendelkezések fő elvei a nemzetközi piacokra való szabad kijutás, a GATT és Csatolt Okmányainak csorbíthatatlansága, a kereskedelmi vonzatú befektetési intézkedések alkalmazásának korlátozása, versenykorlátozó akadályok csökkentése, a tranzitszállítások zavartalansága, a technológiák átadása és a tőkéhez való hozzáférés biztosítása. Az egyezmény az aláíró államok közti beruházásokra a nemzeti, vagy legkedvezőbb

⁸⁷ Balázs, Péter [2002]: Az Európai Unió külkapcsolatai és Magyarország, KJK Kerszöv Budapest, 86.

⁸⁸ http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/Public_ratification_Treaty.pdf

elbánás elvének alkalmazását írja elő, garanciákat épít be az államosítás, a kisajátítás ellen, szavatolja a beruházásokhoz kapcsolódó kulcs-személyzet ott-tartózkodásának és munkavégzésének lehetőségét, a profit repatriálására vonatkozó jogokat rögzít. Fontos területe a szállítási infrastruktúra használatának kérdése, e téren is diszkriminációmentességet irányoz elő. Az esetleges nézeteltérések rendezésére – legyen szó a tranzithoz kapcsolódó, illetve befektetéseket érintő, a szerződő felek, vagy szerződő fél és egy másik szerződő fél befektetője közti vitáról – vitarendezési eljárást kínál az egyezmény.⁸⁹ Az ECT mindezekon felül a nemzetközi energetikai együttműködés szerkezeti-szervezeti kereteit is meg kívánta valósítani. Az ECT legfőbb szerve a szerződésben részes állam képviselőiből álló Energia Charta Konferencia (Energy Charter Conference), amelyet feladatai ellátásban ügyintéző szerve, az 1995-ben létrejött brüsszeli székhelyű Titkárság (Energy Charter Secretariat - ECS) segít.⁹⁰ A szerződés 1998-ban lépett életbe az első harminc ratifikációt követően.⁹¹

Jászay szerint az ECT jelentősége egyrésztől abban áll, hogy a nemzetközi energia együttműködés minden formájára (a beruházásra, a kereskedelemre, a tranzitra és az energiahatékonyságra) kiterjed, másrészt pedig abban, hogy multilaterális beruházásvédelmi szerződés, míg a más területeken létrejött beruházásvédelmi megállapodások bilaterálisak.⁹² Mint Smith rámutatott, az ECT a maga nemében első és egyedülálló, egyúttal magán viseli az uniós külpolitika jegyeit, a külső folyamatok ellenőrizhetővé tételével azokat internalizálja, saját normarendszerébe/külkapcsolati rendszerébe építi, míg saját belső normáit externalizálja, kivetíti környezetére.⁹³ Az ECT valóban addig példa nélküli rezsimet hozott létre a nemzetközi energetikai együttműködésben. A charta születése tehát adott történelmi pillanathoz – a hidegháború végéhez – köthető, de egyben kifejezte az igényt az energiakérdések átfogó rendezésére. Míg ugyanis a nemzetközi gazdaság globálisan integrálttá vált az utóbbi néhány évtizedben, annak szabályozása csak hézagosan, a WTO révén valósult meg, míg olyan kulcsterületeken, mint a pénzügyi szektor, vagy az energiaellátás, nem születtek átfogó szabályok. A nemzetközi erőviszonyok arra készítették az EU-t és

⁸⁹ Isd. bővebben ECT 7. cikk (7) bekezdés, illetve 26-28. cikk

⁹⁰ Lásd: The Energy Charter Treaty Article 33-35.

⁹¹ A Magyar Köztársaság az egyezményt és csatolt részeit 1999. március 23-án ratifikálta, amely az 1999. évi XXXV. törvényben került kihirdetésre.

⁹² <http://209.85.129.132/search?q=cache:H4gfT9TgkzcJ:www.energia.bme.hu/bme/ujproba/docs/notes/bsc/EnergiaCharta.DOC+j%C3%A1szay+tam%C3%A1s+energia+charta&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

⁹³ Smith [1998] 268., idézi Balázs [2002]

további fejlett ipari országokat, hogy saját energiaügyi és gazdasági érdekeiket visszatükröző nemzetközi rezsimet hozzanak létre. A törekvés korlátait azonban jelzi, hogy az aláírók döntően energiafogyasztó és tranzitállamok, és a tranzit protokollt Oroszország sem hagyta jóvá. (Az EEC és ECT tagjait a Függelék tartalmazza).

A Szerződés szerves része az energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról szóló jegyzőkönyv, amely az energiahatékonyságot szolgáló politikai célok (kölcsönös segítség a politikaalkotásban, környezeti költségek tükrözése a piaci folyamatokban, energiahatékonyságot ösztönző finanszírozási mechanizmusok, oktatás, tudatformálás, stb.) meghatározásán túl a szerződő felek számára programalkotási kötelezettséget és annak tartalmára vonatkozó ajánlásokat is tartalmaz.

Az EU 1997. szeptember 23-án döntött az ECT, valamint a Jegyzőkönyv elfogadásáról (98/181/EK, ESZAK, Euratom tanácsi és bizottsági határozat).⁹⁴ A határozat a Tanács minősített többségen alapuló döntéshozatali kompetenciáját rögzítette, bizonyos kivételekkel. A 3. cikk szerint az EK által képviselendő álláspontot az Energia Charta Konferencia olyan határozataival kapcsolatban, amely a közösségi jogszabályokba új elem bevezetését, illetve meglévő módosítását igényli, a Tanács fogadja el *minősített többséggel*. A Tanács azonban egyhangúlag dönt, amennyiben a Konferencia által hozott határozat olyan területre vonatkozik, amely esetében a belső közösségi szabály elfogadásához az egyhangúság a követelmény. Ezekben az esetekben a Tanács és a Bizottság tájékoztatást nyújt, és lehetőséget biztosít a Parlament számára, hogy kifejtse véleményét. Egyéb esetekben az EK álláspontját a Tanács fogadja el.⁹⁵ Az ECT tehát nem keletkeztetett új közösségi jogosítványokat, de a meglévőknek a szerződés által szabályozott területekre való kiterjesztésével áttételesen bővült a közösségi energiapolitika mozgásteré. A Tanács 2001-ben határozott az EK által az ECT kereskedelmi vonatkozású rendelkezései módosításának elfogadásáról (2001/595/EK), amely lényegében a WTO megfelelő rendelkezéseinek hivatkozás formájában történő átvétele a GATT 1947 rendelkezései helyett, valamint az energiaipari berendezések jegyzékének beiktatása a kereskedelmi rendelkezésekbe. Haghighi összehasonlító elemzésében kimutatja, hogy a GATT számos kereskedelmi rendelkezését átvette az

⁹⁴ Hivatalos Lap L 069, 09/03/1998 o. 0001 – 0116

⁹⁵ A Konferenciának az ECT 34. cikkének (7) bekezdése szerinti határozatai esetében – amely saját tevékenységének legalább öt évenkénti felülvizsgálatát és esetleges módosítását jelenti - a Tanács konzultál az Európai Parlamenttel vagy megszerzi annak hozzájárulását, mielőtt határozatot hoz az Európai Közösséget létrehozó szerződés 228. cikkének (3) bekezdésében megállapított feltételek szerint.

ECT, és az energetikai javak és szolgáltatások kereskedelmét illetően is a WTO-t jelöli meg releváns testületként. Miután a Közösség és annak tagállamai a WTO tagjai, a WTO joga teljes mértékben beépült a közösségi jogba. Az ECT-ben „reprodukált” GATT és WTO-szabályok a kereskedelem fejlesztését célozzák. Az ECT elsődleges célja egy határokon átnyúló, liberalizált energiapiac, és egy stabil, átlátható energiakereskedelmi keretrendszer minden bizonnyal képes ezt segíteni. Ugyanakkor a WTO-szabályok alkalmazása különleges figyelmet igényel, és szoros együttműködést tesz szükségessé az ECS és a WTO között. A termékek és szolgáltatások kereskedelmi szabályai, a szubvenciók és a technikai akadályokra vonatkozó szabályok alkalmazásakor mind a fogyasztó és a termelő országok érdekeit is figyelembe kellene venni. Míg ugyanis az energiaforrások adóztatásának diszkriminatív módszerei az OECD-országokban a WTO-szempontról nem tűnnek aggályosnak, a termelő országok kínálatát hátrányosan befolyásolhatják. Az állami támogatások tilalma pedig nem hagy mozgásteret az exportőr fejlődő országoknak fejlesztési céljaik megvalósítására. A kereskedelmi akadályok GATT-szerinti megszüntetése nem elégséges az energiaszektorban, egyebek mellett összekapcsolt hálózatok, vezetékrendszerek létesítése, az átviteli standardok harmonizálása is fontos tényezők a kereskedelem zavartalanságához.⁹⁶ Mindez a Tinbergen-féle pozitív integráció felfogást tükrözi.

Mivel a kereskedelempolitikát érintő regionális integrációs kezdeményezések számos, az ECT-ben nem részes szénhidrogén-exportőr térségben (GCC, FÁK) fellelhetők, az EU tapasztalatainak átadása hidat képezhet az energetikai szabályrendszer közelítése felé. Ezzel megközelítettük az ECT talán legjelentősebb problémáját, miszerint nem kínál minden érintett számára elfogadható szabályozási keretet. Az EU-27 fő energiaszállítói közül Oroszország és Norvégia egyelőre nem ratifikálta az ECT-t, Algéria, Szaúd-Arábia csupán megfigyelőként vesznek részt az ECC együttműködésben, Líbia semmilyen formában nem csatlakozott az egyezményhez. Egyet lehet érteni Haghghi álláspontjával, hogy az ECT szabályainak olyan módosítására lenne szükség, amely kölcsönös előnyöket kínál vevők és eladók számára, a szabályrendszer ugyanis akkor hatékony, ha a résztvevők jelentős körére kiterjed és alkalmas a határokon átnyúló gazdasági folyamatok szabályozására. Az EU szempontjából az ECT legnagyobb hiányossága korlátozott földrajzi kiterjedése, a fő szállítók nem tekintik magukra nézve teljes egészében kötelezőnek az ECT

⁹⁶ Haghghi [2007] 188, 319-320.

szabályrendszerét.⁹⁷ Így az abban rögzített szabályok „exportja” nem volt maradéktalanul sikeres. Haghghi úgy véli, hogy első lépésként az ECT kiterjesztését kellene megvalósítani a termelőkre, amelyhez elengedhetetlen az ECS aktivitásának fokozása úgy, hogy az importőrök és exportőrök érdekeit egyaránt figyelembe veszi. Egyelőre azonban úgy tűnik, az EU a meglévő szabályok elfogadtatására törekszik. A jelenlegi erőviszonyok józan mérlegelésével a törésvonalak felszámolása, az ECT szabályrendszerének exportőrök számára elfogadhatóbb módosítása lenne célszerű.

Összességében megállapítható, hogy az ECT létrehozása azon a felismerésen alapult, hogy gazdaságos, biztonságos és környezettudatos energiaellátás csak nemzetközi együttműködéssel valósulhat meg, és e tekintetben az eddig legsikeresebb kísérletnek tekinthető. Az EEEP számára az ECT fontos lehetőség, amely egyedülként biztosít átfogó nemzetközi jogi keretet a Közösség egyre inkább külső forrásokra támaszkodó energiaellátásához, beleértve az EU-n kívüli energiaforrások kiaknázásának és tranzitálásának lehetőségét is. Figyelemmel arra, hogy az ECT sok tekintetben a WTO szabályrendszerét emeli be a nemzetközi energiakereskedelem szabályozásába, fontos lehetőség az EU kereskedelempolitikája működési tapasztalatainak hasznosítása az ECT vonatkozásában, amely az EEEP fontos eszközévé nőheti ki magát.

Kísérlet a belső piac kialakítására

Matlary az Európai Energia Chartát is az energia belső piacának kialakításához kapcsolja.⁹⁸ Úgy véli, a Chartát a belső piac kiterjesztéseként is fel lehet fogni az aláíró államok területére, olyan mértékben, amennyire előírásai a szabad piaci elvek alkalmazásán alapulnak Kelet-Európában és a FÁK területén. Álláspontunk szerint az egységes belső piaci keretek létrehozása és a belső piaci normák kialakítása teremtette meg a külső energiapolitika továbbfejlődésének alapját. A funkcionális spillover jegyében a belső piaci közösségi jogosítványok a külkapcsolatokban is megjelentek és bázisul szolgáltak, szolgálnak a külső energiapolitikai célok eléréséhez. Ez az elv más nemzetközi megállapodásokban, különösképpen az Energiaközösségről szóló szerződésben is megjelent, sőt tovább erősödött. Ugyanakkor, mint Haghghi utal rá,

⁹⁷ Haghghi utal rá, hogy a GCC-államok azzal az indokkal hárítják el az egyezmény aláírását, mert az azt előkészítő tárgyalásokba nem kerültek bevonásra.

⁹⁸ Matlary[1999] 63.

ebben az időszakban az a nézet vált uralkodóvá a Közösségben, hogy a belső piac kiteljesedése megszünteti a közösségi függőségi problémát. Csak a villamos energia és gázdirektívák alkalmazásának nehézségeit követően irányult ismét a figyelem az energiaszállító országokkal való kapcsolatépítésre.⁹⁹ A belső piac valóban, mint a külső energiafüggőség eredményes csökkentésének eszköze jelent meg az uniós diskurzusban, s ez a nézet az ellátásbiztonsági kérdések előtérbe kerülésével is tartja magát.

Az energia belső piacának létrehozását célzó első konkrét javaslatok 1989-ben készültek el, ezek fogadtatása vegyes volt. Noha a tagállamok részesülni kívántak az egységes piac előnyeiből, szerették volna megőrizni az energiaszektoruk feletti politikai ellenőrzést. A villamos energia és gázárak transzparenciájának megteremtése az adóstruktúrák különbségei miatt ütközött nehézségbe, a szállítások liberalizálását célzó direktíva végül megőrizte a vállalatok dominanciáját. Javaslat született egységes adóstruktúra kialakítására, az egységesítés azonban nem járt sikerrel csakúgy, mint a klímaváltozás elleni küzdelem jegyében javasolt energiaadó sem. A kilencvenes évektől kezdődően több kezdeményezés született a közös energiapolitika addig töredékes jogi alapjainak egységes megteremtésére és a Bizottság jogosítványainak megerősítésére. 1990-ben a Bizottság arra tett javaslatot, hogy a közös energiapiacot, az ellátásbiztonságot, az energia- és környezetvédelmi politika szorosabban integrált közösségi rendszerét, valamint a külső politikát magába foglaló jogi alapot kell létrehozni, amely utóbbi erősíti a Közösség világban betöltött helyzetét.¹⁰⁰ A belső piac előmozdítója az integrált energia-infrastruktúra lehetőségét megteremtő transzeurópai hálózatok (TENs), illetve azok finanszírozási forrása, a Kohéziós Alap létrehozása. A Maastrichti szerződés által beiktatott 129. cikk értelmében a belső piac és a gazdasági-társadalmi kohézió érdekében a Közösség közreműködik a TENs fejlesztésében a közlekedés, a telekommunikáció és az energia infrastruktúrája tekintetében.¹⁰¹

A Bizottság 1994-ben terjesztette elő az *európai uniós energiapolitikáról szóló zöld könyvét*,¹⁰² amelyről a Tanács 1995 novemberében hozott határozatot.¹⁰³ A dokumentum már a versenyképesség, ellátásbiztonság és környezetvédelem hármas célrendszerét

⁹⁹ Haghghi[2007] 63.

¹⁰⁰ Matlary [1999] 66.

¹⁰¹ <http://www.cipp.hu/files/hu/53/18/373/390/4588444865.doc>

¹⁰² COM(94) 659/ final/2 FOR A EUROPEAN UNION ENERGY POLICY Green Paper

¹⁰³ Council Resolution of 23 November 1995 on the Green Paper For a European Union Energy Policy' HL C 327 , 07/12/1995 P. 0003 - 0004

alkalmazta. Újdonsága az *energiügyi külkapcsolatok relációs céljainak meghatározása*, az Energia Charta normarendszerét felölelő *integrált külkapcsolati megközelítés*, valamint a *pénzügyi támogatások és az energiapolitika külső céljainak összekapcsolása*. A kelet-közép-európai rendszerváltások külkapcsolati hatása az energiapolitikai célkitűzésekben is megjelenik. „A harmadik országokkal ápolttal szorosabb kapcsolat nem csupán az Európai Unió energiabiztonsága szempontjából kiemelkedő fontosságúak, hanem azért is, mert az energetikai együttműködés hozzájárulhat a gazdasági fejlődéshez és a politikai stabilitáshoz”- fogalmaz a határozat. A nemzetközi együttműködésben strukturált dialógus létrehozását javasolja több területen. (1) Energetikai együttműködési program kialakítása harmadik (exportőr és importőr) országokkal, a párbeszéd és az ipari lehetőségek kiaknázása érdekében. (2) Az EEC, amelynek a kereskedelem és beruházások mellett lehetővé kell tennie az azonos földrajzi régióba tartozó országok közötti párbeszédet és speciális projektek létrehozását is. (3) A termelők és szállítók közti miniszteri szintű párbeszéd. (4) A fekete-tengeri térség országaival való együttműködés az energiátranzit biztonsága érdekében. (5) Együttműködés a mediterrán térség országaival: a kölcsönös függés alátámasztja az Energia Chartához hasonló multilaterális megközelítést. (6) A TENs projektjeinek elfogadása koherens közösségi megközelítést eredményezhet, amely az Energia Chartával és a CSCE-vel együtt biztosítja a szükséges befektetéseket.

A zöld könyvről szóló tanácsi határozat értelmében a Bizottság *1995 decemberében* előterjesztette *fehér könyvét az EU energiapolitikájáról*.¹⁰⁴ A Közösség előtti teendők leghangsúlyosabb eleme a belső villamos energia és földgázpiac kiterjesztése. Az 1994-96-os javaslatcsomag növekvő konkrétsággal fogalmazott meg az energiapolitika külkapcsolati dimenzióját érintő továbblépési irányokat. Mindez köszönhető az ECT-nek, mint új szabályozási keretnek, amely kitágította a Közösség mozgásterét energia-kérdésekben, másrészt a realgazdasági folyamatoknak; az olajár alacsonyan alakult; az import továbbra is jelentős szerepet játszott az EU energiaellátásában – különösen Németország importfüggőségének növekedése volt jelentős –, és a Szovjetunió széthullása érdekeltté tette az EU-t a FÁK-térsgel való kapcsolatai elmélyítésében.

¹⁰⁴ A Tanács erről szóló határozata: Council Resolution of 8 July 1996 on the White Paper 'An energy policy for the European Union' HL C 224 , 01/08/1996 P. 0001 - 0002

Az ellátásbiztonság előtérbe kerülése

Nem csupán a belső piac zökkenői, hanem az energiagazdasági folyamatok és a geopolitikai helyzet alakulása is az energia-exportőrökkel való együttműködésre irányította a figyelmet. Míg ugyanis a külső energia-importfüggőséget sikerült a nyolcvanas évek első felében 40% körüli mértékre csökkenteni, addig a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójára ismét megközelítette az 50%-ot, sőt 1992-re meg is haladta azt. A bipoláris világrend megszűntével az EU-nak egyébként is újra kellett gondolnia kapcsolatrendszerét a környező világgal. Az 1992-es Maastrichti szerződés új alapokra helyezte a Közösség működését, és új kompetenciákkal ruházta fel azt a külkapcsolatok területén is. A kapcsolatépítés kézenfekvő irányát jelentették a szomszédos térségek, amelyekhez a Közösséget változatos szerződéses kapcsolatrendszer fűzte. Az EU kívánatos globális szerepét megtestesítő euro-mediterrán makrorégió gondolata három irányban, a mediterrán térség, a csatlakozni kész kelet-közép-európai államok, valamint a FÁK irányában készítette határozott politikaformálásra és cselekvésre az Uniót. Mindhárom térség egyben jelentős energiagazdasági és –politikai relevanciával rendelkezett az Unió számára.

Az ezredfordulóhoz közeledve a Közösség a világ energiafogyasztásának 14-15%-át képviselte, importfüggősége ismét 50% körül alakult. Időközben, a geopolitikai változások következményeként sor kerülhetett az osztrák, a finn és a svéd csatlakozásra. 1999-ben az importált kőolaj fele (51%) az OPEC-től származott, a legnagyobb szállítók Szaúd-Arábia (13%), Líbia (10%), Irán (9%) és Irak (7%) voltak. Norvégia 21%-os, a volt szovjet térség 18%-os részesedéssel bírt. A földgázimport 41%-a a korábbi Szovjetunió tagállamaiból, 29%-a Algériából, 25%-a Norvégiából származott. 1997-ben a teljes EU-import értékének 6%-át tették ki az energiahordozók, ennek háromnegyed része a kőolajimport értéke. A kőolaj behozatal költségei 1999-re két és félszeresükre nőttek a kedvezőtlen euro-dollár árfolyam-alakulásnak köszönhetően, az ezredfordulóra a teljes uniós áruimport 16%-át energiatermékek tették ki.

A 2000-ben kiadott *„Zöld könyv az Európai Unió energiaellátás biztonságát célzó stratégiája felé”* c. dokumentum 2030-ig vázolja az Unió energiamérlegében várható

változásokat¹⁰⁵ és találóan „Gulliver bilincsben” címmel tárgyalja az energiaellátás kérdéseit. Kiindulópontja az, hogy a külső energiaforrásoktól való függés érdemi csökkentésére belátható időn belül nincs remény, így a Közösség prioritásai a keresletnövekedés kontrollja és a kínálati függőség kezelése lehetnek. A keresletnövekedés mérséklésében a horizontális politikáknak (a belső piac kiteljesítése, energiaadók, energiatakarékos programok, új, energiatakarékos technológiák), és a szektorális politikáknak (közlekedés, épületek energiatakarékosága) is szerepet szánt. A külső források tekintetében a korábbiaknál egyértelműbb politika körvonalazódott, amelyben az EU egységesen jelenik meg a nemzetközi energia-együttműködésben. A termelő országokkal való kapcsolatokat olyan *állandó dialógusok* keretében vázolta, amelyek szélesebb, környezeti, technológiafejlesztési és befektetési kérdésekre is kiterjednek, megerősítve az intézményi kereteket. A másik cselekvési irány *a fizikai ellátó infrastruktúra fejlesztése*, amelyben a kőolaj- és földgázvezetékek bővítése, az ECT és annak tranzit protokollja szélesebb elfogadtatása, valamint a villamos energia rendszer-összeköttetésének javítása és a belső infrastruktúra fejlesztése szerepelt.

Az energia-exportőrökkel folytatandó párbeszéd folyamatossá tételének célja az volt, hogy az ne csupán a piaci folyamatok lereagálását tegye lehetővé, hanem növelje a stabilitást, a piaci folyamatok átláthatóságát, mozdítsa elő az árképzési mechanizmusok javítását, a készletek kihasználását és terjedjen ki minden közös érdekű területre. Az egyik legígéretesebb együttműködési irány Oroszország volt, és az ezredfordulót követően, a partnerségi és együttműködési megállapodás (PCA) talaján intézményesült az EU-orosz energiadialógus. Oroszország mellett a kaszpi-térségbeli lelőhelyek kiaknázása és a szállítás kérdése is helyet kapott a célterületek között. „Tekintettel a külső rizikófaktorokra (amelyek az import mennyiségével, árával, a beruházási szintekkel, geopolitikai faktorokkal függnek össze), az energiaellátás biztonságának legjobb garanciája *a beszerzés földrajzi és forrásdiverzifikációja*. A függőség növekedésének visszاسzorítása nem tűnik reálisnak, a keleti bővítés pedig a külső források diverzítésének további csökkenését eredményezi.” – hangsúlyozta a dokumentum. Kiemeli ezzel együtt a keresleti oldal szerepét a külső függés alakulásában, míg ugyanis az EK energiahatékonyságát 1975-85 között 24%-kal sikerült javítani, 1985-1999 között csupán 10%-kal javult ez az arány.

¹⁰⁵ Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply adopted by the European Commission on 29 November 2000 (COM(2000) 769 final)

A 2004-es keleti bővítés után a behozatalban megnőtt az orosz szállítók szerepe a keleti tagállamok egyoldalú import-relációs szerkezte eredményeképpen. Az orosz import ezzel együtt lendületesen bővült, amelynek politikai kereteit a PCA és az energiadialógus biztosította. A diverzifikálatlan import újabb kihívás elé állította a kibővült közösség energiapolitikáját. Az EU állam- és kormányfőinek 2005. október 27-én hampton court-i találkozásán megfogalmazták az EU új energiapolitikájának szükségességét. Az informális ülést követő 2005. december 15-16-i Európai Tanács következtetéseiben hangsúlyozta az éghajlat-változási, energiaügyi és versenyképességi célkitűzések integrált megközelítését és a fenntarthatósági célok követésének kedvező járulékos hatásait a versenyképességre, foglalkoztatásra, energiabiztonságra. Ennek szellemében üdvözölték az európai éghajlat-változási program második szakaszának elindítását és az energiahatékonyságról szóló cselevési terv soron következő kidolgozását. A 2005-2006 fordulóján bekövetkezett orosz-ukrán gázvita azonban nyilvánvalóvá tette, hogy a gyakorlatban ennél többre van szükség az energiabiztonság garantálásához és ahhoz, hogy az EU a nemzetközi rendszer teljes értékű szereplője lehessen. Az EU-orosz energetikai kapcsolatok felfutása megtorpant, a pragmatikus, kölcsönös előnyök mentén megvalósuló együttműködést (pozitív összegű játékot) a kölcsönös bizalmatlanság (zéróösszegű játék) váltotta fel. Világossá vált, hogy az ellátási zavarok reális energiapolitikai kockázatként merülnek fel.

2.3. A külső energiapolitika megjelenése, cél- és eszközrendszere a közösségi dokumentumok tükrében (2006-2010)

Az 2006. évi zöld könyv fogalmazta meg elsőként, hogy egységes európai energiaügyi külpolitikára van szükség, amelyet tagállami és közösségi szinten, *közös hangon* megszólalva kell megvalósítani. A vázolt célkitűzések alapvetően a – tágabb értelemben vett – intézményfejlesztésre koncentrálnak. A külső ellátási zavar esetén gyors és összehangolt válaszadást lehetővé tevő közösségi mechanizmus létrehozása mellett, részben multilaterális (összeurópai energiaközösség, az energiahatékonyságról szóló nemzetközi megállapodás létrehozása), részben kétoldalú (új energia-partnerség Oroszországgal, a kapcsolatok szorosabbra fűzése a főbb termelőkkel és fogyasztókkal) együttműködési kereteket vázol fel. A célul tűzött új infrastruktúra prioritások meghatározására a második energiapolitikai felülvizsgálat keretében került sor.

A javaslatok irányt szabtak az EU energia-külkapcsolati tevékenységének, de nem adtak útmutatást a tekintetben, hogy milyen *mechanizmusok* segítségével lehetne a tagállami hatáskörű energiabiztonság és külkapcsolatok, valamint a közösségi hatáskörű verseny, belső piac kettőssége mellett garantálni a közös hangot. Az sem volt világos, ki legyen az energiaügyi külkapcsolatok főfelelőse. 2006. június 15-16-án került a Tanács napirendjére az *Európa energiaügyi érdekeit szolgáló külpolitikáról szóló bizottsági-főtitkári/főképviseleti dokumentum*,¹⁰⁶ amely elsőként foglalkozott kifejezetten az EEEP-vel. Az előterjesztés azt a kettős elvet követi, hogy a *belső energiapolitika kidolgozása előfeltétele* a külső energiaügyi érdekek képviselésének, másrésztől nem közös, hanem *koordinált politikáról* lehet szó, a tagállamok önálló véleményformálásának megőrzésével, de a kapcsolódó közös politikákban foglalt felhatalmazásokra építve.

Az EEEP javasolt elvei a koherencia, a működő piacok elve és a diverzifikáció. A *koherencia* elvét a kulcsfontosságú célok kijelölésén, és a velük kapcsolatos közös álláspont koherenciájának megteremtésén keresztül kívánja érvényre juttatni, vagyis nem a koordinációs mechanizmusokra, hanem a konkrét problémákhoz kapcsolódó érdekegyeztetésre koncentrál. Ezzel együtt, az általa megfogalmazott tíz cél megvalósítása később *feltételezi* az intézményi háttér kialakítását. A célokat a három klasszikus energiapolitikai célkitűzés mentén tárgyaljuk.

Hangsúlyos terület a *kereskedelem és a beruházások* feltételrendszerének javítása. Ide tartozik a stabil jogi feltételek megteremtése az energiaügyi partnerségek keretében, az európai vállalatok harmadik országbeli beruházási feltételeinek javítása, a kitermelés és az export megnyitása az EU ipara számára, a termelő országok exportkapacitásának javítása, a szállítási infrastruktúra fejlesztése, valamint a megkülönböztetéstől mentes szállítás és harmadik feles hozzáférés biztosítása. A célkitűzésekben helyet kapnak a *direkt és indirekt biztonsági kérdések*, a fizikai (infrastrukturális) és környezeti biztonság, a dúsított uránium értékesítésére vonatkozó nemzetközi rendszer kialakítása, a stratégiai készletezés, a partnerországokkal közös készletezés ösztönzése, az import termékenkénti és országokénti diverzifikálása. A külkapcsolatok *fenntarthatósági* dimenzióját jelzi az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások és az alacsony szén-dioxid kibocsátású technológiák alkalmazásának ösztönzése világszerte.

¹⁰⁶AN EXTERNAL POLICY TO SERVE EUROPE'S ENERGY INTERESTS Paper from Commission/SG/HR for the European Council (S160/06)

A *működő piacok elve* értelmében a biztonságos és megfizethető energiaellátást a jól működő világpiac tudja biztosítani. Szorgalmazza a szomszédok bevonását az EU energiapiacába, valamint olyan, lényegében WTO-konform elvek érvényre juttatását a világ energiapiacain, mint a viszonyosság a piacok megnyitása tekintetében, a megkülönböztetés-mentesség, a verseny és az átláthatóság.

A *diverzifikáció elve szerint* az ellátásbiztonság fokozható az energiaforrások, a földrajzi származás és a tranzitútvonalak diverzifikálása révén, amelynek szerves része új gázprojektek előmozdítása. A működő piacok és a diverzifikáció elvének igénye a fent részletezett, koherenciát követelő energiapolitikai célokban is tetten érhető.

Az előterjesztés szerint az EEEP legyen (1) *koherens* (az uniós politikák, a tagállamok és a gazdasági szereplők által egyaránt támogatott), (2) *stratégiai jellegű* (vegye figyelembe az energiabiztonsági kérdések geopolitikai dimenzióit), (3) *célirányos* (az uniós szintű cselekvés hatása az érdekek képviselőire). Legyen továbbá (4) *összhangban az EU tágabb külpolitikai célkitűzéseivel* (konfliktus megelőzés és rendezés, non-prolifерáció, az emberi jogok), valamint (5) az uniós érdekek egyértelmű meghatározásán és *kockázatértékelésen* alapuljon. (Az EU rendelkezzen a szükséges ellenőrzési képességekkel a korai előrejelzés és reagáló képességének fokozása érdekében.)¹⁰⁷(6) *Többszintű párbeszédre épüljön* (regionális és többoldalú, politikai párbeszéd a termelő-, tranzit- és fogyasztó országokkal).¹⁰⁸

Ennek alapján egy jól koordinált, az EU külkapcsolataiba és szakpolitikai tevékenységébe szervesen illeszkedő, változatos kooperációs mechanizmusokra, nemzetközi intézményfejlesztésre épülő politika jövőképe bontakozott ki. Megvalósulását azonban alapjaiban kérdőjelezte meg *az érdek-artikulációs és koordinációs mechanizmusokra vonatkozó kiérlelt elképzelések hiánya, valamint a kompetencia-kérdések megkerülése.*

¹⁰⁷ Pl. a tagállamok, a Bizottság és a Tanács Főtitkársága képviselőiből álló energiabiztonsági kapcsolattartói hálózat, illetve az európai energiaellátási megfigyelő központ.

¹⁰⁸ Utóbbi, a párbeszédet érintő kétoldalú prioritásai egyebek között átfogó energiaügyi megállapodás kidolgozása Oroszországgal, Norvégiával a stratégiai partnerség folytatása, hasonló megközelítés Algériával kapcsolatban, Törökország energetikai tranzitközponttá válása, az EU-ukrán kétoldalú megállapodásba átfogó energiafejezet beillesztése. Regionális szinten egyrészt az *EU belső piacának bővítése* az energiaközösségről szóló szerződésnek a vonatkozó EGT és ENP országokra való kiterjesztése révén, valamint *szabályozási konvergencia* az ENP-n keresztül az azonos feltételek biztosítása érdekében. A multilaterális együttműködésben az energetikai célkitűzések beépítése a *többoldalú kereskedelempolitikába*, a WTO-n keresztüli megvalósításuk, az ECT tranzit protokoll lezárása, a G8, illetve a G8+5 együttműködési kereteinek kihasználása szerepel.

A 2006. június 15-16-i Európai Tanács elnökségi következtetése¹⁰⁹ a bizottsági-főképviseleti dokumentumra építve, továbbra is a célok mentén kívánták körvonalazni a külső energiapolitikát, meghatározva annak *kezdeti prioritásait*. Az ECT tranzit protokolljának valamennyi aláíró fél általi megerősítése jelentette azt a cselekvési irányt, amely a nyitott beruházási és tranzitkérdések szabályozásának földrajzi kiterjesztésével a szabályozási környezet átfogó, „EU-konform” fejlesztését jelentette volna. Ugyancsak meglévő multilaterális keretekre épített az energiaügyi célkitűzések integrálása a kereskedelempolitikába és azok érvényesítése a WTO-ban, továbbá a belső energiapiac kiterjesztését célzó prioritás. *A külkapcsolatok egészét tekintve is prioritássá vált az energiakérdés*. Az egyes relációkban az *intézményi megoldások* kerültek előtérbe: kiemelték az Oroszországgal kötendő energetikai megállapodás elemeinek meghatározását a PCA helyébe lépő jogi eszköz keretében, és az ENP mechanizmusainak jobb kihasználását, különös tekintettel az Algériával folytatandó párbeszédre. Prioritásként jelölte meg a diverzifikációs és környezetvédelmi célokat szolgáló új *infrastruktúra-projektek* támogatását, és felhívta az Elnökséget, a Bizottságot és a főképviselet, hogy összehangolt módon folytassák az energiaügyi külpolitika kialakítására irányuló munkát.

A célmeghatározások után a megvalósításra, az eszközökre kívánta helyezni a hangsúlyt *Az energiapolitikát érintő külkapcsolatok - az elvektől a cselekvésig* {COM (2006) 590}¹¹⁰ című közlemény, amelyben a *koherencia* az EEEP elsődleges *eszközeként* jelenik meg. A koherencia feltétele a belső energiapiac elmélyítése, a hálózati összeköttetések megteremtése politikai és pénzügyi támogatással, magántőke bevonásával, az energiahatékonyság javítása, nemzetközi szerepvállalás a keresletnövekedés és a klímaváltozás megfékezésére, a környezetvédelmi csúcstechnológiákban elért vezető pozíció kiaknázása, valamint az alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra történő átállás elősegítése. Mindez ismét azt erősíti, hogy egy átfogó energiapolitikai megközelítés lehet a közös hang, a külkapcsolatokban megnyilvánuló közös fellépés alapja.

Az EEEP második eszközeként a *klasszikus külkapcsolati eszközök* alkalmazását jelölte meg. A kétoldalú kapcsolatokban a kiegyensúlyozott és piacorientált megoldásokat szorgalmazta. A multilaterális nemzetközi megállapodások létrehozásakor az EU-nak

¹⁰⁹ Brussels European Council 15/16 June 2006 Presidency Conclusions

¹¹⁰ COM (2006) 590.

kulcsszerepre kell törekednie (az ECT, a kiotói kötelezettségvállalásokból származó feladatok elvégzése, az energiahatékonyságra vonatkozó keret-megállapodások és a kibocsátási kvóta-kereskedelmi rendszer kiterjesztése). Emellett töltsön be erősebb szerepet a nemzetközi szervezetekben és fórumokon, és valósuljon meg a tagállamok és a Bizottság álláspontjának összehangolása.

Az előterjesztés érvelése szerint a világ szénhidrogén készletének 80%-a az EU-val *szomszédos országokban* található (Földközi-tenger, Fekete-tenger, a Kaszpi-tenger térsége, a Közel-Kelet és az Öböl-térsége, valamint Norvégia.), így az EU célja a zöld könyvben már említett, a környező országokból álló *hálózat* kiépítése, amelynek alapjául a belső energiapiac működési elvei szolgálnának. Létfontosságúnak nevezte az *EU és Oroszország közötti együttműködés* elveiről kialakítandó tagállami konszenzust és a szomszédos országokkal való együttműködés is hasonló súllyal szerepel.

A dokumentum elsőként tesz említést az *energiabiztonság* területére érvényes közös külpolitikáról, amely, az *energiaügyi információs hálózat* létrehozásával egyetemben tagállami döntést igényelt. Utóbbi az energiaellátás zavara esetén a releváns információkat összegyűjti, feldolgozza és a megfelelő helyre eljuttatja.

A dokumentum újabb fontos aspektusokat villantott fel egy közös külső energiapolitika megvalósításához: a nemzetközi szervezetekben megtalálendő „közös hang”, az energiabiztonság egységes külpolitikai megközelítése (annak intézményi garanciáival együtt), valamint a klasszikus külpolitikai eszközök energiapolitikai célok szolgálatába állítása fontos követelmények. Egyre inkább érzékelhetővé vált ugyanakkor a prioritások, célok, elvek és eszközök fogalmi keveredése, gyakori átfedései, az alapvetések rögzítésének hiánya, amelyek zavarossá teszik a külső energiapolitika koncepcióját és megnehezítik a további építkezést.

Az EU új energiapolitikai koncepcióját tartalmazó 2007. január 10-i, „*An Energy Policy for Europe*” című közlemény¹¹¹ az energiapolitika szerves részeként tárgyalta a külső energiapolitikai kérdéseket és 3 éves időtávra megfogalmazta annak prioritásait. A koncepció szerint Európa önmagában nem képes energia- és klímaváltozási célkitűzéseit megvalósítani, de a kereskedelempolitikában már sikeresen alkalmazott „közös hang” eszköz lehet azok érvényesítésére. Ennek érdekében világos célokat és hatékony koordinációt kell kialakítani, melynek keretét *rendszeres stratégiai*

¹¹¹ COM(2007) 1 final

energiapolitikai felülvizsgálatok adnák. A célok között megjelenik az Afrikával, mint növekvő jelentőségű energiaszállítóval kialakított EU-Afrika partnerség, és tetten érhető a fejlesztés- és energiapolitika integrálására tett kísérlet. A globális energiapiaci verseny, Kína és India esetében a „majdnem tiszta” szén technológiák ösztönzése mellett a prioritások része lett a kritikus infrastruktúrák védelme az EU határain kívül. A kereskedelem és beruházások terén a szabályozás bővítése, valamint az infrastrukturális projektek finanszírozási feltételeinek megteremtése és a részvétel jogi kereteinek kidolgozása szerepelt célként, európai koordinátorok kijelölésével.

Az *Európai Tanács 2007. március 8-9-i, brüsszeli ülésén* elfogadta az éghajlatváltozást és energiapolitikát együtt kezelő ún. 20-20-20 javaslatot. A belső földgáz és energiapiacot illetően egyfelől az ellátási és termelési, másfelől a rendszerüzemeltetési tevékenységek szétválasztásáról döntött.¹¹² Az ülésen megfogalmazott következtetések¹¹³ közvetlenül is érintik a külső energiapolitikát. A 36. pont szerint az EU-nak olyan integrált energiapolitikát kell kialakítania, amely ötvözi az európai és a tagállami szintű fellépést. „A tagállamok energia-összetétellel kapcsolatos választási lehetőségei hatással lehetnek más tagállamok energiahelyzetére és az európai energiapolitika három célkitűzése elérésének képességére.” A megállapítást szemléletváltozás kezdeteként értékelhetjük, hiszen arra világít rá, hogy a tagállamok energiabiztonsága interdependens: nem csupán az importtól függ, de az egységesedő belső piaci szabályok és az energiahálózatok révén a tagállamok energiapolitikái is befolyásolják. *A tagállamok közösségen belüli kölcsönös függősége* fontos tényezője lehet a külső energiapolitikai kompetenciák további fejlődésének.

Az Akcióterv III., Nemzetközi energiapolitika fejezetében foglaltak szerint „fel kell gyorsítani a külső energiapolitika közös megközelítésének kialakítását” a fogyasztó-termelő és fogyasztó-fogyasztó, illetve fogyasztó-tranzit relációkban, valamint a nemzetközi szervezetekkel folytatott párbeszédben (pl. OPEC). Új elemként egyedül az energiához való hozzáférés céljának megfogalmazása szerepel az ENSZ fenntartható fejlődés politikája kontextusában, amely a fejlesztéspolitikai vonatkozásokra irányítja a

¹¹² Szeptember 19-én a Bizottság *jogalkotási javaslatcsomagot* fogadott el a villamos energia és a földgáz belső piacának kiterjesztésére. Célja az ellátási és termelési tevékenységeknek a rendszerüzemeltetési tevékenységektől való tényleges szétválasztása, a nemzeti energiaszabályozó hatóságok hatáskörének összehangolása és függetlenségének megerősítése, valamint az energiapiacok átláthatósága.

¹¹³ A 2007. március 8-9-i Európai Tanács elnökségi következtetései, valamint Akcióterv (2007-2009) az európai energiapolitikáról.

figyelmet. Az Akcióterv tartalmilag szűkebb, eszközrendszerében gyengébb, mint az azt megalapozó bizottsági javaslatok, lényegében az Unió hagyományos nemzetközi kapcsolatrendszerében elérhető előrelépésre (külpolitikai és gazdaságdiplomáciai erőfeszítésekre) koncentrálnak. Az olyan integrált megközelítések, mint a kereskedelempolitika eszközrendszerének az energiapolitika célok szolgálatába állítása, az egységes piachoz és az ellátásbiztonsághoz elengedhetetlen fejlesztési projekteken való részvétel jogi kereteinek kidolgozása elmaradtak, az egyes földrajzi relációkban megfogalmazott javaslatok pedig veszítettek a konkrétságukból. Összességében a külső energiapolitikát szűken értelmezve, a már folyamatban lévő energiapolitikai együttműködések kiteljesítésére koncentrálnak.

A Tanács 2008. június 19-20-i brüsszeli ülésén a magas nyersanyag, ezen belül kőolajárak miatt került reflektorfénybe a külső energiapolitika.¹¹⁴ Az Európai Tanács átmeneti intézkedéseket helyezett kilátásba, megfogalmazta az energiapiaci verseny és a szállítási rendszerek korszerűsítésének – többek között alternatív technológiák, így például elektromos gépjárművek kifejlesztésének –, valamint az olajpiacok átláthatóságának igényét. A gáz- és olajtermelő vállalatokkal és országokkal, valamint az importáló fejlődő országokkal folytatott párbeszéd révén remélte a rugalmasabb reagálást a piaci szükségletek kielégítésére és a szükséges beruházások keretfeltételeinek javítására. Az Európai Tanács 2008. szeptember 1-i rendkívüli – az orosz-grúz konfliktus kapcsán összehívott - ülése az energiaellátás biztonságát célzó lépések intenzitásának növelésére hívott fel, elsősorban a diverzifikáció fokozásával.¹¹⁵ A 2008. október 15-16-án¹¹⁶ az energiabiztonság terén iránymutatást fogadtak el, melynek része (1) a villamos energia és a gáz belső piacára vonatkozó jogalkotási csomag véglegesítése, (2) az energiahatékonysági cselekvési terv és a stratégiai energiatechnológiai terv végrehajtásának felgyorsítása, (3) az energiaforrások diverzifikálása, (4) a szállítás és a készletek átláthatóbbá tétele, valamint (5) az ellátás átmeneti zavarait kezelő válságmechanizmusok kidolgozása. (6) Kiemelt fontosságú a kritikus infrastruktúrák, különösen a transeurópai energiaszállító hálózatok és az LNG-terminálok fejlesztése, az összeköttetések javítása, a hálózatok ellátási infrastruktúrához való illeszkedése, (7) és a termelő és tranzitországokkal ápolt kapcsolatok fejlesztése.

¹¹⁴ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/ec/101363.pdf

¹¹⁵ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf

¹¹⁶ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/103441.pdf

Az energiapolitika második stratégiai felülvizsgálatáról szóló, 2008. novemberi Energiabiztonsági és Szolidaritási Akcióterv¹¹⁷ szerint elengedhetetlen, hogy Európa egyetlen hangon szólaljon meg, amelynek megvalósítását továbbra sem egy, a Közösség nevében eljáró képviselőtől, hanem a hatékony tervezéstől és koordinációtól remélte. Szorgalmazta a tagállamok és az EU közötti viszonyrendszer átláthatóságát biztosító mechanizmusok azonosítását. Felvetette a 736/96/EK rendelet felülvizsgálatát, amely a tagállamokat arra kötelezi, hogy a Bizottságot értesítsék a kőolaj-, földgáz- és villamosenergia-ágazatokban a közösségi érdekű beruházási projektekről,¹¹⁸ továbbá, hogy az EU a szomszédságában fekvő energiaügyi partnereivel miként építhetne ki korai figyelmeztető rendszereket.

A célmeghatározás tekintetében a korábbi „vegyes rendszert” alkalmazza, vagyis a relációs (bilaterális, regionális) együttműködések mellett átfogó biztonsági és infrastrukturális célok is megjelennek. A Fehéroroszország-stratégia mellett új javaslat a termelő országokkal kötendő megállapodásokba a „kölsönös energiafüggőségre” vonatkozóan a kereslet és a kínálat biztonságának egyensúlyára irányuló rendelkezések beépítése, amelyek a közösségi vívmányokon és az ECT elvein alapulnak, hozzájárulnak a kockázatok mérsékléséhez, a magánszektor kötelezettségvállalásait ösztönző politikai keret kialakításához. Ide tartoznak az upstream infrastruktúrafejlesztéseket elősegítő beruházások és az ellátást politikai feszültségek idején is biztosító megoldások (pl. a vezetékek közös üzemeltetése vagy közös tulajdonba vétele) ösztönzése, a piacra lépés feltételeinek kidolgozása, a szakmai párbeszéd és vitarendezés. Az Irakkal és az Öböl Menti Együttműködési Tanáccsal ápoltt kapcsolatok továbbfejlesztése, és a *transz-szaharai gázvezeték*, mint újabb diverzifikációs lehetőség mellett a globális fenntarthatósági, piaci és biztonsági célok megvalósítása érdekében *Nemzetközi Energiahatékonysági Együttműködési Partnerség* létrehozását szorgalmazta. Kijelölte az energiabiztonsági szempontból alapvető fontosságúnak ítélt *hat kiemelt intézkedést*, amelyek némelyike szükségszerűen túlnyúlik az EU földrajzi határain. Ezek: a déli gázfolyosó, diverzifikált és megfelelő cseppfolyósított földgáz-ellátás, a Balti államok hatékony bekapcsolása a rendszerbe, a földközi-tengeri energiagyűrű, a közép- és délkelet-európai, észak-déli irányú gáz- és

¹¹⁷ COM (2008) 781, 2008. november 13.

¹¹⁸ Az erre irányuló rendelettervezet 2009. július 16-án látott napvilágot {COM (2009) 361}

villamos energia hálózati összeköttetések, valamint a tengeri energiaforrások hasznosítását lehetővé tevő északi-tengeri hálózat.

A TTE-Tanács 2009. február 19-i ülése a 2009. januári orosz-ukrán gázkrízis fényében szükségesnek tartotta, hogy a tagállamok és az EU egységesen kommunikáljanak harmadik országokkal energiaügyekben, az üzenetek legyenek összhangban az EU politikai céljaival és a fenntartható fejlődés követelményével. Ösztönözte a külső energiaügyi kapcsolatokra – pl. a hosszú távú szerződésekre – vonatkozó információk megosztását, amely a Bizottság koordinációs szerepét erősítené. (Mint rámutattunk, e törekvés már a hetvenes-nyolcvanas években megfogalmazódott). Az energiaügyi külpolitikára vonatkozó közös megközelítés kidolgozását a partnerországokra vonatkozó *közös menetrend* meghatározásán, valamint széles alapokon nyugvó *új partnerségek* kialakításán keresztül javasolta támogatni.

Összességében megállapítható, hogy míg számos, a külső energiapolitikát közvetlenül érintő kérdésben (pl. infrastruktúrafejlesztési prioritások, azok finanszírozási kérdései, készletezési ügyek) érdemi előrelépést hozott a felülvizsgálat, a külső energiapolitika intézmény- és eszközrendszerét illetően nem született áttörés. Csupán kilátásba helyezte a „közös hang” megtalálását támogató egyeztetési mechanizmusokat, és nem kaptak lökést azok a törekvések sem, amelyek a közösség kereskedelempolitikai kompetenciáira építve hoznának létre új kompetenciákat, eszközöket.

A Bizottság 2010 márciusában tette közzé Európa 2020 - *Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája* című közleményét,¹¹⁹ amely a 2008 óta húzódó gazdasági-pénzügyi válság fényében igyekezett újragondolni az EU gazdaságpolitikai törekvéseit. A stratégia új prioritásokat jelöl ki az EU számára; az *intelligens növekedés* a tudásra és az innovációra épülő gazdaság, a *fenntartható növekedés* erőforrás-hatékonyabb, környezettudatosabb és versenyképesebb gazdaság, az *inkluzív növekedés* magas foglalkoztatási szintet biztosító, erősebb gazdasági, szociális és területi kohézióval rendelkező gazdaság kialakítását célozza. Mind a prioritások, mind a célkitűzések alapján megállapítható, hogy az energiapolitika szerves részévé vált az EU átfogó gazdaságstratégiájának. A fenntartható fejlődés prioritáson belül megfogalmazott „Erőforrás-hatékony Európa” című kiemelt kezdeményezés a növekedés és az erőforrás-

¹¹⁹ COM (2010) 2020

felhasználás szétválasztását, a gazdaság szén-dioxid mentesítését, a megújuló energiák alkalmazásának növelését, a közlekedési ágazat modernizálását és az energiahatékonyság elősegítését tűzi célul. A majdani EEEP fontos bázisa lehet az Európa 2020 program kereskedelemstratégiájának kidolgozása, amely a legfontosabb partnerekkel folytatandó magas szintű, stratégiai párbeszéd kialakítására irányulna egyebek mellett a piacra jutás, a szabályozási keretek, a globális egyensúlytalanságok, az energia és éghajlatváltozás, a nyersanyagokhoz való hozzáférés és a fejlesztés terén.

Az EU 2020 stratégia erénye, és a külső energiapolitika szempontjából talán a legnagyobb jelentősége, hogy vázolja azokat az intézményi, közösségi koordinációs *szűk keresztmetszeteket*, amelyek a sikeres kitörési stratégia megvalósítását akadályozzák, ezek: az egységes piac, a költségvetés és az EU külgazdasági programja, s kétségtelen, hogy az energiapolitikai koordináció szempontjából is e területek a legkritikusabbak. Az Európai Tanács 2010. március 25-26-i következtetéseiben számszerű célkitűzéseket fogalmazott meg a foglalkoztatás bővítésére, az innovációs potenciál növelésére és az üvegházhatású gázkibocsátás mérséklésére vonatkozóan. Utóbbi tekintetében az EU feltételes felajánlasként 2020-ra az 1990-es szintekhez képest 30%-os csökkentést vállal, ha más fejlett országok hasonló mértékű, a fejlődő országok pedig lehetőségeikhez igazodó kibocsátás-csökkentést vállalnak.¹²⁰

Az EU 2020 stratégia kiemelt szerepet szán az energiapolitikának, de ismét adós maradt annak átfogó, stratégiai megközelítésével. Mindössze azt irányozta elő, hogy 2011-ben az energiapolitikát veszi górcső alá a testület, hogyan tudja a legjobban támogatni a hatékonyabb, alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való átállást és az ellátásbiztonságot. A vállalatok számszerűsítése és tagállami cselekvési tervekre való lebontása régóta alkalmazott eszköz a közösségi célok megvalósításában. A közös célszámok nem helyettesítenek egy átfogó, átgondolt stratégiát. Az EU 2020 stratégia fényében is megfontolandónak tartjuk Van der Linde külső energiapolitikára vonatkozóan megfogalmazott javaslatát a „bottom-up” megközelítésre való áttérésre, vagyis a tagállamok és a vállalatok lehetőségeinek, érdekeinek megismeréséből kiinduló, arra alapozott politikaalkotásra,¹²¹ amely eszközrendszerét tekintve erőteljesen épít a közösségi vívmányokra, a közös politikákra és intézményekre. E megközelítést tükrözi a Bizottság által kezdeményezett társadalmi vita az EEEP célkitűzéseiről is.

¹²⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/113615.pdf, p 3.

¹²¹ Coby van de Linde [2008] 42.

3. Strukturális (energiagazdasági) feltételrendszer

Az Európai Unió talán legmeghatározóbb energiagazdasági jellemzője az importfüggőség. Mindez - a bővülő és mélyülő integráció kontextusában - időben és térben változó jellegzetességeket és kihívásokat eredményez. Az importfüggőség különös jelentőséget ad a világ energiagazdasági folyamatai megismerésének. Az EU, mint makrorégió globális nemzetközi versenyképessége adja azt az elsődleges keretet, amelyben a külső energiapolitika értelmezhető és értékelhető.

3.1. Energiagazdasági tendenciák a világban

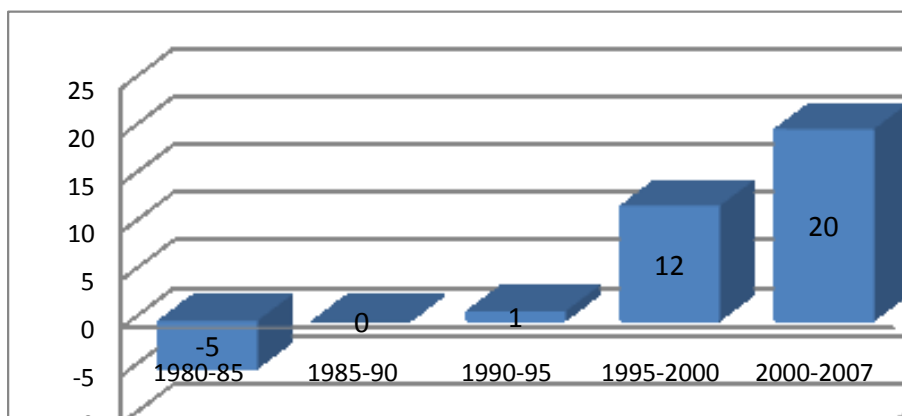
Az energiaellátás alakulását interdependens gazdasági-társadalmi-politikai folyamatok határozzák meg. A kereslet alakulását egyrészt a gazdasági fejlődés és az életszínvonal-emelkedés által indukált növekvő energiaigény befolyásolja. A végső fogyasztás mennyisége 1971 és 2005 között közel a duplájára növekedett, és 2030-ig további 50%-kal nőhet. A Nemzetközi Energiaügynökség 2030-ig terjedő prognózisa szerint az össz-felhasználás növekedésének közel felét India és Kína növekvő fogyasztása generálja. Másrészt, az energiahatékonyság növekedése is kihat a keresletre, a világgazdaság fejlődési üteme összességében meghaladja az energiafelhasználás növekedését, az energiaintenzitás javulása évente 1-1,5%-ra tehető. (Az energiafelhasználás és a gazdaság növekedési üteme közötti összefüggés csak a hetvenes években dőlt meg). Az IEA szerint továbbra is a fosszilis energiahordozók felhasználása marad a meghatározó. A motorizáció növekedése révén kiemelkedő szerepet játszik a kőolaj, amely a végső fogyasztás több mint egyharmadát adja. E részarány 2030-ig enyhén mérséklődhet, miközben a földgáz várhatóan megőrzi jelenlegi 21%-os részarányát. A már említett feltörekvő gazdaságok kirobbanó fejlődésével összefüggő folyamat a szénfogyasztás részarányának újbóli növekedése, illetve, a javuló életkörülmények révén a villamos energia keresletének megugrása.

Az energiahordozók kínálatában a készletek, a kitermelés lehetőségei és az áralakulás szerepe meghatározó. Noha a rendelkezésre álló készleteket illetően igen nagy a bizonytalanság, a világ kőolajkészletei az IEA becslései szerint nagy valószínűséggel elegendőek a 2030-ig prognosztizált fogyasztásnövekedés kielégítésére. Az OPEC-

országok piaci részesedése ezzel együtt a jelenlegi 42%-ról 52%-ra emelkedhet.¹²² A földgáz és a szén esetében kevésbé kritikus a készletek kérdése, a német szövetségi geológiai intézet számításai szerint a földgáz "statikus élettartama" (az ismert készletek és az éves termelés hányadosa) 2004 végén 64 év, a kőszéné több mint 200 év volt.¹²³

A világkereskedelem legnagyobb tételét az energiahordozók adják, amely szükségszerű következménye a készletek már hivatkozott földrajzi eloszlásának (a kőolajvagyon kétharmada a Közel-Keleten, a földgáz 40%-a Oroszországban, 40%-a Észak-Afrikában található). A WTO adatai szerint¹²⁴ az energiatermékek és ásványi anyagok világméretű exportja 2007 folyamán 15%-kal, a 2006. évi 28%-osnál szignifikánsan alacsonyabb mértékben emelkedett, főként a fűtőanyagárak emelkedésének visszaesése folytán (utóbbi 2007-ben 11, míg 2005-ben 41, 2006-ban pedig 21%-os volt). 2007 volt az első év 2003 óta, amikor az energiahordozók kereskedelme alacsonyabb ütemben nőtt, mint más termékcsoportoké, a nyolcvanas évek visszaesését követően a kilencvenes évek második felétől az energiatermékek kereskedelmének töretlen növekedése volt megfigyelhető (lásd 3. sz. ábra).

3. sz. ábra: A világ energiahordozó exportjának százalékos változása az egyes időszakokban (%)

Az adatok forrása: WTO International Trade Statistics 2008

http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2008_e/its08_merch_trade_product_e.htm

Az energiahordozó-export nagyjából változatlan szinten maradt 2007-ben, 2038 milliárd dolláros értékével a világ áruexportjának 15%-át képviselte. A fejlett gazdaságok importja közel 2%-kal mérséklődött, míg India és Kína importja 18, illetve 20%-kal növekedett, ezzel – Koreával együtt – az első tíz energiahordozó-importőr között

¹²² Forrás: IEA World Energy Outlook 2007

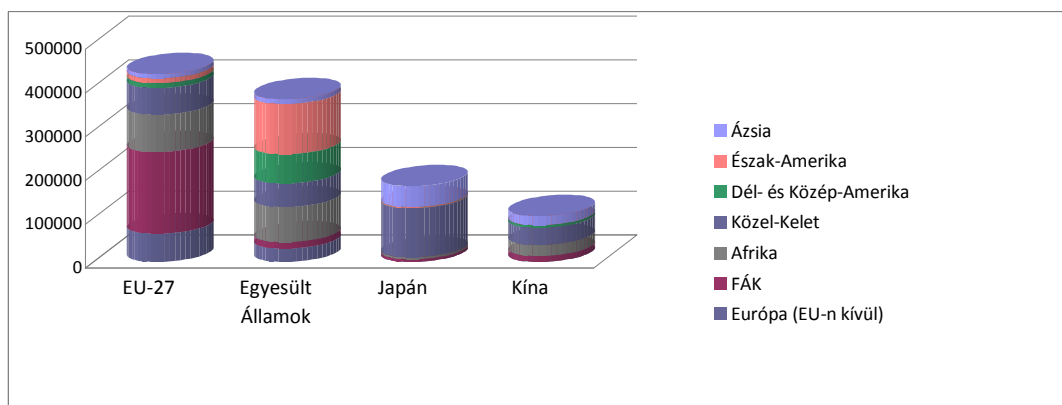
¹²³ Lásd bővebben: Bárdossy György-Lelkesné Felvári Gyöngyi: Gondolatok és kételyek Földünk szénhidrogénkészleteivel kapcsolatban [Magyar Tudomány, 2006/1](#) 62.

¹²⁴ Lásd WTO International Trade Statistics 2008 – Merchandise Trade

foglalnak helyet. Az afrikai exportőrök tekinthetők a trend egyértelmű nyerteseinek, a kínai fűtőanyagimport 25%-a származott Afrikából 2007-ben, míg 2000-ben ennek mértéke még csak 18% volt.¹²⁵

A 27 tagú EU a világ legnagyobb energiainportőre. A Közösségen belüli kereskedelmet nem számítva is mintegy 430 Mrd dollárt tett ki 2007-ben az energiatermékek behozatala. Energiatermék-kereskedelmi partnerei közül a legjelentősebbek a FÁK-társág országai, Afrika és a Közel-Kelet. Az Egyesült Államok elsősorban Észak-Amerikából (Kanada, Mexikó), Afrikából (Nigéria, Algéria, Angola), Dél-Amerikából (Venezuela), illetve a Közel-Keletről (Szaúd-Arábia, Irak) szerzi be 370 milliárd dolláros energiainportját. A japán gazdaság is igen jelentős, 2007-ben mintegy 172 milliárd dolláros energiainportra szorul, amelynek közel kétharmadát a Közel-Keletről, elsősorban Szaúd-Arábiából, az Egyesült Arab Emirátusokból, Katarból, Ománból, valamint Délkelet-Ázsiából (Indonézia, Malajzia) és Ausztráliából szerzi be. Kína egyre tetemesebb energiainportra szorul, volumene 2007-ben meghaladta a 100 Mrd dollárt. Behozatalában egyre jelentősebb szerepet játszanak az afrikai források (Angola, Szudán), de egyelőre legnagyobb szállítói a Közel-Keletről (Szaúd-Arábia, Omán, Irán, Egyesült Arab Emirátusok) kerülnek ki, Oroszország 9%-kal részesedik.¹²⁶ A 2008 őszén bekövetkezett pénzügyi válság tovagyrúzó hatásai az energiatermék-kereskedelem további megtorpanását eredményezték.

4. sz. ábra: A világgazdaság egyes szereplőinek energiatermék-importja származási régió szerint (2007, M USD)

Forrás: WTO World Trade Statistics 2008.

¹²⁵ A magas üzemanyagárak ezzel együtt problémákat is generáltak a szub-szaharai térségben; számos nettó energiainportőr a külkereskedelmi áruforgalomból származó jövedelme tetemes részét (akár több mint háromnegyedét) kényszerült energiahordozók vásárlására fordítani, utóbbi csoportba tartozik Tanzánia, Szenegál és Burundi.

¹²⁶ WTO World Trade Statistics 2008. – Merchandise Trade, Fuels (SITC-3)

A legnagyobb vállalatok egyharmada az energiaszektorban működik. E multinacionális vállalatok jelentős piaci és érdekérvényesítési erőt koncentrálnak, gyakoriak a fúziók és a további energiahordozók és szolgáltatások integrálásával megvalósított diverzifikáció. Ugyanakkor a társadalmi érdekek mind határozottabb megjelenése fokozottabb állami szerepvállalást tesz szükségessé.¹²⁷

A világpiacon energiaárak nagyban meghatározzák a nemzeti (és közösségi) energiapolitikai törekvéseket. A világ energiafogyasztásának egyharmadát adó, és a többi energiahordozó árára is kiható kőolaj ára a második világháború végétől a hetvenes évek elejéig kiszámítható tényezőként épült be a termelési költségekbe. Palánkai a hetvenes évektől tapasztalható fordulatot több tényező együttes hatásával magyarázza. Ezek (1) a pesszimista készlet-előrejelzések, illetve az új lelőhelyek felfedezésének ütemének (discovery rate) csökkenése, (2) az új lelőhelyek nehezebb kitermelhetősége miatti költségnövekedés. (3) Az olcsó források bővülése nem tudott lépést tartani a fogyasztás bővülésével,¹²⁸ amely rugalmatlanul reagált az árakra. (4) Az erőviszonyok megváltoztak, a dekolonizáció, az olajkartell fellépése és az arab-izraeli háború révén az olaj a fejlett és fejlődő országok közötti ellentétek ütközőpontjává vált. A nyolcvanas évekre az OPEC olajpiaci befolyása meggyengült. A nagy olajtársaságokkal fémjelzett monopolisztikus piac helyett, új szereplők megjelenésével (közvetítők, termelő országok vállalatainak terjeszkedése) oligopolisztikus versenypiaci helyzet alakult ki. A fogyasztó országok a Nemzetközi Energiaügynökségben megteremtették az egységes fellépés lehetőségét, erősödött az aktív energiapolitikára törekvés, ezen belül a tartalékolási politika összehangolása. 1990-re a termelő és fogyasztó országok viszonyában fordulat következett be, a Kuvaittal szembeni iraki agresszió kapcsán létrejött koalícióban számos közel-keleti arab ország is részt vett. Végül, a két olajsokk tapasztalata, hogy a konfrontáció „negatív összegű játék”, azt diktálta, hogy az együttműködés a termelő és fogyasztó országok közös érdeke.¹²⁹

A kőolaj világpiacon árá az elmúlt évtizedben is jelentős ingadozásokat mutatott, amely megnehezíti a reálgazdasági alkalmazkodást és növeli az importőrök

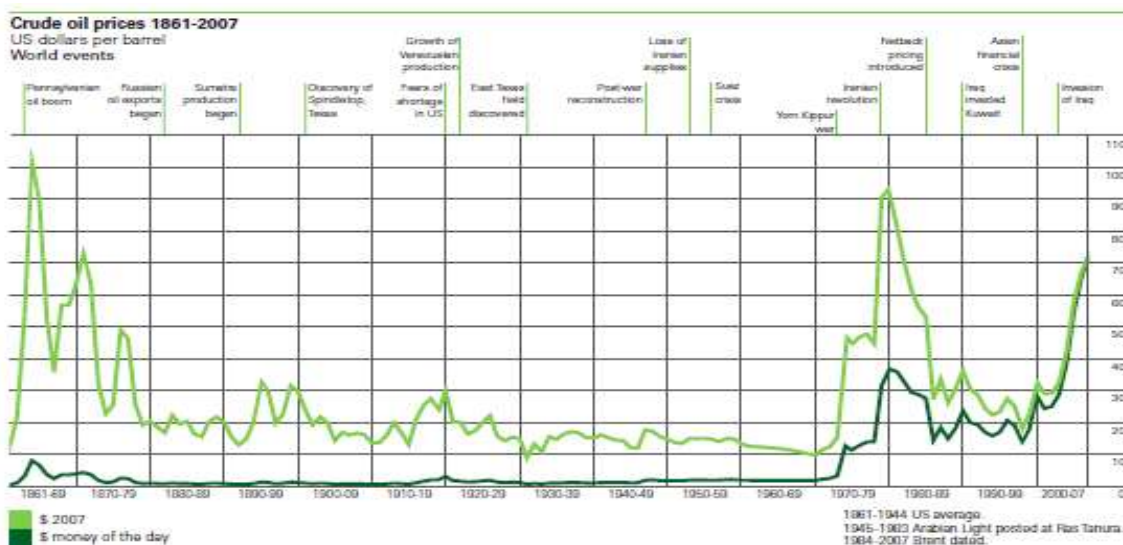
¹²⁷ Vajda [2005] 591-592.

¹²⁸ A második világháború utáni évtizedek olajfogyasztása évi 7-8%-kal, a gazdasági növekedést lényegesen meghaladó mértékben nőtt.

¹²⁹ Palánkai [1991] 18-27.

kiszolgáltatottságát. Az IEA 2007-es kitekintése azt valószínűsítette, hogy a hordónkénti nyersolaj importárak középtávon stabilizálódnak, de tény, hogy csupán a 2008. végi pénzügyi válság reálgazdasági begyűrűzésével következett be – átmeneti – árcsökkenés. A magas kőolaj és földgázárak az energia-mixben is sajátos változásokat okoztak, versenyképesebbé tették a szénfelhasználást az energiatermelésben, különösen a fejlődő országokban, a fejlett világban pedig az energiahatékonyság fokozására készítetnek. A gazdasági válságból való kilábalás időszakában a világ egyes régióiban különbözhet az energiagazdasági kérdések kezelése, az importőr gazdaságokban az energiahatékonyság ösztönzése, az exportőrök esetében a kivitel emelése és az árak elfogadható szinten tartása kaphat hangsúlyt. Kérdéses azonban, hogy a piac keresleti és kínálati oldalán egyaránt meghatározó – a szektor sajátosságaiból adódóan közép- és hosszútávú – beruházások a recesszió idején megvalósulnak-e, s ennek révén kellő kitermelői, finomítói kapacitás áll-e rendelkezésre, ha ismét élénkülni kezd a gazdaság.

5. sz. ábra: A kőolaj világpiaci árának alakulása 1861 és 2007 között

Forrás: IEA

Az IEA rövid- és hosszabb távú energiabiztonsági kockázatokra hívja fel a figyelmet. Az előbbieket a nagyszámú felhasználó kisszámú termelőtől való növekvő kőolaj és földgáz-importfüggése idézheti elő, míg az utóbbiak a nagyobb energiakereslet révén kialakuló magasabb energiaárakkal függnek össze, az olajkészletek néhány országban koncentrálnak, amely piaci dominanciájukat növeli, de kockázatosá teszi a szükséges beruházási ráták teljesülését a kitermelésben.

3.2. Az Európai Unió: a világ legnagyobb energiainportőre

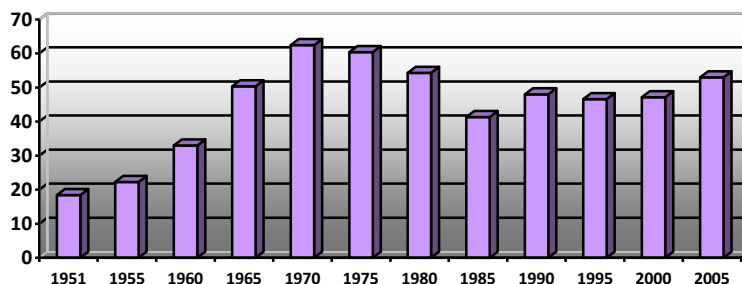
A 27 tagú Európai Unió a világ legnagyobb energiainportőreként a világ energiafogyasztásának mintegy 23%-át képviseli, amelyen belül 36%-ot tesz ki a kőolaj, 24%-ot a földgáz, 18%-ot a szilárd energiahordozók, 13%-ot a nukleáris energia és 8%-ot a megújuló energiaforrások. A Közösség energiafogyasztása az ezredfordulót követő években nem változott jelentősen. A bruttó belföldi energiafogyasztás 2007-ben 1806 Mtoe-t tett ki, míg az energia előállítás és energiaipar energiafelhasználását nem tartalmazó teljes végső energiafogyasztás 1158 Mtoe volt. Utóbbinak mintegy egyharmadát a közlekedési szektor használta fel, fokozatosan növekvő tendenciát mutatva, míg az ipar, illetve a háztartások részaránya 28, illetve 25%-os volt, a szolgáltatások energiafelhasználása pedig 15% alatt maradt. A Közösség energia-intenzitása összességében kedvezően alakul – nagyrészt az ipar folyamatainak köszönhetően –, amely a fenntartható fejlődés szempontjából kulcsfontosságú. Az EU széndioxid-kibocsátása 2007-ben 4498 Mt volt, a kibocsátásért legnagyobb részét (37%) az energiaipar felelős, amelyet a közlekedés követ (23%). Utóbbi széndioxid kibocsátása 1990 és 2007 között negyedével nőtt.

Az EU energia-importfüggősége olyan sajátosságokkal rendelkezik, amelyek alapvetően befolyásolják az EEEP mozgásterét. Ezek: (1) a növekvő tendencia, (2) a vevő-szállítói kapcsolatok aszimmetrikus interdependenciája, (3) a földrajzi bővülés dinamikája.

3.2.1. Prognózisok - növekvő importfüggőség

Az európai energiapolitika viszonylag rövid idő alatt elválaszthatatlanná vált az importfüggés fogalmától. Az EK-hatok kezdeti, 1951-es 18,4%-os importfüggősége már 1964-re meghaladta az 50%-ot és az első olajválság idejére 60% fölé emelkedett, amelyet csak a saját források szerepének tudatos emelésével sikerült – mintegy tíz év alatt - ismét 50% alá mérsékelni (1981-re EK-10 importfüggősége 47,5%-ra csökkent). Az EU saját energiatermelése napjainkban csökkenő tendenciát mutat, különösen 2004-ől kezdődően. Importfüggősége 2007-ben közelített az 53,1%-ot tett ki, de már 2004-ben is elérte az 50%-ot és 2006-ra az 54%-os arányt közelítette.

6. sz. ábra: A mindenkori Európai Közösségek energia-importfüggőségének alakulása (százalék)

Forrás: Eurostat

A közösség kőolaj- és kőolajszármazék felhasználásának mintegy ötödét biztosítják tagállamai (elsősorban az Egyesült Királyság és Dánia), 27%-át Oroszországból, 19%-át a Közel-Keletről, 16%-át Norvégiából, 12%-át Észak-Afrikából, a fennmaradó 5%-ot döntően Nyugat-Afrikából, a Kaszpi-térségből és Dél-Afrikából szerzi be. Az import viszonylati struktúrájában nem várható döntő változás az elkövetkező évtizedekben. A kőszénimport ugyancsak folyamatosan növekszik, a legnagyobb beszállító Dél-Afrika, Oroszország, Ausztrália és Kolumbia.

Míg a kőolajbeszerzés diverzifikált és válsághelyzetek esetére alternatív energiaforrások állnak rendelkezésre, a szénellátás biztonságát a belső készletek és széles körű importlehetőségek fokozzák, a nukleáris energia importja és tárolása biztonságos, addig a földgáz beszerzéseket az egyoldalú függés és a korlátozott diverzifikálhatóság jellemzi úgy, hogy a lelőhelyek többsége távoli és politikailag kockázatos országokban található (Irán, Közép-Ázsia, Líbia). A felhasználás 46%-át EU-tagállamok termelik ki (főként az Egyesült Királyság, Hollandia, Németország, Olaszország és Dánia). Oroszország 25%-kal részesedik, Norvégia 15%-ot biztosít, míg a fennmaradó 14%-on észak-afrikai országok, Nigéria és a Közel-Kelet államai osztoznak. A földgázbeszerzések kérdésére az is kihat, hogy az EU a belső földgáztermelésében mintegy 50%-os csökkenést prognosztizál 20 éves perspektívában, amelyet külső forrásokból kell pótolni.¹³⁰ Az EU prognózisa alapján 2030-ra az import-arány mintegy kétharmados lesz, ezen belül a földgáz import-hányada a jelenlegi 50% körüli szintről 2030-ra 80% fölé emelkedhet. (2. sz. táblázat).

¹³⁰ Forrás: CEC – Annex to the Green Paper. What is a stake – Background document, 18-19., 24. CEC - Europe's current and future energy position {COM(2008) 781} 6-11.

1. sz. táblázat: A primer energiahordozók felhasználásának prognosztizált struktúrája az EU-25-ben (%-os megoszlás, kerekített értékek, 1990-2030)

Energiahordozók	1990	2000	2010	2020	2030
Nukleáris energia	12,6	14,4	13,7	11,3	9,4
Szén	27,6	18,3	13,6	13,3	15,0
Olaj	38,5	38,4	36,6	35,8	34,8
Gáz	16,6	22,8	28,5	31,6	32,0
Megújuló energia	4,5	5,9	7,4	8,0	8,6

Forrás: European Energy and Transport - Trends to 2030 (2003 January) 114.

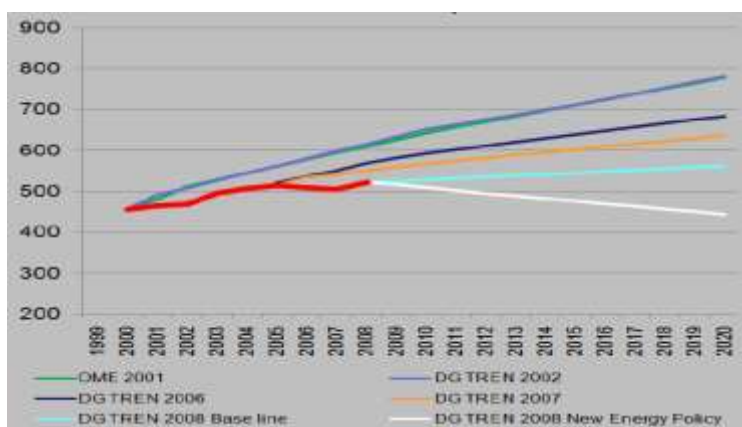
2. sz. táblázat: Az EU-25 import-függőségének prognosztizált alakulása energiahordozónként (% , 1990-2030)

Energiahordozók	1990	2000	2010	2020	2030
Szén	17,4	30,1	37,4	50,8	65,7
Olaj	80,9	76,5	81,4	86,1	88,5
Gáz	47,6	49,5	61,4	75,3	81,4
Összesen	44,8	47,1	53,3	62,1	67,5

Forrás: European Energy and Transport - Trends to 2030 (2003 January) 112.

Az energiaimport, ezen belül a földgáz-felhasználás prognosztizált megugrását több tényező indokolja, így (1) az Unió gazdasági növekedése, (2) a belső készletek fokozatos kimerülése. (3) Az EU által vállalt széndioxid-kibocsátáscsökkentés a földgáz szerepének növekedését ösztönzi a szén és olajfelhasználás mérséklődése mellett. (4) A keleti bővítések önmagukban is jelentősen megemelték az energiafüggőséget, ezen belül különösen az orosz piac szerepé. Igaz ugyanakkor, hogy az EU energiapolitikai dokumentumai az ezredfordulótól kezdve a földgázimport növekedési ütemét egyre szolidabb üteműre prognosztizálják,¹³¹ bízva a közösségi kitorési stratégiák sikerében.

7. sz. ábra: Az EU gázfogyasztására irányuló prognózisok változása az ezredfordulótól napjainkig

Forrás: http://www.rekk.eu/sos/images/stories/download/de_jong_energy_supply.pdf

¹³¹ Lásd bővebben: Jacques de Jong: Energy Supply & Security in the CS-EU region (előadás) REKK Workshop Budapest, 2009. október 29.

A belső szénhidrogén-források fokozatos kimerülésével, az atomenergia felemás megítélésével az EU az import csapdájába került, amely a készletek földrajzi koncentráltasága, a forrás-országok eltérő érdekstruktúrája és normarendszere folytán gazdasági és biztonsági kockázatokat egyaránt hordoz. Az IEA szerint az EU számára nem önmagában az energia-importfüggőség jelent problémát, hiszen az önellátás nehezen elképzelhető egy nagy népsűrűségű, iparilag fejlett régióban. A szállítói kapcsolatok és az energiarendszerek kezelése, a kritikus infrastruktúrákba való beruházások, a diverzifikáció és az ellátási zavarokra való felkészülés jelentik a fő problémát.¹³²

3.2.2. Vevő-szállítói kapcsolatok: aszimmetrikus interdependencia

Az Európai Uniót interdependens kapcsolatrendszer fűzi szállítóihoz. Az energiahordozó-exportőröknek legalább annyira szükségük van az EU kiszámítható felvevőpiacára, mint az EU-nak az energia termékekre. Mint bemutattuk, az EK már a hetvenes években felismerte az energia-exportőrök érdekeivel fennálló *komplementaritást*, s hogy számukra Európa nemcsak piacot, de támogatási lehetőséget is jelent. A fejlesztéspolitikai attitűd a kevésbé fejlett szénhidrogén-termelőkkel szemben ma is szerves része az EU külkapcsolat építésének (pl. EU-Afrika Partnerség).

Az energia-exportőrökkel folytatott *kereskedelem áruszerkezete* szükségképpen aszimmetrikus: ásványi anyagok, energiatermékek importjára és feldolgozott termékek exportjára kerül sor. Az energiainport az EU külkereskedelmi mérlegében jelentős strukturális deficitet eredményez. A külső energiafüggőség tágabb gazdasági dimenzióit vizsgálva a 27 tagú közösség 2007-ben 185,6 milliárd eurónyi deficitet halmozott fel a világkereskedelemben az 1425,5 milliárd eurós áruimport és 1239,9 Mrd eurós áruexport eredményeként. Az energiatermékek és ásványi anyagok külkereskedelmének egyenlege -271,6 milliárd volt, vagyis a deficit kialakulásának megkerülhetetlen tényezőjévé vált. Az EU-orosz energiakereskedelem szaldója 2007-ben -94,1 Mrd euró, az EU-norvég energiakereskedelem egyenlege -41,4 Mrd euró, Líbiával -23,8 Mrd euró volt. A fő szénhidrogén-szállítókkal folytatott árukereskedelem szinte kivétel nélkül deficitese, különösen jelentős az Oroszországgal (-54,8 Mrd euro), Norvégiával (-33,6 Mrd euro) és Líbiával (-23,2 Mrd euro) szemben felhalmozott hiány. Kivételt csupán a

¹³² [IEA Energy Policies Review](#) -- *The European Union 2008*, ISBN 978-92-64-04337-4 (2008), 9.o.

Perzsa-öböl államai képeznek.¹³³ Az importszerkezet általában koncentrált, az orosz termékimport közel kétharmada (65,8%), a norvég 56,7%-a, a líbiai 90,3%-a az energiatermékek, nyersanyagok áruosztályból kerül ki. A függőség kölcsönös, az említett országok kivételében az EU meghatározó partner, aránya a teljes exportjukban rendre 53,4%, 83,4%, és 79,5%. Megállapítható, hogy a szállítók EU-ba irányuló exportjának zömét a szénhidrogének adják, exportstruktúrájuk kevésbé diverzifikált. Másrészt, az EU a partnerek túlnyomó részénél nem képes szénhidrogén-importjának exporttal való ellentételezésére. Mindez szélesebb versenyképességi kontextusban felveti az energiaimport ellentételezése, mint stratégiai célkitűzés kereskedelemfejlesztési lehetőségeinek vizsgálatát tagállami és közösségi szinten

3. sz. táblázat: Az EU-27 külkereskedelmi forgalma a fő szénhidrogén-szállító országokkal (2007, Mrd euro)

	export	import	egyenleg
Szaúd-Arábia	20,2	18,2	2
Oroszország	89,1	143,9	-54,8
Algéria	11,2	21,2	-10
Líbia	4,1	27,3	-23,2
Norvégia	43,2	76,8	-33,6
Kazahsztán	6,1	13,4	-7,3
Azerbajdzsán	1,6	7,4	-5,8
Irán	10,1	13,9	-3,8
Irak	1,4	6,8	-5,4
Világ	1239,9	1425,5	-185,6
EU-27 energiatermékek és ásványi anyagok (SITC-3)	63,5	335,2	-271,6

Forrás: Eurostat

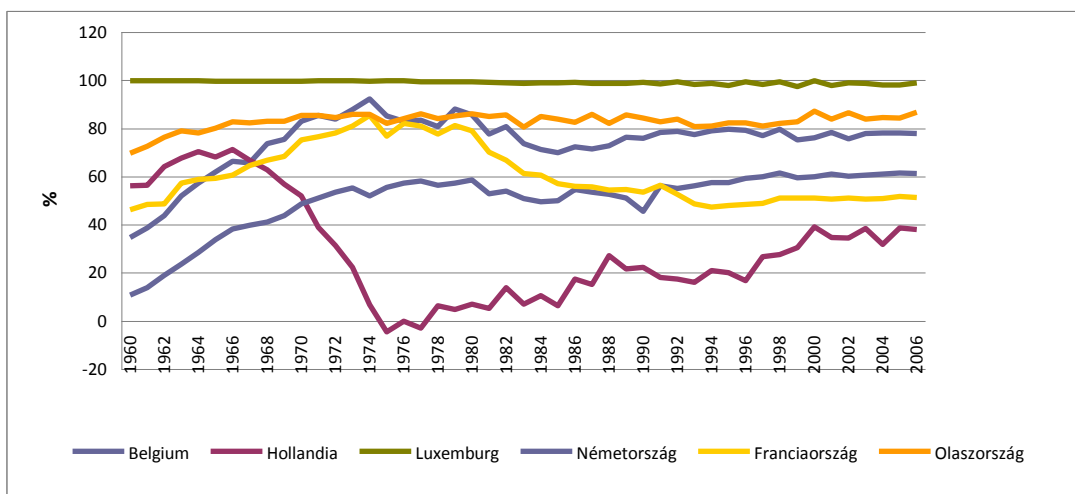
3.2.3. A földrajzi bővülés dinamikája

Noha a közösségi energiastratégiák átfogó keretet és konkrét célokat kínáltak, az egyes tagállamok energiagazdasága igencsak eltérő utakat járt be. Franciaország, Belgium és Németország hagyományos szénbányászata, amely az alapításkori energia-mixet is meghatározta, fokozatosan leépült, helyét az olcsóbb import (kőolaj, szén) vette át. Míg azonban Németország energiafüggőségének növekedésében a hazai földgáztermelés beindításával sem sikerült gyökeres fordulatot elérni, Franciaország atomerőmű-

¹³³ A Perzsa-öböl országainak Japánba és az Egyesült Államokba irányuló szénhidrogén-exportja biztosít mozgásteret az EU-val megvalósuló árukereskedelem fejlődése számára.

programjával a kilencvenes évekre 50% körülre mérsékelte az ország importfüggőségét. Belgium hasonló módszerrel kisebb mértékben ugyan, de csökkentette az importfüggőség arányát. Luxemburg a kezdetektől napjainkig külső energiaforrásokra utalt és Olaszországban is jellemzően 80% felett alakult az import aránya az energiafelhasználásban. Az alapító államok közül Hollandia volt az, ahol a külső energiaforrásoknak való kitettség kedvezően változott, az 1966-ra 70% fölé emelkedő importfüggőség alakulásában gyökeres fordulatot hozott a hazai földgázkitermelés beindítása, amelynek révén a környező országok ellátásában is számottevő szerepet játszik.

8. sz. ábra: Az EK-6 tagállamok importfüggősége 1960-2007

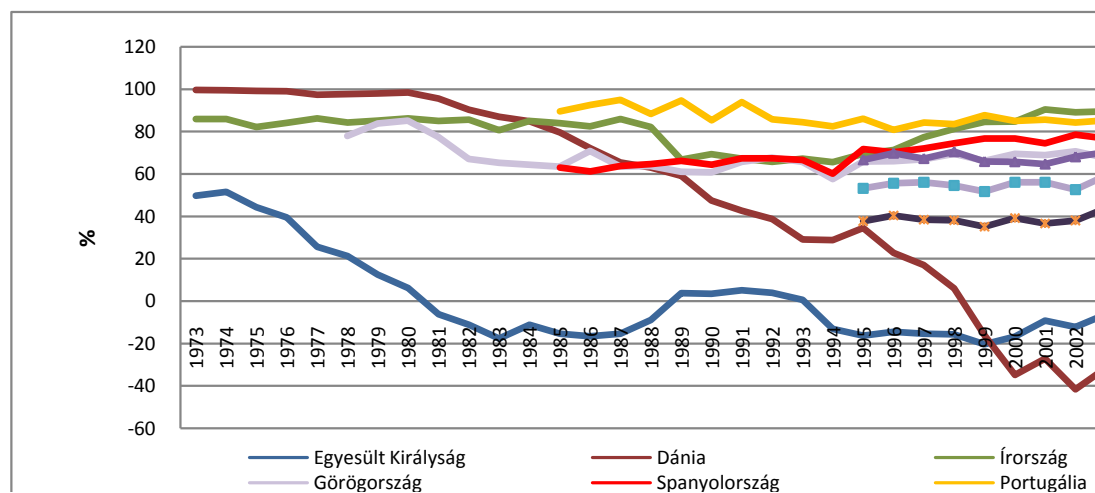
Forrás: Eurostat adatok

Az 1973-ban csatlakozott Nagy-Britannia 1981-től vált nettó energiaexportórré és az északi-tengeri kitermelés beindulását követően, néhány évet leszámítva az ezredfordulóig az is maradt. 2004-től az import mennyisége növekvő mértékben haladja meg az exportét. Dánia 1999-ben kezdte meg a hazai kitermelést és jelenleg az egyetlen nettó energiaexportőr EU-tagállam. Földgázkivitele Németországba irányul, kőolajat főként Belgiumba és Svédországba szállít.

Tekintettel az integráció földrajzi terjeszkedésére, a mindenkori Közösség energia importfüggése időben és térben változó, így értelmezése is ennek megfelelően módosul. Az egyes bővítések összességében nem befolyásolták drasztikusan az *importfüggőség százalékos mértékének* alakulását. Az integráció földrajzi kiterjedése fokozatosan ment végbe, s a centrumot képviselő német, francia, olasz gazdaság energiaszükséglete mindvégig meghatározó a közösségi import alakulásában. Ma, az EU-27 esetében is az alapító EK-6-ok gazdaságaihoz köthető a tagállamok teljes – EU-n kívüli és

tagállamközi – energiaimportjának 61%-a, és az EK-9-hez a 72%-a. A keleti bővítés 12 új tagállamának részesedése együttesen is csupán az össz-energiaimport 10%-át képviselte, noha e tagállamok import-kitettsége külön-külön számottevő.¹³⁴

9. sz. ábra: Az 1973-1995 közötti bővítésekben érdekelt tagállamok importfüggősége csatlakozásuktól napjainkig

Forrás: Eurostat adatok

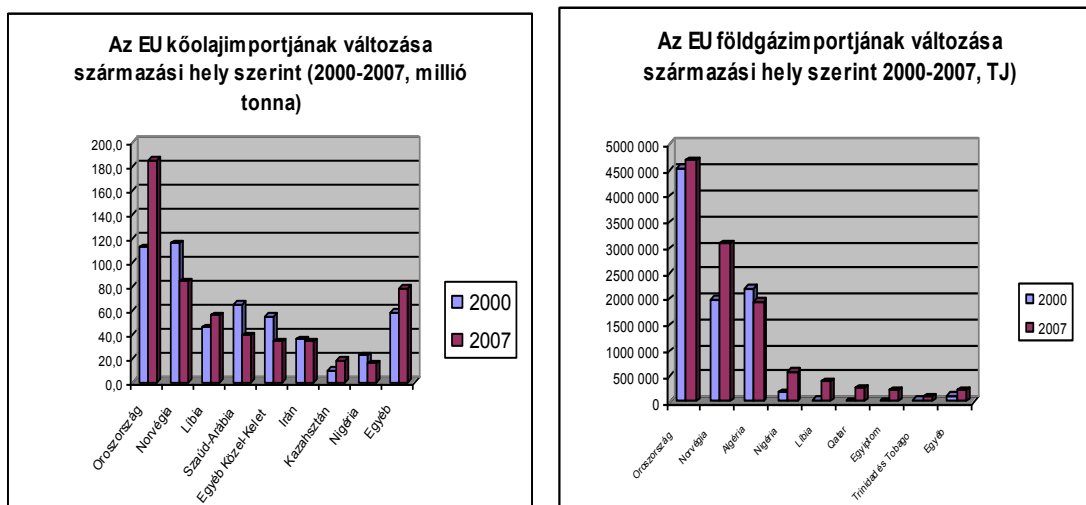
Mivel az import relációs szerkezete szorosan összefügg földrajzi elhelyezkedéssel, a bővítések módosították a közösségi energiaimport relációs szerkezetét. A déli bővítések tovább emelték az észak-afrikai források súlyát a szénhidrogén-ellátásban, a keleti bővítés az orosz behozatal szerepét erősítette. Ha ez a közösségi import összetételében nem is okozott drasztikus változást, az egyes tagállamok egyéni érdekeinek megjelenése révén szükségyszerűen kihatott a közösségi szintű külkapcsolat-építésre.

Míg 1971-ben a teljes kőolajimport 60%-a a Közel-Keletről, közel 30%-a Észak-Afrikából származott, addig 2007-re a Közel-Kelet részaránya 13,5%-ra mérséklődött, miközben Oroszország 34%-ra növelte részesedését az európai kőolajimportban. A földgáz szerepe a hetvenes évek elején kezdett növekedni az EK energiaellátásában. Az 1971-es 10% körüli értékről 2007-re 23,9%-ra emelkedett a részaránya a teljes energiafelhasználásban. Az ezredforduló után, a „tradicionális” nagy földgázexportőrök, Oroszország, Algéria, Norvégia mellett hatalmas felfutás tapasztalható például a nigériai, a líbiai, a katarai és az ománi földgázszállítások volumenében, amelynek külkapcsolati vonatkozásai is megjelennek.

¹³⁴ External and intra-European Union trade 2002-07 Eurostat Pocketbooks, 2009.46-99. alapján saját számítások. Az EU gazdasági teljesítménye is a régi tagállamokban összpontosul, a 2007. évi folyó áras GDP háromnegyedét az EK-9-ek állították elő, energiafelhasználásukat – Dánia kivételével – 21-98%-ban importból fedezték.

10. sz. ábra-

11. sz. ábra: Az EU kőolaj- és földgázimportjának változása származási hely szerint (2000-2007)

Forrás: EU Energy and Transport in figures 2010. adatai alapján
http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/statistics/part_2_energy_pocket_book_2010.xls

Taylor szerint az EU-t érintő legnagyobb kihívások a *globalizációval és a kibővüléssel* függenek össze.¹³⁵ Mindez az energetikai integrációra is igaz lehet. A poszt-szocialista tagállamok egyoldalú függése az orosz szénhidrogénektől, az infrastrukturális összeköttetések alacsony szintje, a diverzifikáció ebből fakadó korlátai, valamint az energiahatékonyságban és az energiaimport tovaryűrűző hatásaiban fennálló különbségek – amelyek miatt az ellátási zavarok aszimmetrikus sokkhatásokat eredményezhetnek – az integráció egyik próbakövévé tehetik az energiaügyet.

3.3. Sokféleség az egységben – a tagállamok energiagazdasága és az EU

3.3.1. A tagállamok energiagazdasági jellemzői – egy lehetséges csoportosítás

A külső energiapolitika megfogalmazásának egyik a legnagyobb nehézségét a 27 tagállam energiagazdasági jellemzőinek különbözősége adja. Az önellátás mértékében, az import termék- és relációs szerkezetében, az energiahatékonyságban, vagy akár a piaci modellekben fellelhető különbségek, az atomenergia társadalmi elfogadottsága, a megújuló források alkalmazási feltételei és társadalmi-kulturális gyökerei változatos energiatérkép eredményeznek, s a lehetséges szempontok sokrétűsége meg is nehezíti

¹³⁵ Paul Taylor [2008]: *The End of European Integration*, Routledge, New York

a tagállamok helyzetének összevetését. Az Egyesült Királyság nagymértékben támaszkodik saját kitermelésű olajára és földgázára, míg Lengyelországban és Észtországban a szénbányászat tölt be jelentős szerepet az energiagazdaságban. Különböző az atomenergia megítélése, Franciaország energiapolitikájában kulcsszerepet játszik, a bruttó belföldi energiafogyasztás 42%-át biztosítja, magas, 35% az aránya Svédországban, és számottevő a szerepe egyebek mellett Belgium, Bulgária, Litvánia, Szlovákia, Szlovénia és Finnország energiaellátásában is. A tagállamok csaknem felében nincs atomerőmű (pl. Olaszország, Görögország, Ausztria) és vannak, akik annak jelentős csökkentését határozták el (pl. Németország).

4. sz. táblázat: Az EU-27 energia-mixe (2006) és importfüggősége (2007), százalék

	Szilárd tüzelő	Olaj	Gáz	Nukleáris	Megújuló	Összesen	Import-függőség
EU-27	18	37	24	14	7	100	53,1
Belgium	9	41	26	21	3	100	77,2
Bulgária	33	24	14	24	5	100	51,9
Csehország	45	21	16	14	4	100	25,1
Dánia	25	39	21	0	15	100	-25,4
Németország	23	36	23	12	6	100	58,9
Észtország	55	20	15	0	10	100	29,7
Írország	16	55	26	0	3	100	88,3
Görögország	27	58	9	0	6	100	67,3
Spanyolország	12	48	22	11	7	100	79,5
Franciaország	5	33	14	42	6	100	50,4
Olaszország	9	46	38	0	7	100	85,3
Ciprus	1	97	0	0	2	100	95,9
Lettország	2	33	32	0	33	100	61,5
Litvánia	3	33	29	26	9	100	62,3
Luxemburg	3	67	28	0	2	100	97,5
Magyarország	11	29	42	13	5	100	61,4
Málta	0	100	0	0	0	100	100,0
Hollandia	10	42	43	1	4	100	38,6
Ausztria	12	44	22	0	22	100	69,1
Lengyelország	57	25	13	0	5	100	25,5
Portugália	13	55	15	0	17	100	82,0
Románia	23	26	35	4	12	100	32,0
Szlovénia	21	37	12	20	10	100	52,5
Szlovákia	23	19	29	24	5	100	69,0
Finnország	20	30	11	16	23	100	53,8
Svédország	5	29	2	35	29	100	36,1
Egyesült Királyság	18	36	35	9	2	100	20,1

Forrás: EC Commission Staff Working Document accompanying the Second Strategic Energy Review, SEC(2008)2871, 7-62.o., Eurostat

Ciprus, Málta, Luxemburg, Írország, Portugália, Olaszország, Spanyolország és Belgium a felhasznált energia több mint háromnegyedét – esetenként a teljes mennyiséget – külső behozatalból fedezik. Átlag feletti az importfüggőség Ausztria, Görögország, Szlovákia, Magyarország, Németország esetében. Az EU-átlaghoz közeli

importfüggőség jellemzi Litvániát, Lettországot, Finnországot, Szlovéniát, Franciaországot és Bulgáriát, míg 50% alatti, de számottevő a behozatal aránya Hollandiában, Svédországban, Romániában, Csehországban és Észtországban. A jelentős saját energiahordozó-kitermeléssel rendelkező Lengyelország és az Egyesült Királyság energiafelhasználása kevesebb, mint negyedét fedezi behozatalból. A 27 tagállam közül Dánia az egyedüli, aki nettó energiaexportőri pozícióban van.

Az import *relációs szerkezetét* illetően – különösen a földgázimportban – a földrajzi elhelyezkedés meghatározó, de a lényegesen diverzifikáltabb kőolajszállítások alakulása tekintetében is érzékelhető a jelentősége. A 9. és 10. sz. táblázat földrajzi régiók szerint haladva mutatja be az EU-tagállamok, illetve a kőolaj- és földgázexportőrök kapcsolatrendszerét. A kőolajimportban az észak-nyugati, északi államok a belső források (Egyesült Királyság, Dánia) mellett alapvetően a norvég és az orosz kőolajra támaszkodnak, de érdemleges részesedéssel bírnak az OPEC-országok, különösen Szaúd-Arábia és Líbia is. Délre haladva tovább nő az OPEC-források szerepe. Görögországban jelentős az iráni, Spanyolországban és Portugáliában pedig a mexikói és a nigériai szállítások részesedése. A keleti tagállamokban továbbra is szinte kizárólagos pozíciót élvez az orosz kőolaj, bár néhány állam (Csehország, Románia, Bulgária) eredményesen diverzifikálta forrásait, elsősorban egyéb FÁK-forrásokra támaszkodva.

A tagállamok energiahelyzetének áttekintése érdekében Röder, Delgado és Friederiszick energiapolitikai indexet (Energy Policy Index - EPI) konstruált, amely a három energiapolitikai cél (versenyképesség, fenntarthatóság, ellátásbiztonság) tekintetében értékeli az EU-25 államait.¹³⁶ A klaszteranalízis segítségével a tagállamok egyes jellemzőinek hasonlósága alapján csoportokat képeztek két lépcsőben. Az elsőben a stabil energia-mixszel rendelkező EU-15 tagállamokat vizsgálva alakítottak ki klasztereket, majd a második lépcsőben e csoportok alapján sorolták be az új tagállamokat is és alakították ki a végleges csoportokat.

Az első csoportot az ellátásbiztonság tekintetében relatíve kedvező helyzetben lévő országok, Ausztria, Csehország, Dánia, Luxemburg, Hollandia és az Egyesült Királyság

¹³⁶ Röder-Delgado-Friederiszick [2007]: Energy: Choices for Europe, Breugel Blueprint Series
Az EPI komponensei: *Versenyképesség*: (1) verseny és liberalizáció (vertikális elkülönülés és piaci struktúra a villamos energia és a földgázszektorban) (2) EU-n belüli villamos energia kereskedelem. *Ellátásbiztonság*: (1) energiafüggettség, (2) ellátási képesség (a RAC / Reliably Available Capacity /és a csúcsfogyasztás aránya). *Környezet*: (1) a megújuló aránya az energiamixben, (2) CO2 kibocsátás mutatói (3) kiotói célok (a 2010-ig esedékes ÜHG kibocsátás mérséklést szolgáló intézkedések)

alkotják. Utóbbi a versenyképes belső piac mellett szerény külső összekapcsoltsággal rendelkezik, így kevésbé van kitéve a külső versenynek. Hollandiában hasonló a helyzet, Dánia pedig, noha jól működő piacai és jó infrastrukturális összeköttetései vannak az északi államok és Németország felé, a villamos energia és gázszektorban is meghatározó állami tulajdon térnyerése akadályozhatja a piac fejlődését. Ausztria, Csehország és Luxemburg nagymértékben ki van téve a szomszédaival folytatott villamos energia kereskedelemnek. A csoport tagjainak többségében egyelőre nem magas az importfüggőség, noha ez a növekvő igényekkel változni fog. Ausztria és Luxemburg megfelelő beruházásokkal igyekszik lépést tartani a növekvő kereslettel.

A második csoportot alkotó államok viszonylag gyengén teljesítettek a versenyszempontok alapján, de relatíve biztonságos ellátással rendelkeznek; Észtország, Franciaország, Görögország, Németország és Lengyelország alkotják. Fő jellemzőik a gyenge hazai és korlátozott külső versenyhelyzet, lévén az összekapcsoltság más piacokkal nem kielégítő. A német energiapiacok a vertikálisan integrált és horizontálisan kapcsolódó vállalatok komplex hálózatával jellemezhetőek. A villamos energia cégek többsége a primer energiaforrások importját és termelését is ellenőrzi (pl. az Eon-Ruhrgas az RWE-t). Franciaországban mind a villamos energia szektorban meghatározó az EDF, mind a gázpiacon a GDF vertikálisan integrált. A lengyel villamos energia piac kialakulóban van, az iparági rekonstrukció után is várhatóan állami tulajdonban marad. A gázpiac kicsi, nem liberalizált, s Oroszország meghatározó szerepe miatt az állami ellenőrzést nem is kívánják megszüntetni. A villamos energiatermelésben erőteljesen támaszkodnak a hazai szénre. Franciaországban és Németországban jelentős részesedése van a helyi primer energiaforrásoknak, importfüggőségük az európai átlag alatt van. A tervezett energiatermelő beruházások középtávon elégségesek, hosszabb távon azonban több beruházásra lenne szükség.

A harmadik csoportba az energia-mixükben a legnagyobb arányú megújuló energiával rendelkező, ellátásbiztonsági és versenyszempontból átlagos helyzetű államok, Finnország, Lettország és Svédország tartoznak. Belgiumban a hazai piacot kevés vállalat uralja. Spanyolország összeköttetése Franciaországgal gyenge, így a verseny nyomása csak a hazai piac révén érvényesül. Mindkét ország erőteljesen ki van téve a külső primer energiaforrásoknak. Belgiumban elégtelen a tervezett kapacitásfejlesztés mértéke, noha a hálózati összeköttetések tervezett fejlesztése vélhetően kompenzálni fogja a hazai kapacitáshiányt. Az ötödik csoport tagjai, Magyarország, Olaszország, Litvánia, Portugália, Szlovákia és Szlovénia mindhárom tényező tekintetében átlag

körül teljesítettek. A hatodik csoportot Ciprus, Málta és Írország, vagyis a földrajzilag is elszigetelt és külső forrásokra szoruló tagállamok alkotják.

3.3.2. A tagállamok ellátásbiztonsága

A kompetenciaelemzés bemutatta, hogy a *tagállamok hatáskörében* az energiapolitika célterületei közül az ellátásbiztonsághoz kapcsolódó feladatok (az energia-mix meghatározása és a védelem) vannak, így a „közös hang” szükségképpen az ellátásbiztonság terén jelenti a legnagyobb kihívást. Az EEEP sikere tehát jelentős mértékben azon múlik, sikerül-e egységes megközelítést kialakítani az ellátásbiztonság terén. A 2009. januári orosz-ukrán gázválság fényében az energiabiztonság össz-európai kategóriává emelkedett.

Az uniós ellátásbiztonság tagállami összefüggéseit vizsgálja Kaderják, Cameron és Tóth a földgázszektorban. Az egyes tagállami csoportoknál (EU-15, EU-5, EU-3) az ellátás diverzifikáltsága eltérő, csakúgy, mint az egységnyi GDP előállításához felhasznált földgázt is figyelembe vevő földgázimport-függőségi komplex mutató értékei. Az infrastrukturális adottságok, illetve a jövőbeli fejlesztési lehetőségek alapvetően befolyásolják a diverzifikációt és az ellátásbiztonságot. Összességében a tagállami csoportok eltérő helyzete és érdekstruktúrája rajzolódik ki.¹³⁷

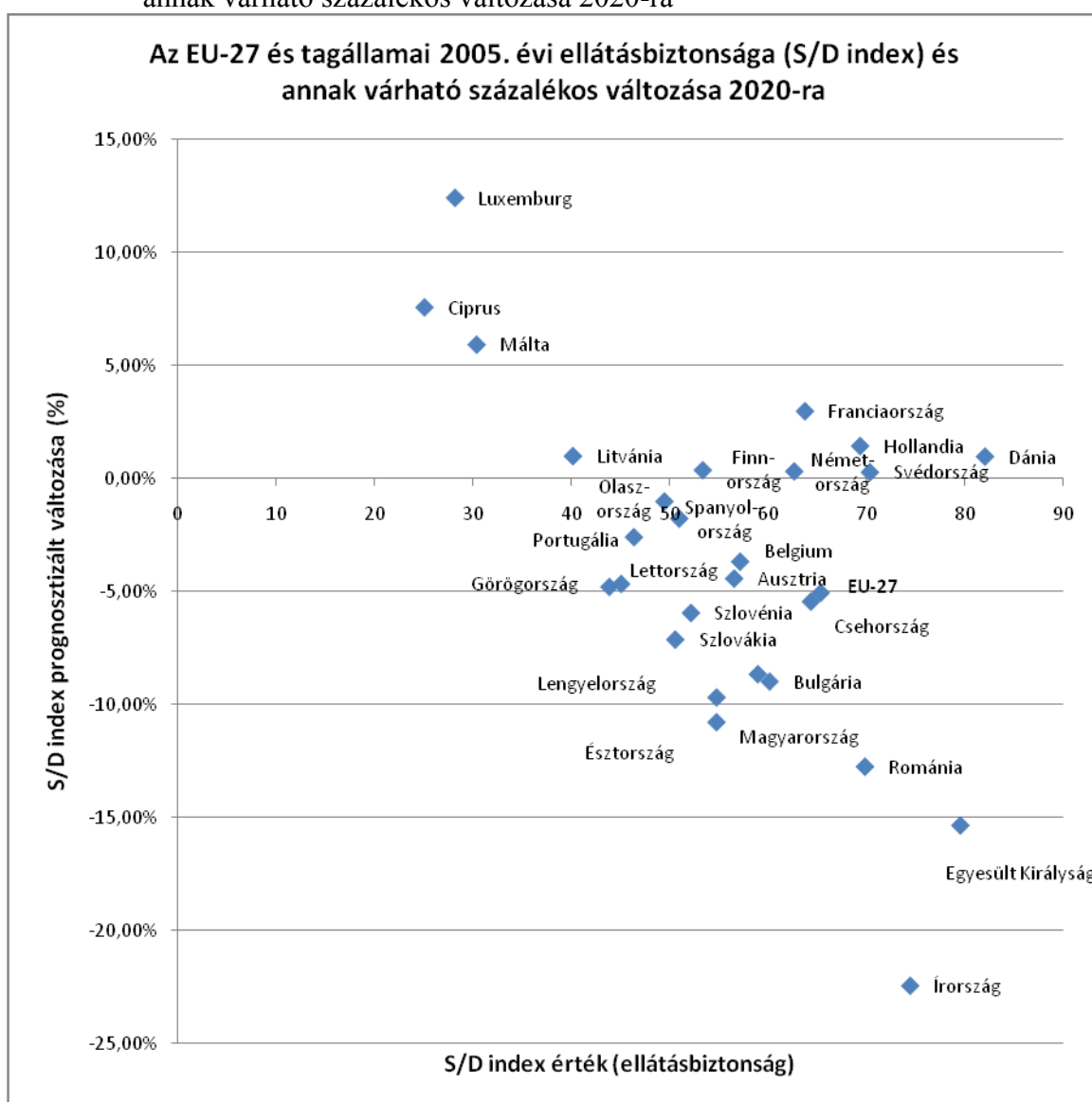
A tagállamok átfogó energia-ellátásbiztonságát vizsgáló elemzés szintén ezt támasztja alá, nem csupán a jelent, de a jövőt illetően is. Abból indulok ki, hogy a tagállamok energiaügyi külkapcsolati törekvéseit, stratégiáit a jelenlegi ellátásbiztonság mellett az azzal kapcsolatos jövőbeli *várakozások* határozzák meg. A közös hang megtalálása pedig attól függ elsősorban, hogy – a fenntartható fejlődés, illetve a piaci integráció mellett – az ellátásbiztonság terén is körvonalazhatók-e közös érdekek. Ennek bemutatására a tagállamok és az EU ellátásbiztonságának komplex mutatószámát megalkotó ECN-CIEP modell adatait alkalmaztam.¹³⁸ A modell egyik – kvantitatív –

¹³⁷ Kaderják, Cameron, Tóth [2008]

¹³⁸ De Jong, Maters, Schepers, Seebregts [2007]: *EU Standards for Energy Security of Supply*. A szerzők az EU-27 és tagállamai energia-ellátásbiztonságát számszerűsítő mutatószámrendszert hoztak létre, amely egyúttal modellként szolgálhat egy európai uniós ellátásbiztonsági standard számára. A modell 3 mutatószámot alkalmaz. A legkomplexebb – kvantitatív – indikátor a kereslet-kínálati index (Supply/Demand Index – SDI), amely az adott ország energiamérlegét érintő kereslet-kínálati folyamatok kimerítő leírására vállalkozik. A második – szintén kvantitatív – mutatószám a kríziskezelési, amely rövid távú ellátási zavarok bekövetkezését és azok kezelésének lehetőségeit méri. A harmadik – kvalitatív – mutató az általános termelői-fogyasztói kapcsolatok alakítását célzó, illetve a sebezhető földgáz- és kőolajszállítási tranzitútvonalak védelmére irányuló nemzetközi intézkedéseket vizsgálja.

indikátora a kereslet-kínálati index (Supply/Demand Index – SDI), amely úgy mutatja be az ellátásbiztonságot, hogy figyelembe veszi az importfüggőséget, annak termékszerkezetét és ezen keresztül az energiahordozók eltérő piaci jellemzőit (pl. gáz – hosszú távú szerződések), az import relációs szerkezetét (az EU/EGT területéről, vagy azon kívülről származik), valamint a primer és szekunder energiaforrások előállításának különbségét. Az S/D index 2005-ös adatait, illetve 2020-as prognózisának értékét az EU-27 minden tagállamára vonatkozóan közös ábrán szerepeltettem, amely lehetővé teszi a mai és a várakozások szerinti helyzet egyidejű áttekintését.

12. sz. ábra. Az EU-27 és tagállamai 2005. évi ellátásbiztonsága (S/D index) és annak várható százalékos változása 2020-ra

Ennek alapján megállapítható, hogy néhány, speciális helyzetű (földrajzilag elszigetelt) országot leszámítva az EU-tagállamok energiabiztonsági szempontból is két részre,

lényegében a keleti bővítés előtti és utáni csoportra szakadtak. Az EU-27 gazdaságának gerincét adó „rég” tagországok: Németország, Franciaország, Svédország, Hollandia, Dánia várhatóan javít eddig is kedvező ellátásbiztonságán, illetve az átlag alatti értékekkel rendelkező déli államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália sem rontanak azon jelentősen, és Ausztria, Belgium, illetve a gyengébb helyzetben lévő Görögország ellátásbiztonsága is az EU-átlagnál szerényebb mértékben esik vissza. Ugyanakkor, a kelet-közép-európai tagországok – Litvánia kivételével – egytől egyig jelentős mértékben romló ellátásbiztonsággal számolhatnak. (Románia és Csehország ellátásbiztonsága így is EU-átlag körüli marad, köszönhetően a hazai tüzelőanyag-kitermelésnek.) Málta, Ciprus, Luxemburg speciális helyzetük és méretük miatt külön kategóriát képeznek.

A legfejlettebb európai államok gazdasági teljesítőképessége és jövőbeli energia-ellátásbiztonsága – az EU-15 2005. évi egy főre jutó nominál GDP-je és 2005-ben 2020-ra várható energiabiztonsági együtthatója (S/D index) között - erős korreláció mutatható ki ($r=0,815488$). A 2004-ben csatlakozott kelet-közép-európai tagállamok esetében nincs ilyen irányú kapcsolat, a kedvezőbb energiabiztonságú, de gyengébb gazdasági teljesítményű Romániának és Bulgáriának köszönhetően a fejlettség és az energiabiztonság között fordított irányú összefüggés, közepes fokú negatív korreláció mutatható ki. A keleti bővítések a heterogenitás növekedését, a kohézió gyengülését eredményezték az Unió energiabiztonsága területén, s ez a kettősség várhatóan a jövőben is fennmarad, megnehezítve a közös politikaalkotást.

3.3.3. A homogenitás hiánya – az aszimmetrikus sokkok veszélyei

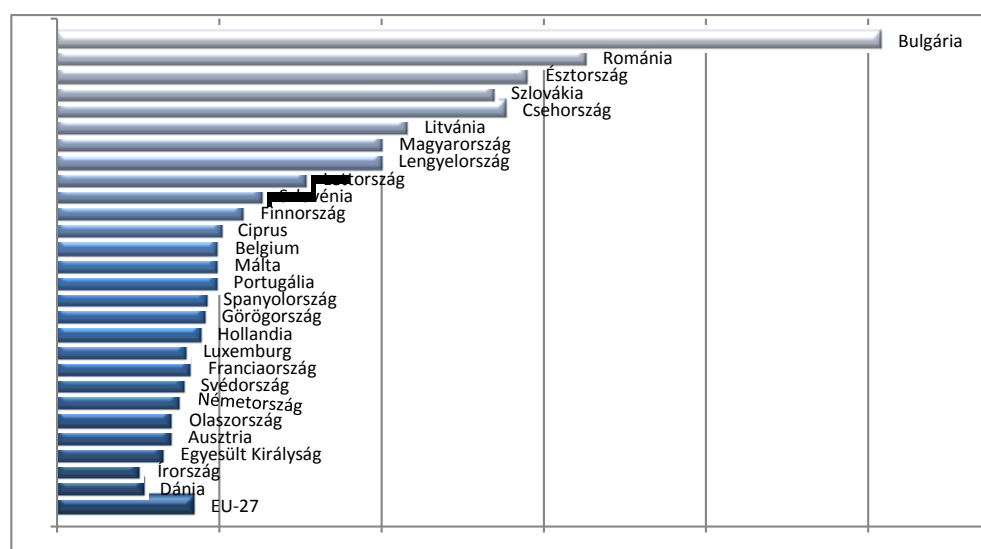
Az integráció elmélyülése és az aszimmetrikus sokkok veszélyének csökkenése közötti összefüggés az integrációelméletek jelentős dilemmája. A gazdasági integráció jelenleg ismert legmagasabb szintjét jelentő gazdasági és monetáris unió sikerét az optimális valutaövezet elméletek szerint a rugalmas és jól funkcionáló tényezőpiacok, valamint a piaci zavarok elhárítását szolgáló költségvetési transzferek mellett az aszimmetrikus sokkok kiküszöbölésére alkalmas mértékű belső homogenitás elérése teszi lehetővé.¹³⁹ Vagyis a belső homogenitás növekedése a belső piac megvalósításán keresztül eredménye, a gazdasági és monetáris unió esetében már feltétele is az integrációnak. Ugyanakkor, mint Palánkai rámutat, ha az integráció a specializációt erősíti, a

¹³⁹ Palánkai et al [2004] 364.

sokkoknak való kitettség is nőhet. Kenen a gazdasági diverzifikáció növelését hangsúlyozza az aszimmetrikus sokkok hatásainak tompításában.

Az EEEP keretfeltételei szempontjából a belső energiapiac hiányosságai, illetve a külső sokkhatások is szóba jönnek. Az EU belső energiapiaca részlegesen integrált. Mint Forman rámutat, az egységes piac megteremtésének feltétele az energetikai hálózatok összekapcsolása, illetve az egymástól elszigetelt, területi monopóliumok által uralt nemzeti piacok megnyitása, liberalizálása. Mindkét feltétel csak részlegesen valósult meg. A GMU létrehozása és az energiagazdasági és versenyképességi különbségek a tagállamok között új helyzetet teremtettek. Az eltérő tagállami importfüggés és az egységnyi GDP előállításához szükséges energiamennyiségek két-háromszoros különbségeinek költséginflációs hatásai jelentős eltéréseket mutatnak (13. sz. ábra). Mivel a valuta leértékelés eszköze nem áll rendelkezésre, a kőolajár-emelkedés a versenyképesség romlásában közvetlenül jelentkezik, így a gazdasági és monetáris uniónak csak a piacok egyesítésével van realitása.¹⁴⁰

13. sz. ábra: Energia-intenzitás az EU-27 országokban 2007-ben (toe/M€'00)

Adatok forrása: Eurostat, EU energy and transport in figures 2007/2008

Bár komoly lépések történtek mind az infrastrukturális összeköttetés megteremtése, mind pedig a piaci liberalizáció irányában, azok nem teremtették meg a sokkhatások kiküszöböléséhez szükséges homogenitást. Az energiatermékeket terhelő adók

¹⁴⁰ Forman Balázs [2004]: Külső források és belső piacok az Európai Unió energiapolitikájában, *Politikatudományi Szemle* 13. évf. 4. szám, 209-211.

különbségei a strukturális eltérések mellett további torzításokat okoznak. (lásd 5. sz. táblázat).

5. sz. táblázat: Az energiatermékek adóztatása az EU tagállamokban 2008-ban

	Fogyasztási adók (Eur/1000 l)			ÁFA-kulcsok		
	Euro Super 95	Gázolaj	Fűtőolaj	Általános kulcs	Villamos energia	Földgáz
BE	597	333	18	21%	21%	21%
BG	350	307	26	20%	20%	20%
CZ	430	361	361	19%	19%	19%
DK	547	365	285	25%	25%	25%
DE	670	486	61	19%	19%	19%
EE	359	330	61	18%	18%	18%
IE	443	368	47	21%	13.5%	13.5%
EL	350	293	293	19%	9%	9%
ES	396	302	85	16%	16%	16%
FR	607	428	57	19.6%	19.6%	19.6%
IT	564	423	403	20%	20%	20%
CY	299	245	125	15%	15%	15%
LV	324	274	21	18%	18%	18%
LT	323	274	21	18%	18%	18%
LU	465	305	0	15%	6%	6%
HU	412	338	338	20%	20%	20%
MT	404	332	97	18%	18%	18%
NL	689	376	77	19%	19%	19%
AT	442	347	98	20%	20%	20%
PL	437	303	62	22%	22%	22%
PT	583	364	176	20%	5%	5%
RO	327	275	275	19%	19%	19%
SI	359	302	54	20%	20%	20%
SK	458	427	200	19%	19%	19%
FI	627	391	87	22%	22%	22%
SE	398	452	397	25%	25%	25%
UK	722	722	139	17.5%	5%	5%
EU min*	359	302	21	15%	15%	15%

Forrás: EU Energy and Transport in Figures 2009, 2008. júliusi EC adatszolgáltatás alapján

Az energiatermékeket sújtó jövedéki adó összege tagországonként jelentős eltéréseket mutat. Az euro 95-ös benzint terhelő adó az 1000 literenkénti 299 eurótól (Ciprus) 722 euróig terjedt (Egyesült Királyság), s ugyanezen két ország alkalmazta a gázolaj esetében is a legalacsonyabb és legmagasabb adómértéket (245, illetve 722 euró). A fűtőolaj után Luxemburgban nem kellett jövedéki adót fizetni, míg Olaszország ezer literenként 403 euró adóval sújtotta a fogyasztását. A tagországok villamos energiát, illetve földgázt terhelő fogyasztási adó kulcsa széles skálán mozog, 5%-tól 25%-ig terjed. 2008-ban öt tagállam, Írország, Görögország, Luxemburg, Portugália és az Egyesült Királyság alkalmazott kedvezményes áfa-kulcsot az energiatermékekre (a kedvezmény mértéke 7,5-15 százalékpontig terjedt). Magyarország a felső középmezőnybe tartozik mind jövedéki adók, mind pedig az áfa-kulcsok tekintetében.

Magyarország energiagazdasági jellemzői

Magyarország energiaellátása az EU-átlag feletti mértékben (62,5%) függ az importtól, amely döntően az orosz forrásokhoz kötődik. A legmarkánsabb eltérést az EU-átlagtól Magyarország energia-mixében a földgázfelhasználás aránya mutatja, a közösségi felhasználásban képviselt 24%-os részesedésével szemben hazánkban 42%-ot tesz ki a földgáz, amely döntően importból, mintegy 80%-ban Oroszországból származik. A 29%-os részarányt képviselő kőolajat szinte teljes egészében az orosz piacról szerzi be hazánk. Az atomenergia részaránya (13%) az EU-átlaghoz közeli érték, míg a szilárd tüzelők (11%) és a megújuló energiaforrások (5%) felhasználása némileg alacsonyabb, mint a közösségi átlag. A földgázellátás biztonságát célzó tárolói kapacitás 6,2 milliárd m³, amely téli időszakban is 2 hónapig képes az ellátást biztosítani. A kereskedelmi készletek mellett 1,4 milliárd m³ biztonsági készlet áll rendelkezésre.¹⁴¹ Mint Varró rámutat, Magyarország mind a villamos energia, mind a földgáz vonatkozásában túl kicsi ahhoz, hogy hatékony versenypiacot hozzon létre, a regionális energiapiacok létrehozása azonban – a sikeres skandináv, vagy ibériai példát követve – reális alternatíva az infrastrukturális és szabályozási feltételek megteremtése esetén.¹⁴²

Magyarország számára földrajzi elhelyezkedése és energiaellátási jellemzői miatt kardinális kérdés az energiaügyi külkapcsolatok kezelése. Tekintettel arra, hogy a szükséges diverzifikáció hálózatos rendszerek esetében kizárólag nemzetközi összefogással (ezen belül a kormányzati és piaci szereplők együttműködésével) jöhet létre, az EU külkapcsolati aktivitásának Magyarország a haszonélvezője lehet. Hazánk energiaellátásának zökkenőmentes biztosítását az Európai Uniónak mind az orosz, mind pedig a nyugat-balkáni irányban kifejtett energia- külkapcsolati tevékenysége segíti.

A kétoldalú kapcsolatokban az energiaellátás szempontjából továbbra is Oroszország a meghatározó reláció. Magyarországnak elemi érdeke, hogy az orosz energiahordozókat piaci versenyben, ne az orosz monopóliumoknak kiszolgáltatva vásárolja meg.¹⁴³ A kapcsolatoknak a kölcsönös előnyökön kell alapulnia a befektetői és kereskedelmi nyitottság tekintetében. Energiabiztonsági szempontból kiemelkedően fontos Ukrajna, a tranzitútvonalak működése, megfelelő intézményi és szabályozási garanciák mellett.

¹⁴¹ Állami Számvevőszék: Jelentés az energiagazdálkodást érintő állami és önkormányzati intézkedések, kiemelten az energiaraționalizálást célzó támogatások hatásának ellenőrzéséről (2010. augusztus)

¹⁴² Varró [2007]

¹⁴³ Varró [2007]

Horvátország szintén tranzitpozíciója miatt, és az Adria kőolajvezeték, mint tartalék beszállítási útvonal révén bír jelentőséggel. Mint Orbán Anita rámutat, a 2010. év több, hazánk és az EU gázdiverzifikációját is segítő fejlesztést hozott a szállítási infrastruktúrában: októberben a román-magyar, decemberben pedig a horvát-magyar vezeték került átadásra; előbbi a fekete-tengeri szállításhoz, utóbbi a tervezett horvát LNG-terminálhoz biztosíthat összeköttetést. A két interkonnektor, csakúgy, mint a tervezett szlovák-magyar vezeték, a majdani Észak-Déli gázfolyosó része lesz.¹⁴⁴

5.4. Importfüggőség és külső energiapolitika - az ellátásbiztonság közösségi megközelítése, mint a „közös hang” kihívása

Az EU energiainport-függőségének integrációs folyamatra gyakorolt hatása kétirányú. Az eltérő energiagazdasági jellemzőkkel és tradíciókkal rendelkező tagállamok eltérő stratégiákat választhatnak importfüggőségi kockázataik mérséklésére. Emellett azonban, az importfüggőséggel összefüggő versenyképességi, a fizikai ellátásbiztonságot érintő, illetve stratégiai kockázatok kezelésére új közösségi szabályok, együttműködési formák és külkapcsolati keretek alakulnak ki, amelyek fokozatosan tovább bővítik és mélyítik az energiapiaci integrációt. Ezek egyrészt az import csökkentésével, a belső erőforrások kiaknázásával és a hozzá kapcsolódó technológiafejlesztéssel, energiatakarékossági és energiahatékonysági programokkal kívánják célt érni. Másrészt, az importfüggés kockázatainak szimmetrikusabbá tételével: diverzifikációval, a jogi-intézményi háttér fejlesztésével és a veszélyhelyzetekre való felkészüléssel (tartalékolással, kríziskezelő és szolidaritási mechanizmusokkal) csökkentik a kockázatokat.

3.4.1. Az importfüggőség kockázatainak mérséklése

Az importfüggőség kockázatainak mérséklésére az EU történetében két fő elv mentén tettek kísérletet, ezen belül öt stratégiai irány rajzolódik ki. A két fő elv, az import visszafogása, illetve a függés aszimmetriájának csökkentése jól tükrözi az interdependencia dilemmájaként megfogalmazott jelenséget, a vevő-szállítói kapcsolatok mindenkor ideális szintjének kérdését.

¹⁴⁴ Orbán Anita [2011]: Az európai földgázpiac beszerzési forrásainak diverzifikációja Európai Tükör 2011/4., 54-61.

Az import visszafogása és a külső energiapolitika

Az import visszafogására a *belső erőforrások kiaknázása* a legkézenfekvőbb célkitűzés, amely a hetvenes évek olajár-robbanásainak hatására került újra napirendre, s a nukleáris kapacitások bővítésével, illetve az északi-tengeri kitermeléssel sikerült is érdemben csökkenteni az importfüggőséget. Mára a tagállamok hagyományos fosszilis energiahordozó készletei kimerülőben vannak. A belső potenciál növelését jelenthetik az alternatív energiaforrások, így a megújuló energiaforrások, illetve a jövőre nézve a fúziós energia és egyéb, technológiai újtáson alapuló források. A tagállamok egy része ismét érdeklődést mutat a nukleáris technológia iránt, az atomerőművel eddig nem rendelkező Lengyelország és Olaszország új erőművek építésével, Szlovákia, Finnország, a három balti állam és az Egyesült Királyság kapacitásbővítéssel kívánja energiabiztonságát fokozni. Az atomenergia alkalmazását az EU következetesen tagállami hatáskörbe utalja, itt nem beszélhetünk közösségi szintű stratégiáról.

A megújuló energiaforrások – egyelőre költséges – kiaknázása is új lendületet látszik kapni. A 20-20-20%-os célkitűzés egyaránt indukál tagállami és közösségi akciókat.¹⁴⁵

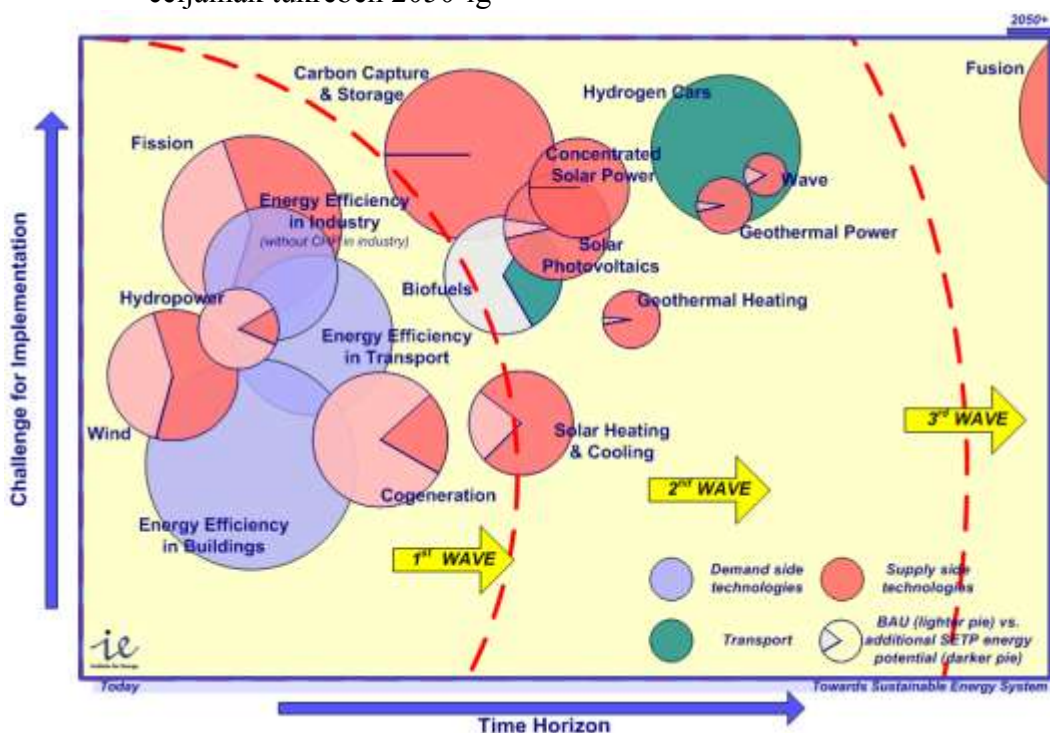
A megújuló energiaforrások gazdaságos alkalmazása és a *technológiafejlesztés* szükségképpen összefügg. A Bizottság 2007-es stratégiai energiatechnológiai terve (SET-Plan)¹⁴⁶ kialakította az Unió új energiaipari kutatási programjának átfogó kereteit. Vezérgondolata a technológiai fejlődésen alapuló új ipari forradalom. A terv a kutatás és innováció erősítését szorgalmazza a közösségi, nemzeti és iparági tevékenységek összehangolásával, és kötelezettséget vállal közösségi szinten hasznosabban megvalósítható technológiák kifejlesztésének kezdeményezésére. A Bizottság az ipárral és a kutatói közösségekkel együttműködve „technológiai útiterveket” készíthet, nagy lehetőséget rejtő területre: szélenergia, napenergia, villamosenergia-hálózat, bioenergia, szén-dioxid-leválasztás és -tárolás (CLT) és fenntartható atommaghasadás. Az alternatív energiaforrások jövőbeli szerepe a fosszilis importfüggőségi csapda mérséklésében egyelőre bizonytalanul ítélnél meg, de az EU-27 tagállamok jelenlegi energiagazdasága hosszú távon aligha fenntartható. A kitermelési költségek növekedése, a mélytengeri és egyéb, földrajzilag nehezen megközelíthető források irányába való

¹⁴⁵ Németországban ebben az évtizedben a megújuló energiák hasznosítása megháromszorozódhat, amelynek révén az energiahordozó-importból származó megtakarítás 2020-ig mintegy 22,6 milliárd eurós megtakarítást eredményezne. Lásd: http://www.mee.hu/files/images/5/elektro5_2009.pdf . Közösségi példa a tengeri energiaforrások hasznosítását lehetővé tevő északi-tengeri hálózat (amely összekapcsolná a szélerőmű projekteket), valamint a mediterrán napenergia-hasznosítási terv (Mediterranean Solar Plan).

¹⁴⁶ COM (2009) 519

elmozdulás kétségessé teszi az olcsó energiához való visszatérést, és egyre jelentősebb ökológiai kockázatokat hordoz. Egyre határozottabban merül fel a fenntarthatóság kihívása és ennek kapcsán az alternatív energiaforrások fejlesztésének lehetősége. Ugyanakkor, mint a SET-Plan¹⁴⁷ hatáselemzése rámutat, Európa nem rendelkezik költséghatékony technológiai megoldásokkal a 2020-ra vállalt klíma- és energiapolitikai célok megvalósítására.¹⁴⁸ A tiszta szén technológiák alkalmazásának elterjedése a 2050-ig terjedő időszakban a Bizottság átfogó vizsgálata alapján több hullámban, a technológiai és finansziális lehetőségekhez igazodva lehetséges.

14. sz. ábra: A tiszta szén technológiákban rejlő potenciál az EU energiapolitikai céljainak tükrében 2050-ig

Forrás: SEC (2009) 1297, 13.

Az EU-27 vonatkozásában – ellentétben az energiabiztonság kérdésével – az alternatív források fejlesztésének problémája nem elsősorban tagállami-közösségi érdeellentétek mentén, sokkal inkább a kapcsolódó ágazatok rövid távú ipari, nagyvállalati érdekei, valamint a hosszú távú állami és közösségi érdekek mentén ragadható meg. Noha a technológiai háttér sok esetben adott a takarékosabb alternatív megoldások alkalmazására (pl. elektromos autók), a fejlesztésekben, beruházásokban sem az autóiipari, sem pedig a nagy energiacégek nem eléggé érdekeltek. Mindez szorosan

¹⁴⁷ SEC (2007) 1508

¹⁴⁸ SEC(2009) 1297 p 10.

összefügg a versenyképesség problematikájával és nyomatékosítja az állami-közösségi szerepvállalás iránti igényt.¹⁴⁹ Mint a Bizottság „*Európai stratégia a tiszta és energiatakarékos járművekről*” című közleményéből¹⁵⁰ kitűnik, az alternatív közlekedési eszközök elterjesztését szolgáló közösségi törekvések két kihívással szembesülnek. Az egyik a szakmapolitikai koordináció (ipar, szállítás, energiaügy, kereskedelem, környezetvédelem, foglalkoztatás, fogyasztóvédelem, kutatás), a másik pedig a párbeszéd megteremtése olyan – nem feltétlenül együttműködő – érdekelttek között, mint például az autóipar (járműgyártók és beszállítók), a villamosenergia- és gázszolgáltatók, hálózat üzemeltetők, tudományos és szabványügyi testületek, valamint uniós, nemzeti hatóságok, önkormányzatok és fogyasztók. Összességében úgy tűnik, hogy az alternatív források kiaknázása mérsékelheti – magas olajár esetén nagyobb mértékben – az import-szénhidrogének európai keresletét, de belátható időn belül érdemben nem változtat az importfüggőség magas szintjén.

A Tanács 617/2010/EU, Euratom rendelete, amely a 736/96/EK rendeletet helyezi hatályon kívül,¹⁵¹ az infrastruktúrafejlesztések nagyobb átláthatóságát biztosíthatja az olaj (beleértve a bioüzemanyagokat is), a villamos energia és a gáz területén, de olyan kapcsolódó területeken is, mint a közlekedés és a széndioxid-tárolási technológiák. A tervezett beruházási projektek ismerete segítheti megállapítani az infrastrukturális kockázatokat, s egyben a közösségi energiapolitika több évtizedes hiányosságát szünteti meg.

Az indirekt eszközök, mint az energiahatékonyság növelése és az energiatakarékosság ösztönzése szintén mérsékelik az import igényt, emellett károsanyag-kibocsátási és versenyképességi hatásai is kedvezőek. Ezek a hetvenes évektől - az 1974-es energiapolitikai stratégiától kezdődően konkrét, számszerű célkitűzések formájában is - tetten érhetők az EK dokumentumaiban. A 2007-ben megfogalmazott, az energiahatékonyságra vonatkozó 20%-os célkitűzés megvalósítását a második energiapolitikai felülvizsgálat tanúsága szerint a Bizottság új szabályozási javaslattal segítené (az épületek energiateljesítményéről szóló, valamint az energiafogyasztás címkézésére vonatkozó irányelv átdolgozásával, a környezetbarát tervezésre vonatkozó irányelv végrehajtásának hatékonyabbá tételével, a kapcsolt energiatermelést

¹⁴⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 443/2009/EK rendeletének célja – az éghajlatváltozás elleni küzdelem jegyében – a Közösségben nyilvántartásba vett új személygépkocsik kibocsátási teljesítményére vonatkozó követelmények meghatározása – a könnyű haszongépjárművek CO₂-kibocsátásának csökkentésére irányuló közösségi integrált megközelítés részeként és biztosítva a belső piac megfelelő működését.

¹⁵⁰ COM(2010)186

¹⁵¹ A javaslatot a COM (2009) 361 sz. bizottsági előterjesztés tartalmazta.

szabályozó irányelv végrehajtását segítő iránymutatással). Közösségi kezdeményezések jöttek létre a bevált gyakorlatok terjesztésére és ezek finanszírozására.¹⁵² A kohéziós politika programjai a 2007-től 2013-ig terjedő időszakra több mint 9 milliárd eurót különítettek el az energiahatékonyság javítására és a megújulók hasznosítására.

Bizonyos értelemben, - a hatékonyabb működés révén - *a belső piac kiteljesítése* is ilyen, a fogyasztás mérséklését eredményező eszköz lehet.¹⁵³ Mint utaltunk rá, a nyolcvanas-kilencvenes években uralkodóvá vált az a nézet, hogy a belső piac kiteljesedése megszünteti az uniós függőségi problémát,¹⁵⁴ s ez a nézet az ellátásbiztonsági kérdések előtérbe kerülésével is hangsúlyosan jelen van. A liberalizációt azonban kritikák is érik. A Gazdasági és Szociális Bizottság 2010. januári 20-án kiadott véleményében szorgalmazta a gázpiaci liberalizációs politika ismételt áttekintését, mivel az nem járt együtt az ellátás diverzifikálásával, az ellátásbiztonság növelésével és a tiszta technológiák térnyerésével.

A függés szimmetrikusabbá tétele és a külső energiapolitika

A másik elv a függés szimmetrikusabbá tétele. A *diverzifikáció* eredményesen csökkentheti az adott relációban kialakult aszimmetriát, kiterjedhet az import származási helyének (forrásának), energiahordozónkénti összetételének, valamint földrajzi szállítási útvonalának módosítására. Minél változatosabb, diverzifikáltabb az energia-mix és annak import relációs szerkezete, annál kisebb ellátási kockázatot hordoz, de háttérbe szoríthatja a gazdasági racionalitást, növelheti a költségeket. A diverzifikáció szintén a hetvenes évektől része az Unió energiapolitikai célkitűzéseinek, akkor azonban a tagállamok egyedi akciói biztosították a kőolajimport csökkentését. Mára a gázellátás földrajzi és forrásdiverzifikációja, illetve egyes tagállami energia-mixek kiegyensúlyozottabbá tétele vált kulcskérdéssé. A 2008. novemberi Energiabiztonsági és Szolidaritási Akcióterv meghatározta a prioritást élvező

¹⁵² A 443/2009/EK rendelet – az éghajlatváltozás elleni küzdelem jegyében, a könnyű haszongépjárművek CO₂-kibocsátásának csökkentésére irányuló közösségi integrált megközelítés részeként – az új személygépkocsik kibocsátási teljesítményére vonatkozó követelményeket határozza meg.

¹⁵³ Az Európai Parlament 2009. április 22-én fogadta el a harmadik energia-csomagot, amely kiterjed a termelés és a hálózatüzemeltetés szétválasztására, feltételekhez köti az EU-n kívüli cégek hálózatüzemeltetésben való befolyásszerzését, erősíti a fogyasztók jogait és a nemzeti szabályozó hatóságok közötti regionális együttműködést. Döntés született az Európai Energiaszabályozói Együttműködési Ügynökség (ACER) létrehozásáról, amely 2011 márciusától működik Ljubjanában és két európai átviteli rendszer-üzemeltetői hálózatot (ENTSOE- villamos energia, ENTSG- gáz) hoznak létre.

¹⁵⁴ pl. Haghghi [2007] 63.

infrastruktúra-fejlesztéseket és kilátásba helyezte a TEN-E eszközre építő új energiabiztonsági és infrastruktúrafejlesztési eszköz létrehozását, a déli gázfolyosó kiépítését, és tömbösített beszerzési mechanizmusok („Caspian Development Corporation”) létrehozását.

Az importfüggőséggel együtt szinte automatikusan felértékelődtek a nemzetközi kapcsolatok mind a tagállamok, mind a Közösség szintjén, így az együttműködés új területeként megjelent a *külső energiapolitika* igénye. A függés szempontjából az EEEP *intézményépítési törekvései* emelhetők ki, összhangban a neoliberális institucionalizmus és a neofunkcionalizmus integrációelméleti megállapításaival. Folyamatosan fejlődik a nemzetközi energetikai együttműködés szabályozására hivatott keretrendszer. Az ECT és az Energiaközösségről szóló szerződés mellett az Unió bilaterális, illetve régióközi kapcsolataiban is egyre jelentősebb az energiaellátás biztonságát célzó együttműködés. Kialakult az EU-mediterrán, az EU-Afrika energia partnerség, az EU-orosz energiadialógus, a keleti partnerség és számos más kooperációs forma.

Végül, az importfüggőség kockázatainak csökkentését szolgálják az ellátási zavarok esetén életbe lépő szolidaritási és kríziskezelő mechanizmusok, valamint a tartalékolás. A szolidaritás fizikai esélyeit növelik az EU infrastruktúra-projektjei: a balti villamos energia hálózati összekapcsolási terv, valamint az észak-déli irányú villamos energia és földgáz összeköttetés fejlesztése Közép- és Délkelet-Európában.

3.4.2. Az importfüggőség integrációt gátló aspektusai

A poszt-szocialista tagállamok egyoldalú függése az orosz szénhidrogénektől, az infrastrukturális összeköttetések alacsony szintje, a diverzifikáció ebből fakadó korlátai, valamint az energiahatékonyságban és az energiainport tovaryúzó hatásaiban fennálló különbségek révén a *keleti bővítési* folyamat megkerülhetetlen kihívást jelent az energetikai integráció számára, csakúgy, mint az energiapolitika *szekuritizációja*. A 2005 és 2006 fordulóján kirobbant orosz-ukrán gázvita komoly ellátásbiztonsági kockázatokra hívta fel a figyelmet, és mint a 2009. januári gázkrízis rámutatott, a sebezhetőség fennmaradt, a tagállami szolidaritás pedig nem volt képes azt ellensúlyozni. Az energiapolitika közösségiesedésének zökkenői az *eltérő energiagazdasági tradíciók és modellek* kérdésével is összefüggnek. Noha a közösségi energiastatégiák átfogó keretet és konkrét célokat kínáltak, az egyes tagállamok energiagazdasága eltérő utakat járt be. Az importfüggési probléma kezelésére – a

közösségi kezdeményezések dacára - ma is inkább eltérő tagállami stratégiák együttélése jellemzi az Uniót.

A kockázatok közösségi szintű mérséklését a – részben az eltérő energiagazdasági modellekben gyökerező – *kompetencia-problémák* is akadályozzák. Az egységes belső piac szabályai megteremtették ugyan az energetikai integráció jogi alapját, mivel azonban az energiaellátás biztosítása és a külkapcsolatok tagállami hatáskörben maradnak, az importfüggőség kezelése továbbra is tagállami szinten értelmezhető. Az EU koordinációs erőfeszítéseit – ahogy a fejlődéstörténeti áttekintésből kitűnik – az importfüggőség *időben változó* ellátásbiztonsági és versenyképességi kockázatai is befolyásolják, amelyek időről-időre új együttműködések kialakítására sarkallnak.

A vevő-szállítói kockázatok aszimmetrikusak, eltérően jelentkeznek az exportőröknél (pl. bevételcsökkenés), és az importőröknél (termelés kiesés, versenyképesség-csökkenés). A külső ellátási zavarok az *Unión belül is* különféle képpen érintik az egyes gazdaságokat, az áremelkedés más inflációs és költséghatásokkal jár a termelékenységi különbségek függvényében. Az aszimmetria politikai és biztonsági értelemben is érvényesül, a földrajzi elhelyezkedés, az import eltérő diverzifikáltsága, illetve a hálózatok részleges összekapcsoltsága miatt, megfelelő szolidaritási mechanizmusok hiányában a külső ellátási zavarok – a hálózatos energiaforrások esetében – különbözőképpen érintik az egyes tagállamokat (lásd 2009. januári gázválság). *Az Unió energia külkapcsolatainak kettős aszimmetriájából fakadó kockázatok mérséklése* az energetikai integráció egyik legfőbb kihívása. Az importfüggés önmagában vélhetően kevésbé ösztönöz közös politikaalkotásra, mint a benne rejlő potenciális aszimmetrikus sokkok kivédése. Az a tény, hogy a gazdasági-politikai értelemben meghatározó tagállamokat ezek kevésbé érintik, szintén fékezően hathat az integrációra.

4. Energiaügyi együttműködés az EU külkapcsolati rendszerében

4.1. Külpolitikai keretek

Az EU külkapcsolati rendszere magán viseli az elmúlt öt évtized geopolitikai érdekviszony-változásainak nyomait. Az atlanti kapcsolatok mellett a Közösség mindenkori szomszédsága képviselte a legnagyobb súlyt és jelentette egyben a legnagyobb kihívást a külkapcsolatokban. (Ez azzal együtt is igaz, hogy a

szomszédságpolitikának az uniós külkapcsolatokon belül elkülönült politikaként való megfogalmazása a 2004-es keleti bővítés után került napirendre.¹⁵⁵ Az EU-mediterrán partnerség az egykori gyarmati kapcsolatok örökségére épül. A Közösség déli határai - Málta és Ciprus belépését leszámítva - közel harminc éve változatlanok, de a déli szomszédsággal összefüggő társadalmi-gazdasági folyamatok, benne az energetikai érdekek szükségessé tették a kapcsolatok új alapokra helyezését. A bipoláris világrendben kibontakozó európai gazdasági integráció keleti határa a Szovjetunió széthullása óta gyakorlatilag „mozgásban van”, a tagjelölti státuszok elnyerése, a csatlakozások folyamata a várakozás és változás állapotában tartja Európát. A kelet-európai országok külpolitikai orientáció-váltása, az orosz külpolitika hangsúlyváltásai, valamint az Egyesült Államok Oroszország-politikájának változásai alkotják a keleti irányú EU-külpolitika legfontosabb külső keretfeltételeit. Az Európán kívüli, nem-OECD térség irányában hangsúlyosan jelenik meg az EU fejlesztéspolitikai tevékenysége, amelyben az energiaügyek szintén egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. A külpolitikai kontextus jelentőségét növeli az energiakérdés szekuritizációja.

E változékony feltételrendszerben kell koherens, rugalmas, az egyes térségek, országok eltérő jellemzőit, geopolitikai sajátosságait figyelembe vevő külkapcsolati kereteket kialakítani, amelyek egyúttal az EU külgazdasági, és szakpolitikai érdekeit is integrálják. A külgazdaság- és a külpolitika határterületén elhelyezkedő külső energiapolitika sajátos politikai- intézményi koordinációs kihívást jelent az EU számára.

4.1.1. Az EU külpolitikájának sajátosságai

A közös külpolitika az integráció szerves része, keretét a hetvenes évektől az Európai Politikai Együtműködés, 1993-tól a közös kül- és biztonságpolitika adta.¹⁵⁶ Az Unió a Maastrichti szerződés alapján hatáskörrel rendelkezik a közös kül- és biztonságpolitika meghatározására és végrehajtására. Ennek eszközei a politika elveinek és az arra vonatkozó általános iránymutatásoknak a meghatározása, közös stratégiákra vonatkozó határozatok, együttes fellépések és közös álláspontok elfogadása, valamint a rendszeres együttműködés erősítése a tagállamok között politikájuk folytatásában.¹⁵⁷ A Lisszaboni

¹⁵⁵ Meisel Sándor: Keleti partnerség. Hogyan? Tovább? VKI 2009. május 10. www.vki.hu

¹⁵⁶ Gálík Zoltán [2006]: A közös európai külpolitika elmélete. A neoföderalizmustól a külpolitikai döntéseméletig. PhD értekezés, BCE, Budapest 12.

¹⁵⁷ Lásd EUSZ V. cím 11-16. cikk C 321 E/17 2006.12.29. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf>

szerződés a korábbi szerződések külkapcsolati rendelkezéseit lényegében egy cím alatt foglalja össze. A közös kül- és biztonságpolitikai főképviselő – egyben a Bizottság egyik alelnöke – tisztségéhez nem kapcsolódnak új hatáskörök, fellépését a tagállamok egyhangú határozatai előzik meg, így inkább kiegészíti azok külügyi tevékenységét. Jelentőségét a folyamatok átláthatóbbá válása adhatja, amely a közös hangot kereső külső energiapolitika szempontjából előrelépést jelenthet.

Az EU, mint nemzetközi aktor megragadásában két fő irányzat rajzolódik ki: egyesek államszerű alakulatként, mások *sui generis* entitásként kezelik.¹⁵⁸ Bajtay szerint az EU sajátos nemzetközi szervezet, amely rendelkezik külkapcsolati kompetenciákkal, noha bizonyos elemei közösségi természetűek, mások pedig kormányközi (vagy közös) jellegűek. Formailag a következő kompetenciatereket különbözteti meg:¹⁵⁹

- Közös Kereskedelmi Politika: a Közösség legrégebbi külkapcsolati eleme (1970), amely az Unió világgazdasági pozíciójának meghatározó eszköze.
- Társulási Politika: nagy tartalmi sokféleséget mutató külkapcsolati elem, amely a Közösségnek (fejlődő, fejlett, és átmeneti) harmadik országokhoz, országcsoportokhoz fűződő kapcsolatainak egy privilegizált formája.
- Fejlesztési Politika: a Közösségnek a fejlődő, de nem társult országokhoz fűződő viszonyát szabályozza.
- Együttműködési Politika: Egyes államokra és regionális országcsoportokra kiterjedő közösségi külkapcsolatoknak egy laza formája.
- Egyéb politikák: ágazati politikák, amelyek nem rendelkeznek kizárólagos külkapcsolati relevanciával, de tevékenységüknek külkapcsolati hatásai vannak.

Lesourne szerint az EU külpolitikája szektortól függően lehet *nem létező* (általában nem volt képes közös álláspontot kialakítani olyan esetekben, amikor az amerikai érdekek is számottevőek, például az Oroszország-politika, vagy a Közel-Kelet), *befolyásoló* (főként globális kérdésekben, így az emberi jogok, a humanitárius segélyezés, az éghajlatváltozás terén), illetve *realista* (például az Európai Fejlesztési Alap, vagy a WTO tárgyalások esetében). Ennek következtében az EU külpolitikája fragmentált,

¹⁵⁸ Gazdag Ferenc [2005]: Európai integráció és külpolitika, Osiris Kiadó, Budapest, 42.

¹⁵⁹ Az ESZAK valamint az Euratom külkapcsolatainak bemutatását terjedelmi okokból mellőzzük.

befolyása nem azonos világgazdasági súlyával,¹⁶⁰ amely végső soron egybecseng a közkeletű „gazdasági óriás, politikai törpe”, illetve a „silent global player” fordulattal.

Az EU külpolitikai tevékenységében mutatkozó hiányosságokat Gazdag hat argumentum köré csoportosítja,¹⁶¹ amelynek alapján a következő vonások emelhetők ki. (1) Az EU nem teljes jogú, szuverén résztvevője a nemzetközi életnek, noha bizonyos területeken – elsősorban a kereskedelempolitikában – a tagállamok átruházták rá szuverenitásukat. Az energiapolitika sem tartozik ebbe a körbe, kivéve az Energiaközösségről szóló szerződésben szabályozott tevékenységeket. (2) Az EU ugyan nem a tagállamok alárendeltje a külpolitikában, de nem is cselekedhet azoktól függetlenül, a tagállamok közös álláspontjának kialakítása és képviselése a feladata. (3) A döntéshozatal és a végrehajtó hatalom kevésbé központosított, mint az államok szintjén, ezeket a funkciókat komplex döntéshozatali mechanizmus és az Európai Tanács, mint végrehajtó apparátus tölti be.¹⁶² A külső energiapolitika intézményi háttere ennél is komplikáltabb, hiszen az energiaügyi és a külügyi apparátus összehangolt működését igényelné. (4) A katonai képességek hiányoznak, bár a tagállamok és a NATO által biztosított védelmi infrastruktúra révén az EU nem is teljesen eszköztelen. Mindez a kritikus infrastruktúrák védelme, szélesebb megközelítésben pedig az EEEP biztonsági fenyegetettségéből adódó átpolitizálódása révén releváns szempontunkból. (5) Az ún. „deklarációs külpolitika” fogalma világítja meg a képességek és az elvárások közti szakadékot, azt a jelenséget, hogy az EU álláspontjának korlátozottan képes érvényt szerezni. Mindez az energiapolitikára is érvényes, egészen a kezdetektől (lásd pl. Lucas). Gazdag szerint a külpolitikai kudarcok az önálló külpolitika tényét nem kérdőjelezi meg. Tény azonban, hogy az érdekkülönbségekre és a kormányközi működésre visszavezethető korlátozott eredményesség a külső energiapolitikában is érvényesül. (6) Az EU alacsony hatékonysága nemzetközi válságok idején nagyrészt annak köszönhető, hogy intézmény- és eszközrendszere hosszabb távú válságok kezelésére van „kitalálva”. Mindez a gázellátási válságok tapasztalatai alapján nehezen cáfolható. (7) A felsorolás kiegészíthető azzal, hogy az EU külkapcsolataiban mind kevésbé választható külön a kül-, a biztonság-, és a kereskedelempolitika, (pl. Európai

¹⁶⁰Jacques Lesourne [2008]: External Energy Policy of the European Union in: Lesourne, Jacques (ed): The External Energy Policy of the European Union, IFRI, Paris 2008.11-12.

¹⁶¹ Gazdag [2005] 45-51.

¹⁶² Az Alkotmányos szerződés elfogadásának kudarcra után a Lisszaboni szerződés hivatott változtatni az (1)-(3) pontokban felsorolt hiányosságokon.

Energia Charta).¹⁶³ A *külpolitika spektrumának bővüléséből* adódó koordinációs- és kompetenciakérdések kihívásait az EU egyelőre nem kezeli hatékonyan.

Az EU külpolitikájának formálódását tekintve egyetértek a „fejlődés logikája” tézissel, amely a közös külpolitikai, külkapcsolati elem igényének megjelenését az integráció kibontakozásának természetes velejárójaként, eredményeként értékeli. Az integráció legmagasabb szintje, a politikai unió a közös külpolitikát is magában foglalná. Ez nem zárja ki azt az érvelést, hogy „az integráció eddigi fejlődésében a közös cselekvésre akkor került sor, ha az a tagállami érdekek közös minimumát meghaladta”,¹⁶⁴ hiszen az integráció mozgatórugói időről időre változtak, más és más válaszokra készítette a tagállamokat. Palánkai az integrációt szerves gazdaságfejlesztési folyamatnak tekinti, s ez az organikus integráció-felfogás – tekintve hogy komplex, az élet minden területét átszövő folyamatról van szó – a politikára és a külpolitikára is vonatkoztatható.¹⁶⁵

4.2. Az EU külkapcsolat-építési irányai az energiapolitika tükrében

Az egyes partnereket tekintve az érdekek és a prioritások is szükségképpen eltérnek: az Egyesült Államok és Japán irányában a globális kérdések (üvegházhatású gázok), Oroszországgal és Közép-Ázsiával a szénhidrogén-kereskedelem és a beruházások, Kína és India, mint feltörekvő gazdaságok számára az energiaellátás gazdasági fejlődésük alapkérdése, illetve a harmadik világ szegényebb térségei, ahol a fejlesztési tevékenység kulcsfontosságú és ahol szakadék húzódik a túlnépesedett városok és a hálózatokba nem integrált vidék között.¹⁶⁶

A 2009. januári gázkrízis ismét ráirányította az EU figyelmét az energiabiztonságra. Mint az európai szomszédságpolitikáról szóló bizottsági közlemény¹⁶⁷ hangsúlyozza, az energiabiztonság az EU és szomszédai közös érdeke, így kulcsfontosságú az ENP partnerekkel, mint energiatermelő és tranzitállamokkal a kapcsolatok erősítése. A következőkben az EEEP számára legnagyobb kihívást jelentő ellátásbiztonság szempontjából legfontosabb relációkat tekintjük át az EU külkapcsolati rendszeréből.

¹⁶³ Balázs [2002] 81.

¹⁶⁴ Gazdag [2005] 49.

¹⁶⁵ Palánkai [2004] 64-65.

¹⁶⁶ Lesourne [2008] 12-13.

¹⁶⁷ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_522_en.pdf

4.2.1. A délkelet-európai energiaközösség

Az EU külső energiapolitikai törekvéseinek egyik legsikeresebb példája a délkelet-európai energiaközösség létrehozása. Az ellátásbiztonság terén az EU szomszédságával való együttműködésének jelentőségét a hálózatos infrastruktúrához kötött energiaszállítások adják. Az EU energiastratégiájának egyik alapeleme szabályrendszerének exportálása, olyan földrajzi gyűrű létrehozása, amely stabil szabályozási környezetet biztosít a termelés, ellátás, szállítás, beruházások terén. Mint Renner rámutat, az EU jelentős normaexportóri hagyományokkal rendelkezik. Saját intézményi adottságait felhasználva internalizálja a nem-tag államokkal kialakított kapcsolatait és belső szabályain nyugvó megoldásokat alkalmaz külkapcsolataiban.¹⁶⁸ Renner szerint az energiaközösség gondolata a neofunkcionalizmuson alapul, mely szerint az integráció elsőként technikai, funkcionális területeken bontakozik ki, majd fokozatosan áttérjed más politikaterületekre. A Bizottság szerint a Szerződés az ESzAK modelljét alkalmazza,¹⁶⁹ mások egyenesen az EU adaptációjának tekintik Délkelet-Európában. Az Energiaközösségről szóló szerződés (Energy Community Treaty)¹⁷⁰ 2005 októberében került aláírásra és 2006. július 1-jén lépett hatályba. Az Energiaközösség a világ legnagyobb belső energiapiacát alkotva egyetlen kereskedelmi tömbben egyesítette az EU huszonöt tagállamát, valamint kilenc, az uniós területek közelében fekvő európai államot és területet (a két új, 2007. január 1-jétől uniós tagállamot: Bulgáriát és Romániát; a nyugat-balkáni országokat: Albániát, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságot, Bosznia és Hercegovinát, Horvátországot, Montenegrót, Szerbiát, valamint az ENSZ Koszovói Ideiglenes Közigazgatási Misszióját). Célja, hogy stabil szabályozási és piaci keretet teremtsen, amely képes beruházásokat vonzani a termelésbe, az átviteli és elosztó rendszerekbe. Az EU két új stratégiai partnerrel, Kazahsztánnal és Azerbajdzsánnal írt alá együttműködési nyilatkozatot és újabb négy országnak (Norvégia, Törökország, Moldávia, Ukrajna) megfigyelőként történt bevonásával tovább folytatódott az energia belső piac kiterjesztése.¹⁷¹ Az Energiaközösség miniszteri tanácsa 2009 augusztusában jóváhagyta Ukrajna belépését,

¹⁶⁸ Lavenex [2004] 695., idézi Stephan Renner [2009]: The Energy Community of Southeast Europe: A neo-functional project of regional integration, European Integration Online Papers Vol. 13., 25.2. 2009.

¹⁶⁹ The EU and South East Europe sign a historic treaty to boost energy integration – European Commission Press Release Reference: IP/05/1346 Date: 25/10/2005

¹⁷⁰ Szerződés az Energiaközösség létrehozásáról HL 198/18 2006.7.20.

¹⁷¹ Forrás: <http://www.gkm.gov.hu/feladataink/euintegracio/euintegracio>

2010. szeptember 24-én Ukrajna aláírta a csatlakozásról szóló jegyzőkönyvet, 2011. február 1-jétől pedig a szervezet teljes jogú tagjává vált.

Az Energiaközösség több stratégiai célkitűzés megvalósítását lehetővé teszi az EU számára. (1) Javítja az ellátásbiztonságot egyrészt oly módon, hogy Görögországot hozzákapcsolja az EU kontinentális gáz-és villamosenergia-piacaihoz, valamint ösztönzőket biztosít a Balkán-félszigetnek a Kaszpi-tengeri, észak-afrikai és közel-keleti gázkészletekkel való összekötéséhez. Másrészt, a szerződés kölcsönös segítségnyújtási mechanizmusa segíthet az ellátási zavarok következményeinek csökkentésében, különösen a szerződő felek területén. (2) Szélesebb körben teszi lehetővé az energiapiaci verseny fejlődését és a nagyságrendi megtakarítások kiaknázását. (3) Kiterjeszti a környezetvédelmi előírások hatályát a szomszédos országokra, fenntartható és biztonságos energiaellátást biztosítva a vállalkozásoknak és a fogyasztóknak. Az egységes szabályozás elősegíti a környezetvédelmet. (4) A szerződés keretében együttműködés kezdődött a villamos energia- és földgázszektor szereplői között a szükséges infrastrukturális befektetésekről és 2007-ben egy új *energiahatékonysági eszközt* hoztak létre a Nyugat-Balkán számára, nemzetközi pénzügyi intézményekkel együttműködésben.¹⁷² (5) Formálódik az Energiaközösség szociális dimenziója, amely egy közös szándéknyilatkozat aláírásával vette kezdetét.¹⁷³

A szerződés eredményeként a közösségi vívmányok legfontosabb elemeit már alkalmazzák a felek, és – a környezetvédelmi és kereskedelmi minimumszabályok betartására vonatkozóan nyújtott garancia ellenében – engedélyezik a villamos energia és a gáz határaikon keresztül szabad mozgását. A Tanács a szerződés megkötéséről szóló 2006. május 29-i határozatában¹⁷⁴ arra is kitér, hogy a szerződés révén olyan szabályozási keret jön létre, amely lehetővé teszi a régió energiapiacainak hatékony működését, beleértve a szűk keresztmetszetek kezelése, a határkeresztező áramlások, a villamosenergia-tőzsdék problémáját. A közszolgáltatási kötelezettségek alapján a magas szintű gáz- és villamosenergia-ellátást, valamint a gazdasági és társadalmi előrehaladást célozza. Ez utóbbi világos példája az Uniós normák kiterjesztésére irányuló törekvéseknek, amely az európai gazdasági-társadalmi modell elemeinek szélesebb, az energiakérdésen túlmutató elemeire terjed ki.

¹⁷² Western Balkans: Enhancing the European perspective COM (2008) 127, 19.

¹⁷³ Európai Bizottság: Általános jelentés az Európai Unió tevékenységéről 2006., Brüsszel-Luxemburg

¹⁷⁴ A Tanács határozata (2006. május 29.) az Energiaközösséget létrehozó szerződés Európai Közösség általi megkötéséről (2006/500/EK) L 198/15

A szerződés külpolitikai jelentőségét az adja, hogy ez volt az első jogi kötelezettségeket tartalmazó szerződés a térség államai között a viharos kilencvenes éveket követően, az úgynevezett athéni folyamat eredményeként.¹⁷⁵ A közösségi *acquis* egyes elemei kiterjesztésének sikere külpolitikai értelemben nem választható el a teljes jogú EU-tagság kilátásba helyezésétől. Renner úgy véli, az Energiaközösség az EU hármas stratégiai célját testesíti meg; liberalizált energiapiaci szabályrendszerét exportálja a nem-tag államokba, egyúttal olyan, kettős megközelítést vázol a régió irányában, amely egyrészt kilátásba helyezi a tagság lehetőségét és a regionális integráció iránti igényét, végül, új kormányzási modellt kínál a Nyugat-Balkán számára.¹⁷⁶

4.2.2. Az európai szomszédságpolitika¹⁷⁷

Az európai szomszédságpolitika (ENP) a kibővült EU keleti és déli szomszédaihoz fűződő viszonyrendszerének igyekszik – egyebek mellett a stratégiai partnernek tekintett Orosz Föderáció és a tagjelöltek kivételével – egységes, átfogó keretet adni.

Az ENP energetikai dimenziója az EU és szomszédai – a termelő, a tranzit és a fogyasztó országok – közötti növekvő interdependencia jegyében került megfogalmazásra. A Bizottság 2007-ben előterjesztett közleménye¹⁷⁸ a szomszédságpolitika legfőbb feladataiként az energiaügyek területén az Azerbajdzsánnal és Ukrajnával kötött energia-egyetértési nyilatkozatok (Memorandum of Understanding - MoU), illetve a Marokkóval és Jordániával aláírt közös nyilatkozatok (Joint Declarations) megvalósítását jelölte meg, és hasonló megállapodások előkészítését határozta meg Algériával és Egyiptommal. Utóbbival 2008 decemberében került aláírásra az MoU. A Marokkóval való együttműködés az ország földgáz-tranzitban és villamosenergia-exportban betöltött szerepének erősítését szolgálja, Jordániával egyebek mellett a régió energiabiztonságában betöltött szerepét, jövőbeli földgáz-tranzit pozícióját, illetve a nukleáris biztonságot támogató energiapolitika kialakítását célozza. Mint Youngs rámutat, Azerbajdzsán bevonása az

¹⁷⁵ Az athéni folyamat a délkelet-európai regionális energiapiac megteremtésére irányul és a 2002-2003-ban aláírt két athéni jegyzőkönyvön (Athens Memoranda of Understanding) alapul. Az Európai Tanács által 2003 júniusában jóváhagyott „Thesszaloniki cselekvési program a Nyugat-Balkánért: az európai integráció útján” célja, hogy erősítse az EU és a Nyugat-Balkán kapcsolatait.

¹⁷⁶ Renner [2009]

¹⁷⁷ Az ENP célterületei közé tartozik Algéria, Örményország, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Egyiptom, Grúzia, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Moldova, Marokkó, Palesztin Hatóság, Szíria, Tunézia és Ukrajna, de az EGT, a tagjelölt és potenciális tagjelölt országok és Oroszország nem.

¹⁷⁸ CEC: A Strong European Neighbourhood Policy COM(2007)774 final

európai szomszédságpolitika kereteibe az ország geostratégiai helyzetének és energiaforrásainak köszönhető.¹⁷⁹ Azerbajdzsán az MoU aláírásával vállalta független energiaszabályozó hatóság és független átviteli rendszerirányítók (TSO) felállítását. A szomszédságpolitika sajátossága, hogy átfogó megközelítést alkalmaz, s így teret enged a külpolitikai szempontból problémás relációkban megvalósítandó energetikai együttműködésnek is, mint Líbia, vagy Belorusszia.

Az ENP energetikai együttműködésében az energiatermékek, szolgáltatások kereskedelme, a beruházások, valamint a szomszédos területeket átfogó közös jogi szabályozás hatásvizsgálata szerepel. Az ENP döntően bilaterális kapcsolatokra épül, de regionális és szubregionális kapcsolatokat is magába foglal. Ennek egyik sarokpontja a mediterrán térséggel kialakult együttműködés.

EU-mediterrán együttműködés

Az EU mediterrán térséget érintő külső energiapolitikája háromszintű intézményi keretben valósul meg. A legszélesebb keretet a 2004-ben létrehozott európai szomszédságpolitika adja. A barcelonai folyamat, illetve az abból kinőtt euro-mediterrán partnerség jelenti az együttműködés következő szintjét. Ezen túlmenően az EU kétoldalú közös nyilatkozatok, megállapodások útján fejleszti kapcsolatait a térség országaival. A regionális együttműködés távlati keretét – mind az import, mind a tranzit tekintetében – az ECT jelentheti, amelynek azonban a nem EU-tag mediterrán országok egyelőre nem részesei, megfigyelőként Algéria, Marokkó, Tunézia és Egyiptom vesz részt az Energia Charta munkájában.

Az EU szoros gazdasági, kulturális, politikai kötődéssel rendelkezik a mediterrán térség országaihoz a gyarmati múltból, illetve a földrajzi közelségből eredően. Mint Balázs rámutat, az Egyesült Királyság 1973-as csatlakozásával a francia mellett a brit érdekszféra is megjelent a közösségi külkapcsolatok napirendjén és lehetővé tette a térség egészére kiterjedő politika kidolgozását. 1976-77-ben sor került a globális együttműködési megállapodások aláírására Tunéziával, Marokkóval, Algériával, Egyiptommal, Jordániával, Libanonnal és Szíriával. A megállapodások egységes együttműködési modellt kínáltak a térség államai számára, amelyben helyet kapott ipari

¹⁷⁹ Richard Youngs [2007]: Europe's external energy policy: between geopolitics and the market, FRIDE.

és egyes agrártermékek akadálytalan piacra jutása, a segélypolitika és a munkaerő-áramlás. Mindez az EU részéről áttekinthető regionális eszközrendszerként funkcionált, a mediterrán államok ugyanakkor – ezáltal – nem kerültek egymással összekötésbe.¹⁸⁰ A térség államai már akkor is kiemelkedő szerepet játszottak a Közösség energiaellátásában, 1970-ben a kőolajimportot 412 millió tonnát (a közösségi felhasználás 67%-a) tett ki, amelynek 38%-át az észak-afrikai államok szállították.¹⁸¹ (A földgázimport ez idő tájt nem volt jelentős.)

A kilencvenes évek elején az EU új mediterrán politikát dolgozott ki, amelyet részben az egységes belső piac és a kelet-közép-európai változások indokoltak. Az 1995-ös barcelonai nyilatkozat indította el a *barcelonai folyamatot*, amely 12 földközi-tengeri ország között a preferenciális kapcsolatok fejlesztését is célul tűzte az ipari termékek piacra jutásának fokozatos viszonzásával, s végső soron egy Euro-Mediterrán Szabadkereskedelmi Övezet kialakulását célozza. A partnerek továbbra is jelentős segélyekhez és kedvezményes hitelforrásokhoz juthatnak,¹⁸² 1995 és 2008 között a Bizottság 16 milliárd eurót meghaladó támogatással segítette a folyamatot. A nyilatkozat is célul tűzte az energetikai párbeszédet, a szabályozás közelítését.

A szénhidrogén-import szempontjából a legjelentősebb mediterrán partnerek ma Algéria, amely az EU teljes földgázimportjának 16,9%-át, és Líbia, amely a közösségi olajimport 10,2%-át, a földgázbehozatal 3,3%-át, továbbá Egyiptom, amely 2%-át biztosítja.¹⁸³ Mint a 8. és 9. sz. táblázat mutatja, a mediterrán térség igazi jelentősége elsősorban déli tagállamok energiaimportjában mutatkozik meg. A barcelonai folyamatban eredetileg részt nem vevő Líbia biztosítja Olaszország kőolajimportjának negyedét, a spanyol, illetve portugál behozatal 13, illetve 11%-át, és hasonló súllyal szerepel a német az osztrák és a görög kőolajimportban is. Szíria szállítja a Cipruson felhasznált kőolaj 58%-át. Algéria 63%-os részaránnyal rendelkezik a portugál és 52%-os részaránnyal a spanyol földgázimportból, de igen magas, 40% körüli részesedése van az olasz és a szlovén földgázbehozatalban. Görögország földgázimportja 18%-át szerzi be Algériából. Marokkó és Tunézia elsősorban a tranzit szempontjából jelentős, az algériai földgáz rajtuk keresztül jut el Olaszországba és Spanyolországba. Utóbbi –

¹⁸⁰ Balázs [2002] 184.

¹⁸¹ CEC Information – The Community Energy Policy 15.5.72., 4-5.

¹⁸² Balázs [2002] 186-187.

¹⁸³ 2007. évi adatok, forrás: Eurostat - EU energy and transport in figures 2010.

szerény mértékben – maga is hozzájárul az Unió földgázellátásához. A jelentősebb mediterrán források a kutatások szerint a jövőben is megőrzik jelentőségüket; 2020-ra Algéria európai földgázszállításai elérhetik a 120 milliárd m³-t (a 2000-es érték közel kétszerese), és hasonló arányban nőhet a kőolajexport volumene is. Líbia ennél is nagyobb arányban növelheti szállításait. Szíria és Egyiptom ezzel szemben néhány éven belül kőolajimportórré válhat, sőt Szíria rövidesen földgázból is behozatalra szorulhat.¹⁸⁴

Az euro-mediterrán partnerséget 2008-ban, a francia EU-elnökség idején megújították. Az együttműködés az EU mellett 17 államra terjed ki, ezek: Albánia, Algéria, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Mauritánia, Monaco, Montenegró, Marokkó, Palesztinai Megszállt Területek, Szíria, Tunézia, Törökország. Így nem csupán az észak-afrikai, de a kaukázusi és perzsa-öbölbeli tranzit szempontjából is jelentős az EU számára. Az euro-mediterrán energia partnerség 2008-2013 közötti időszakra terjedő akciótérve hármas célkitűzést fogalmaz meg: (1) az energiapiacok és szabályozásuk harmonizálása, piaci integráció, (2) az energiaszektor fenntartható fejlődésének elősegítése, (3) közös érdekeltégű kezdeményezések az infrastruktúrafejlesztés, a beruházások finanszírozása és a K+F területén, egyebek mellett a mediterrán napenergia-hasznosítási terv (Mediterranean Solar Plan) megvalósítása. Az EU a jelzett időszakban 3,2 milliárd eurót fordít az Euromed programokra,¹⁸⁵ és a magáncégeket is felhívta a közreműködésre.¹⁸⁶ A Bizottság 2007-2013-ra szóló támogatási programjának prioritásai az EU-Maghreb gázpiaci integráció, az ECT kiterjesztése a dél-mediterrán térségre és a líbiai energiapiac bevonása a szélesebben vett Euromed együttműködés kereteibe.¹⁸⁷ Az EuroMed Energia Fórumon 2007-ben elvi döntés született egy arab gázvezeték építéséről, amely addicionális gázszállítási lehetőséget biztosít egyiptomi és potenciálisan iraki források bekapcsolásával, és a tiszta technológiák cseréjéről, amely az euro-mediterrán partnerség földrajzi keretein túlmutató együttműködést jelent.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Haghghi [2007] 358-360.

¹⁸⁵ Lásd: IP/07/1945, 7/12/2007

¹⁸⁶ Lásd: IP/07/1886, 10/12/2007

¹⁸⁷ Youngs [2007] 3.

¹⁸⁸ Joint Press Statement on enhancing energy cooperation between the EU, Turkey, the Mashreq countries and Iraq

Fekete-tengeri szinergia

A fekete-tengeri szinergia szintén az európai szomszédspolitikán belül, de annak hatókörét a stratégiai partner Oroszországgal, valamint a tagjelölt Törökországgal ápoló kapcsolatokra is kiterjesztve, 2007-ben indított uniós kezdeményezés. Az együttműködés rugalmas keretet kínál a Románia és Bulgária csatlakozásával a Fekete-tengerrel közvetlenül határossá vált Közösség és a térség államai számára a biztonság, a tudomány és a gazdaság területén.¹⁸⁹ Kiemelt célterülete az energia, tekintettel a térség termelésben és elosztásban, valamint a diverzifikációs célkitűzésekben betöltött szerepére.¹⁹⁰ Az ún. déli gázfolyosó megvalósulásában a térség kulcsszereppel bír, de Azerbajdzsán földgázszállítóként is számításba jön amellet, hogy kőolajexportőrként jelen van az európai piacon (pl. a cseh kőolajimport 17%-át szolgáltatta 2004-ben).

A fekete-tengeri szinergia *energiabiztonsági párbeszéddel* kívánja az *uniós vívmányokkal összhangban álló átlátható, megkülönböztetés-mentes* energiatermelési, -szállítási és -tranzit szabályrendszer *kialakítását előmozdítani*. Keretét a bakui kezdeményezés, az európai szomszédpolitika, illetve az EU-orosz energiadialógus, az Energiaközösségről szóló szerződés, az Azerbajdzsánnal és Ukrajnával kötött egyetértési megállapodás, a partnerségi és együttműködési megállapodások, a kereskedelmi megállapodások, a WTO-csatlakozási tárgyalások és esetleg egyéb kétoldalú energiaügyi megállapodások szolgáltatják. Az EU támogatja az alternatív energiaforrások alkalmazását, az energiahatékonyság és az energiatakarékosság növelését. Igyekszik infrastruktúrafejlesztéssel növelni az energiaellátás biztonságát, amelynek részét képezheti a tervezett új, a Kaszpi-tengeren és a Fekete-tengeren áthaladó energiafolyosó, a Boszporuszt megkerülő projekt, és a fekete-tengeri olajszállítások környezeti kockázatai folytán egy fenntartható és környezetbarát politikai dimenzió kidolgozása az érintett országok együttműködésében.

A fekete tengeri szinergiáról szóló elgondolás jó példa arra, hogy a fragmentált, gyakran átfedő energetikai külkapcsolati rendszer látszólag rugalmas, de valójában nehezen áttekinthető kereteket eredményezett, és annak, hogy a megfogalmazott célok megmaradnak az általánosság szintjén, megjelenésük esetleges, koherens rendszerbe foglalásuk várat magára. Mindez a külkapcsolati aktivitás hatékonyságát is csökkenti.

¹⁸⁹ A Fekete-tenger térsége Görögország, Bulgária és Románia mellett a következő országokat jelenti: Moldova, Ukrajna, Oroszország, Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán, Törökország, Örményország.

¹⁹⁰ CEC [2007]: Black sea synergy - A new regional cooperation initiative COM(2007)0160 final

A Fekete-tenger térségét érintő egyéb kezdeményezések

A 2004-ben létrejött *bakui kezdeményezés* elsősorban az energetikai és közlekedési együttműködés erősítését célozza, amelynek az EU Bizottsága, illetve tagállamainak képviselői mellett a kaszpi-tengeri országok (Azerbajdzsán, Irán, Oroszország és Kazahsztán), valamint Örményország, Grúzia, Kirgizisztán, Moldova, Törökország, Ukrajna és Üzbegisztán a részesei. A szabályozás közelítését, a regionális energiapiac kialakítását, az infrastruktúrafejlesztést és az energiahatékonyság növelését célzó együttműködés többéves programok keretében zajlik, technikai támogatását a kijevi INOGATE titkárság látja el. A 2006-os, második miniszteri konferencia a célkitűzésekhez konkrét feladatokat rendelő úttervet is megfogalmazott.¹⁹¹ Az érintett államok számára a Nabucco-vezeték kiemelt jelentőséggel bír. A projektben érintett felek (Ausztria, Magyarország, Románia, Bulgária, valamint Törökország) 2009. július 13-án Ankarában aláírták a Nabucco Megállapodást¹⁹² és Közös Nyilatkozatot.¹⁹³

A megállapodás egységes jogi szabályokat állít fel a vezeték felépítésére és működtetésére az aláíró négy EU tagállamban és Törökországban, és garantálja, hogy a befektetés megtérüljön. A Nabucco tervezett kapacitása 31 milliárd m³/év, hossza 3300 km lesz, amely a török-grúz, illetve a török-iráni határról Bulgárián, Románián és Magyarországon áthaladva az ausztriai Baumgartenig szállít földgázt 2014-től. Maximális kapacitása 2020-ra épül ki. A bakui kezdeményezésben részt vevő Azerbajdzsán, illetve Irán a vezeték megépülése után, mint szállító kaphat szerepet.

Az egyezmény a projekt előmozdítására Nabucco Bizottságot hozott létre, melynek tagjai a részes felek képviselői, és megfigyelői státussal, a német kormány, az EIB, az EBRD, az Európai Bizottság és a Nemzetközi Nabucco Társaság delegáltjai.¹⁹⁴ A nemzetközi vállalat nemzeti leányvállalatokat (társaságokat) alapít a részes államokban. A beruházás magántőkéből valósul meg, költsége mintegy 7,9 milliárd euró, melynek 25%-át EIB-kölcsön fedezné, az EBRD pedig egymilliárd euró forrást biztosítana. A konzorciumban részt vevő vállalkozások az első 25 évben a vezeték mindenkori

¹⁹¹ A bakui kezdeményezés hivatalos dokumentumai:

http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm

¹⁹² Agreement regarding the Nabucco project, signed on 13 July 2009 in Ankara, Turkey

¹⁹³ Joint Declaration of the State Parties regarding the Agreement on the Nabucco project, done in Ankara, Turkey on 13 July 2009.

¹⁹⁴ Ez a bécsi székhelyű Nabucco Gas Pipeline International GmbH, melynek tulajdonosai a Mol Nyrt., az ÖMV, a román Transgaz, a bolgár Bulgargaz, a török Botas, valamint a német RWE.

kapacitásának 50%-ával, de legfőlegbb évi 15 milliárd m³ földgázzal rendelkeznek, a többi pályázaton kell szétosztani.¹⁹⁵

6. sz. ábra: A Nabucco-gázvezeték tervezett útvonala

Forrás: www.nabucco-pipeline.com

Az INOGATE (INterstate Oil and GAs To Europe pipelines) program az energiaellátás biztonságát hivatott előmozdítani többéves technikai segítségnyújtási programokkal.¹⁹⁶ Elősegíti a csővezeték-rendszerek regionális integrációját és a kőolaj- és földgázzal szállításokat a szovjet utódállamok, valamint az európai exportpiacok irányában. A program elődje 1997-től működik, majd 2004-től, a bakui kezdeményezés keretében tevékenysége kibővült. Működésének mai kereteiről a 2006-os asztanai miniszteri konferencián állapodtak meg. Fő területe az információcsere, a technikai segítségnyújtás, finanszírozását 2006-ig a TACIS program, azt követően az ENPI forrásai biztosítják, az ENP-ben részt nem vevő közép-ázsiai országok esetében is. Az energia infrastruktúrát érintő kezdeményezések közül több nagy jelentőségű projekt, így a Baku-Supsa és a Baku-Tbiliszi-Ceyhan olajvezetékek, és a Baku-Tbiliszi-Erzerum gázvezeték megvalósult. Előkészítési fázisban van a Brody-Odessza vezeték, annak kiterjesztése Plock irányában, illetve a Constanca-Omisalj-Trieszt, a Burgasz-Vlore, és a Burgasz-Alexandroupolisz kőolajvezetékek. A Bizottság ösztönzőleg lépett fel a Görögország és Törökország közötti összeköttetést megteremtő (Olaszország felé meghosszabbítható) gázvezetékéről szóló megállapodás érdekében is.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Nabucco: a főszerep mostantól a magáncégeké www.hirado.hu 2009. július 13.

¹⁹⁶ Lásd: INOGATE homepage: <http://www.inogate.org/>

¹⁹⁷ COM(2007)0160 final

Keleti partnerség

A keleti partnerség azokra a kelet-európai és dél-kaukázusi országokra: Örményországra, Azerbajdzsánra, Grúziára, valamint Fehéroroszországra, Ukrajnára és Moldovára kiterjedő átfogó együttműködési rendszer, amelyek az európai szomszédságpolitika célországai. Az Európai Tanács 2008. június 19-20-i ülésén kérte fel a Bizottságot, hogy dolgozzon ki a keleti partnerségre irányuló javaslatot, amely differenciált megközelítést alkalmaz, de megtartja az ENP, mint átfogó politikai keret karakterét is. A grúziai konfliktus fényében a munka felgyorsult, a keleti partnerség első dokumentuma a Bizottság 2008. évi közleménye.¹⁹⁸ Az energiabiztonság itt is hangsúlyos szerepet kap. Mivel a legfontosabb szénhidrogén-szállító csővezetékek közel fekszenek a konfliktusos térségekhez,¹⁹⁹ ez kedvezőtlenül befolyásolja a befektetői klímát, megnöveli a Kaukázuson keresztüli energiaszállítás kockázatait.

7. sz. ábra: A keleti partnerség államai

Forrás: Európai Bizottság

¹⁹⁸Eastern Partnership COM (2008) 823

¹⁹⁹ A Dél-Kaukázus instabilitása veszélyt jelent magának a régióknak az energiabiztonságára is. Grúzia egyik nagy vízerőműve Abházia közelében fekszik. Grúzia villamos energiát ad el Örményországnak és Azerbajdzsánnak. Az Oroszországból Örményországba szállított földgáz Grúzián halad át. Az Orosz Föderációból a Balkánba vezető legfontosabb földgázvezeték Moldova transznisztriai régióján halad át.

A Bizottság a keleti partnerség keretében javasolta az „energiaügyi kölcsönös függőség”-ről szóló rendelkezések belefoglalását a partnerségi megállapodásokba²⁰⁰; az Ukrajna és Moldova Energiaközösség-tagságáról szóló tárgyalások felgyorsítását; energiaügyi egyetértési megállapodások kötését Moldovával, Grúziával és Örményországgal, amelyek az ellátás és a szállítás biztonságát támogató intézkedéseket tartalmazzanak; az ukrán energiapiac integrációjának elősegítését, beleértve az atomerőművek biztonságának javítását, a gáz- és olajszállító-hálózat felújítását. Azerbajdzsánnal, mint a térség egyetlen potenciális szénhidrogén-szállítójával az EU energiapiacával történő fokozatos konvergencia és az infrastruktúra integrációjára épülő politikai együttműködés fogalmazódott meg. Fehéroroszországgal az energiaügyi nyilatkozatról szóló megállapodás nyomán az együttműködés fejlesztését, a szénhidrogén-szállításra és az ágazati reformokra való kiterjesztését javasolta.

A keleti partnerségről 2009 májusában, Prágában aláírt közös nyilatkozatban említett célkitűzések között ugyancsak szerepel az energiabiztonság. Az együttműködés négy ún. tematikus platform köré szerveződve valósul meg, ezek egyike szintén az energia. Az EU legfőbb energiastratégiai célja az, hogy a keleti partnerség hozzájáruljon a bakui folyamat megerősítéséhez, a közép-ázsiai országok bevonása mellett a transzkaszipi-térséget magába foglaló déli folyosó kialakításán keresztül.

Az energia platform vezérgondolata ezzel együtt a kölcsönösség: a közös érdekű intézkedések kidomborítása. Ezek: a kölcsönös energiatámogatási és –biztonsági mechanizmusok kialakítása, az energiabiztonsági kapcsolatok erősítése,²⁰¹ a partnerek energiapolitikáinak és jogszabályainak harmonizációja az EU szabályokkal. Középtávú feladat egy összekapcsolt és diverzifikált energiapiac létrehozása az infrastruktúra célzott fejlesztésével (az állami és magánszféra közötti partnerségek (PPP) növekvő szerepével), valamint az olaj- és gáztárolási kapacitások fejlesztését, esetleg közös tárolási megoldások ösztönzésével.

Együttműködés az Öböl-térség országaival

A Perzsa-öböl országai biztosítják a világ kőolajtermelésének közel 30%-át és a földgáztermelés tizedét. Európa energiaellátásában is fontos szerepet játszik a térség,

²⁰⁰ A közleményben említett egyetértési megállapodások jogilag nem kötelező eszközök.

²⁰¹ Ennek érdekében energiabiztonsági panelt hoznak létre, amely olyan intézményekkel működik együtt, mint az EU NESCO (az EU energiabiztonsági kapcsolattartói hálózata), a Gázkoordinációs Csoport és az Olajellátási Csoport, valamint más szervezetek, pl. az Energiaközösség.

Szaúd-Arábia az EU kőolajimportjának 7,2%-át, a Közel-Kelet többi termelője (köztük az Emirátusok és Kuvait) 6,3%-át biztosították 2007-ben. Az Öböl-térség nem csupán Európa direkt energiaellátásában betöltött szerepe miatt jelentős, mint Haghghi rámutat, a kőolaj piacának globális jellege révén az olaj világpiacának normális működése szempontjából is jelentős a két régió kapcsolata.²⁰² Emellett egyes tagállamok, így Hollandia, Görögország, vagy Ausztria kőolaj behozatalában Szaúd-Arábia 20%-os, vagy afeletti részesedéssel bír, Spanyolország pedig Katarból és Ománból is jelentős mennyiségű földgázt importál.

A Perzsa-öböl államait 1981 óta az Öböl-menti Együtműködési Tanács (Gulf Cooperation Council, GCC) tömöríti, tagjai Bahrein, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia, és az Egyesült Arab Emirátusok. A GCC keretében a térség fokozatos gazdasági integrációjára irányuló törekvések is helyet kapnak. Az EU Öböl-térséghez fűződő kapcsolatainak keretét az 1989-ben megkötött kooperációs megállapodás szolgáltatja, amelynek 6. cikke foglalkozik az energia kérdéssel, amely általános célokat és vállalatközi, illetve a kereskedelemfejlesztés, az információcsere, a képzés és az alternatív energiaforrások terén megvalósítandó együttműködést említ. A megállapodás évenként ülésező Közös Tanácsot, valamint az ipar, az energia és a környezet területén munkacsoportokat hozott létre.²⁰³ 2002-ben újraindultak a két térség közti szabadkereskedelmi tárgyalások. A GCC tagállamai az EU GSP rendszere keretében éri el az EU piacát. A GCC gazdasági regionalizációs folyamatait felismerve 2003 óta létezik az EU-GCC gazdasági párbeszéd az EU tapasztalatainak megosztására a kereskedelempolitika, a közös valuta, és az egységes piac terén.

Egyet lehet érteni Haghghi azon megállapításával, hogy az EU külső energetikai kapcsolatrendszerében a GCC-reláció tekintetében nincs kidolgozott politika, az évenként kiadott közös nyilatkozatok kevés konkrétsággal bírnak.²⁰⁴ Eközben a kétoldalú kereskedelmi forgalom kedvezően alakul, talán egyetlenként a jelentős energiaszállító térségek közül a GCC-vel folytatott kereskedelem szaldója pozitív az EU szempontjából: 2007-ben az export értéke (61,5 Mrd euró) az import értékének (30,7 Mrd euró) kétszeresét tette ki. Ezzel a GCC az EU ötödik legfontosabb exportpiaca volt – a teljes közösségi kivitel mintegy 5%-át képviselve – amelyben elsősorban a gépek,

²⁰² Haghghi [2007] 374.

²⁰³ EU-GCC Cooperation Agreement, HL L 054 , 25/02/1989 p. 0003 - 0015

²⁰⁴ Haghghi [2007] 373-374.

szállítóeszközök, valamint energiatermelő berendezések játszottak kiemelkedő szerepet. Az import döntő részét, mintegy 70%-át a fűtőanyagok és származékaik teszik ki.²⁰⁵

Az ECT szabályozási keretrendszerének kiterjesztésére a GCC országai csekély fogadókészséget tanúsítanak. Érvelésük szerint ők maguk nem vettek részt a szerződés előkészítésében, másrészt az Energia Charta Titkárság nem alkalmas a feltételek kialakítására. Haghighi úgy véli, a következő lépés az lehet, hogy a felek az ECT keretein kívüli együttműködés mellett döntenek. Mint rámutat, az EU törekvése a szabadkereskedelmi megállapodás megkötése, amely azonban vélhetően nem garantálja az energia-ellátásbiztonságot, a befektetések és a tranzit hatékony védelmét biztosító keretszabályokra is szükség lenne.²⁰⁶ Ennek fényében az EU-nak átlátható, átfogó multilaterális keretrendszer működtetésére kellene törekednie, a hatékonysági, környezeti, és ellátásbiztonsági érdekek alapján. Az ECT ilyen szempontú újragondolása szükséges ahhoz, hogy a világméretű energetikai együttműködés szabályai ne a konfrontációt, hanem a hatékony együttműködést ösztönözzék.

A Perzsa-öböl tágabb környezetében Irán és Irak is szerepet játszik az európai energia-ellátásban. 2007-ben az Iránból származó mintegy 14 Mrd eurós import közel 90%-át tették ki az energiahordozók, 2005-ben az EU kőolajfogyasztásának 5,6%-át biztosította, de az importban komoly tartalékok vannak. Az EU Irán legfontosabb exportpiaca, míg Irán az EU 6. legfontosabb energiaszállítója. A politikai kapcsolatok alacsony szintűek, amelyet elsősorban az iráni atomprogram és a konfrontatív külpolitika indokol.²⁰⁷ A 2002-ben megkezdett tárgyalások egy kétoldalú kereskedelmi és együttműködési megállapodás előkészítéséről megszakadtak, Irán a GSP feltételei szerint léphet az EU piacára. Irán 1996-an adta be csatlakozási kérelmét a WTO-hoz. Irakból közel 7 mrd euró értékű import valósult meg 2007-ben, amely szinte teljes egészében kőolaj behozatalt jelentett. Irak második legfontosabb külkereskedelmi partnere az EU – az Egyesült Államok után –, és Törökország, illetve Szíria után a harmadik legfőbb importforrása. 2010. január 18-án, Bagdadban került aláírásra az

²⁰⁵ Lásd: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/gcc/index_en.htm

²⁰⁶ Haghighi [2007] 374-375.

²⁰⁷ A kereskedelmi kapcsolatok Iránnal korlátozások alá esnek az ENSZ BT szankcióiból (UNSCR 1737 2006. december 23., UNSCR 1747 2007. március 24., UNSCR 1803 2008. március) adódóan. A kereskedelmi korlátozásokat közösségi szinten szabályozza: Council Regulation 423/2007, 618/2007 és 1110/2008, amelyek az exporttilalmi listát tartalmazzák.

MoU, amely az EU, mint energiafogyasztó és Irak, mint termelő közös érdekeltiségére alapoz az energia keresleti és kínálati biztonságának biztosításában.²⁰⁸

Afrika

Az afrikai kontinens országaihoz fűződő kapcsolatok általános keretét a 2007. évi lisszaboni csúcson lefektetett - a 2005-ös Afrika-stratégiát felváltó – EU-Afrika stratégiai partnerség²⁰⁹ adja, melyben a felek növekvő regionális és kontinentális összekapcsoltsága miatt az infrastruktúra fejlesztését (különösen a villamos energia rendszerek összekapcsolását), közös standardokat és szabályozási eljárásokat és az energiaáramlás nem fizikai korlátainak lebontását szorgalmazták.

Ehhez kapcsolódóan Közös EU-Afrika Stratégia, illetve a konkrét cselekvési irányokat megfogalmazó első akcióterv is elkészült, amely nyolc területen fogalmaz meg stratégiai partnerséget, ezek egyike az energia.²¹⁰ A célok között az energia-hozzáférés, az energiabiztonság és az afrikai energia-infrastruktúrát célzó beruházások előmozdítása a leghangsúlyosabb, a fenntarthatóság, a hatékonyság és a klímavédelem szempontjait is szem előtt tartva. Az EU-Afrika Energetikai Partnerséghez kapcsolódó akciók finanszírozása sokrétű. Az energiaügy először 2006-ban jelent meg a 23 milliárd eurós Európai Fejlesztési Alap (10th EDF) prioritásai között. Az Energia Eszköz (Energy Facility) létrehozásáról 2005 júniusában, az ACP-EU Tanács határozott, mintegy 220 millió eurós összegben. A Bizottság 2006 áprilisában hagyta jóvá a programot. Emellett az Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz (ENPI), a Fejlesztési Együttműködési Eszköz (DCI), az EU-Afrika Infrastruktúra Alap, az ENTRP, továbbá az európai és afrikai országok közötti bilaterális megállapodások keretében, az Afrikai Fejlesztési Bank és az EIB forrásaiból, illetve a magánszektor hozzájárulásából valósul meg.

Az Afrikai Unió és az EU Bizottsága 2008 szeptemberében közös nyilatkozatban²¹¹ fogalmazta meg a már bevált „útitervek” szükségességét, a villamos energia piacok regionális integrációja, a magánberuházások ösztönzése és a két kontinens közti energetikai összeköttetés fejlesztése terén. A közös érdekeltiségű regionális fejlesztési projektek között megújuló energia program indítását, az energiaszolgáltatásokhoz való

²⁰⁸ Lásd: Memorandum of Understanding Between the Government of Iraq and the European Union on Strategic Partnership in Energy, Baghdad 18 January 2010.

²⁰⁹ The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy 2007.

²¹⁰ Africa-EU Partnership on Energy 2007.

²¹¹ Joint Statement Of the African Union Commission (AUC) and the European Commission (EC) On the Implementation of the Africa-EU Energy Partnership Addis Ababa, Ethiopia, 08 September 2008.

hozzáférést és az energiahatékonyságot célzó magánberuházások mobilizálását, az Afrikai Unió Bizottsága kapacitásainak fejlesztését, valamint az európai és afrikai intézmények közti, a megújuló energiákkal, energiahatékonysággal és piaci reformokkal összefüggő know-how cseréjét említi.

Az afrikai kontinens országai az energetikai együttműködés lehetőségeit tekintve igen változatosak. Az Euromed-partnerségben érintett Mashreq és Maghreb országok szerepét az európai energiaellátásban már ismertettük. Szó esett a nagyszabású mediterrán napenergia-hasznosítási tervről, melyhez hasonló kezdeményezések várhatók Afrika további térségeiben is. A szénhidrogén beszerzések tekintetében kiemelkedő Nigéria jelentősége, amely 4%-os részesedésével a negyedik legjelentősebb földgázszállító, míg a kőolajimportból mintegy 3%-kal részesedik. Különösen jelentős a szerepe Portugália és Spanyolország energiaellátásában, a kőolajimport 19, illetve 11%-át, a földgázimport 37, illetve 18%-át biztosítja. A Nigériából az EU-ba irányuló export értéke 2007-ben 9,5 Mrd eurót tett ki, amely döntően energiahordozókat foglalt magában. Mindezt 8,5 Mrd euró értékű exporttal sikerült ellentételezni. Angola elsősorban Franciaország ellátójaként érdemel említést, a francia kőolajimport mintegy 3%-a származik a korábbi gyarmatról.

Összességében tehát Afrika az EU szempontjából három részre osztható. A szénhidrogénben gazdag, illetve a tranzit szempontjából jelentős mediterrán térséget szoros kereskedelmi és fejlődő infrastrukturális kapcsolatok fűzik a közösséghez. Fekete-Afrika néhány állama szénhidrogén-tartalékai révén fontos kereskedelmi partner, míg a kontinens államainak döntő többsége, a további ACP-országokkal együtt – a szolidaritás elvén nyugvó európai fejlesztéspolitika célterületei, amelynek keretében az energia az együttműködés és a felzárkózás egyik ígéretes területévé vált. Számos fejlesztési program célozza az afrikai államok energia-hozzáféréseinek az előmozdítását. Egyre hangsúlyosabban jelenik meg a kontinens megújuló energiaforrásainak kiaknázása és az ezt szolgáló technológiai és gazdasági kooperáció.

A Balti-tenger térsége

A balti térség országai és az Európai Közösség 1999-ben döntöttek a Balti-tengeri Regionális Energia Együttműködés (*Baltic Sea Region Energy Co-operation, BASREC*) elindításáról. A résztvevő országok Dánia, Észtország, Finnország, Németország,

Izland, Lettország, Litvánia, Norvégia, Lengyelország, Oroszország és Svédország.²¹² A Bizottság teljes jogú tagként vesz részt a BASREC tevékenységében, melynek fő irányai az ellátásbiztonság és a növekvő függőség Oroszországtól, a gáz tranzitútvonalak, a villamos energia és földgázhálózatok összekapcsoltsága, az energiahatékonyság, a klímaváltozás és a megújuló energiaforrások alkalmazása.

A BASREC szervezeti értelemben a Balti-tengeri Államok Tanácsa keretében működik és néhány évenként miniszteri konferencián vitatják meg az együttműködés fejleményeit.²¹³ A BASREC-en belül az EU-tagállamok együttműködése tűnik intenzívebbnek és eredményesebbnek. Kiemelkedően fontos fejlemény, hogy a második energiapolitikai felülvizsgálat nyomán 2009. június 16-án nyolc balti tagállam és az Európai Bizottság elnöke aláírta a Balti Energiapiac Összekapcsolási Tervről (Baltic Energy Market Interconnection Plan - BEMIP) szóló egyetértési nyilatkozatot, amely megteremtheti az energia-szigetként működő államok energetikai integrációját. A BEMIP-projektek közül néhány a pénzügyi válság kapcsán napvilágot látott Gazdaságélénkítési Terv (Economic Recovery Plan) része, emellett a Kohéziós Alap és a TEN-E program is segíti megvalósulásukat.

Nemzetközi szervezetek

Az EEEP intézményi kereteinek visszatekintő elemzésekor részletesen bemutattuk a Nemzetközi Energiaügynökséggel, illetve az Energia Charta Konferenciával fennálló kapcsolatokat. A kőolaj világpiacán meghatározó szerepet játszó nemzetközi szervezet a bécsi székhelyű Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezete (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC). Az 1960-ban alapított szervezet főként fejlődő világbeli, arab országokat tömörít, jelenlegi 12 tagállama Algéria, Angola, Ecuador, Egyesült Arab Emírátsok, Indonézia, Irán, Irak, Kuvait, Líbia, Nigéria, Katar, Szaúd-Arábia, Venezuela. Az OPEC elsődleges célja a tagországok nyersolaj kitermelési tevékenységének koordinálása. Tagállamai birtokolják a Föld olajtartalékainak mintegy kétharmadát, ők adják a világtermelés 40%-át és az export felét.

Az EU és az OPEC rendszeres, évenkénti ülésezéssel működő energiadialógust folytat. A hatodik miniszteri szintű találkozót 2009. június 23-án tartották Bécsben, elsődleges témája a pénzügyi válság tovaryűrűző hatásainak áttekintése, az olajár volatilitása,

²¹² http://ec.europa.eu/energy/international/international_cooperation/basrec_en.htm

²¹³ Lásd: <http://www.cbss.org/Energy/baltic-sea-region-energy-cooperation>

valamint a környezetvédelmi együttműködés volt. A 2010. évi munkaprogram a bioüzemanyagoknak a kőolajfinomító-iparra gyakorolt hatásainak vizsgálatára, a pénzügyi válság kőolaj feltárásra és kitermelésre gyakorolt hatásainak áttekintésére, valamint az EU-OPEC Energiatechnológiai Központ előkészítésére koncentrált.²¹⁴ Az afrikai kontinens legfőbb szénhidrogén-exportőrei, Nigéria, Algéria, Líbia és Angola is tagjai az OPEC-nek, de az Afrikai Unióval kialakított energetikai partnerség további fórumot biztosít az együttműködés számára.

2001-ben létrejött a földgázexportőrök nemzetközi tömörülése, a Gas Exporting Countries Forum (GECF), amelynek tagjai (egyebek mellett Oroszország, Irán, Katar, Algéria, Nigéria) a világ földgázkészleteinek kétharmada felett rendelkeznek. A szervezet rendszeresen tart miniszteri szintű fórumot (2008-ban Moszkvában). Oroszország élére állt a GECF nemzetközi szervezetté válásának, 2008 áprilisában előterjesztette a szervezet Chartájának tervezetét. Sokan az OPEC mintájára működő kartell-képződmény létrejöttétől tartanak, míg a résztvevők a fogyasztók és a termelők érdekeinek érvényesülését egyaránt garantáló együttműködést vizionálnak.²¹⁵

A külső energiapolitika környezetvédelmi dimenziója ugyancsak jelentős fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A Római Klub tevékenysége, az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye, a fenntartható fejlődés eszméjének meggyökeresedése hatást gyakorolt az európai közösségi szabályok fejlődésére. A környezetvédelem horizontálisan beépült az ágazati politikák alakításába. Mindez az EU külkapcsolati aktivitásában is tetten érhető, az energiapolitikában pedig a külkapcsolati tevékenység meghatározó elemévé nőtte ki magát. Az energiapolitika hangsúlyos környezeti kérdése a szén-dioxid kibocsátás alakulása. Az EU 1994-ben lett az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye, majd annak Kiotói Jegyzőkönyve részesévé.

Az EU minden tagállama részese a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) koordinálásával létrejött nukleáris biztonságról szóló egyezménynek, csakúgy, mint az IAEA többi tagállama, köztük az Orosz Föderáció. Az Euratom Szerződés által létrehozott Európai Atomenergia Közösség és a tagállamok megosztott hatáskörben tesznek eleget az egyezmény által szabályozott feladatoknak. A Közösség 2000. január 30-án csatlakozott az egyezményhez, melynek elsődleges célja a nukleáris biztonság

²¹⁴ Lásd: EU – OPEC Energy Dialogue 6th meeting Vienna, 23 June 2009., PRES/09/194

²¹⁵ <http://www.platts.com>, <http://www.gecforum.com.qa/gecf/web.nsf/homepage?readform>

világméretű fokozása.²¹⁶ Az EU külső energiaügyi kapcsolataiban jelentőséggel bír az ENSZ további két intézménye, az UNIDO energetikai bizottsága, valamint az UNECE fenntartható energia bizottsága is.

A rijádi székhelyű Nemzetközi Energiaforum (International Energy Forum-IEF) két évente megrendezésre kerülő miniszteri értekezletek keretében biztosít keretet a magas szintű energetikai párbeszéd megvalósulásának. A párbeszéd rendkívül széles körben valósulhat meg, az IEF-országok képviselik a globális kőolaj- és földgázforgalom 90%-át. Nem csupán az IEA és az OPEC országok, de Oroszország, India és Kína is a tagjai. Az IEF egyik sajátossága tehát a globális perspektíva, a másik, hogy lehetőséget kínál a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére az energiaipar vezető képviselőivel is, akik a Nemzetközi Energia Üzleti Fórum (IEBF) résztvevőiként kapcsolódnak be a szervezet együttműködési rendszerébe.

A Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség (International Renewable Energy Agency, IRENA) 2009. január 26-án Bonnban alakult meg azzal a céllal, hogy globális összefogással ösztönözze a megújuló részarányának növelését az energiatermelésben. Alapító okiratát 148 állam és az Európai Unió is aláírta.

4.2.3. Az EU-orosz energiaügyi együttműködés

Az EU energetikai külkapcsolati rendszerében kiemelt partner Oroszország. A stratégiai partnerségen alapuló, egyedi szabályokon nyugvó együttműködés fokozatos fejlődés eredménye. A kapcsolatrendszer keretét az 1994. június 24-én, Korfun aláírt, és 1997. december 1-jén életbe lépett partnerségi és együttműködési megállapodás (PCA) képezi. A tíz évre kötött szerződés főbb alapelvei a nemzetközi béke és biztonság elősegítése, a demokratikus normák betartása, valamint a politikai és gazdasági szabadságjogok támogatása. 1999-ben, a közös kül- és biztonságpolitika keretében született meg az EU Oroszország-stratégiája, amelynek fő célkitűzése Oroszország integrálása „a közös európai gazdasági és szociális térségbe”.²¹⁷ A 2003. májusi szentpétervári csúcson megállapodás született a PCA alapján az együttműködés hosszú távú kereteit megteremtő négy „közös tér” kialakításáról, ezek (1) a közös gazdasági tér, (2) a szabadság, biztonság és igazságosság, (3) a külbiztonsági együttműködés, valamint (4) a

²¹⁶ Az EU nukleáris biztonsággal kapcsolatos dokumentumai lásd:

http://europa.eu/legislation_summaries/energy/nuclear_energy/l27053_en.htm

²¹⁷ Common Strategy of the European Union on Russia of 4 June 1999 (1999/414/CFSP) HL L157/1. 24.6.1999.

kutatási és oktatási közös tér. A 2005. májusi moszkvai csúcs elfogadta azokat az „útiterveket”, amelyek e közös terek középtávú megvalósításának eszközeit vázolják. A közös gazdasági tér létrehozásának a célja, hogy nyitott és integrált piac alakuljon ki az EU és Oroszország között, amelynek elérése során a kereskedelmi, beruházási akadályok mérséklésére, a reformok, és a versenyképesség növelésére nyílik mód, az átláthatóság és a „good governance” elveinek érvényesítésével. Számos új területen (szabályozás, beruházások, verseny, pénzügyi szolgáltatások, telekommunikáció, közlekedés, energia) indult közvetlen párbeszéd. A célok azonban célok maradtak, a párbeszéd megrekedését és a növekvő távolságtartást jelezte, hogy a partnerség megújítását célul tűző 2006-os helsinki csúcs nem járt sikerrel, alapvetően a gazdaságban – egyebek mellett az energetikában – kialakult nézetkülönbségek miatt.²¹⁸ Noha a 2007 decemberében lejárt PCA a megállapodás a 106. cikke értelmében – a felek felmondásának hiányában – automatikusan meghosszabbodott, a megújítás elmaradása jelezte a kapcsolatok fejlődésének megtorpanását.

Az EU-orosz energetikai kapcsolatokat a komplementer gazdasági szerkezet alapjain kialakult kapcsolatok, a kölcsönös függés fokozódása, a gazdasági és politikai érdekek, célok keveredése, valamint – ezzel összefüggésben - a diverzifikációs lehetőségek mérlegelése jellemzi. A két nagyhatalom között sajátos energetikai interdependencia jött létre az EU import- és Oroszország exportfüggősége talaján. Az EU szénhidrogén importstruktúrája jóval diverzifikáltabb, mint Oroszország exportstruktúrája (az orosz kőolajkivitel mintegy háromnegyede és a földgáz 70%-a kerül az EU-27 piacára, míg az EU-27 kőolajimportjának egyharmadát és földgázimportjának felét fedezi Oroszországból). Közös energiapolitika és energiaügyi külpolitika híján a kapcsolatok alakulásában a tagállamok érdeke és alkuereje a meghatározó.

EU-orosz gazdasági kapcsolatok

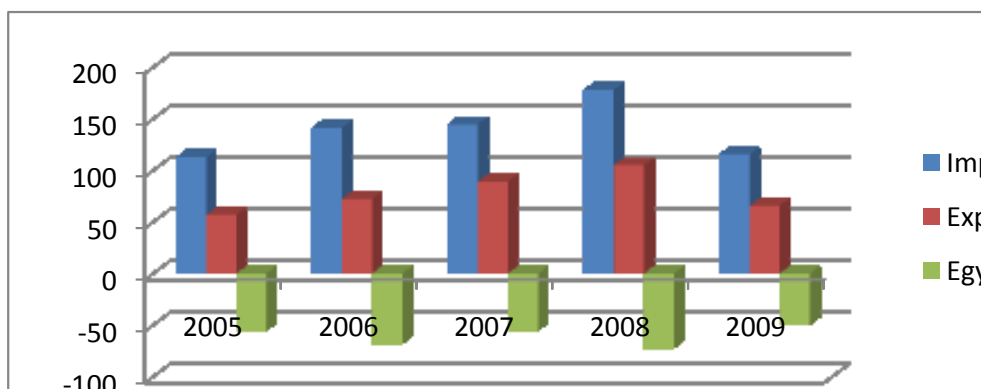
Az orosz gazdaság 1999 és 2008 között évente átlagosan 6,9%-kal növekedett, 2009-ben a világ 7. legnagyobb gazdasága volt, míg az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson mért GDP-je alapján – az IMF szerint – az 51. helyen állt. A 2008-as pénzügyi válság erőteljes recessziót okozott Oroszországban, a bruttó hazai termék 2009-ben közel 8%-os visszaesést mutatott az előző évihez képest. A gazdasági növekedés továbbra is

²¹⁸ Kulcsár István [2007]: Partnerségre ítélve. A májusi EU-Oroszország csúcs elé, Európai Tükör 2007. április, 32.

elsősorban az energiahordozó-kitermelésre és -exportra épülve valósul meg, a szerkezeti aránytalanságok mérséklődése nélkül.²¹⁹ Az orosz gazdasági fejlődésben az energia kiemelkedő, de nem kizárólagos szerepet játszik, az OECD szerint 1999-2003 között változatlan olajár mellett is 4-5%-os növekedés következett volna be.²²⁰

Az EU és Oroszország egyre fontosabb – bár eltérő súlyú - gazdasági partnerei egymásnak. Az 1990-es években áruforgalom dinamikusán bővült, amelyet az 1998-as gazdasági-pénzügyi válság ugyan visszavetett, de 2001-re az EU kivitele már meghaladta a válság előtti szintet. Az ezt követő öt évben a kétoldalú külkereskedelmi forgalom éves átlagban 20% feletti ütemben bővült.²²¹ 2008-ban minden addigi csúcst megdöntve a külkereskedelmi forgalom volumene elérte a 282 millió eurót, amely 2009-ben – a gazdasági-pénzügyi válság, kisebb részben pedig az energiaimport-diverzifikáció hatására – drámai mértékben, 180,8 millió euróra esett vissza.²²²

8. sz. ábra: Az EU kereskedelmi forgalma Oroszországgal 2005-09 (M euró)

Az EU magasan a legfontosabb külkereskedelmi partnere Oroszországnak, 2009-ben a teljes kivitel 48%-a irányult az EU-ba, míg a behozatal 47%-a származott a Közösségből. Mindez fordítva is igaz, Oroszország – az USA és Kína után – az EU harmadik legfontosabb külkereskedelmi partnerévé lépett elő. A kétoldalú áruforgalom szerkezetét a komplementer gazdasági szerkezetből adódó erőteljes aszimmetria jellemzi. Oroszország különösen fontos piac az uniós agrárszektor, a vegyipar, a gépipar és a textilipar számára. Importoldalón a szénhidrogének a meghatározóak, de az orosz szállítók jelen vannak a faárúk, a műtrágya, a vas- és acéltermékek uniós piacán is. Az EU-n belül Oroszország legfontosabb partnere Németország és Olaszország, jelentős

²¹⁹ IMF [World Economic Outlook Database, April 2008](#), az OF Gazdaságfejlesztési és Kereskedelmi Minisztériuma adatai, Weiner Csaba [2007]: Rövid helyzetkép Oroszországról a 2000-es évek közepén MTA VKI

²²⁰ Munkácsy [2006], 4.

²²¹ Az EU teljes külkereskedelmi forgalma évi 8%-kal nőtt ugyanezen időszakban.

²²² Az elemzésben felhasznált adatok forrása: EU DG Trade Statistics 15-09-2010.

kapcsolatokat ápol Hollandiával, Finnországgal, Franciaországgal, valamint Nagy-Britanniával. Mindez utal a bilaterális kapcsolatok jelentőségére az EU-orosz viszonyrendszer alakulásában. Az oroszországi FDI állomány 80%-a az EU-tagállamokhoz köthető. A külföldi tőkebefektetések növelésében mind az EU, mind Oroszország számára jelentős tartalékok vannak. Kiemelkedő az energiahordozók szerepe, amelyek az EU oroszországi importjának több mint háromnegyedét képviselték 2009-ben. A keleti bővítés jelentősen kihatott az energiakereskedelemre. 2004-ben az EU vásárolta meg az orosz földgáz kivitel kétharmadát, amelyből az új tagok részaránya 18,5%-ot tett ki. A nyersolajexport közel 73%-a irányult az EU piacára (az új tagokhoz mintegy 25%), a FÁK országok 9%-os részesedése mellett.²²³

Az EU teljes energiahordozó importjában is számottevő az orosz szállítások aránya, amelyek 2007-ben a teljes gázimport 40,8%-át, a kőolajimport 34,0%-át és a kőszénimport 26,2%-át képviselték. Orosz oldadról a teljes kőolajexport 88%-a, a földgázexport 70%-a és a kőszénexport fele az EU piacára irányult 2007-ben. Az uniós behozatal értékét így jelentősen befolyásolják az energiahordozók világpiaci áringadozásai. Az uniós külkereskedelmi hiány tekintetében az orosz reláció évek óta az első helyeken áll, hiszen az orosz energiahordozó-szállításokat a piacát jelentős mértékben védő Oroszországban az EU sem tudta ellentételezni.

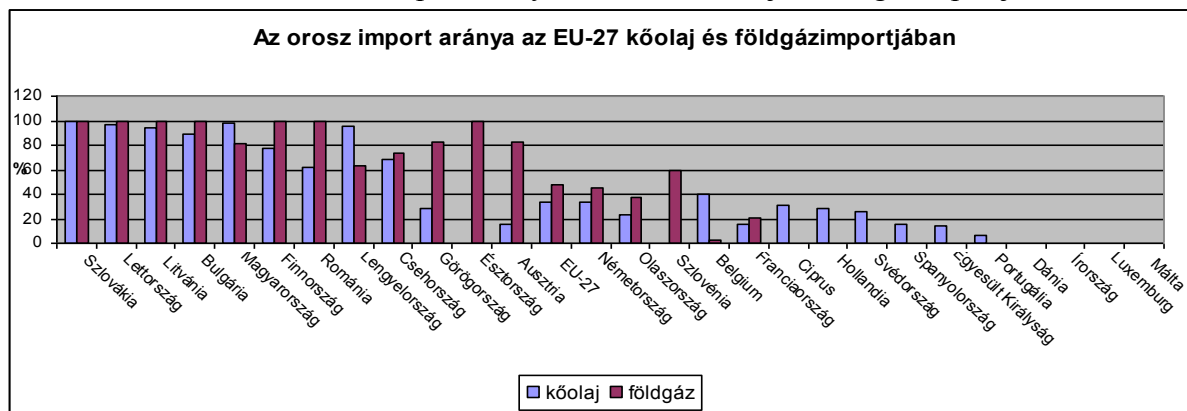
A kőolaj és kőolajtermékek piacán Oroszország meghatározó partnerei Németország, Hollandia, Nagy-Britannia, Olaszország és Finnország. A földgáz-kivitel legfontosabb cél-országai Németország (17,3%), Olaszország (11,9%), Franciaország (7,4%), valamint Ausztria és Finnország.²²⁴ Az orosz import szerepe a földrajzi közelség és a szállítási infrastruktúra függvényében változik, az energetikai infrastruktúra révén „szorosan kapcsolt” volt szocialista országok és Finnország esetében mind a kőolaj, mind a földgáz terén meghaladja a 60%-ot. A közepesen függő államok közé soroljuk, ahol a kőolaj-, vagy földgáz tekintetében erős, egyoldalú függés, vagy mindkét energiahordozó részéről közepes (30% feletti) függés tapasztalható (Görögország, Ausztria, Németország, Olaszország, Szlovénia, Belgium). Átlag alatti, de érdemi az orosz import aránya Franciaország, Hollandia, Svédország, Spanyolország, az Egyesült Királyság és Portugália esetében. Ez a csoport - Franciaország kivételével-, csak a

223 Forrás: Ludvig Zsuzsa [2006]: Az Európai Unió és Oroszország energiadiálógusa, VKI Műhelytanulmányok 2006. 75. szám 28.

²²⁴ Ludvig [2006] 58., (melléklet 2. sz. táblázata)

kőolaj tekintetében támaszkodik az orosz piacra. Egyáltalán nincs szerepe az orosz szénhidrogén importnak Dánia, Írország, Luxemburg és Málta gazdaságában.

9. sz. ábra: Az orosz import aránya az EU-27 kőolaj és földgázimportjában

Forrás: EC EU Energy Policy Data 2007, 45-72.

Mint a fentiek alapján leszűrhető, az EU és Oroszország gazdasági együttműködése kölcsönös érdek, amely Grinberg szerint öt tényezővel magyarázható: (1) Oroszország és az EU történelmi kapcsolatai, kulturális közelsége, közös biztonsági érdekei. (2) Az EU gazdasági, befektetési, tudományos technikai potenciálja, amely sajátos vonzási centrumot képez az orosz gazdaság számára. (3) Az EU Oroszország legerősebb külkereskedelmi partnere és befektetője. (4) Oroszország és a FÁK összekötő kapocsként funkcionál Európa és Ázsia között, amely megkerülhetlenné teszi tranzitkérdésekben. (5) Közös érdekelttség a nukleáris biztonság, a környezetvédelem terén és egy sor más területen.²²⁵ További érv lehet (6) a gazdasági szerkezet komplementaritása és az ennek talaján kialakult kölcsönös függőség, amelyet tovább erősít az orosz „energiaállam” megszületése,²²⁶ és az európai importigények növekedése, továbbá (7) a mikrogazdasági integráció növekvő jelentősége, főként az energiaszektorban. Ez nem csupán az EU befektetéseire utal, hanem arra az orosz célkitűzésre is, hogy ne csupán Európa energiaszállítója legyen, de meghatározó részesedést szerezzen az exportját bonyolító európai vállalatokban.²²⁷ A nemzetközi energiaszállítási projekteknél az orosz állam támogatni kívánja az orosz tőke részvételét, a diszkriminációmentes tranzit biztosítása érdekében.²²⁸ Az EU részéről ugyancsak nem zökkenőmentes a fogadtatás.

²²⁵ R. Sz. Grinberg [2006]: Oroszország, az Európai Unió és a FÁK. Az együttműködés problémái és távlatai. Fejlesztés és Finanszírozás, 2006/1. 45.

²²⁶ Deák András György [2008]: Új kontextusban az orosz energetika, Nemzet és Biztonság, 2008/1, 26.

²²⁷ Forman [2004] 202.

²²⁸ The Summary of the Energy strategy of Russia for the Period of up to 2020, Ministry of Energy of the Russian Federation, Moscow, 2003., 12.

*Oroszország, mint energia-nagyhatalom*²²⁹

Oroszország a világ egyik legjelentősebb kőolaj- és földgáztermelője, bár pozíciójára a piaci folyamatok erőteljesen kihatnak. 2009-ben Szaúd-Arábiát megelőzve a legnagyobb kőolajtermelővé lépett elő, amelyhez a kelet-szibériai olajmezők termelése mellett az OPEC önkorlátozásából adódó helyzeti előny kihasználása is hozzájárult. Az országban található a világ bizonyított kőolaj készletének 6%-a, ezzel a hetedik helyen áll Szaúd-Arábia, Irak, Irán, Kuvait, az Egyesült Arab Emírátságok és Venezuela után.²³⁰ A jelentősebb kőolajmezők Nyugat-Szibériában, az Ural és a Közép-Szibériai síkság között helyezkednek el. A termelés mind nagyobb hányada kerül állami ellenőrzés alá.²³¹ Az olajtermelés felfutásával párhuzamosan 2009-ben Oroszország elvesztette első helyét a világ földgáztermelői között, nagyrészt az exportlehetőségek beszűkülésének köszönhetően. Ebben Weiner szerint három körülmény szerepe emelhető ki (1) a hosszú távú szerződések a földgáz árát a kőolajéhoz kötik, így mesterségesen magas árszint alakult ki, (2) alacsonyabb szinten alakult az európai gázkereslet, (3) a januári gázválság miatt fogyasztáskiesés jelentkezett.²³² Mindemellett a vezető piacok diverzifikációs lehetőségeinek bővülése, így az LNG-terminálok növekvő részesedése volt megfigyelhető a gázellátásban. Oroszország rendelkezik a világ legnagyobb – az összes készlet mintegy negyedét képviselő – földgázkészletével. A kitermelés növelését akadályozza a mezők elöregedése, az állami szabályozórendszer, a Gazprom monopolisztikus ellenőrzése és az alacsony hatékonyságú csővezetékrendszer. A három legjelentősebb gázmező Nyugat-Szibériában (Urengoj, Jamburg, Medvezhye) biztosítja a Gazprom földgáztermelésének több mint 70%-át, de kitermelésük csökken.²³³ A kormányzat a Gazprom hazai eladásai tekintetében szabályozza az árakat, míg a független cégek saját árakat alkalmazhatják (ezek mintegy 10-15%-kal magasabbak).²³⁴ Ma az árak európai piaci árakhoz igazodó emelése az energiastratégia egyik fő eleme és jelentős szerepet játszhat a kínálati problémák

²²⁹ IEA World Energy Outlook 2007, EIA Country Analysis Briefs - Russia

²³⁰ BP Statistical Review 2005.

²³¹ Zászlóshajója jelenleg a LUKoil. Weiner [2007], 1.

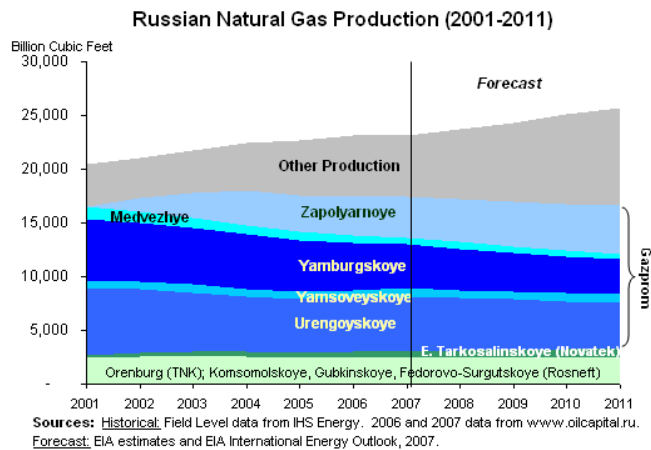
²³² Weiner Csaba [2010]: Oroszország fejlődésének néhány tendenciája, MTA VKI Kihívások, 197. sz.

²³³ Annak ellenére, hogy a cég 2008 és 2030 között a kibocsátás növelésével számol, a földgáztermelés növekedésének zöme független gáztársaságok (Novatek, Itera, Northgaz) működéséből várható.

²³⁴ A Gazprom kb. 420 millió dollárt veszített 2006-ban a hazai gázértékesítéssel.

elkerülésében. A kőolaj- és földgáztermelés 2008-ban a GDP 10,8%-át, a központi költségvetés bevételeinek 47,3%-át biztosította.

10. sz. ábra: Az orosz földgáztermelés alakulása (2001-2011)

Az export relációs szerkezetét a szállítási lehetőségek erősen behatárolják, a csővezetékes szállítás – a fentiekén túl egyelőre – Európára korlátozza az értékesítést, bár a Kínába induló közvetlen vezeték kőolajexport beindulásával diverzifikáltabbá válhat az exportstruktúra. A kereslet és a kitermelés között egyre nagyobb feszültség tapasztalható az elégtelen beruházások miatt. Becslések szerint a gáztermelés jelenlegi szintjének fenntartásához a következő 25 évben mintegy 900 milliárd dollárnyi beruházásra lenne szükség.²³⁵ Az orosz szénhidrogéniparnak az ország éghajlati, földrajzi adottságaiból adódó vonása a kitermelési költségek magas szintje, amely megdrágítja a beruházásokat és a kapacitások fenntartását. Egyebek mellett ennek a kockázatnak a mérsékelését jelentik az orosz fél által preferált hosszú távú szerződések.

Oroszország energiastratégiája²³⁶

A 2003 augusztusában, kormányhatározatban kihirdetett 2020-ig terjedő energiastratégia az orosz energiapolitika alapvető elveiként az energiabiztonság, az energiahatékonyság, a költségvetési hatékonyság, valamint az ökológiai energiabiztonság kérdését határozta meg. A világ ismert földgázkészleteinek egyharmadát, a kőolajkészletek egytizedét, a szénkészletek egyötödét, valamint az uránium 14%-át képviselő belső erőforrásokat, valamint az ezekre épülő kitermelői és

²³⁵ Fábán Anna [2007]: Új közösségi energiapolitika felé? Pénzügyi Szemle 2007/3-4. 568.

²³⁶ The Summary... [2003], valamint Ludvig [2006.] 8-11. alapján

egyéb kapacitásokat jelölte meg az ország gazdasági fejlődésének alapjaként. Részben azért, hogy Oroszország megfelelően gazdálkodjon készleteivel, és képes legyen a 2020-ig mintegy 25-30%-os energiakivitel-növekedést tartani, saját fogyasztásában a megújuló energiaforrások mellett az atomenergia- és szénfelhasználás arányának érdemi növelését tervezte, földgázkivitelének mintegy 50%-os emelése mellett.

A GDP fajlagos energiafelhasználásának uniós átlagot háromszorosan meghaladó értékét 2010-re mintegy egynegyedével kívánták csökkenteni, elsősorban hatékonyabb árszabályozással, lakossági energiaár-emelést is előre vetítve. Az energia-intenzitás alakulásának 2007. évi adatai alapján a célkitűzés reálisnak tűnik, a 2003. évi 2708 toe/M euro értéket 2007-re 22,7%-kal, 2171 toe/M euro értékre sikerült csökkenteni.²³⁷

A dokumentum a szektor beruházási igényét *döntően hazai forrásokból* kívánta megvalósítani. Mindez oly módon is érvényesül, hogy a nagy nemzetközi olaj-, gáz-, és energiaszállítási projekteknél az orosz állam támogatni kívánja az orosz tőke, az orosz vegyes vállalatok részvételét, a diszkriminációmentes tranzit biztosítása érdekében.²³⁸

A kőolajtermelésben a legfőbb stratégiai cél a technológiafejlesztés. A szállítási útvonal-preferenciák: (1) észak-balti vonal; (2) Kaszpi – Fekete-tenger – mediterrán vonal a meglévő kapacitások fejlesztésével; (3) közép-európai vonal a Barátság és Adria vezetékek összekapcsolásával; (4) kelet-szibériai vonal – új vezeték leágazással Kína felé; (5) távol-keleti vonal – új vezeték Szahalin térségéből a csendes-óceáni és dél-ázsiai térségbe. A földgáztermelésben új mezők (Kelet-Szibéria, Távol-Kelet, Észak-Európa) kiaknázását tervezik és előtérbe helyezik az ún. kis gázmezőket az európai területeken. A szénsektorban a privatizáció befejezése, a gazdaságosság és a tiszta technológiák kerültek előtérbe, míg a villamosenergia-szektor fejlesztésében a környezeti szempontok mellett a nukleáris erőművek szerepének 16-ról 23%-ra tervezett emelése fogalmazódott meg.²³⁹

Oroszország külső energiapolitikára irányuló stratégiájának fő eleme, hogy az állami energiapolitikának elő kell segítenie egyfajta *világpiaci szerepváltást*, nyersanyagszállítóból a világ energiapiacának meghatározó szereplőjévé kell válnia, Oroszországnak a világ energiabiztonságában betöltendő kulcsszerepét hangsúlyozza. Mindez széleskörű nemzetközi párbeszéd - az IEA, a G8, az OPEC – keretében, valamint egyéb bilaterális és multilaterális fórumokon valósulhat meg. A dokumentum

²³⁷ European Energy and Transport in Figures, Statistical Pocketbook 2010, 92.o.

²³⁸ The Summary...[2003] 12.

²³⁹ Ludvig [2006.] 9.

leszögezi, hogy Nyugat- és Közép-Európa az egyik legnagyobb exportpiaca marad a következő 20 évben, ugyanakkor az Egyesült Államok jelentősége nőhet az olajipari, az atomenergia-ipari, illetve az LNG termékek exportjában, miközben az amerikai tőke olajiparba történő beáramlásával is számol. Dél-Ázsia és a csendes-óceáni térség (Kína, Korea, Japán, India) kőolajexportban elfoglalt jelenlegi 3%-os részesedése 30%-ra, míg a gázexportban 25%-ra emelkedik amellet, hogy az atomtechnológiák eladásában is fontos felvevőpiacot jelenthetnek. A Közel-Kelet, Dél-Amerika és Afrika államaival az energetikai technológia-kivitel tekintetében számol a stratégia.²⁴⁰

2008-ban Oroszország megfogalmazta 2030-ig terjedő energiastratégiáját,²⁴¹ amelynek elsődleges célja egy innovatív, hatékony energiaszektor kiépítése, amely egyaránt figyelembe veszi Oroszország külgazdasági érdekeit és a növekvő gazdasági igényeket. A stratégia három lépcsőfokon keresztül kívánja megvalósítani célját. Az első lépcsőfok a 2013-2015-ig terjed, ekkorra az orosz fűtőanyag és energiaszektor lehetővé tenné a gazdaság konszolidációját. A második lépcsőfok (2020-2022) az innovatív fejlődési szakaszba történő átmenetet képviseli, amelyben javul az energiahatékonyság és innovatív kísérleti projektek valósulnak meg (Kelet-Szibériában, a Távol-Keleten és a Jamal-félszigeten). A harmadik, 2030-ig terjedő lépcsőfok további innovatív fejlődést kínálna az új technológiákon alapuló, a hagyományos és szénhidrogénmentes energiaforrások kiaknázásával. A stratégia a földgázfogyasztás részarányának mérséklődésével számol a belső piacon, míg a kitermelés fokozatosan nő.

2030-ig az energiaexport meghatározó maradna az orosz gazdasági növekedésben, a kőolaj és a földgáz kitermelés és –kivitel folyamatos – lassuló ütemű – növelése mellett. Mindez, az EU prognózisaival összevetve arra utal, hogy a 2030-ig a szénhidrogének bázisán kialakult kölcsönös energiafüggőség az EU és Oroszország között fennmarad, miközben egyre erőteljesebb törekvések bontakoznak ki az alternatív energiaforrások és az új energetikai technológiák alkalmazására.

Az Európai Unió és Oroszország energiaügyi együttműködése

Az energetikai együttműködés – amelynek gyökerei a szovjet időkre, a hatvanas-hetvenes évekre nyúlnak vissza – általános nemzetközi jogi kereteit a PCA határozza

²⁴⁰ The Summary...[2003.] 12.

²⁴¹ EU-Russia Energy Dialogue *The Tenth Progress Report* Moscow, November 2009.

meg. A PCA több fejezete is összefügg az energetika kérdéseivel (kereskedelem, befektetések, gazdasági együttműködés).²⁴² A Megállapodás 65. cikke szerint az együttműködésnek a piacgazdaság és az Európai Energia Charta elvei szerint kell megvalósulnia. Főbb területei az energiakínálat minősége és biztonsága, az energiapolitika, az energiaszektor irányítása, az energiapiaci kereskedelem és befektetések növelése, az energiatakarékosság és –hatékonyság, az infrastruktúra fejlesztése a hálózatok összekapcsolását is beleértve, a környezeti kockázatok minimalizálása, a technológiafejlesztés, valamint képzés.

A már említett, Oroszország által nem ratifikált ECT ugyanakkor az EU joganyagának részévé vált és hivatkozási alapot jelent az EU számára a kapcsolatok fejlesztésének irányát illetően. Az orosz fél ellenállása több tényezővel magyarázható. (1) A csővezetékhez való hozzáférés jogát a Gazprom nem kívánta elveszíteni. A harmadik fél korlátlan hozzáférését biztosító kitétel ellentétes Moszkva hosszú távú szerződésekre vonatkozó preferenciájával, amelyet az ágazat magas beruházási költségszintjével magyaráz. (2) A Charta lehetővé tette volna a külföldi tőke beengedését a stratégiai ágazatokba a beruházási nyitás jegyében, amely az orosz szándékokkal nem esett egybe. (3) A dokumentum nem terjedt ki az atomenergia-ügyi együttműködésre, amelyet Oroszország szükségesnek tartott volna.²⁴³ Ezzel a kapcsolatok EU-dominancia kialakítására törekvő szakasza lezárult. Az Uniónak tudomásul kellett vennie, hogy az orosz politikai gondolkodás – részben az „energiafegyver” birtoklásából következően – súlyt helyez a gazdasági szuverenitás és a nagyhatalmi attitűd érvényesítésére. Az elkövetkező időszak kiegyenlítettebb viszonyt hozott, és – az EU részéről – a lehetőségek reális mérlegelését tette szükségessé.

A PCA, valamint a kapcsolatok rendszeres, magas szintű áttekintését biztosító – félévente megrendezésre kerülő – EU-orosz csúcstalálkozók eredményeképpen épült ki az energiadialógus néven ismertté vált együttműködési rendszer. Főbb szabályait és területeit a csúcstalálkozókhoz kapcsolódó Közös Nyilatkozatok (Joint Declarations) határozták meg, amelynek eredményeként széles körű szakértői szintű együttműködésre nyílik lehetőség. Az energiadialógus intézményesítését több körülmény ösztönözte. A 2000. évi zöld könyv megfogalmazta az energiapolitika külkapcsolati dimenziójának erősítését, amelyben az Oroszországgal folytatott párbeszédnek kiemelt helyet kell

²⁴² EU-Russia Agreement on Partnership and Cooperation

²⁴³ Forrás: Ludvig [2006] 5-6. oldal

kapnia. Fontos szerepet játszott az energia-függőség és az orosz piac előtérbe kerülése, és már a 2004-es csatlakozások energiapolitikai konzekvenciáival is számolt. Oroszország vonakodása az Energia Charta ratifikálásától, Putyin hatalomra kerülése és az általa képviselt európai pragmatizmus egyaránt előmozdította a célzottabb együttműködést, amely a 2000. októberi párizsi csúccsal vette kezdetét. „Az Európai Unió és Oroszország úgy döntött, hogy rendszeres energiadialógust intézményesít (...). Mindez megteremti a lehetőséget a szektorral összefüggő, közös érdekeltségű kérdések felvetésére, beleértve az energiatakarékosság, a termelés ésszerűsítése és a szállítási infrastruktúrák terén való együttműködést, az európai beruházási lehetőségeket és a termelő és vásárló államok közti kapcsolatokat. Az ECT Oroszország által tervezett ratifikálása, és a befektetői klíma javítása fontos szempontok ebben az összefüggésben”- fogalmaz a nyilatkozat.²⁴⁴ A párbeszéd négy téma köré csoportosuló fórumok keretében valósul meg: energetikai stratégiák és mérlegek, beruházások, technológiatranszfer és energetikai infrastruktúra, valamint energiahatékonysági és környezetvédelmi kérdések. Az energiadialógus kiinduló dokumentuma a 2001-ben készült Synthesis Report, amely összefoglalja a két fél elvárásait, céljait, és amelyek teljesüléséről - általában éves gyakoriságú - jelentések (progress reportok) készülnek. A beruházások mindvégig a dialógus alapelemét képezték, de míg az időszak elején alapvetően az EU beruházásainak kérdése szerepelt a napirenden, addig 2003-tól a kölcsönösség került előtérbe. Az energiadialógus fő kérdéseit a 2001. októberi brüsszeli Közös Nyilatkozat 3. melléklete vázolta fel, s ez a későbbiekben tovább bővült.²⁴⁵

A leglátványosabb eredményeket a technológiai és környezetvédelmi együttműködésben sikerült ez idáig elérni. Kiemelhetők az ún. tiszta szén projektek, valamint a döntően uniós pénzből finanszírozott, moszkvai EU-Orosz Energia Technológiai Központ létrehozása. Az energiahatékonyság, energiatakarékosság terén történő együttműködés, különös tekintettel az Arhangelszk és Asztrahán régiókban a TACIS program keretében megvalósítandó energiatakarékossági kísérleti projektekre, eredményes. A projektek köre a 2002. májusi orosz-EU csúcs döntése értelmében kibővült Kalinyingrád térségével. Kompromisszummal zárult a hosszú távú gázszerveződések és az ún. területi klauzulák ügyében folyó vita, amely utóbbiak tiltják az orosz forrásból vásárolt gáz továbbadását harmadik országok számára. A 2004-es

²⁴⁴ Joint Declaration, EU-Russia Summit Paris, 30/10/2000

²⁴⁵ Forrás: http://ec.europa.eu/energy/russia/overview/issues_en.htm a témák csoportosítása szerzői nézőpontot tükröz, a kifejtésben felhasználva a következő dokumentumokat: EU - Russia Energy Dialogue, The Seventh Progress Report, valamint Ludvig [2006.] 21-28.

bővítés kapcsán folytatott kétoldalú tárgyalásokon az EU elfogadta a hosszú távú szerződések szükségességét, de a területi klauzula alkalmazását az uniós jogrenddel ellentétesnek minősítette.

Részleges eredményt hozott a „közös érdekelttségű” szállítási infrastruktúrák kijelölése tekintetében folytatott együttműködés. A Közös Nyilatkozat leszögezi, hogy a projektek és útvonalaik meghatározása az érdekelt államok, és társaságok kompetenciája marad.

²⁴⁶ Mint ismeretes, a Lengyelországot elkerülő balti-tengeri vezeték terve bekerült a TEN által támogatott fejlesztések körébe. A „közös érdekelttségű” fejlesztések kidolgozásának koordinálására a felek egy-egy magas szintű csoportot jelöltek ki, nyolcadik helyzetjelentésben pedig a projektek felülvizsgálatáról döntöttek.

A szállítási hálózat biztonsága kapcsán a vezetékrendszer állapotát, felújításának költségeit az EU a TACIS program keretében állja, míg a szükséges beruházások a magánszféra és a nemzetközi pénzügyi szervezetek keretében valósulhatnak meg. Tervbe vették a kelet-európai, közép-ázsiai és kaukázusi gázhálózat közös műholdas figyelését lehetővé tevő monitoring-rendszer kialakítását is. A befektetések biztonságának megteremtéséhez kapcsolódik az energiaárak kérdése, amelynek az Uniós elvárások szerint megfelelő fedezetet kell nyújtaniuk mind a beruházás, mind a működtetés költségeire. Az ún. kettős energiaárak kérdése kapcsán a WTO-tárgyalásokon Oroszország vállalta belső energiaárainak fokozatos emelését, összhangban 2020-ig terjedő energiasztratégiájával. A kiotói célok megvalósítását szolgáló együttműködés jelentős tartalékokkal rendelkezik. Tény, hogy Oroszországnak egyelőre nem jelent gondot a vállalt kibocsátási határértékek betartása.

A tartós véleménykülönbséget eredményező területek közé sorolható a nukleáris biztonság kérdése, az orosz fél konzekvensen saját belügyének tekinti atomerőművei biztonságos üzemelését. A nukleáris anyagok kereskedelmének kérdése az együttműködés egyik legkritikusabb területe. Az EURATOM diverzifikációs előírása szerint Oroszország, mint uránium-szállító részesedése az EU piacán nem haladhatná meg a 20%-ot, a 2004-es bővítés azonban e tekintetben is erőteljesen növelte az orosz piac szerepét, Oroszország pedig a rendelkezést diszkriminatívnak minősíti.

A befektetői környezet javítására, a nem-kereskedelmi kockázatok mérséklése terén is kevés előremozdulás történt. A külföldi befektetők távoltage az orosz szénhidrogén-

²⁴⁶ Ezek: a Stokman gázmező kiaknázása, a Fekete-tenger alatti Burgasz-Alexandropolisz kőolajvezeték megépítése, az Északi Áramlat megvalósítása, a balti államok és a FÁK villamosenergia-rendszerének szinkronizálása (megvalósíthatósági tanulmány), EU-FÁK integrált villamosenergia-piac.

ipari kitermelői és szállítói infrastruktúra egyre korszerűtlenebbé válása ellenére is érvényesül. A villamosenergia-hálózatok összekapcsolásában az orosz fél érdekeltsége nagyobb, az integrált uniós piac vonzó export-lehetőséget kínál a számára. Az Unió az árszabályozási kérdéseken és a nukleáris létesítmények biztonságán túl versenyjogi problémákat, a Gazprom monopolhelyzetét, az erőművi nyersanyagigények piaci ár alatti kielégítését, a kölcsönös piacnyitással kapcsolatos aggályokat fogalmazott meg.

A 2007 októberében közzétett nyolcadik helyzetjelentésben²⁴⁷ a felek javasolták egy ún. korai figyelmeztető mechanizmus kidolgozását az ellátási zavarok enyhítésére. 2009. november 16-án az Európai Bizottság és az orosz kormány képviselője aláírta a Korai figyelmeztető mechanizmusról szóló megállapodást, amely megteremtheti a feltételeit a kőolaj, a földgáz és a villamos energia területén előforduló ellátási zavarok megelőzésének és gyors információcserét tesz lehetővé a felek között.²⁴⁸

A kétezres évek elejétől lendületesen bővülő együttműködés megtorpanásában fontos szerepet játszanak az energetikai együttműködés zavarai. Ukrajna 2006. eleji „megleckéztetése”, a nyomott átvételi árak megőrzésére irányuló kísérlet megtorpedozása²⁴⁹ ráébresztette az Unió döntéshozóit, hogy az energiaellátási zavarok reális kockázatként merülnek fel, amelyet mielőbb mérsékelni kell. Rövidesen megszületett a 2006-os zöld könyv, amely egyebek között a külső források diverzifikálását irányozta elő. Negatívan érinthetik az energiadialógus alakulását az Unió államainak érdekellentétei, amely a közös energiapolitika hiányával és az orosz exportkapacitások korlátaival együtt a bilaterális alkukat fel- és az Uniós fórumokat leértékeli.²⁵⁰

Az energiaellátás korábbi zökkenői mindazonáltal eltörpülnek a 2009. januári gázkrízis fényében. Az EU felé egyelőre kizárólagos tranzitpozíciót élvező Ukrajna és Oroszország ismételt gázár-vitája mintegy kéthetes ellátási szünetet eredményezett –

²⁴⁷ EU - Russia Energy Dialogue Eighth Progress Report

²⁴⁸ Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue

²⁴⁹ A gázár-vita következtében 2006. január 1-jén a Gazprom beszüntette a gázszállítást Ukrajnába, amely az európai szállítást is érintette. A felek megállapodtak, hogy Oroszország a földgázt – piaci áron - a RosUkrEnergó vállalatnak értékesítik, amely Közép-Ázsiából is importál gázt. Ukrajna 2006. január 4-én kötött megállapodása rögzítette az elkövetkező öt évben vásárolandó mennyiséget és árat. A szerződést évente felülvizsgálják és a feltételeket a piaci árakhoz igazítják. 2007-ben Ukrajna kezdeményezte, hogy térjenek vissza a barter megállapodáshoz, amely szerint földgázt kap a tranzitért cserébe.

²⁵⁰ Konfliktusforrást jelentenek az orosz-lengyel-német történelmi feszültségek, a Lengyelországot kikerülő, a Balti-tenger alatti csővezetékéről szóló megállapodás, a PEM helsinki megújításának megtorpedozása, valamint olyan, a szovjet időkre visszavezethető ügyek is, mint az észt-orosz konfliktus, vagy a Nabucco - Kék, ill. Déli Áramlat vita. Jelentős szempont a tagállamok eltérő érdekeltsége az orosz import helyettesíthetősége szempontjából.

január első napjaiban csökkent, majd január 6-án teljesen megszűnt az orosz gáz szállítása. Az egészen január 20-ig elhúzódó gázkimaradás hatására Szlovákiában és Bulgáriában komoly ellátási zavarok keletkeztek. A válsághelyzet rendezésébe az EU is bekapcsolódni kényszerült, egyrészt a vitás felek közti közvetítőként, másrészt a belső ellátási problémák áthidalását célzó koordinációs szerepkörben. Az EU röviddel a krízis rendezése után döntött a már említett belső hálózati infrastruktúra-fejlesztési projektek közösségi finanszírozásáról. A történetek elemzése alapján megállapítható, hogy (1) az EU korábbi diverzifikációs törekvései helyesnek bizonyultak, (2) ugyanakkor a megvalósítást fel kell gyorsítani, és a diverzifikáció nem kizárólag új szállítók, hanem új szállítási útvonalak szükségességét is felveti. (3) Az Unión belüli szolidaritásnak infrastruktúra- és kapacitás korlátai vannak és bár az energiaellátás biztonságának garantálása egyértelműen tagállami hatáskör, (4) az ellátási zavarok felvetik a tagállami energiarendszerek ellátásbiztonsági szempontú áttekintését és megkérdőjelezzik az energiabiztonság kizárólagos tagállami kompetenciáját. (5) Végül, az EU-orosz kapcsolatok fejlődését kedvezőtlenül befolyásolják a történetek. Ezzel együtt a kölcsönös függés rövidtávon biztosan nem változik, így minden eddiginél nagyobb szerepe lesz a párbeszéd folytatásának és a stratégiai partnerség megújításának.

Diverzifikációs törekvések mindkét fél részéről megfogalmazódtak az utóbbi években. A *motivumok* közé sorolhatjuk az EU keleti bővítésével megnövekedett orosz energiaimport-függőséget, a gazdasági fejlődés energiaigényét, a széndioxid-kibocsátás csökkentését és a belső készletek kimerülését. A tagállamok szintjén kiemelhető Lengyelország, amely az ezredfordulós 80%-ról 2004-re 50%-osra szorította le az orosz földgázszállítások részarányát. Az alternatíva a régi orosz rendszeren érkező kazah és türkmén földgáz, illetve a Norvégiát bekapcsoló csővezeték építésének terve. Ugyancsak felmerült – Ukrajnával szövetkezve - a kaszpi-térség olaját szállító vezeték építése. 2010. február 24-én, Budapesten került sor a V4+ Energiabiztonsági Csúcsértekezlet megrendezésére, melynek Nyilatkozatában a Visegrádi Csoport tagállamai, valamint a Bulgária, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Ausztria, Románia, Szerbia és Szlovénia kifejezték szándékukat gázhálózataik további integrálására, ellátásuk diverzifikálására. Ennek eszköze (1) a V4-es országokon keresztül haladó, a tervezett horvát és lengyel LNG terminálokot összekötő Észak-Déli energifolyosó, (2) a Nabucco és a NETS projektek, valamint (3) a konstancai LNG projekt és más LNG és CNG terminálok támogatása a Fekete-tengeri régióban.

Sürgették az Európai Parlamenttel történő politikai megállapodást, hogy amikor az EU gázpiaca nem képes önállóan kezelni az ellátási zavarokat, a Bizottság hangolhassa össze a nemzeti és az uniós válaszlépéseket.²⁵¹

Oroszország részéről a növekvő világpiaci kereslet, az energiaárak növekedése, valamint a világ energiaellátásában betölteni kívánt kulcsszerep jön szóba. Diverzifikációs szándékai ugyancsak világosak. (1) India, valamint a távol-keleti piacok bekapcsolása, a Japánig épülő, de Kínába is leágazó földgázvezeték építése az export jelentős emelkedését eredményezheti. (2) Stratégiájában fontos szerepet játszik Törökország, amelynek eredménye a két országot összekötő Kék Áramlat vezeték 2005-ös átadása. (3) A Kék Áramlat elvi lehetőséget kínál, hogy az orosz földgáz a Baltikum és Ukrajna kikerülésével jusson el Európába (Görögországba, Olaszországba, illetve Közép-Európába).²⁵² (4) Az Egyesült Államok vonatkozásában szintén piacbővítésben és a kőolajipari befektetések növekedésében bízik. (5) Az EU közép-ázsiai aktivitásának ellensúlyozására Oroszország erősíti kapcsolatait déli FÁK-szomszédaival. A tervbe vett türkmén-orosz gázvezeték lényegében kiiktatná Türkmenisztánt a Nabucco forrásai közül. (5) Megfigyelhető egyfajta, a tagállami érdekelleték felszínre hozására, a közös fellépés gyengítésére irányuló diverzifikációs taktika is (pl. Németország kiemelése az Uniós párbeszédéből a balti-tengeri vezeték bekapcsolásával, amely egyúttal Lengyelország kirekesztését és a második Jamal-vezeték elodázását jelentette).

Az Északi Áramlat nyomvonala Oroszország, Finnország, Svédország, Dánia és Németország kizárólagos gazdasági övezetén, továbbá Oroszország, Dánia és Németország felségvizein keresztül fut. A vezeték 1198 km hosszúságú nyíltvízi szakasszal és évi 55 milliárd m³ -es kapacitással rendelkezhet. 2005 decemberében a Gazprom megkezdte a 917 km hosszú szárazföldi csővezeték építését, amely a Szibéria és a szentpétervári régió között jelenleg is meglévő csővezetéseket kapcsolja össze az Áramlattal. A svájci bejegyzésű projektben a Gazprom 51%-os többségi tulajdonnal rendelkezik, míg a német energiaipari cégek (a Wintershall és az E.ON Ruhrgas) és egy holland cég a kisebbségi tulajdonosok.²⁵³

A Jamal-Európa I. csővezeték, amely Lengyelországba és Németországba szállít orosz gázt Fehéroroszországon keresztül, kibővítésre kerülne egy ugyanolyan kapacitású csővezetékkel (Jamal-Európa II.). A Gazprom egy Délkelet-Lengyelországon és Szlovákián keresztül Közép-Európába irányuló útvonalat tervez, míg Lengyelország a saját területén keresztül Németországba eljutó nyomvonalat preferálja.

²⁵¹ Lásd: A Budapesti V4+ Energiabiztonsági Csúcsértekezlet Nyilatkozata 2010. február 24.

²⁵² Ludvig [2006.] 45.

²⁵³ Európai Parlament Belső Politikák Főigazgatósága, C. Politikai Részleg, Állampolgári Jogok és Alkotmányos Ügyek [2007]: Az Északi Áramlat gázvezetékberuházás és annak stratégiai jelentősége

A Kék Áramlat földgázvezeték az orosz rendszert köti össze Törökországgal. Hossza mintegy 1200 km, amelynek harmada a Fekete-tenger alatt húzódik. A földgáz 2002 decemberében indult el a vezetéken. A Déli Áramlat első szakaszának megvalósíthatósági tanulmányáról 2007-ban írt alá a Gazprom és az ENI szándéknyilatkozatot. Az első szakasz a Kék Áramlat kezdőpontjától szállítana földgázt a Fekete-tenger alatt, a második Bulgáriát szeli át és északnyugatra vezetne Szerbián és Magyarországon keresztül, jelenlegi csővezetékekhez is kapcsolódva, illetve délnyugatra haladna Görögországon és Albánián keresztül, kapcsolódva az olasz hálózathoz. A Kovitka földgázmező, amelynek 63%-át a Russia Petroleumon keresztül a TNK-BP birtokolja, Kína számára is biztosíthat földgázt. A projekt akkor kerülhet előtérbe, ha Kelet-Szibériában elkészül az Irkutzkba vezető, helyi ipari fogyasztókat szolgáló 80 mérföldes csővezeték.²⁵⁴

6. sz. táblázat: A tervezett európai földgázvezetékek főbb adatai

Gázvezeték	Tervezett költség (Mrd euró)	Hossz (km)	Tervezett üzembe helyezés	Kezdeti kapacitás (Mrd m ³ /év)	Maximális kapacitás (Mrd m ³ /év)	Maximális kapacitás elérése (év)
Orosz tervek						
<i>Északi Áramlat</i>	7,4	1220	2011	27,5	55	2012
<i>Kék Áramlat</i>	2,3	1213	2005	7,5	16	2010
<i>Déli Áramlat</i>	10-15*	3700	2014/15	n.a.	63	n.a.
Európai tervek						
<i>Nabucco</i>	7,9	3300	2014	8	31	2020
<i>Adria</i>	1,5	520	2012	10	20	n.a.
<i>IGI-Poseidon</i>	0,5	207	2011/12	8	12	n.a.

* egyes források szerint 19-24 Mrd euró

Forrás: *portfolio.hu*

Az EU-orosz energiaügyi együttműködés kilátásai

Az EU-orosz kapcsolatok jövőbeli alakulására vonatkozó lehetséges forgatókönyvek közös kiinduló alapja az *egymásra utaltság*. Noha mindkét fél részéről megvan mind az elméleti szándék, mind a gyakorlati terv a függés mérséklésére, ennek mértéke rövid- és középtávon aligha lehet jelentős. Ezt támasztja alá (1) az orosz gazdaság erős függése a szénhidrogén-exporttól, és a fizetőképes, stabil európai kereslet, amely mérséklődő energiaárak esetén még inkább felértékelődik, valamint (2) az ezt kiszolgáló szállítási infrastruktúra kiépítettsége. (3) Az orosz szénhidrogéneket szállító új vezeték (Északi, Déli Áramlat) a közelmúlt ellátási zavarait kiküszöbölendő új tranzitútvonalakon haladnának, amely az európai ellátásbiztonságot javítja. (4) Az EU részéről tervezett alternatív megoldás (Nabucco-projekt) javítaná a gázellátás biztonságát, de kapacitása folytán nem rendezné át drasztikusan a jelenlegi viszonyokat. (5) A távol-keleti

²⁵⁴ Forrás: U.S. Energy Information Administration: Country Analysis Briefs - Russia

tervezett piacbővítést szolgáló új vezetékek még nem működnek és döntően új, kelet-sibériai gázmezők kiaknázásából nyert földgázt szállítanak, nem veszélyeztetve az európai kereslet kielégítését.²⁵⁵ (6) Az EU szándéka a belső erőforrások, benne a megújuló energiaforrások szerepének növelésére és az energiahatékonyság fokozására, csak hosszabb távon képesek érdemben átrendezni az energiaellátást.

Árnyalja a képet Oroszország „petrol state” identitásának formálódása, amely fontos szerepet kap a gazdasági szuverenitás, és azzal együtt a nagyhatalmi jelleg erősítésében. Az orosz középhatalmi-nagyhatalmi dilemma jelenleg is fontos eleme a világpolitika alakulásának. A világ energiapiacain az ezredforduló után egyébként is a piaci struktúráktól való eltávolodás és az állami beavatkozás növekedése figyelhető meg az erőforrásokhoz való mind nehezebb hozzájutás, az ellátás kockázatai következtében,²⁵⁶ amely a belső piacát liberalizáló EU dolgát megnehezíti az együttműködésben. A liberalizációval a tagállamok mozgástere is szűkül, egyfajta kompetencia-rést eredményezve. A közös EU energiapolitika megoldatlansága lényeges eleme az együttműködésnek, a „közös hang” hiánya az energiapolitikában igencsak megnehezíti az EU nemzetközi pozícióinak erősítését.

A kérdés az, hogy az energetika az EU-orosz kapcsolatok feszültséggel terhelt szférája marad-e, amely más irányú politikai törekvések eszközeként is megjelenik, vagy kikerül a nagypolitika homlokteréből és a gazdasági dimenzió erősödik. Döntő lehet ebből a szempontból, hogy Oroszországban bekövetkezik-e érdemi modernizációs fordulat, és mindez a gazdasági együttműködés jelentős kiszélesítésével jár-e együtt, vagy döntően saját erőforrásokra támaszkodó reformokkal, amelyben az energiapolitika a nemzetközi aktivitás kulcsterülete marad. A világpiaci árak jelentős csökkenésével összekapcsolható forgatókönyv az orosz modernizáció megkezdése, amely az exportbevételek beszűkülését és az EU-tól való gazdasági függés relatív növekedését hozná. Mindenesetre, egyik forgatókönyv sem vetíti előre az EU leértékelődését Oroszország számára, ahogy a Közösség érdekei is stabil, kiszámítható együttműködést diktálnak. Az együttműködés *jelentős* visszaesése a politikai környezet destabilizálódását eredményezheti, míg a prosperáló kapcsolatok növelik a kiszámíthatóságot. Osztom azt az érvelést, mely szerint az együttműködésnek tartalmilag bővülnie kell, amelyben a kölcsönösen előnyös függőség és reciprocitás (a

²⁵⁵ Lásd: EIA: Country Analysis Briefs - Russia

²⁵⁶ Van der Linde [2008]

piacokhoz, infrastruktúrához, beruházásokhoz való hozzáférés) érvényesül.²⁵⁷ A PCA megújításának elhúzódása azonban jelzi, hogy továbbra sem kristályosodtak ki azok az elvek és célok, amelyek mentén a korábbiakon túlmutató – és az időközben felmerült problémákat kiküszöbölni képes – együttműködésre kerülhetne sor.

A jövőt illetően alapvető fontosságú – és a gázválság tanulságainak levonását követő időszak erre vélhetően alkalmas – hogy a felek kidolgozzák kapcsolataik új kereteit és játékszabályait. Ugyanilyen fontos, hogy az EU túllépjen a tagállami különalkuk korszakán, és határozott lépéseket tegyen a közös energiapolitika irányába. A válság rámutatott ugyanis, hogy az energiabiztonság szavatolása túlnőtt a nemzeti kereteken.

5. A külső energiapolitika, mint együttműködési modell

A külső energiapolitika körvonalazó közösségi dokumentumokban két olyan feltétel jelenik meg, amelyek végigkísérik a javaslatokat, és egyben kihívást jelentenek a koherencia szempontjából. A dokumentumok rendre leszögezik az együttműködés stabil *kormányközi* jellegét, a tagállami kompetenciák csorbíthatatlanságát, amely sajátos, újszerű együttműködési technikákat tesz szükségessé. A külső energiapolitika feladata eszerint a tagállami törekvések hatékony támogatása lehet, az EEEP egyes részterületei azonban valójában már túlléptek a kormányköziségen, a piaci integráció vívmányaira építve.

Az energiapolitika belső és külső aspektusainak egymásrataltsága²⁵⁸ az EU stratégiai dokumentumaiban is rendre megjelenik. Ehhez kapcsolódik a másik alapvetés, hogy az EEEP hatékonysága és koherenciája a belső politikák terén elért előrehaladástól, különösen a *belső energiapiac létrehozásától* függ. McGowan szerint a liberalizáció belső piaci és külkapcsolati oldala szorosan összefügg egymással, a belső piaci liberalizáció alapfeltétele az eredményes külsőnek.²⁵⁹ Eszerint a külső energiapolitika egyfajta követő, járulékos funkcióként ragadható meg. A megállapítás ugyanakkor nem számol a külső hatásokkal (importfüggőség, nyersanyagárak, ezek versenyképességi, biztonsági és ökológiai kockázatai), amelyek a belső piac kibontakozásának ütemétől függetlenül reagálást követelnek az energiaügyi külpolitikában.

²⁵⁷ Fábán [2007], 573.

²⁵⁸ Pl. van der Linde [2008].

²⁵⁹ Francis McGowan [2008]. Can the European Union's Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of Economic Nationalism, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, No. 2., 90-103.

5.1. Alapelvek

A külső energiapolitika közös alapelveinek és jövőbeli lehetőségeinek áttekintését adja Geden, Marcelis és Maurer.²⁶⁰ Elemzésük szerint a külső energiapolitika tagállamok konszenzusát bíró alapelvei: (1) a közös hang az energetikai külkapcsolatokban, (2) az Oroszországgal folytatott párbeszéd, (3) a diverzifikáció, (4) együttműködés a fő termelő-, tranzit és fogyasztó országokkal, integráció az energiaközösség keretében, (5) hatékony reagálás krízishelyzetekben, a szolidaritás elvének megfelelően. Ennek alapján, de a dokumentumelemzés eredményeit és a legutóbbi fejleményeket is figyelembe véve vázolom a politika alapelveit, amelynek egyike kétségtelenül a „közös hang” igénye, a koherencia megteremtésére való törekvés. A külkapcsolat-építés másik átfogó vonása a kooperáció, amely mind a legfontosabb energetikai partner, Oroszország, mind pedig a többi szállító, tranzit és fogyasztó országgal fennálló kapcsolatokat jellemzi. Az integráció az EU külkapcsolati aktivitásának egyik sarkalatos pontja, energiabiztonságát, piaci hatékonyságát belső piacának minél szélesebb körű kiterjesztésével kívánja fokozni. A szolidaritás szintén átfogó módon, mind a belső krízishelyzetekben, mind a külvilággal ápolt kapcsolatokban – döntően a fejlesztéspolitikán keresztül – megnyilvánul. Mindezek alapján a következő konszenzusos *alapelvek* rajzolódnak ki az EEEP formálódásában:

- A közös hang igénye – a koherencia elve, amely feltétele, s talán egyben a legnagyobb kihívása a 27 tagú Közösség kormányközi politikaalkotásának.
- A kooperáció elve (a harmadik országokkal, ezen belül a stratégiai partnerekkel kialakított együttműködések, két- és többoldalú megállapodások létrehozása során együttműködő attitűd jellemzi az EU-t).
- A diverzifikáció elve szorosan összefügg a tartósan 50% feletti importfüggőséggel rendelkező EU ellátásbiztonsági érdekeivel, amelynek szerepe különösen felerősödött a 2004-es keleti bővítéseket követően.
- Az integráció (normaexport) elve az EU modernizációs centrum szerepkörével függ össze, a szomszédos, csatlakozni kívánó térségekben jelentős – nagyrészt sikeres – erőfeszítéseket tesz energiapiaci, környezetvédelmi vívmányai

²⁶⁰ Oliver Geden, Clémence Marcelis, Andreas Maurer: Perspectives for the European Union's External Energy Policy: Discourse, Ideas and Interest in Germany, the UK, Poland and France *Working Paper FGI, 2006/17, SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik)* Berlin

kiterjesztésére („modernizációs spillover”), amely energiabiztonsági és piaci érdekeit egyaránt szolgálja.

- A szolidaritás elve a belső energiapolitikában a kríziskezelés lehetőségeinek bővítése folytán érinti az EEEP-t, a külkapcsolatokban az egyre kiterjedtebb energia-dimenzióval rendelkező fejlesztéspolitikán keresztül valósul meg.

Fenti alapelvek az egyes tagországok érdekei szerint és az egyes földrajzi relációkban más-más súllyal jelennek meg, de átfogóan jelen vannak a közösség és a tagországok külkapcsolati aktivitásában, törekvéseiben, közös alapot szolgáltatva az EEEP számára.

5.2. Célterületek és cselekvési szintek

A dokumentumelemzés tapasztalatai alapján az uniós külső energiapolitika maga is a három klasszikus energiapolitikai cél mentén ragadható meg. A célokhoz kapcsolódó tevékenységek kompetencia-megosztása alapján az egyes *részterületek* más-más szintű külkapcsolati aktivitást feltételeznek, így *három külkapcsolati cselekvési keret* bontakozik ki. (1) Az ellátásbiztonság javítása tagállami hatáskörben, a Közösség támogató erőfeszítései közepette, (2) a versenyképes, olcsó energiaellátás a szomszédos területekre kiterjesztett regionális piaci integráció keretében, közösségi kompetenciákra építve valósul meg. (3) A fenntartható energiapolitika képviselője globális méretekben, a multilaterális szabályrendszerre és saját normarendszerére támaszkodva működik.

5.2.1. Ellátásbiztonság – tagállami cselekvés, közösségi támogatás

Az ellátásbiztonság az energia-mix meghatározása és a megszakítottság nélküli ellátás szavatolása révén tagállami kompetenciába tartozik, így a külkapcsolatok elsősorban a tagállamok szintjén realizálódnak. Ezzel együtt, az integrációs folyamatok tovagyrúzó hatásaként az ellátásbiztonságot segítő közösségi koordinációs mechanizmusok is megfigyelhetők. Egyrészt, a *hálózatos szállítási infrastruktúrákból* adódó összekapcsoltság – különösen a transzeurópai hálózatok fejlesztése – révén az energiabiztonság túlnő a nemzeti kereteken. Másrészt, az EU, mint *nemzetközi aktor megerősödése* feltételezi, hogy krízishelyzetekben megnyilvánuljon, illetve kríziskezelő képességekkel rendelkezzen, a közös álláspont hiánya ilyen esetekben ugyanis a közösséget politikailag leértékelheti. Harmadrészt, a *belső hatáskörök bővülése* fokozatosan visszaigazolja a Közösség bevonását a külkapcsolatok kezelésébe (pl. a

belső energiátranzit kérdése kapcsolódik a külső határokon megvalósuló tranzithoz, s így segíti a Közösség megfelelő kompetenciáinak kialakulását nemzetközi szinten is).²⁶¹

A közös politikák jogosítványaira építő további koordinációs mechanizmusok is szolgálhatják az energiabiztonságot, pl. a „kölcsonös energiafüggőségre” vonatkozó rendelkezések beépítése a termelő országokkal kötendő megállapodásokba, amelynek alapja az EU, mint kereskedelmi partner egységes fellépése.

Az uniós szint sem homogén. Naturski és Herranz-Surrals a Tanács, a Parlament és a Bizottság energiaügyi diskurzusának elemzésekor arra a következtetésre jut, hogy a közösségiesedést célzó szereplők nem működnek hatékonyan a biztonság eltérő megközelítése miatt. A Bizottság közösségi perspektívát jelenít meg, az ellátásbiztonság szekuritizációja itt az európai gazdaság, az integráció és az egyéni érdekek fenyegetettségében nyilvánul meg. A Parlament diskurzusának középpontjában az európai polgárok életmódja, az energiaforrásokhoz, mint globális javakhoz való viszonya áll. A Tanács és a tagállamok elsősorban a nemzeti energiarendszerekre, az energetikai függetlenségre összpontosítanak. A külső energiapolitika biztonsági és geostratégiai vonatkozásai megnehezítik a Bizottság szerepének növelését, ezért továbbra is a terület kormányközi kezelését szorgalmazzák.²⁶² Az ellátásbiztonság növelésére az EEEP területén egyrészt a klasszikus külpolitikai eszközök alkalmazása, másrészt az import diverzifikálása jön szóba, amely az exportőr- és tranzitállamokkal való megállapodások rendszerén és az infrastruktúra fejlesztésén keresztül növelhető, és amelyben a tagállami erőfeszítésekhez az EU politikai keretet és fejlesztési forrásokat biztosít. Az EEEP egyik nagy kihívása, miként képes a tagállamok energiabiztonságát javító, konvergenciáját segítő kezdeményezéseket támogatni.

5.2.2. Versenyképesség – regionális piaci integráció

A versenyképesség, mint globális cél a világgazdasági makro-régiók versenyében a külső energiapolitika elsődleges, átfogó célja kell, hogy legyen, különösen az 50% feletti importfüggőségi ráta figyelembe vételével. A versenyképesség, olcsóság kritériumát elsősorban a regionális villamos energia- és gázpiaci integráció szolgálja, amely az uniós szabályokon alapulva, de az Unióra korlátozódva biztosít hatékonyabb

²⁶¹ Haghghi [2008] 241.

²⁶² Michal Naturski – Anna Herranz Surrals [2008]: Securitizing Moves To Nowhere? The Framing of the European Union’s Energy Policy, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, No. 2, 71-89.

működést. Az egységes piac kiterjesztése, az összeurópai energiaközösség koncepciója is jelzi, hogy az EU *energiapiaci érdekei túlmutatnak földrajzi határain.*

Az EU külkapcsolati célkitűzései ezen a területen (1) átláthatóbb, kiszámíthatóbb feltételeket eredményező nemzetközi befektetési, szállítási és árképzési mechanizmusok kidolgozásának ösztönzése. (2) Kedvező importfeltételek előmozdítása az energiadiplomácia eszközeivel. (3) Hatékony, korszerű technológiák átadása a fejlesztéspolitika keretében, illetve a kedvezőtlen energiahatékonyságú szállítóknak a források jobb kihasználása érdekében. (4) Az uniós energiacégek külső gazdasági érdekeinek energiadiplomáciai támogatása, lévén a szállítók meghatározó részénél a közvetlen, vagy közvetett állami befolyás a szénhidrogén-iparban jelentős (lásd Algéria, Oroszország példáját), amely hasonló beavatkozást feltételez a vásárlók részéről is.

5.2.3. Fenntarthatóság – közösségi fellépés a globális szinten

A szakirodalomban viszonylag kevés szó esik az EEEP globális aspektusáról. A fenntartható fejlődés célkitűzése, akár az energiaszektor működésének közvetlen hatásait, akár a szénhidrogén-alapú közlekedést, akár a Föld erőforrásainak felélését tekintjük, globális fellépést igényel, amelynek az EU aktív részese. Noha a környezet védelme megosztott hatáskörben van, az EU-modell szerves részeként ez az egyik olyan terület, ahol az EU közös hangját a legkönnyebb megtalálni. Az EEEP környezetvédelmi dimenziója jelentős fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A környezetvédelem horizontálisan beépült az ágazati politikák alakításába, az energiapolitikában pedig – annak különösen erős fenntarthatósági összefüggései miatt – a külkapcsolati tevékenység meghatározó elemévé nőtte ki magát.

Az EU a klímaváltozás elleni küzdelem élharcosa, a széndioxid-kibocsátás korlátozására irányuló egyoldalú vállalások, a kvótarendszer bevezetése és a kibocsátás kereskedelem beindítása jelzik elkötelezettségét. A kérdés átfogó szabályozására a kiotói jegyzőkönyv tett kísérletet, amelynek az EU, illetve tagországai is részesei. Az EU ösztönzi a megújuló energiahordozók felhasználását az energia- illetve a közlekedési szektorban, bevezette az energia-címkét, a lakások energia-tanúsítványát, harmonizálta a tagállami energiaadóztatás minimális mértékét.²⁶³ A fenntartható

²⁶³ Lásd Fodor László [2010]: Az Európai Unió klíma-energiacsomagja. A csomag elemei a 443/2009/EK rendelet az új személygépkocsikra vonatkozó kibocsátási követelmények meghatározásáról, a 2009/28/EK irányelv a megújuló energiaforrásból előállított energia támogatásáról, a 2009/29/EK

fejlődést szolgáló K+F tevékenységtől az EU saját technológiai versenyelőnyének megteremtését is reméli. A környezeti fenntarthatóság az új Növekedési és Foglalkoztatási Stratégia „Európa 2020” három fő pillérének egyikévé lépett elő.

5.3. Eszközök

Az EU külső energiapolitikai céljai elérésére a külgazdaság-politika, az energiapolitika és a kül- és biztonságpolitika széles eszköztárát, intézményrendszerét alkalmazhatja. Az energiaügyi külkapcsolatok áttekintése után három fő eszközcsoporthoz körvonalazódik.

5.3.1. Normaexport

A normaexport az EU sikeres külpolitikai gyakorlata, amely a másodlagos jog szomszédos térségekre való kiterjesztésében érhető tetten, mind a kilencvenes évek elején, a kelet-közép-európai országok átalakulásában, mind pedig az ezredfordulót követően a Nyugat-Balkánon kifejtett tevékenységében megjelent. Mindennek előfeltétele volt a környezetvédelmi és belső energiapiaci szabályok kialakulása.

Kérdés, hogy a normaexport sikere mitől függ és milyen korlátok között érvényesül. Haghghi szerint *minél kiterjedtebb a másodlagos jog, annál nagyobb a külső kompetenciák kiterjesztésének lehetősége a Közösség számára.*²⁶⁴ Youngs kiindulópontja hasonló, de következtetése eltér. Amennyiben ugyanis igaz az állítás, hogy a külkapcsolatok ott koherensebbek, ahol a belső *acquis* kiterjedtebb, akkor a belső energiapolitika divergenciái szükségszerűen aláássák a külső energiastratégiát. Ha pedig figyelembe vesszük a belső érdekkülönbségeket és az energiatermelő országok rezisztenciáját a piac-vezérelt logika iránt, nagy a valószínűsége, hogy a kapcsolatok visszaesnek a technikai együttműködés, illetve a bilaterális alkuk szintjére.²⁶⁵ Ennek alapján két aspektust érdemes kiemelni. Egyrészt a normaexport eredményességét behatárolja a belső energiapolitika fejlődése, gátolják annak hiányosságai, divergenciái. Másrészt, célterületeit illetően földrajzi értelemben is fontos határvonal rajzolódik ki.

irányelv a 2003/87/EK irányelv az üvegházhatású gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének továbbfejlesztése és kiterjesztése tekintetében történő módosításáról, a 2009/30/EK irányelv a 98/70/EK irányelv módosításáról, a 2009/31/EK irányelv a szén-dioxid geológiai tárolásáról, a 2009/406/EK határozat az üvegházhatású gázok kibocsátásának a 2020-ig terjedő időszakra szóló közösségi kötelezettségvállalásoknak megfelelő szintre történő csökkentésére irányuló tagállami törekvésekről.

²⁶⁴ Haghghi [2008], 241.

²⁶⁵ Youngs [2007] 15.

Míg ugyanis a környező tranzit országokkal az EU-nak (mint modernizációs centrumnak) közös szabályozási térséget sikerült létrehoznia, addig az exportőrök döntő részével ilyen normaközösségre egyelőre nincs remény. Az exportőrök saját játékszabályaikat kívánják alkalmazni az energiaszektorban, az EU pedig nem rendelkezik azzal a politikai erővel, amellyel ezen érdeemben változtatni tudna.

5.3.2. Strukturált párbeszéd

A strukturált párbeszéd alatt azokat a két- esetleg többoldalú energiaügyi partnerségeket, együttműködésekét értjük, amelyeket az EU az energiapiaci vívmányait nem, vagy csak részben alkalmazó szállító, vagy tranzitállamokkal alakít ki energiapolitikai céljai előmozdítására. A célok között a beruházási és kereskedelmi jogi keretek kialakítása, termelési- és exportkapacitások, beruházási és kereskedelmi feltételek javítása, a harmadik feles hozzáférés, közös készletezés kérdései szerepelnek. A strukturált párbeszédre vonatkozó elgondolás már a 2000. évi zöld könyvben megjelent, amely a termelő országokkal való kapcsolatokat állandó, a környezeti, technológiafejlesztési és befektetési kérdésekre is kiterjedő dialógusok kereteiben képzelte el. A cél az volt, hogy a párbeszéd ne csupán a piaci folyamatok lereagálását tegye lehetővé, hanem növelje a stabilitást, a piac és az árképzési mechanizmusok átláthatóságát, és terjedjen ki minden közös érdek alá eső egyéb területre (környezetvédelem, technológiatranszfer). A 2006-os zöld könyv megfogalmazta a kölcsönös függőségre épülő energia partnerségek, a két- és többoldalú párbeszéd szükségességét a termelő és tranzitállamokkal.²⁶⁶ Az EU Oroszország mellett további fontos energetikai partnereivel, Norvégiával, Indiával, Kínával és az OPEC-vel is energiaügyi dialógust létesített. E kapcsolatban a globális energiapiaci verseny, az energiahatékonyság, a szabályozói együttműködés és a kutatás, Kína és India esetében a „majdnem tiszta” szén technológiák ösztönzése kapott helyet. A Bizottság közös nyilatkozatokat írt alá Jordániával, Marokkóval, és olyan, energiaügyi jelentőségű regionális együttműködési kezdeményezések valósultak meg, mint az EU-Afrika partnerség, a fekete-tengeri szinergia és a keleti partnerség, de az EU mediterrán, illetve közép-ázsiai térségre irányuló stratégiája is jelentős energiaügyi relevanciával bír.²⁶⁷

²⁶⁶ Oroszország, Norvégia, Ukrajna, a kaszpi- és a mediterrán-térség, az OPEC és a GCC

²⁶⁷ [EU External Energy Policy: A Comprehensive Efficiency Directive to Secure EU Energy Supply](http://europeanrussianaffairs.suite101.com/article.cfm/eu_external_energy_policy#ixzz0jb2z77ro)
http://europeanrussianaffairs.suite101.com/article.cfm/eu_external_energy_policy#ixzz0jb2z77ro

7. sz. táblázat: Az Európai Unió szomszédságát érintő, energetikai jelentőségű multilaterális külkapcsolati szervezeti keretei

Harmadik országok	ECT	ENP	Euromed partnerség	EU-GCC kooperációs megállapodás	Baku folyamat	INOGATE program	Fekete-tengeri szinergia	Keleti partnerség	Energia-közösség	BASREC
Marokkó										
Algéria										
Tunézia										
Libia										
Egyiptom										
Izrael										
Jordánia										
Palesztin Hatóság										
Libanon										
SzírIA										
Törökország*										
Szaúd-Arábia										
E. A. E.										
Bahrein										
Kuvait										
Omán										
Katar										
Oroszország						***				
Irán										
Irak										
Kazahsztán										
Kirgizisztán										
Üzbegisztán										
Tadzsikisztán										
Türkmenisztán										
Örményország										
Azerbajdzsán										
Grúzia										
Moldova										
Ukrajna										
Belorusszia										
Norvégia										
Izland										
Horvátország*										
Bosznia-H.**										
Szerbia**										
Montenegró**										
Koszovó**										
Albánia**										
Macedónia*										
Monaco										
Mauritánia										
Angola										
Nigéria										
Ecuador										
Indonézia										
Venezuela										

*tagjelölt országok

** potenciális tagjelölt országok

*** megfigyelő

OPEC-tagok vastag betűvel kiemelve

Fenti táblázat összefoglalja az EU tágabb szomszédságát érintő, energetikai szempontból releváns multilaterális együttműködések szervezeti kereteit. A gyakori átfedések arra utalnak, hogy az EU külkapcsolati rendszere, illetve annak fejlesztése többségében nem képes átfogóan kezelni az energia kérdését. Az energetikai megállapodások gyakran szétfeszítik a hagyományos külkapcsolati kereteket, amely megnehezíti a tagállamközi érdekartikulációt és a közös hang megtalálását is az egyes konkrét kérdésekben.

5.3.3. Horizontális programok

Az EU külső energiapolitikai eszközrendszerének harmadik elemeként azok a horizontális programok körvonalazhatók, amelyek közvetlen, vagy közvetett értelemben támogatják a célok megvalósulását.

Az infrastruktúra-prioritások meghatározása, illetve ezek finanszírozási eszközeinek kialakítása hozzájárul mind a földrajzi, mind a forrásdiverzifikáció javításához. A transzeurópai hálózatok (TENs) intézménye és a hozzá kapcsolódó finanszírozás nagyban hozzájárul mind a belső, mind a külkapcsolati kohézió folyamatához. A harmadik országbeli infrastruktúrafejlesztési programok (pl. INOGATE) közvetve szintén az energiabiztonsági célok teljesülését szolgálják.

A direkt és indirekt ellátásbiztonsági eszközök; a közösségi prioritások meghatározása és ezek képvisellete (pl. az EU-orosz energiadialógus keretében) megkerülhetetlen eleme a külső energiapolitikanak és egyben a közös érdek-artikuláció mozgatórugója. Ide tartoznak a fizikai (infrastrukturális) és környezeti biztonság, a kritikus infrastruktúrák védelme az EU határain kívül, a korai figyelmeztető rendszerek kialakítása, a dúsított uránium értékesítésére vonatkozó nemzetközi rendszer, illetve a stratégiai készletezés előmozdítása, a partnerországokkal közös készletek tartásának ösztönzése.

Az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások és az alacsony CO₂-kibocsátás ösztönzése világszerte mind a fenntartható fejlődés, mind az EU technológiai vezető szerepének erősítése szempontjából fontos irány, amely indirekt módon a szénhidrogén-import mérséklése révén az EEEP mozgásterét is befolyásolja.

A non-prolifерáció, az atomenergia békés és biztonságos felhasználását célzó törekvések szintén megjelennek a külkapcsolatokban. A kérdés politikai jelentősége mellett – amelyet az IAEA tevékenységéhez igazodóan fejt ki az EU –, annak biztonsági és technológiai kérdései is jelentősek. A 2008. december 9-én megtartott TTE-tanácsülés következtetései szerint a harmadik országoknak nyújtott nukleáris biztonsági

és védelmi segítségnek közös egyetértésen kell alapulnia, az érdekelt harmadik államnak hivatalos eljárást kell végigvinnie a Bizottságnál, hogy abban részesüljön.²⁶⁸

Az *európai fejlesztéspolitika* keretében az energia az együttműködés és a felzárkózás egyik ígéretes területévé vált. Számos fejlesztési forrás, program, projekt célozza a fejlődő, illetve legkevésbé fejlett országok energia-hozzáféréseinek és a globális, környezettudatos fejlődés meghonosításának előmozdítását, az EU-normákkal összhangban. Utóbbi kapcsán egyre hangsúlyosabban jelenik meg pl. Afrika esetében a kontinens megújuló energiaforrásainak, elsősorban a napenergiának a kiaknázása és az ezt szolgáló technológiai és gazdasági kooperáció alapjainak lerakása.

5.4. A külső energiapolitika hajtóerői

Az áttekintett hatásköri és strukturális jellemzők, valamint az Unió törekvései alapján megállapítható, hogy az EEEP külső kényszerek és az integráció fejlődésének együttes eredményeként bontakozik ki. Ennek keretében megfigyelhetők olyan tényezők, amelyek hajtóerőként funkcionálnak a külső energiapolitika megfogalmazásában. Ezek:

Az integráció mélyülése, közösségi energiapolitika fejlődése. A belső piac integrációja, a hálózati összeköttetést javító infrastruktúrafejlesztések, a stratégiai készletezés csakúgy, mint a környezetvédelem növekvő közös alapot képez a külkapcsolatok számára. Az EEEP tehát az integráció funkcionális átterjedésének (spillover) egyik területe. Az energetikai normarendszer kiépülését eddig is sikeresen kapcsolta össze az EU külpolitikai törekvéseivel, (Izd. átmeneti gazdaságok, Balkán, Energia Charta).

A tagállamok energiabiztonsága interdependens; az egységesedő belső piaci szabályok és az energiahálózatok révén a tagállamok energiapolitikái is befolyásolják egymást. A tagállamok közösségen belüli kölcsönös függősége nézetünk szerint fontos tényezője a külső energiapolitikai kompetenciák további fejlődésének. *Az importfüggőség folytán az energiaellátás biztonságának nyomása* strukturális ok, amelyet tovább erősít a belső piac és az infrastrukturális összekapcsoltság.

Az EU, mint nemzetközi aktor megerősödése feltételezi, hogy a tagállamokat ne hagyja magukra, ellátási krízishelyzetekben maga is megnyilvánuljon, illetve saját kríziskezelő

²⁶⁸ El kell fogadniuk az atomsorompó elveit, és részes felei kell, hogy legyenek az IAEA keretében a nukleáris biztonságról és védelemről szóló egyezményeknek, vagy bizonyítaniuk kell a csatlakozás iránti elkötelezettségüket. A kutatóreaktorokkal rendelkező, de atomenergia-termelő kapacitás kiépítését nem tervező országokkal a segítségnyújtás a biztonsági és védelmi helyzet fényében valósulna meg. A termelő kapacitás kiépítését tervező országok esetében a szabályozási hatóságok és a műszaki támogató szervezetek felé követelmény a nukleáris fejlesztési program hitelessége és ütemterv kidolgozása.

képességekkel rendelkezzen. Külső ellátási krízishelyzetek esetén különleges kooperációs mechanizmusokra, szabályokra van szükség. *Az ellátásbiztonságot – és a versenyt – növelő diverzifikáció*, főként a forrás-ország és az útvonal tekintetében automatikusan növeli az EEEP szerepét. *Az EU versenyképessége* révén is függ az energiagazdasági folyamatoktól. Az import és a világpiaci árak alakulása, a belső energiahatékonyság, az alternatív energiaforrások költsége adják a külső energiapolitika átfogó értelmezési keretét és befolyásoló közegét. E gazdasági kockázatok a belső kohézió növelését követelik a gazdasági uniótól. *A közös fellépés nagyobb külső érdekérvényesítési lehetőséget kínál* az – elsősorban a kisebb alkuerővel rendelkező – tagállamok számára, és azoknak a tagállamoknak is járulékos mozgásteret biztosít, amelyek önmagukban is jelentékeny alkuerővel rendelkeznek. Mivel az EU-15 államok energiabiztonsági jövőbeli kilátásai lényegesen kedvezőbbek, mint a később csatlakozottaké, így előbbiek érdekeltsége kisebb, az utóbbiaké nagyobb a közös fellépés megvalósulásában. *Az energiapolitikát befolyásoló nemzetközi normarendszer* szintén közös alapot jelent és közös fejlődési elveket határoz meg a tagállamok számára (WTO, Energia Charta, Kiotói Jegyzőkönyv, Atomsorompó Egyezmény). Ugyanakkor az a tény, hogy az energiabeszállítók nem azonos normatárság részesei, mint az EU (WTO, Energia Charta), sajátos – szintén közös – külügyi erőfeszítésekre ösztönözhet.

5.5. A külső energiapolitika dilemmái

Az alábbiakban a külső energiapolitika-alkotás sarkalatos kérdéseit, főbb dilemmáit tekintjük át, bemutatva a szakirodalom problémafelvetéseit, megállapításait.

5.5.1. Kompetencia-kérdések

A hatásköri problémák forrása az állami és a piaci szereplők, illetve az EU és a tagállamok közti kettős kompetencia-dilemma. Az EU energiaellátását piaci alapon képzelel el. A tagállamok „nemzeti bajnokai” jelentős alkuerővel rendelkeznek a tagállami álláspontok formálásában, így érdekeik arra is kihatnak, hogy sikerül-e megtalálni a „közös hangot” a külső energiapolitikában. Példa erre a verseny kiteljesítését célzó tevékenységi szétválasztás a szolgáltatóknál, amely a cégek érvelése szerint csökkentené nemzetközi súlyukat, érdekérvényesítő képességüket a jellemzően

államilag vezérelt exportpartnerekkel szemben. A külső energiapolitika sem tekinthet el attól az érdek-artikulációs folyamattól, amely a nemzeti bajnokok és a tagállamok érdekeinek közösségi szintű megjelenítését, tevékenységük támogatását jelenti, miközben az energiabiztonság terén is erőteljesen támaszkodik rájuk.

Van der Linde az energiapolitika alkotás belső és külső dimenzióját is érintő kompetencia-résre hívja fel a figyelmet, az ugyanis nem tartozik sem teljesen tagállami, sem teljesen EU-hatáskörbe, mindkét szint működésének hatékonyságát csorbítva.²⁶⁹

Youngs is utal a tagállami-közösségi kompetencia-megosztásban rejlő problémákra. A piac-vezérelt energiapolitikai diskurzus ugyanis számos különbséget és bizonytalanságot elfed, különösen a tekintetben, hogy meddig terjedjen az államok hatásköre a belső piacon, meddig fejlődhet a politika által megszabott módon. Ráadásul, amíg az energiabiztonság terén a politikaalkotók kormányzat-centrikus megközelítést alkalmaznak, kérdéses, hogy a gyakorlatban ez az elv miként lenne megvalósítható.²⁷⁰

Haghighi ugyanakkor óv a közösségi kompetenciák ugrásszerű növekedésétől, álláspontja szerint – arra is tekintettel, hogy az energiaszektor viszonylag rövid ideje lépett az integráció útjára – a Közösségnek egyelőre inkább „általános” kompetenciákat kell kapnia, amelyek segítségével megfelelő környezetet teremt a tagállamok és magánszereplők akciói számára, a tagállamok ugyanis sokkal világosabb elképzelésekkel rendelkeznek biztonsági érdekeiket illetően, mint a Közösség. A piac fokozatos elmélyítése, összekapcsolva a nemzeti politikákat, egyre egységesebb energiabiztonsági megközelítéshez vezethet, így a közösségi és tagállami szint együttműködésének erősítése, *megosztott hatáskörökön nyugvó kooperációja* javasolható, azzal, hogy az együttműködés célszerűen további aktorokra, energiavállalatokra és nemzetközi intézményekre is kiterjed. Az ideális cselekvési környezet megteremtéséhez a szerző háromirányú megközelítést javasol. (1) A kereskedelmi elemek, amelyek az energiakereskedelem, -tranzit és a beruházások kérdését rendezik, ennek fő eszköze az ECT és a WTO-tagság. (2) A gazdasági elemek, amelyek az exportőrök gazdasági diverzifikációját segítik, egy hatékony fejlesztési kooperációs politika elfogadásán keresztül. (3) A közös kül- és biztonságpolitika, amelynek keretében a tagok energiabiztonsági érdekeinek közös nevezőjeként összegződik az európai energiabiztonság. A szerző egy, a közös stratégiákhoz hasonló

²⁶⁹ Van der Linde [2008]

²⁷⁰ Youngs [2007]

új eszköz létrehozását javasolja, az energia-exportőrökkel kapcsolatos általános politikai megközelítést, koherensebbé téve a tagállami külpolitikákat az adott relációkban.²⁷¹

A kooperáció fokozatos bővítése a piaci folyamatok elmélyítésén és az energiabiztonsági politikák közelítésén keresztül valóban célszerű megközelítés, amely automatikusan kitermelheti a „közös hangot” az energia-külkapcsolatok bizonyos területein. Mindez azonban akkor valósulhat meg, *ha az ellátásbiztonság kohéziója nő*, vagyis a keleti tagállamok sebezhetősége csökken, elsősorban a hálózatok fejlesztése és az alternatív energiaforrások és a hatékonyságnövelés révén.

5.5.2. Belső divergencia

Az EEEP megvalósulásának alapfeltétele a közösségi és a heterogén tagállami álláspontok koherenciájának megteremtése. A *földrajzi kibővülés* a szabályozórendszer harmonizálásán, a közös piacon és az infrastrukturális összekapcsoltságon keresztül javíthatja az energiabiztonságot, de egyben nehezíti a közös hang megtalálását a szereplők nagyobb száma, illetve a földrajzi elhelyezkedéssel összefüggő importérdekek és energiabiztonsági kilátások divergenciája miatt. Az energiahatékonysági mutatók és az árakra rakódó adók különbségei révén a külső piaci hatások eltérő hatást fejtenek ki az egyes tagállamok gazdaságára. Megállapítottuk, a tagállamok ellátásbiztonsági kilátásaik alapján lényegében két táborra szakadtak, a „régit” tizenöt tagállam az elkövetkező tíz évben várhatóan megőrzi, vagy javítja energiabiztonságát, amelynek szintje szoros kapcsolatot mutat gazdasági teljesítőképességükkel. Annak ellenére tehát, hogy e tagállamok energia-mixe, saját erőforrásaik helyzete igencsak változatos, energiabiztonsági szempontból erős kohézió figyelhető meg. Az új, döntően kelet-közép-európai államok energiagazdasági jellemzői nagy heterogenitást mutatnak, itt azonban az import gyenge diverzifikációjával, kedvezőtlen energiahatékonysággal és összességében romló energiabiztonsággal számolnak a kutatások.

Mivel feltételezhető, hogy a romló ellátásbiztonsági kilátásokkal rendelkező országok számára különösen jelentősek az energia-külkapcsolatok, így ebből a szempontból a politika sikerének középtávon nagyobb tétje lehet a keleti, kisebb mértékben a déli tagállamok számára. Az EU energiafogyasztásában meghatározó tagállamok prognózisai azonban kiegyensúlyozottak, amely fékezheti az együttműködés

²⁷¹ Haghghi [2007] 421.

mélyülését. Mindez felhívja a figyelmet a tagállamok eltérő mozgásterére is, a kisebb tagállamok stratégiáit az EU-hoz, illetve a nagyokhoz való igazodás kell, hogy jellemezze, míg a nagyobbak pozícióit (Németország, Olaszország, Franciaország, Nagy-Britannia) – amelyek a biztonságpolitika és a kereskedelemfejlesztés eszközeivel maguk is hatékonyan támogatják a biztonságos energiaellátást – az EU inkább gyengíti. Kérdés, hogy az EU képes-e egy olyan átfogó keretrendszer kialakítására, amely segíti a tagállami érdekek érvényre juttatását, összehangolását.

5.5.3. Piac, vagy politika?

A külső energiapolitika formálásának egyik alapvető dilemmája a geopolitika és a belső piac szempontjainak érvényesülése. Youngs álláspontja szerint az EU jelenleg minden hatékonyságot nélkülözve ingadozik a piac-vezérelt modell és a geopolitikai érdekek között, holott arra volna szükség, hogy a kettőt összekapcsoló energiabiztonsági megközelítést alkalmazzon. Az átfogó energiabiztonságnak ugyanis a piac és a politika egymást kölcsönösen feltételező alkotórészei. Amíg ez nem valósul meg, az energiapolitika független szektorális politikaként fejlődhet ugyan, de nem épül be az európai kül- és biztonságpolitikába.²⁷²

Natorski és Herranz-Surrals szerint az EU, felismerve, hogy a piac nem képes megoldani az energiaellátást, stratégiai külpolitikai megközelítést ítélt szükségesnek, amelynek révén egyedi pozíciót építhet ki a világ energiapiacain. A szemléletváltás, amellyel, hogy új eszközöket igényel, paradox módon a közösségi és nemzeti energiapolitikák igényét is felerősítette, hiszen a nagyok a „nemzeti bajnokokat” favorizálják a belső piac ellenében, és az energiabiztonság kérdése sorra egyedi stratégiai döntésekre sarkallja a tagállamokat (Északi, Déli Áramlat).²⁷³

McGowan²⁷⁴ azt vizsgálja, hogy miként képes a piac-vezérelt energiapolitikai szemlélet az ellátásbiztonságot megteremteni, amikor a szuverenitás és a gazdasági nacionalizmus politikája áll vele szemben, miközben az EU limitált alkuerejét tovább csökkenti a szuverenitási és biztonsági kérdések ismételt előtérbe kerülése. Noha a Bizottság a reciprocitást tűzte célul a piaci hozzáférés és a beruházások terén, mindez azon múlik, hogy a tagállamok támogatják-e a belső reformokat. McGowan szerint nemcsak számos exportórnél, de EU-tagországoknál is megfigyelhető az ún. gazdasági nacionalizmus, s

²⁷² Youngs [2007] 15.

²⁷³ Natorski, Herranz-Surrals [2008]

²⁷⁴ McGowan [2008]

ilyen körülmények között a liberalizmusra támaszkodó stratégia nem lehet sikeres. Ugyanakkor a belső liberalizációs törekvések érvényre juttatása a külkapcsolatokban itt kevésbé hatékony, mint más ágazatokban, az energiahordozó-kereskedelem sajátosságainak köszönhetően. Aszinkronitás tapasztalható az EU liberális stratégiája és az energiacégek támogatása között is. A közös energiadiplomácia működtetését akadályozza, hogy számos tagállam nemcsak szemben áll a piaci liberalizációs törekvésekkel, de egyben a nemzeti bajnokokon keresztül megvalósuló beszerzésekre támaszkodva kívánja hosszú távú energiaellátását biztosítani, így a szuverenitás várhatóan a jövőben is uralkodó elv marad energiapolitikájukban. Amíg ez a helyzet, az EU energiapolitikája inkább elvek összességéként, mint gyakorlatként fog működni.

A homogenitás hiánya a politika és gazdaság dilemmájában is megjelenik. Röder, Delgado és Friederiszick szerint az EEEP politikai keretet adhat az uniós cégek számára a harmadik országbeli kereskedelmi partnerekhez és az energiaforrásokhoz való megkülönböztetés-mentes hozzáférés biztosítása terén. Mivel azonban különböznek a tagállami érdekek, és realizálható előnyök, a politikaalkotásnál számításba kell venni, hogy *a résztvevők nem egyformák*. Az EEEP politikai keretet jelenthet az európai gazdaságnak az energiatermék-kereskedelem terén is. Ez csak a politikai „piacon” jelent beavatkozást, a gazdasági érdekek politikai támogatása esetén a magán piaci erőt az ellentétes politikai erő gyengítheti. A szerzők szerint a jelenlegi versenypolitika működéséhez kell megfelelő politikai kereteket teremteni, hogy a politikai és gazdasági piacok interferenciái csökkenjenek. Az EU-nak közös hangon kellene beszélnie és *a külső ellátásbiztonság ernyőjét kínálni* a tagok számára, a tagállamok súlya ugyanakkor szükségszerűen eltérő lenne e politika végrehajtásában.²⁷⁵

5.5.4. Az interdependencia dilemmája

Az energiabiztonság kétoldalú, a keresleti és kínálati biztonságot és az ebből fakadó függőséget is magába foglalja, amely piaci alapú megközelítést feltételez.²⁷⁶ Mindez felveti az *interdependencia dilemmájaként* leírható jelenséget, amely a vevői-szállítói kapcsolatok intenzitásának ideális szintjére vonatkozik. Egyes integrációelméleti iskolák, így a tranzakcionalizmus és a neoliberaisztikus institutionalizmus szerint a kapcsolatok intenzívebbé válása csökkenti a konfliktusok kockázatát, a realista-

²⁷⁵ Röder et al [2007], 9.

²⁷⁶ Percival [2008].

neorealista eszmekör alapján viszont a túlzott interdependencia csökkenti a biztonságot és diverzifikációra késztet, a biztonsági dilemma a különalkukat valószínűsíti a közösségi szempontokkal szemben, amely összességében csökkenti a nemzetközi rendszer biztonságát. A tranzakcionalizmus fényében a külkapcsolatok közös szabályainak fejlesztése létfontosságú az Unió számára. Ez az elv nem mond ellent a diverzifikációnak, hiszen az exportörökkel fennálló kapcsolatok elmélyítése, szélesebb körű szabályozása akkor is előnyös, ha nem jár együtt az importfüggőség növelésével.

Szemerényi²⁷⁷ az energiaexportörök és importörök eltérő érdekszerkezetére és mozgásterére hívja fel a figyelmet, amely az EU külső stratégiaalkotásának megítélésénél nem hagyható figyelmen kívül. Eszerint, noha a gazdasági és politikai/stratégiai szempontok kölcsönösen hatnak egymásra, *más érdekek, preferenciák adódnak egy energiaexportőri, illetve –importőri pozícióból*. Az importör számára az energiaellátás biztonságának garantálása az elsődleges energiastratégiai cél (defenzív stratégia), amelynek „gazdasági imperatívája jelentősen csökkenti a stratégiai mozgásteret”, és a tranzitországoknak is kiszolgáltatott. Az energiaexportör ezzel szemben proaktív stratégiát folytathat, szabadon dönti el, hogy „bevételeit és/vagy piac-szelekcióját politikai/stratégiai céljainak elérésére fordítja”.

Mindez biztonsági, stratégiai oldalról világítja meg a külső energiapolitika-alkotás kiinduló helyzetét, és felveti az energiaszállítókkal, elsősorban Oroszországgal fennálló interdependencia pontos definiálásának, körülhatárolásának szükségességét. Emellett újfent rávilágít a közösségi külső energiapolitikában összegződő nemzeti érdekek divergenciáira, hiszen az eltérő energiaprofilok, az importkényszer eltérő nyomása más-más külpolitikai szabadságfokot eredményez a tagállamok szintjén.

Összefoglalás, következtetések

A külső energiapolitika közösségiesedésének értelmezési keretként az értekezés ismertette a politikai és gazdasági integrációelméleti iskolák főbb megállapításait, elhelyezte a külső energiapolitika kérdését az integrációelméleti irányzatokban. Bemutatta az energiaügyi külkapcsolatok terén kibontakozó együttműködés jogi-intézményi kereteit a gazdasági integráció kezdetétől napjainkig, csakúgy, mint az

²⁷⁷ Szemerényi Réka[2007]: Túlélő múlt? A hidegháború velünk élő energiabiztonsági tapasztalatai. *Külügyi Szemle*, 2007. tavasz, 34-52.

EEEP kibontakozását a közösségi joganyag és stratégiai dokumentumok retrospektív elemzésére támaszkodva. Képet adott az EU energiagazdaságának jellemzőiről a világgazdasági folyamatok fényében, vázolta a közösségi és a tagállami szintű energiaellátás sajátosságait, kritikus pontjait a gazdasági integráció kezdeteire való visszatekintéssel. Ismertette az EU energiaügyi külkapcsolatait a Közösség ellátásbiztonsága szempontjából meghatározó relációkban, annak intézményi és külgazdasági vonatkozásaival. Végül, felvázolta az EU külső energiaügyi együttműködésének főbb jellegzetességeit, azokat az alapelveket, hajtóerőket, cél- és eszközrendszert és dilemmákat, amelyek alkalmasak e többrétegű, bonyolult kompetenciarendszeren nyugvó politika körvonalazására. Az eredmények alapján az alábbiakban ismertetem a megfogalmazott hipotézisek értékelését, majd a főbb következtetéseket, megállapításokat, és a további vizsgálatra javasolt kérdéseket.

A hipotézisek értékelése

H1. Az Európai Unió külső energiapolitikája a külkapcsolatok egyes részterületein valójában már létezik. Az energiaügyi külkapcsolatok közösségiesedése azokon a területeken sikeres, ahol szilárd közös normák alakultak ki. Az Európai Unió külső energiapolitikája a másodlagos jog fejlődésére alapozva, annak szomszédos térségekre való kiterjesztésében (normaexport) nyilvánul meg.

A külső energiapolitika a közösségi döntés-előkészítő anyagok, stratégiák és joganyag elemzése alapján *formálódó, kvázi-politikaként* jelenik meg, amelynek egyik jellegzetessége a „közös hang” biztosítására való törekvés. E törekvés nem új keletű, végigkísérte a nyugat-európai gazdasági integráció történetét a hatvanas évektől megugró szénhidrogén-importfüggőségtől napjainkig. Az energiaügyi külkapcsolatok fejlődéstörténeti- és kompetenciaelemzése ugyanakkor világossá teszi, hogy az Unió külkapcsolatainak egyes területein a gyakorlatban *már működik a külső energiapolitika*, a közös hang alkalmazása. Uniós szintű külső energiapolitikai aktivitásra ott kerülhetett sor, ahol szilárd belső normák alakultak ki, és ezeket a szabályokat az EU külkapcsolataiban is érvényre kívánja és tudja juttatni. Az EEEP legjellemzőbb példája a Közösség energiaügyi vívmányainak délkelet-európai államokra való kiterjesztését szolgáló, 2005-ben aláírt Energiaközösségről szóló szerződés, amely a maga nemében elsőként biztosította, hogy az EU, mint részes fél önállóan, a tagállamok nevében nemzetközi kötelezettségeket vállaljon. A szerződés részeseként az EU önálló

nemzetközi jogi aktorként lépett fel és normarendszerét fontos tranzitországokra kiterjesztve mérsékelte kiszolgáltatottságát. A szilárd belső normák kialakulásának szerepét, mint az egységes külkapcsolati megközelítés alapfeltételét indirekt módon bizonyítja a közösségi stratégiák retrospektív elemzése is. Már a hatvanas évek első felétől léteztek törekvések az ugrásszerűen megnőtt importfüggőség csökkentésére, az energia-mix módosítására, a szállítókkal való tárgyalások közösségi szintre emelésére, a külkapcsolati fellépés koordinációjára. Az importfüggés állandósulása, az olajárrobbanások és ellátási zavarok sem biztosítottak egységes külkapcsolati fellépést mindaddig, amíg ahhoz a belső piaci és versenyszabályok közös platformot nem teremtettek. Az elemzés alapján ugyanakkor a közös fellépés egy másik tényezője is körvonalazódik: az Unió önálló politikai alakulattá fejlődése, amely az ebből fakadó spillover jelenségek révén egyre szélesebb bázist teremt az EEEP számára. Az EU, mint polity megerősödése az EEEP kibontakozása (a kapcsolódó nemzetközi szerződések, stratégiai partnerségek létrehozása, stb.) során is jól követhető.

H2. Az EU külkapcsolatai a koncentrikus körök elvét követik, amelyben az uniós normarendszer eltérő intenzitással érvényesül. A normaexport sikerének a partnerek eltérő érdekszerkezetűje szab határt, míg a környező tranzit országokkal az EU-nak, mint modernizációs centrumnak közös szabályozási térséget sikerült létrehoznia, addig az exportörök döntő részével erre egyelőre nincs remény.

Az EU külkapcsolati rendszere magán viseli az elmúlt öt évtized geopolitikai érdekviszony-változásainak nyomait. A bipoláris világrendben kibontakozó integráció keleti határa a Szovjetunió széthullása óta gyakorlatilag „mozgásban van”. E változékony feltételrendszerben kell koherens, rugalmas, az egyes térségek, országok eltérő jellemzőit, geopolitikai sajátosságait figyelembe vevő külkapcsolati keretet kialakítani, amely egyúttal az EU külgazdasági, és szakpolitikai szempontjait is integrálja. A „fejlődés logikája” tézis²⁷⁸ alapján a közös külpolitikai, külkapcsolati elem igényének megjelenése az integráció kibontakozásának természetes velejárójaként értékelhető.

Az EU külkapcsolatai koncentrikus körök mentén ragadhatók meg, amelyekben az uniós normarendszer eltérő intenzitással érvényesül. Mindez az energiaügyek területén is megfigyelhető. Az EGT államai csaknem teljes egészében elsajátították a közösségi

²⁷⁸ lásd Gazdag [2005]

normarendszert. Az Energiaközösséget alkotó délkelet-európai államok esetében az uniós energiapolitika és piaci szabályozás alkalmazása jellemző, míg a „külső körben” elhelyezkedő keleti szomszédok és Oroszország viszonylatában a jogszabályi harmonizáció már tárgyalások kérdése.²⁷⁹ Az európai integrációban közvetlenül érdekelt, az EU-ra, mint modernizációs centrumra tekintő – elsősorban tranzit – országokban tehát a normaexport sikerrel működik. Az energiaügyi integráció uniós politikai határokon átívelő folyamata egyfajta, a tagjelölt országok felé megnyilvánuló *modernizációs spillover* hatásra is utal. A szállítói relációkban a normaexportóri kísérletek mellett a kölcsönös előnyökre építő, komplementaritáson alapuló külkapcsolat építés (strukturált párbeszéd) jellemzi az Unió külső energiapolitikai eszközrendszerét. Utóbbi talán legjelentősebb eleme az EU-orosz energiadialógus. Az eszközrendszer harmadik elemét horizontális programok képezik, ide sorolható a transzeurópai hálózatok fejlesztése, amelynek során lehetőség van harmadik országokkal megvalósuló együttműködésre, valamint az atomenergia békés felhasználásához kapcsolódó törekvések és a fejlesztéspolitikai erőfeszítések. Az EU kulcsszerepre törekszik a multilaterális nemzetközi megállapodások létrehozásakor és a nemzetközi szervezetekben, fórumokon is, a tagállamok és a Bizottság álláspontjának összehangolása azonban még számos kérdést felvet.

A normaexport korlátait az eredendően közösségi kezdeményezésű, 1994-ben aláírt ECT példája igazolja. Az alapvetően a WTO-normákra támaszkodó, az exportőrök érdekeit kevésbé tükröző szerződés fennakadt az EU legfontosabb szénhidrogén-szállítóinak gyűrűjén, így egyebek között nem sikerült kiterjeszteni Oroszországra, Algériára, és az Öböl-térség államaira sem. Az EEEP tehát a belső együttműködés „folytatásaként” jelenik meg a délkelet-európai energiaközösség rendszerében, míg az elsősorban ellátásbiztonság-centrikus EU-orosz együttműködés alakulása jól jellemzi a tagállami-közösségi kompetenciák kettősségének tartós jelenlétét. Az exportőrök saját játékszabályaikat kívánják alkalmazni az energiaszektorban, az EU pedig nem rendelkezik azzal a politikai erővel, amellyel ezen érdeemben változtatni tudna.

H3. Az EEEP, mint formálódó együttműködési modell az integrációs folyamat sajátos terméke: egyszerre kell tükröznie az EU társadalmi-gazdasági modelljének értékeit és a tagállamok ellátásbiztonsági érdekeit.

²⁷⁹ Westphal [2007.] 206., idézi Joób [2007]

Az energiaügyi külkapcsolati együttműködés fejlődését – csakúgy, mint az egész európai integrációét – végigkíséri az intergovernmentalizmus és a szupranacionalizmus dilemmája. Vizsgálatunk eddigi eredményei azt támasztották alá, hogy az EEEP egyes energiaügyi részterületeken – ahol szilárd közösségi normák alakultak ki –, és földrajzilag limitált körben – ahol az EU modernizációs centrumként, vonzasközpontként funkcionál – már működik, önálló közösségi kompetenciák alakultak ki, amelyek visszatükrözik az európai társadalmi-gazdasági modell közös és közösségi politikák fejlődésének alkotóelemeivé váló normarendszerét. Jelen hipotézis ráirányítja a figyelmet az EEEP *kormányközi* döntéshozatal körébe eső részterületeire, illetve az ebből fakadó koordinációs kihívásokra. Az EEEP koherenciájának megteremtését ugyanis az energiapolitikai célok és a politikát segítő eszközök, valamint az azokhoz kapcsolódó döntési sémák, hatáskörök sokrétűsége, a tagállami és közösségi kompetenciák keveredése nehezíti. A politikaalkotás áttekinthetőbb kereteinek kialakításához az értekezés egy hármas cél-és eszköz-elhatárolásra tesz az értekezés javaslatot, a három klasszikus energiapolitikai cél mentén. A tevékenységek kompetencia-megosztása alapján az egyes *részterületek* más-más szintű külkapcsolati aktivitást feltételeznek, így *három külkapcsolati cselekvési keret* bontakozik ki. (1) A *tagállamok hatáskörében* az energiapolitika célterületei közül az ellátásbiztonsághoz kapcsolódó feladatok (az energia-mix meghatározása és a védelem) vannak. Az ellátásbiztonság javítása tagállami hatáskörben, a Közösség támogató erőfeszítései közepette kerül sor. (2) A versenyképes, olcsó energiaellátás a szomszédos területekre kiterjesztett regionális piaci integráció keretében, közösségi kompetenciákra építve valósul meg. (3) A fenntartható energiapolitika képviselője globális méretekben, a multilaterális szabályrendszerre és saját normarendszerére támaszkodva működik.

A „közös hang”, az egységes külkapcsolati fellépés szükségképpen az ellátásbiztonság terén jelenti a legnagyobb kihívást, tekintettel a kül- és biztonságpolitika és az energia-mix tagállami fennhatóságára. Az EEEP lehetőségét megőrző kompromisszumot egyrészt az olyan kormányközi mechanizmusok nyújtanának, amelyek az energia területén gyorsabb, rugalmasabb döntéshozatalt tesznek lehetővé. Másrészt, a közös politikák, így a belső piaci verseny és a kereskedelempolitika mögötti felhatalmazásokra építve – a normaexport nyomdokain – folytatható a már megkezdett közös külső energiaügyi fellépés kereteinek kialakítása. Harmadsorban az ECT és a fenntartható fejlődés nemzetközi jogi keretei biztosítanak átfogó szabályozást. Az EEEP az európai modell alapelveinek érvényre juttatásán keresztül szélesebb értelemben is

összekapcsolódik az EU, mint nemzetközi aktor normaexportőri tevékenységével. A modell fő elemei, az akadálytalan versenyen, a diszkriminációmentességen alapuló gazdaság, a fenntartható fejlődés, azon belül hangsúlyosan a környezet megóvása, illetve az egyént középpontba állító szociális dimenzió annak elsődleges jogi konzekvenciáival (pl. Alapjogi Charta).

Mindezek keretbe foglalása, koherenciájuk megteremtése az EEEP szempontjából még várat magára.

H4. Az Unió szintjén az energia-importfüggőség – az ellátási kockázatok révén – kihat az integrációs folyamatra: közös kitörési stratégiák megfogalmazására ösztönözve külsődleges integrációs hajtóerővé válik. Az ellátásbiztonságot fokozó közösségi erőfeszítések része és egyben eredménye lehet a külső energiapolitika fejlődése.

Az Európai Unió importfüggősége olyan strukturális jellemző, amely alapvetően meghatározza az energetikai együttműködés céljait, formáit és lehetőségeit. A Közösség energia-importfüggősége olyan sajátosságokkal rendelkezik, amelyek alapvetően befolyásolják az EEEP mozgásterét. Ezek: (1) a növekvő tendencia, (2) a vevő-szállítói kapcsolatok aszimmetrikus interdependenciája, (3) a földrajzi bővülés dinamikája. Az EU aggregát importfüggősége – a saját források kimerülése és az alternatív energiaforrásokra való áttérés eddigi sikertelensége folytán – folyamatosan növekedhet, amely az EU-t, mint gazdasági-politikai entitást biztonsági szempontból egyre sebezhetőbbé teszi, és globális versenyhátrányba hozza. *Az importfüggőség a szállítók viszonylatában kölcsönös, az érdekek komplementaritásával párosul.* Az EU szénhidrogén-szállítói jellemzően egyoldalú export-termékstruktúrával rendelkeznek és exportjuk relációs szerkezetében az EU súlya kiemelkedő. A kölcsönös függőséghez kapcsolódik az *interdependencia dilemmája*, amely a vevő-szállítói kapcsolatok ideális szintjének problematikájára utal. A kölcsönös függőség aszimmetrikus, más időtávban és más jellegű kockázatokat hordoz az exportőrök és az importőrök számára.

Az importfüggőséggel együtt szinte automatikusan felértékelődtek a nemzetközi kapcsolatok mind a tagállamok, mind a Közösség szintjén, így az együttműködés új területeként előtérbe került a külső energiapolitika igénye. A függés szempontjából a külső energiapolitika *intézményépítési törekvései* emelhetők ki, összhangban a neoliberális institucionalizmus és a neofunkcionalizmus integrációelméleti megállapításaival. Folyamatosan fejlődik a nemzetközi energetikai együttműködés szabályozására hivatott, az Unió kétoldalú és multilaterális nemzetközi

együttműködéseit magába foglaló – már részben bemutatott – keretrendszer. Az ECT és az Energiaközösségről szóló szerződés mellett az Unió bilaterális, illetve régióközi kapcsolataiban is egyre jelentősebb az energiaellátás biztonságát célzó törekvés, amely esetenként az adott régióhoz fűződő szerződéses együttműködésre épül. Kialakult az EU-mediterrán, az EU-Afrika energia partnerség, az EU-orosz energiadialógus, a keleti partnerség és számos más kooperációs forma.

Noha nem vitatható, hogy a liberalizáció belső piaci és külkapcsolati oldala szorosan összefügg: a belső piaci liberalizáció alapfeltétele az eredményes külsőnek, elemzésünkben igazoltuk, hogy az EEEP kialakulásában az energiapolitikát érintő külső kihívások hatásaival (import, nyersanyagárak, ezek versenyképességi, ellátás-biztonsági és ökológiai kockázatai) is számolni kell, amelyek a belső piac kibontakozásának ütemétől *függetlenül* reagálást követelnek az energia-külpolitikában, s ennek következményeként az energiaügyi integrációban. Az Unió energia-importfüggősége, amellet, hogy ösztönzi a tagállami kompetenciákon alapuló egyedi stratégiaalkotást, szélesebb versenyképességi és külkapcsolati összefüggései révén szükségessé teszi a kockázatok csökkentésének közösségi szintre emelését akár válságkezelő mechanizmusok, akár a nemzetközi együttműködés jogi-intézményi kereteinek fejlesztésén keresztül. Előmozdítja a gazdaságosabb energiafelhasználást eredményező kutatási, technológiafejlesztési együttműködést, ösztönözve azt a törekvést, hogy az EU diktálja az iramot egy új, globális ipari forradalom számára. A napjainkban is tapasztalható hálózati infrastruktúrafejlesztési programokon keresztül pedig mind a piaci integráció, mind pedig az ellátásbiztonság fokozásához hozzájárul.

H5. A „közös hang”, az egységes, átfogó külső energiapolitika további kibontakozásának elsődleges akadálya a tagállamok jelenlegi és jövőbeni energiabiztonsági jellemzőinek és érdekeinek különbözősége. Amennyiben nem nő az ellátásbiztonság kohéziója és nem sikerül az energiabiztonság kérdésére közösségi választ találni, az az EEEP további fejlődését is kétségessé teszi.

Az EU-27 tagállamok energiagazdasági, földrajzi és infrastrukturális jellemzői markáns eltéréseket mutatnak, amelyek energiabiztonsági érdekeik eltérését eredményezik. A külső energiapolitika kérdését alapjaiban érintő körülmény az *Unió fokozatos bővülése*, különösen a keleti bővítések. A korábban ellentétes politikai táborokra szabott energiarendszerek összeköttetésének hiányosságait, a keleti blokk orosz energiától való egyoldalú függőségét nem számolták fel, az Unió energetikai szempontból megosztott

maradt. Ebben jelentős szerepet játszott, hogy az energiaellátás biztosítása megmaradt tagállami hatáskörben. Amint elemzésünk rávilágít, *energiabiztonsági szempontból* ma még két Európáról beszélhetünk. Míg a Közösség gazdaságilag legfejlettebb államait tömörítő EU-15-ök ellátásbiztonsága – néhány speciális esettől eltekintve – viszonylag kedvező és a várakozások szerint az elkövetkező 10-15 évben is kiegyensúlyozottan alakul, addig a keleti tagállamok zöme lényegesen kedvezőtlenebb ellátásbiztonsági helyzettel és romló kilátásokkal számolhat. A legfejlettebb európai államok gazdasági teljesítőképessége és jövőbeli energia-ellátásbiztonsága – az EU-15 2005. évi egy főre jutó nominál GDP-je és 2005-ben 2020-ra várható energiabiztonsági együttthatója (S/D index) között - erős korreláció mutatható ki ($r=0,815488$). A 2004-ben csatlakozott kelet-közép-európai tagállamok esetében nincs ilyen irányú kapcsolat. A keleti bővítések a heterogenitás növekedését, a kohézió gyengülését eredményezték az Unió energiabiztonságában, s úgy tűnik, ez a kettősség egyelőre fennmarad, megnehezítve a közös politikaalkotást.

A „közös hang” problémája általában az eltérő tagállami energetikai jellemzőkkel és érdekekkel összefüggésben kerül napirendre. Az európai gazdasági-társadalmi modell keretein belül ugyanakkor kibontakozóban vannak az ellátásbiztonság szavatolását célzó kormányközi koordinációs és közösségi mechanizmusok, így az energia-infrastruktúrafejlesztési beruházási projektek bejelentési kötelezettsége, a földgázellátás biztonságát célzó irányelv, a hálózati összeköttetések megteremtésének támogatása. Lassan teret nyer az a felismerés, hogy a *tagállamok energiabiztonsága interdependens*²⁸⁰, az egységesedő belső piaci szabályok és az energiahálózatok révén a tagállamok energiapolitikái befolyásolják egymást. A tagállamok közösségen belüli kölcsönös függősége nézetem szerint fontos tényezője lehet a külső energiapolitikai kompetenciák további fejlődésének.

További megállapítások, következtetések

Összességében megállapítható, hogy a külső energiapolitika igényének megjelenése az integráció szerves fejlődésének – különösen a közös politikák kialakulásának – eredménye. Különös hangsúllyal emelhető ki a neofunkcionalizmus érvényesülése, az EEEP fejlődéstörténete ugyanis rávilágít a tovagyűrűző hatások megjelenésére,

²⁸⁰ Az Európai Tanács 2007. március 8-9-i elnökségi következtetései szerint egy tagállam választása az energiaforrások tekintetében befolyásolhatja más tagállamok energiahelyzetét.

amelyeket a közösségi szinten megjelenő energiaellátási problémák és azok megoldási kényszere indukál, s amelyek előreviszik az energiapolitika integrációját.²⁸¹ Az energia-külkapcsolati integráció jellegzetességei között ugyanakkor fellelhetők az önérdék-követés realista-neorealista alapokon nyugvó intergovernmentalista vonásai (ellátásbiztonság), a liberális külpolitika elméleteken nyugvó integrációelméletek (pl. a belső piac kialakítása, vagy a „nemzeti bajnokok” politikaformáló szerepe), a neofunkcionalizmus az EEEP intézményesülését jelző tovaryűrűző hatások, illetve a konstruktivizmus norma-központú megközelítése (környezeti, szociális kérdések). Emellett az is látható, hogy az EEEP fejlődésében döntő szerepet játszottak külső impulzusok, ideértve az energia-importfüggőséget, és a nemzetközi energiagazdaság átpolitizálódásából, szekuritizációjából adódó ellátási kockázatok növekedését.

Az EU részéről két fő törekvés körvonalazódik az EEEP egységesítés technikájának, mechanizmusainak támogatására. Az első a közös hang jogi-intézményi kereteinek megteremtését vetíti előre. Az EU vizsgálja, milyen lehetőségek vannak az EU és az európai szomszédságpolitika által lefedett térség között olyan jogi keret kialakítására, amely megfelel az ellátás, a szállítás és a kereslet biztonságával kapcsolatos közös érdekeknek, és egyáltalán szükséges-e kialakítani egy ilyen, *a termelő-, a tranzit- és a fogyasztó országokat átfogó általános jogi keretet*.²⁸² E hatásvizsgálat jelentősen hozzájárulhat a koherencia javításához. A második energiapolitikai stratégiai felülvizsgálat célkitűzése *a tagállami és közösségi szintű tervezés és koordináció megteremtése*, melynek eszköze a tagállamok és az EU közti viszonyrendszer átláthatóságát biztosító konkrét mechanizmusok azonosítása.

A koherencia megvalósítását számos ellentmondás, dilemma gátolja. Ilyen a geopolitika és a belső piac szempontjainak érvényesülése, amelyek összekapcsolása ez idáig nem igazán járt sikerrel az EU külkapcsolati aktivitásában. Az EU energiapiaci vívmányainak hatóköre korlátozott, a normaexport esélye a földrajzi távolsággal csökken. A beruházási- és tranzitkérdések megoldatlan problémái, a villamos energia és földgázpiac uniós liberalizációja és az exportőrök energia-piacainak centralizációs tendenciái közti aszimmetriák, valamint a nemzeti bajnokok tagállami támogatása közötti ellentmondások tartósan jellemezhetik az EEEP keretfeltételeit.

²⁸¹ Lindberg a spillover fogalmát úgy határozza meg, mint egy helyzetet, amiben egy bizonyos célra irányuló cselekvés olyan szituációt teremt, amelyben az eredeti célt csak további akciókkal lehet elérni, ami viszont további szükségleteket teremt még több akcióra és így tovább – idézi Palánkai [2004] 52.

²⁸² COM (2007) 1 végleges

Az energiaügyi külkapcsolatokban az EU rugalmas, kellő cselekvési szabadságot biztosító együttműködések kialakítására törekszik, amelynek eredményeképpen dinamikus fejlődő, de szövevényes, nehezen áttekinthető kapcsolatrendszer alakult ki. Az átfedések arra utalnak, hogy az EU által kialakított külkapcsolati rendszer az esetek többségében nem képes egységesen, hatékonyan kezelni az energia kérdését. Az energetikai megállapodások gyakran szétfeszítik a hagyományos külkapcsolati kereteket – részben azért, mert az energiaexportőrök nem feltétlenül szomszédosak az Unióval, részben pedig azért, mert a *külpolitika spektrumának kibővüléséből* adódó koordinációs- és kompetenciakérdéseket az EU egyelőre nem kezeli megfelelően –, amely nemcsak a kapcsolatrendszert teszi kevésbé átláthatóvá, koherenssé, de megnehezíti a tagállamközi érdekartikulációt és a közös hang megtalálását is.

Magyarország energiastratégiája szempontjából a külső energiapolitika közösségiesedése pozitív hozadékokkal szolgál. Hazánk lényegében mindazon energiaellátási kihívásokkal küzd, amelyek az EU szintjén a legsürgetőbben jelentkeznek. Földrajzi elhelyezkedése és importjának termék- és relációs szerkezete folytán import-sebezhetősége kedvezőtlenül alakul. A közvetlenül az ellátásbiztonságot célzó törekvések mellett az EU belső piacának, illetve az uniós energiaügyi szabályok szomszédos térségekre való kiterjesztése közvetlenül szolgálja Magyarországot, mint az EU délkeleti határán elhelyezkedő tagállam energiabiztonsági érdekeit. A keleti import-diverzifikációs infrastruktúra projektek szintén közvetlenül fokozzák Magyarország energiabiztonságát. Az uniós szint megerősödése az energiaügyi együttműködésben további játékteret biztosít a magyar külkapcsolati érdekek elősegítésére. Ugyanakkor kulcsfontosságú, hogy az EEEP jövőbeli törekvései egybeessenek a magyar érdekekkel. Az EEEP példája is megerősíti, hogy – miután az energiaellátás biztosítása továbbra is tagállami hatáskör –, az uniós energiapolitikához való igazodás nem váltja ki a tagállami sajátosságokra és lehetséges kitörési pontokra épülő nemzeti energiastratégia megfogalmazását, amelynek azonban az EU törekvéseit leképező, tagállami szintre adaptáló külső energiapolitikai stratégia is szerves részét kell, hogy képezze.

Egyre elfogadottabb vélekedés, hogy a szénhidrogén alapú energiagazdaság hosszú távon fenntarthatatlanná vált, új alapokra kell helyezni az energiapolitikai gondolkodást. A paradigmaváltás jelei a közösségi dokumentumokban is megjelennek, az alternatív energiaforrások kutatásának, fejlesztésének és alkalmazásának kérdései egyre nagyobb teret kapnak az EU törekvéseiben. Az EU 2020 stratégia fenntarthatósági célkitűzései között szerepel az „*Erőforrás-hatékony Európa*” kezdeményezés, melynek célja a

növekedés és az erőforrások felhasználásának szétválasztása, a gazdaság szén-dioxid-mentesítése, a megújuló energiaforrások növekvő mértékű alkalmazása, a közlekedési ágazat modernizálása és az energiahatékonyság növelése. Mindez az energiaügyi külkapcsolatokban is módosítaná az EU szerepkörét, az importfüggőség jelentős mérséklése révén az EU alkuereje is növekedhetne, noha a külső ellátásbiztonsági nyomással az együttműködési kényszerek is mérséklődhetnek. A stratégia azonban nem adott átfogó energiapolitikai megközelítést, s legfőképpen a célok megvalósításának eszközrendszerével maradt adós; azzal, hogy az EU maga milyen szerepet töltsen be a közösségi energiapolitikai célok megvalósításában, továbbá azzal, milyen forrásokból valósulhatna meg mindez, és az energiapolitikai célokat segítő támogatások mely szegmensekre (vállalatok, egyetemek, egyéb kutatóhelyek, kutatási keretprogramok, stb.) fókuszálnának. Középtávon mindenesetre, tekintettel a gazdasági szereplők és az energiaellátásban érdekelt külső partnerek érdekeire, nem várható drasztikus változás, így az EEEP várhatóan az importfüggőség-fenntarthatóság kihívásai között fejlődik tovább. Bár mind az energiapolitika, mind a KKBP szemszögéből komoly kihívásnak tűnik a külső energiapolitika koherens megfogalmazása, az EU határain túlmutató versenyképességi, energiabiztonsági és fenntartható fejlődéssel összefüggő érdekek és az európai integráció mélyülése automatikusan napirenden tartják az EEEP igényét.

Az értekezés új, illetve újszerű megállapításai

Nem találtunk olyan forrásmunkát, amely az uniós energiaügyi külkapcsolati aktivitás átfogó, retrospektív bemutatására vállalkozott volna. A fejlődéstörténeti elemzés alapján az értekezés javaslatot tesz a *főbb fejlődési szakaszok elhatárolására*. Épít Andersennek az EEP korszakait azonosító munkájára, de túllép azon a külkapcsolatok sajátosságai, a geopolitikai folyamatok és az azóta eltelt időszak figyelembe vételével.²⁸³

Az EEEP-t érintő uniós hatáskörök vizsgálata során vázolja a *külső energiapolitika hatásköri modelljét*, amely van der Linde sémáján²⁸⁴ túlmutatva beemeli a vizsgálatba a megosztott hatáskörben lévő politikaterületeket, érzékeltetve a kompetenciák rétegződését és a kapcsolódó, integrálni szükséges szakterületek sokszínűségét.

A szakirodalom áttekintése alapján újszerűnek tekinthető *az importfüggőség és integráció kapcsolatrendszerének átfogó bemutatása* annak a feltételezésnek mentén,

²⁸³ Andersen[2000]

²⁸⁴ Van der Linde [2008]

hogy az EU-ra ható energiagazdasági kényszerek (importfüggőség, nyersanyagárak, ezek versenyképességi, ellátás-biztonsági és ökológiai kockázatai) befolyásolják az integrációs folyamatot és hozzájárulhatnak annak kiszélesedéséhez, mélyüléséhez. Az értekezés kimutatja *az EU-15-ök gazdasági teljesítőképesége és energiabiztonsági várakozásai közötti szoros statisztikai kapcsolatot*, és következtet a keleti bővítésekkel bekövetkezett ellátásbiztonság kohéziójának gyengülésére. Vizsgálja az *energiaügyi külkapcsolatok intenzitásának ideális szintjét*, megfogalmazva az interdependencia dilemmájaként leírható jelenséget. Megállapítja, hogy az energiaügyi külkapcsolatokban dinamikusan fejlődő, rugalmas, ugyanakkor szövevényes, nehezen áttekinthető kapcsolatrendszer alakult ki, amely nem képes egységesen kezelni az energia kérdését. Arra következtethetünk, hogy az EU energiapolitikai diskurzusában olyannyira sürgetett „közös hang” egyes energiaügyi *részterületeken* – ahol szilárd közösségi normák alakultak ki –, és földrajzilag limitált körben – ahol az EU modernizációs centrumként, vonzásközpontként funkcionál – *már létezik*, önálló közösségi kompetenciák kialakulása figyelhető meg, amelyek visszatükrözik az európai társadalmi-gazdasági modell normarendszerét. A dokumentumelemzés alapján az EU működésében *két külső energiapolitika* érhető tetten. Az egyik az EU energiapolitikájának fejlődésével párhuzamosan a Közösséget ért külső kihívások és a belső integráció együttes eredményeként bontakozott ki azokon a területeken, ahol a közös külpolitikai, energetikai és biztonsági érdekek és politikák ezt lehetővé tették (ECT, Energiaközösség, klímaváltozás). Hiányosságaira, s így az együttműködés korlátaira azonban olyan külső sokkhatások világítanak rá, mint a 2009. évi orosz-ukrán gázkrízis. A másik, 2006 óta megfogalmazódó közösségi törekvés az EEEP megvalósítására nem alapul részletes kompetenciaelemzésre, nem tárta fel a korábbi külső energiapolitikai aktivitás intézményi kereteit, eredményeit, így csak részben építkezhetett azokra. Az értekezés kísérletet tesz *az EEEP, mint együttműködési modell* jellegzetességeinek felvázolására, az alapelvek, célterületek és cselekvési szintek, eszközök, hajtóerők és dilemmák bemutatására. Az alapelvek tekintetében épít Geden, Marcelis, és Maurer koncepciójára,²⁸⁵ de a kört a dokumentumelemzés tapasztalatai alapján kiszélesíti (Oroszország mellett a többi szállító, tranzit és fogyasztó országgal fennálló kapcsolatokat jellemző kooperáció elve, az energiabiztonságot, piaci hatékonyságot a belső piac kiterjesztésével fokozni hivatott integráció elve, valamint a – mind a belső

²⁸⁵ Geden, Marcelis, Maurer [2006]

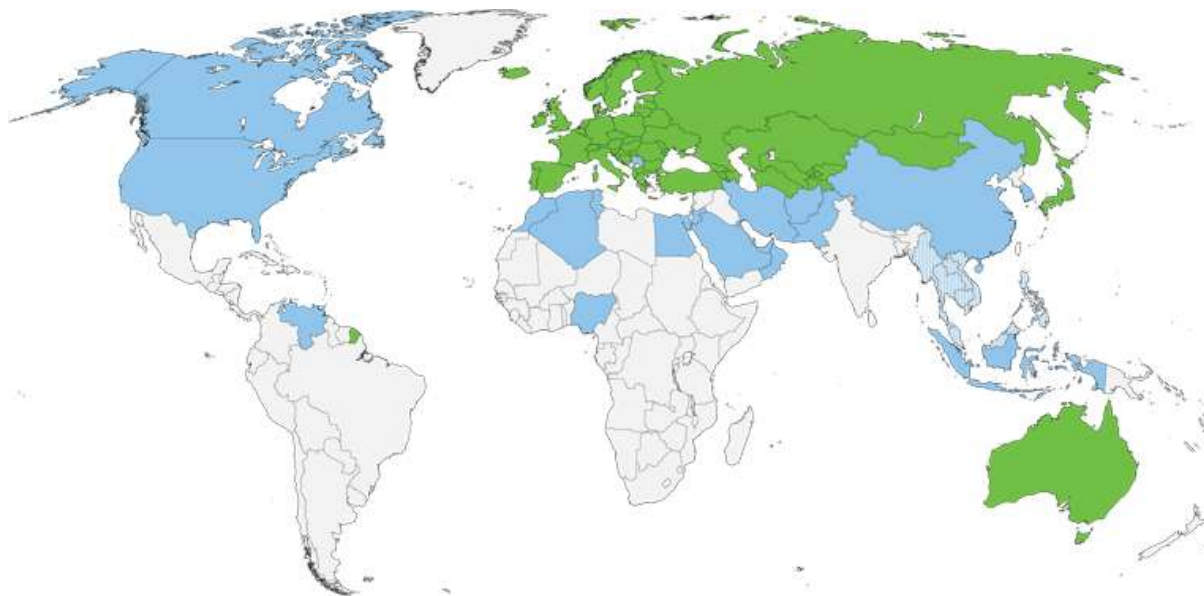
krízishelyzetekben, mind a külvilággal ápoltságban, döntően a fejlesztéspolitikán keresztül – megnyilvánuló szolidaritás elve.) Javaslatot tesz az EEEP célterületeinek és cselekvési szintjeinek elhatárolására (ellátásbiztonság – tagállami cselekvés, közösségi támogatás; versenyképesség – regionális piaci integráció; fenntarthatóság – közösségi fellépés globális szinten). A dokumentumelemzés alapján vázolja az EEEP eszközrendszerét, a normaexport, a strukturált párbeszéd és a horizontális programok köré csoportosítva, valamint azonosítja a politika kibontakozását ösztönző hajtóerőket. Ezek: az integráció mélyülése, közösségi energiapolitika fejlődése; a tagállamok energiabiztonságának interdependenciája; az importfüggőség révén az energiaellátás biztonsága; az EU, mint nemzetközi aktor megerősödése; az ellátásbiztonságot – és a versenyt – növelő diverzifikáció; az EU versenyképessége; a közös fellépésben rejlő nagyobb külső érdekérvényesítési lehetőség; a nemzetközi normarendszer fejlődése. A keretfeltételek ismeretében sem adható egyértelmű válasz arra, hogy épülne fel egy ideális külső energiapolitika modell. A közösségi dokumentumokban megjelenő külső energiapolitika is inkább a célmeghatározásokban ragadható meg; hiányoznak a koordinációs mechanizmusokra irányuló kiérlelt elképzelések, amelyek az alapelvek érvényre juttatását biztosítanák. Ebben a Lisszaboni szerződés által hozott intézményi változások sem hoztak áttörést.

További vizsgálatra javasolt kérdések

Az értekezés eredményei alapján javasolható a tagállamok közösségen belüli kölcsönös függőségének mélyebb vizsgálata (az energiaellátással kapcsolatos döntések hatásainak elemzése más tagállamokra), annak módszertanának kidolgozásával. Jelentősen hozzájárulhat az energiaügyi külkapcsolatok mozgatórugóinak feltárásához és a stratégiaalkotáshoz a stratégiai partnerekkel fennálló az interdependencia számszerűsítése (komplex mutatószám konstruálása). Ugyancsak előremutató lehet az energiaügyi integráció mélyebb elemzése a Polányi-féle integrációs sémák tükrében. Kidolgozásra várnak – a tagállami gyakorlatok felmérésének fényében - azok a koordinációs mechanizmusok, amelyek a kormányközi döntéshozatal és a közösségi politikaalkotás együttes érvényesülését a legcélszerűbben biztosítják az energiaügyi külkapcsolati érdekekhez igazodóan. Végezetül, a közösségi politikaalkotás további fejleményeit is figyelembe véve célszerű lehet átfogóan elemezni a magyar energiaügyi külkapcsolat-építés helyzetét, összefüggéseit az EEEP formálódásával.

Függelék

11. sz. ábra: Az Energia Charta Konferencia és Egyezmény tagjai és megfigyelői

A zölddel jelzett országok az Energia Charta Egyezmény részesei és az Energia Charta Konferencia tagjai. A kézzel jelölt országok megfigyelők (a kézzel csíkozott terület az ASEAN államait jelöli).

Az Energia Charta Konferencia tagjai:

Albánia, Örményország, Ausztrália*, Ausztria, Azerbajdzsán, Fehéroroszország*, Belgium, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Ciprus, Cseh Köztársaság, Dánia, Észtország, Európai Közösségek, Finnország, Franciaország, Grúzia, Németország, Görögország, Magyarország, Izland*, Írország, Olaszország, Japán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Lettország, Liechtenstein, Litvánia, Luxemburg, Málta, Moldova, Mongólia, Hollandia, Norvégia*, Lengyelország, Portugália, Románia, Orosz Föderáció*, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Svájc, Tadzsisztán, Macedónia, Törökország, Türkmenisztán, Ukrajna, Egyesült Királyság, Üzbegisztán
* - az Energia Charta Egyezmény ratifikációja folyamatban van.

Az Energia Charta Konferencia megfigyelői:

Afganisztán**, Algéria, Bahrein, Kanada**, Kína, Egyiptom°, Indonézia**, Irán, Jordánia**, Korea, Kuvait, Marokkó, Nigéria, Omán, Pakisztán**, Palesztin Nemzeti Hatóság, Katar, Szaúd-Arábia, Szerbia**, Tunézia, Egyesült Arab Emírátsok, Amerikai Egyesült Államok**, Venezuela

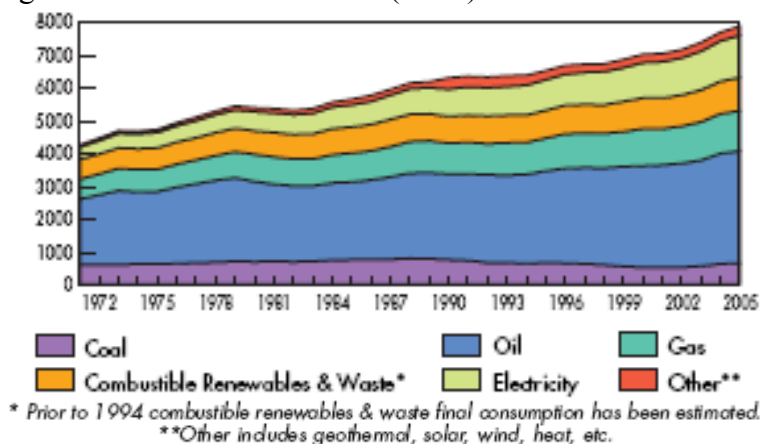
Nemzetközi szervezetek megfigyelői státusszal: ASEAN, BASREC, BSEC, CIS Electric Power Council, EBRD, IEA, OECD, UN-ECE, Világbank, WTO

** - az 1991. évi Európai Energia Chartát aláíró, megfigyelő státuszú országok

° - megfigyelő státuszú országok, amelyek esetében az 1991-es Energia Charta aláírása folyamatban van.

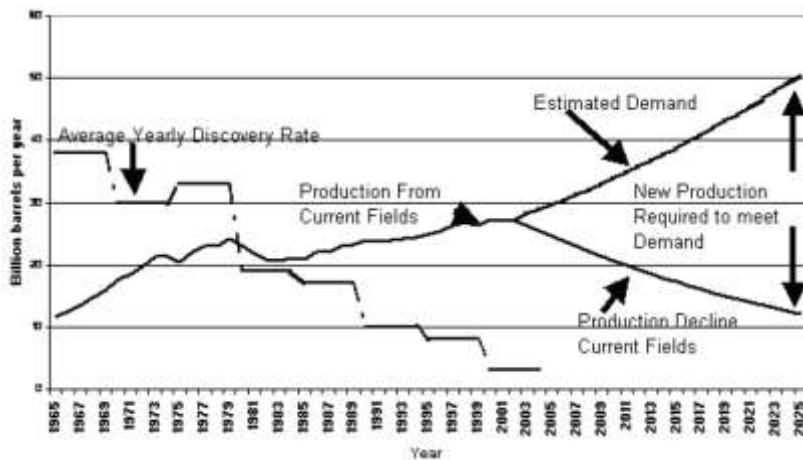
forrás: www.encharter.org

12. sz. ábra: A világ végső energiafogyasztásának alakulása energiahordozónként 1971-2005 (Mtoe)

Megj.: 1994-ig a megújuló tüzelőanyagok végső fogyasztása becslült értékben szerepel, egyéb: geotermikus-, nap-, víz-, hő-, stb. energia. Forrás: IEA Key World Energy Statistics 2007

13. sz. ábra: A kitermelési ráta, valamint kereslet-kínálati viszonyok alakulása 1965-2025 között

Forrás: <http://www.asa3.org/asa/PSCF/2005/PSCF6-05Morton.pdf>

8. sz. táblázat: Az EK-6 országok energia-importfüggősége 1960-2007 (százalék)

	Belgium	Hollandia	Luxemburg	Németország	Franciaország	Olaszország
1960	34,8	56,2	99,9	10,7	46,2	69,7
1961	38,6	56,5	99,8	14	48,5	72,7
1962	43,7	64,2	99,8	18,9	48,6	76,4
1963	52	67,7	99,9	23,6	57,3	79,1
1964	57,4	70,4	99,9	28,6	58,8	78,2
1965	61,9	68,1	99,7	33,8	59,4	80,2
1966	66,5	71,2	99,7	38,3	60,7	82,7
1967	65,7	66,8	99,7	39,9	64,7	82,3
1968	73,7	62,9	99,6	41,2	66,9	82,9
1969	75,4	56,8	99,7	43,8	68,3	83
1970	82,9	52,1	99,6	48,7	75,2	85,5
1971	85,5	39	99,8	51,2	76,5	85,5
1972	83,9	31,3	99,8	53,6	78,1	84,6
1973	87,9	22,3	99,8	55,4	81	85,9
1974	92,3	6,8	99,7	51,9	85,5	85,9
1975	85,3	-4,6	99,8	55,6	76,9	82,1
1976	82,9	0	99,8	57,3	82,1	84,1
1977	83,5	-2,9	99,4	58,2	81	86,2
1978	80,9	6,4	99,4	56,4	77,6	84,2
1979	88	4,7	99,4	57,4	81,3	85,2
1980	85,7	7,1	99,3	58,7	79,1	86,2
1981	77,7	5,2	99,2	52,9	70,1	85,1
1982	80,8	13,8	98,9	54	66,8	85,7
1983	73,8	7,1	98,8	50,9	61,4	80,6
1984	71,3	10,6	98,9	49,5	60,6	85,1
1985	69,9	6,3	98,9	50	57,1	84
1986	72,3	17,4	99,1	54,6	56	82,5
1987	71,4	15,2	98,8	53,6	55,8	85,9
1988	72,9	27,1	98,8	52,7	54,5	82,1
1989	76,4	21,6	98,8	51,1	54,6	85,7
1990	75,9	22,3	99,1	45,6	53,5	84,4
1991	78,3	18	98,6	56,1	56,4	82,8
1992	78,7	17,4	99,4	55,1	52,7	83,9
1993	77,4	16,2	98,3	56,1	48,7	80,8
1994	79,1	21	98,7	57,5	47,4	81,1
1995	79,7	20	97,9	57,5	47,9	82,3
1996	79,3	16,7	99,3	59,2	48,4	82,3
1997	77	26,8	98,4	60	48,8	81
1998	79,6	27,6	99,5	61,5	51,1	82,1
1999	75,2	30,5	97,3	59,6	51,2	82,8
2000	76,1	39,2	99,8	59,9	51,1	87,3
2001	78,3	34,8	97,9	61	50,7	84
2002	75,7	34,6	99	60,1	51	86,5
2003	77,9	38,5	98,7	60,6	50,6	83,8
2004	78,1	31,9	98,1	61,1	50,8	84,6
2005	78,2	38,7	98	61,6	51,7	84,4
2006	77,9	38	98,9	61,3	51,4	86,8
2007	77,2	38,6	97,5	58,9	50,4	85,3

Forrás: Eurostat

9. sz. táblázat: Az 1973-1995 közötti bővítésekben érdekelt tagállamok importfüggősége csatlakozásuktól napjainkig (százalék)

	Egyesült Királyság	Dánia	Írország	Görög-ország	Spanyol-ország	Portugália	Ausztria	Finn-ország	Svéd-ország
1973	49,7	99,6	85,9	-	-	-	-	-	-
1974	51,5	99,5	85,9	-	-	-	-	-	-
1975	44,3	99,1	82,1	-	-	-	-	-	-
1976	39,4	99	84,1	-	-	-	-	-	-
1977	25,5	97,4	86,2	-	-	-	-	-	-
1978	21,2	97,7	84,2	77,9	-	-	-	-	-
1979	12,4	97,9	85,2	83,7	-	-	-	-	-
1980	6,2	98,4	86,2	85,1	-	-	-	-	-
1981	-6,3	95,5	85,1	77,5	-	-	-	-	-
1982	-11,2	90,2	85,7	67	-	-	-	-	-
1983	-17,7	86,9	80,6	65,3	-	-	-	-	-
1984	-11,2	84,9	85,1	64,4	-	-	-	-	-
1985	-15,4	79,5	84	63,5	63	89,5	-	-	-
1986	-16,6	72,1	82,5	70,8	61,2	92,5	-	-	-
1987	-15,4	65,4	85,9	63,4	63,8	94,9	-	-	-
1988	-8,9	63	82,1	63,7	64,7	88,2	-	-	-
1989	3,7	59	66,8	61	66,1	94,6	-	-	-
1990	3,4	47,4	69,4	60,8	64,4	85,2	-	-	-
1991	5,1	42,7	67,3	65,7	67,4	93,9	-	-	-
1992	3,9	38,7	65,7	67,7	67,4	85,7	-	-	-
1993	0,5	29	67,2	65,7	66,6	84,4	-	-	-
1994	-13,1	28,8	65,6	57,6	60,1	82,3	-	-	-
1995	-16,4	34,5	69,5	65,8	71,8	86	66,7	53,2	37,7
1996	-14,5	22,8	71,3	66	70,2	80,7	69,8	55,6	40,4
1997	-15,4	17	77,3	66,9	72	84,1	67,3	56,1	38,4
1998	-15,7	6	81,3	69,5	74,5	83,4	70,5	54,5	38,1
1999	-20,4	-16,1	84,5	66,1	76,7	87,7	65,9	51,7	35,1
2000	-16,8	-34,8	84,7	69,4	76,7	85	65,8	56	39,2
2001	-9,2	-27,1	90,5	68,9	74,5	85,6	64,7	56,1	36,6
2002	-12,3	-41,6	89,1	70,7	78,5	84,2	68,1	52,6	38
2003	-6,3	-31,5	89,5	67,5	76,7	85,3	70,2	59,2	43,8
2004	4,7	-47,4	86,9	72,7	77,6	83,7	70,7	55,2	37,3
2005	13,7	-50,8	89,7	68,6	81,3	88,4	72,3	54,9	37,6
2006	21,3	-36,8	90,9	71,9	81,4	83,1	72,9	54,6	37,4
2007	20,1	-25,4	88,3	67,3	79,5	82,0	69,1	53,8	36,1

Forrás: Eurostat

10. sz. táblázat: Az EU-27 és tagállamai bruttó belföldi energiafogyasztása²⁸⁶ (energia-mix), Mtoe, 2007

	Szilárd tüzelő	Olaj	Gáz	Nukleáris	Megújuló	Egyéb *	Összesen
EU-27	331,2	656,9	432,4	241,3	141,0	3,5	1806,4
Belgium	4,6	22,6	14,9	12,4	1,8	1,0	57,4
Bulgária	7,8	5,1	3,0	3,8	1,0	-0,3	20,3
Csehország	21,4	10,0	7,2	6,8	2,2	-1,3	46,2
Dánia	4,7	8,3	4,1		3,6	-0,1	20,5
Németország	87,0	112,7	76,6	36,3	28,2	-1,1	339,6
Észtország	3,7	1,2	0,8		0,6	-0,2	6,1
Írország	2,3	8,7	4,3		0,5	0,1	15,9
Görögország	10,8	17,2	3,3		1,7	0,4	33,5
Spanyolország	20,2	70,8	31,9	14,2	10,3	-0,5	146,8
Franciaország	13,4	90,9	38,5	113,4	19,0	-4,9	270,3
Olaszország	16,8	80,3	69,5		12,7	4,1	183,5
Ciprus	0,0	2,6			0,1	0,0	2,7
Lettország	0,1	1,6	1,4		1,4	0,3	4,8
Litvánia	0,3	2,8	2,9	2,5	0,8	-0,1	9,2
Luxemburg	0,1	2,9	1,2		0,1	0,3	4,7
Magyarország	3,1	7,6	10,7	3,8	1,4	0,4	27,0
Málta		0,9					0,9
Hollandia	8,4	37,2	33,4	1,1	3,0	1,5	84,5
Ausztria	3,9	13,9	7,0		8,0	1,0	33,8
Lengyelország	55,5	25,1	12,4		5,0	0,0	98,0
Portugália	2,9	14,0	3,8		4,6	0,6	26,0
Románia	10,2	10,2	13,0	2,0	4,8	-0,1	40,1
Szlovénia	1,6	2,6	0,9	1,5	0,7	0,0	7,3
Szlovákia	4,0	3,9	5,1	4,0	1,0	0,2	18,1
Finnország	7,2	11,0	3,7	6,0	8,5	1,1	37,6
Svédország	2,7	13,9	0,9	17,3	15,6	0,1	50,6
Egyesült Királyság	38,7	78,7	82,0	16,3	4,6	0,8	221,1

*villamos energia és ipari veszteség

Forrás: EC European Energy and Transport in Figures 2010.

²⁸⁶ Bruttó belföldi fogyasztás (Gross Inland Consumption, GIC): Az országhatárokon belül fogyasztott energiamennyiség.

11. sz. táblázat: A kőolajimport relációs szerkezete az EU-27-ben és tagállamaiban (2004, százalék)

	Orosz-ország	Kazahsztán	egyéb FÁK	Norvégia	Egyesült Királyság	Dánia	Algéria	Líbia	Szaúd-Arábia	SzírIA	Irán	Irak	Nigéria	Venezuela	Mexikó	Egyéb
EU-27	33	4	-	19	-	-	4	9	11	-	6	2	3	-	-	9
Dánia	-	-	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egyesült Királyság	14	-	-	73	-	-	3	-	2	-	-	-	-	2	-	6
Írország				67	30			3								
Belgium	40	-	-	9	9	6	-	-	16	-	13	-	-	3	-	10
Hollandia	28			15	10		4		22		4					17***
Luxemburg																
Svédország	26	-	-	27	6	29	-	-	-	-	8	-	-	4	-	-
Németország	33	7	-	19	12	-	-	12	4	4	-	-	-	-	-	9
Ausztria	16	22		-			3	13	20		3		9			14
Görögország	29	-	-	-	-	-	-	6	31	-	32		-	-		2
Olaszország	23			4			5	25	14	3	11	4				11**
Franciaország	15	7		18	10		7	5	15		8		3			12*
Spanyolország	16			6				13	12		6	9	11	-	14	13
Portugália	7			5	5	-	16	11	14		4	4	19	-	6	9****
Ciprus	31	-	11	-			-	-	-	58	-		-			
Málta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Románia	62	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Bulgária	89	10	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Csehország	69	4	17	-	-	-	3	3	-	4	-	-	-	-	-	0
Finnország	77	4	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
Észtország	-	-		-			-	-	-		-	-	-			-
Lettország	97	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Litvánia	94	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Magyarország	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Lengyelország	96	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Szlovénia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Szlovákia	99	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

*ebből Angola 3%,

**ebből Egyiptom 3%

***ebből Kuvait 8%

****Brazília 9%

Forrás: http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/02_eu_energy_policy_data_en.pdf 45-72.

12. sz. táblázat: A földgázimport relációs szerkezete az EU-27-ben és tagállamaiban (2004, százalék)

	Oroszország	egyéb FÁK	Németország	Dánia	Norvégia	Egyesült Királyság	Hollandia	Belgium	Algéria	Líbia	EAE	Katar	Omán	Irak	Nigéria	Egyéb
EU-27	46				27				20							7
Dánia	-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egyesült K.	-	-	-	-	72	-	-	28	-	-	-	-	-	-	-	-
Írország	-	-	-		-	100	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Belgium	2	-	-		37	2	42	-	17	-	-	-	-	-	-	-
Hollandia			41		37	15		7								
Luxemburg																
Svédország	-	-	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Németország	45	-	-		32	-	23		-	-	-	-	-	-	-	-
Ausztria	82	-	4		14	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Görögország	82	-	-		-	-	-		18	-	-	-	-	-	-	-
Olaszország	37				8	2	13		39	1	-	-	-	-	-	-
Franciaország	21	-	-		27	-	20		12	-	-	-	-	-	-	20
Spanyolország	-	-	-		8	-	-	-	52	2	1	14	5	-	18	-
Portugália	-	-	-		-	-	-	-	63	-	-	-	-	-	37	-
Ciprus																
Málta	-	-	-		-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Románia	100	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bulgária	100	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Csehország	74	-	-		26	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Finnország	100	-	-		-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Észtország	100	-	-		-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Lettország	100	-	-		-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Litvánia	100	-	-		-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Magyarország	81	8	8													3
Lengyelország	63	28	4		5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Szlovénia	60	-	-		-	-	-	-	40	-	-	-	-	-	-	-
Szlovákia	100	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Forrás: http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/02_eu_energy_policy_data_en.pdf 45-72.

13. sz. táblázat: Az Európai Unió importfüggőségének alakulása²⁸⁷

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966				
EU-6	11,4	18,4	18,2	17,7	18,9	22,3	28,1	31,0	31,2	30,7	33,0	36,9	41,0	46,2	50,4						
EU-9														43,3	46,6	49,9	53,8				
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	
EU-6	55,5	56,9	57,8	62,5	62,9	63,0		63,1													
EU-9				61,9		60,8	61,5	61,1	60,4			57,0									
EU-10							64,0						55,2	54,3	47,5	46,1	41,7	n.a.	41,3	42,9	
EU-12							65,0	62,0						56,0						43,2	44,7
EU-15																				41,5	
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
EU-12	44,9			48,0	50,0	51,0					47,7			49,4							
EU-15				47,7		49,8	47,7	46,3	46,6					47,2	50,1						
EU-25				44,5					43,5		45,0			46,7						53,0	
EU-27				44,5					43,4											52,4	53,8

Forrás:

- 1) Energiestatistik 1953-1964 Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, Luxembourg, 1964.
- 2) Energiestatistik 1960-1971 Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, Luxembourg, 1971. , 23. o.
- 3) Eurostat Energy Statistics 1973/1-2.
- 4) Energiestatistik 1970-1974 Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, Luxembourg, 1975., 107. o.
- 5) The energy situation in the European Community – review and perspectives, European Commission, 1982., 31.o.
- 6) Eurostat Energy Statistics Yearbook 1985., 41. o.
- 7) Eurostat Rapid Reports Energy 1988/7. 5. o.
- 8) Statistical aspects of the energy economy in 2005, Eurostat
- 9) Energy consumption and production, Eurostat newsrelease 10 July 2008.
- 10) EU energy and transport in figures. Statistical pocketbook 2007/2008. 55-56. o.
- 11) The medium and long term energy outlook: Energy balances in oil-importing and oil-exporting countries, Proceedings of an EC/OAPEC/OPEC seminar, Luxembourg, March 1987, 17. o.
- 12) Energy 2000, CEC, SEC (85) 324, 14-16. o. alapján saját számítások
- 13) CEC http://aei.pitt.edu/6351/01/003628_1.pdf 77.o., <http://gasunie.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/2004/2999175/2999175.pdf> 28.o.

²⁸⁷ importfüggőség= $\frac{\text{nettó behozatal-nettó kivitel}}{\text{bruttó belföldi felhasználás (1962-ig)}}$
 $\frac{\text{nettó energiaimport} - \text{bunker}}{\text{bruttó belföldi primer (és azzal egyenértékű) energiafelhasználás (1963-tól)}}$

14. sz. ábra: A kereslet-kínálati index (Supply/Demand Index) modell struktúrája

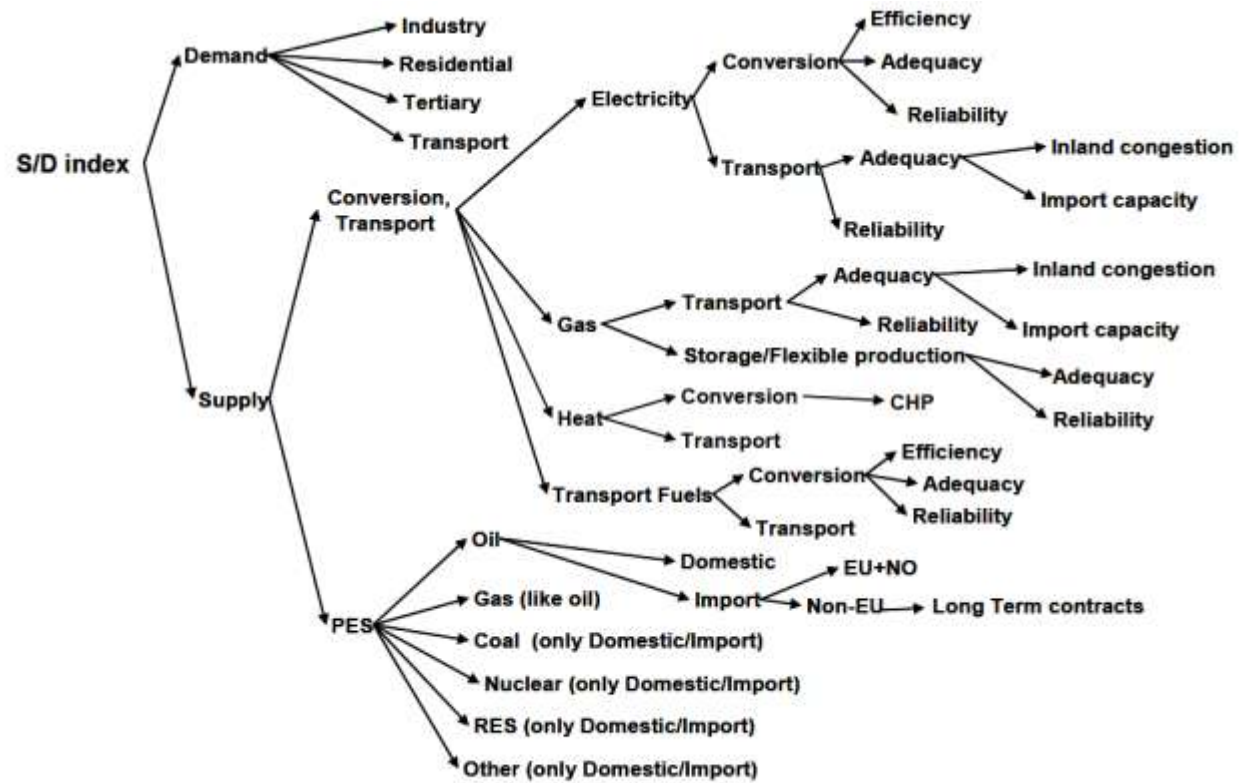

Figure S.1 The Supply/Demand Index Model Structure

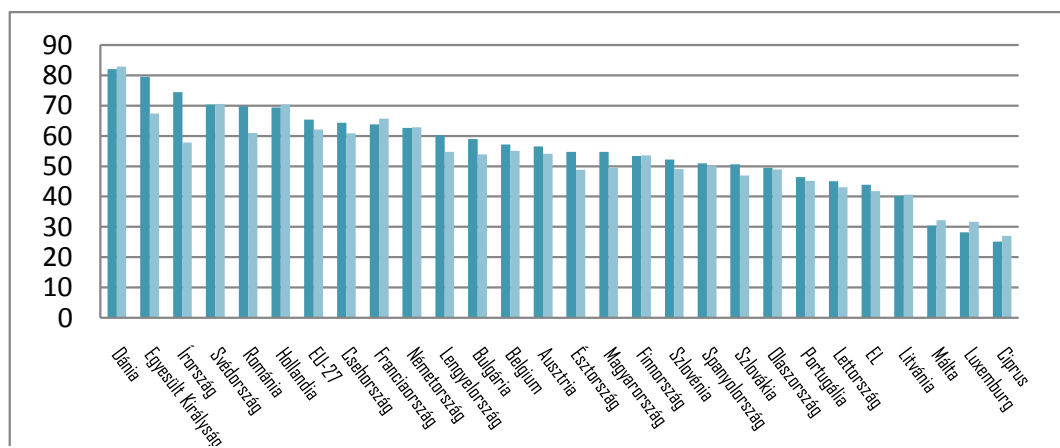
Forrás: Scheepers, Seebregts, de Jong, Maters: EU Standards for EU Security of Supply. Updates of the Crisis Capability Index and the Supply/Demand Index Quantification for the EU-27 2007/ECN/2007/Clingendael International Energy Programme, http://www.clingendael.nl/publications/2007/20070400_ciep_misc_dejong-maters-et-al_update.pdf p 8.

14. sz. táblázat: Az EU-27 tagállamok energiafelhasználási jellemzőinek várható alakulása 2005-2020

	S/D index		Primer energiaforrások		Másodlagos energiaforrások (konverzió) és közlekedés		Kereslet	
	2005	2020	2005	2020	2005	2020	2005	2020
EU-27	65,4	62,1	65,3	56,1	75,1	82,7	58,7	57,4
Bulgária	59,0	53,9	60,4	51,4	74,6	82,1	45,8	38,3
Ausztria	56,6	54,1	44,6	39,0	85,5	89,7	55,8	53,9
Belgium	57,2	55,1	61,9	51,8	61,1	73,3	46,9	47,7
Ciprus	25,1	27,0	4,4	5,8	42,5	43,5	46,7	50,0
Csehország	64,4	60,9	68,3	60,9	89,9	92,2	40,2	38,9
Németország	62,7	62,9	64,9	59,7	60,0	71,7	60,8	62,0
Dánia	82,1	82,9	93,6	95,9	79,0	79,9	65,6	63,7
Észtország	54,8	48,9	63,9	49,7	48,4	54,4	44,6	43,8
Görögország	43,9	41,8	34,1	29,5	48,4	53,6	56,7	53,7
Spanyolország	51,0	50,1	37,2	34,5	73,8	79,4	57,6	54,9
Finnország	53,4	53,6	61,5	61,9	51,5	51,5	41,6	41,6
Franciaország	63,8	65,7	67,8	69,5	57,4	61,3	61,8	62,5
Magyarország	54,8	49,5	49,0	39,9	78,3	80,3	47,8	43,5
Írország	74,5	57,8	94,9	58,9	53,7	58,0	55,8	55,8
Olaszország	49,5	49,0	29,3	31,1	67,8	67,3	69,8	65,6
Litvánia	40,2	40,6	31,6	35,0	51,8	55,1	46,1	39,7
Lettország	45,1	43,0	25,5	22,9	60,3	65,7	66,6	60,0
Luxemburg	28,2	31,7	11,2	15,9	67,7	70,5	28,2	30,2
Málta	30,4	32,2	0,2	2,5	30,8	33,5	78,6	79,9
Hollandia	69,4	70,4	72,9	75,0	90,0	91,4	49,2	48,2
Lengyelország	60,2	54,8	68,5	58,1	55,9	60,6	49,6	45,4
Portugália	46,4	45,2	27,3	26,8	70,7	74,1	61,3	55,1
Románia	69,9	61,0	77,1	63,2	86,2	86,3	46,9	39,7
Svédország	70,4	70,6	87,5	79,1	49,0	64,0	57,3	61,2
Szlovénia	52,2	49,1	49,5	42,9	73,0	75,4	41,8	40,7
Szlovákia	50,6	47,0	47,5	42,1	80,4	82,3	34,8	30,1
Egyesült K.	79,6	67,4	97,0	69,4	66,2	72,4	60,5	60,8

Forrás: Scheepers et al [2007]

15. sz. ábra: Az EU-27 tagállamok ellátásbiztonsága (S/D index) a 2005. évi sorrendben

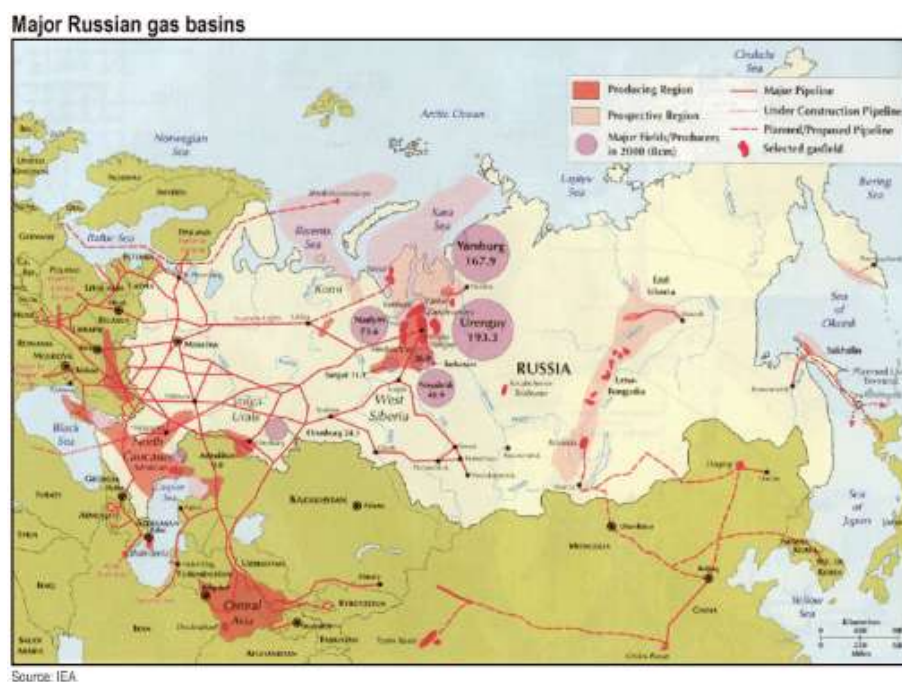

Forrás (adatok): Scheepers et al [2007]

16. sz. ábra: Az Oroszországból az EU-ba vezető kőolaj- és földgázvezetékek

17. sz. ábra: A főbb orosz földgázlelőhelyek és csővezetékek

Forrás: US Energy Information Administration, <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/Maps.html>

Irodalomjegyzék

Africa-EU Partnership on Energy 2007. http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/EAS2007_action_plan_energy_en.pdf

Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy 2007.

http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/EAS2007_joint_strategy_en.pdf

Agreement regarding the Nabucco project, signed on 13 July 2009 in Ankara, Turkey

http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/1C1C5D2A-DC4E-425F-9D56-056B0DB09D8F/0/090714_nabucco_agreement.pdf

Állami Számvevőszék: Jelentés az energiagazdálkodást érintő állami és önkormányzati intézkedések, kiemelten az energiaracionalizálást célzó támogatások hatásának ellenőrzéséről (2010. augusztus)

Alting von Geusau, Frans A.M. [1975]: Energy in the European Communities, Sijthoff, Leyden

Andersen, Svein S. [2000]: EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority, Arena Working Papers 2000/05, http://www.arena.uio.no/publications/wp00_5.htm#bänn

Arató Krisztina: Integráció-elméletek és az Európai Unió szociális párbeszéde

http://www.adata.hu/Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.nsf/nyomtat/46413E37B572D823C1256CB7003643CF?OpenDocument

Balázs, Péter [2002]: Az Európai Unió külkapcsolatai és Magyarország, KJK Kerszöv Budapest

Bárdossy György-Lelkesné Felvári Gyöngyi: Gondolatok és kételyek Földünk szénhidrogénkészleteivel kapcsolatosan Magyar Tudomány, 2006/1 62. o.

Blahó András-Palánkai Tibor-Kengyel Ákos [2004]: Regionális integrációk és blokkok in: Blahó András (szerk): Világgazdaságtan. Gazdasági fejlődés és diplomácia, AULA Budapest

Bóka Éva: Európai integráció és a föderalizmus eszméje, Európai Tükör 2006/6. 22-38

Bóka Éva [2008a]: Az európai integráció, Corvina Kiadó, Budapest

Bóka Éva[2008b]: Rethinking European Supranationalism in a Historical Perspective – vitaindító
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TJCVQS>

Bokorné Szegő Hanna [2003]: Nemzetközi jog. Aula, Budapest

A Budapesti V4+ Energiabiztonsági Csúcsértekezlet Nyilatkozata 2010. február 24.

http://www.kum.hu/NR/rdonlyres/7FB2C98F-1779-4721-AB6F-EDBE92B1325C/0/V4_Energia_Nyilatkozat.pdf

Burai-Kovács János: Energiajog in: Ficzere-Forgách (szerk.): Közigazgatási jog, Osiris 2005

BP Statistical Review 2005.

Commission of the European Communities [1968]: First guidelines for a Community energy policy (memorandum presented by the Commission to the Council on 18 December 1968) COM (68) 1040

Commission of the European Communities [1972]: Necessary progress in community energy policy COM (72) 1200 October 4, 1972.

Commission of the European Communities [1972]: Information – The Community Energy Policy 15.5.72

Commission of the European Communities [1973]: Guidelines and priority actions under the Community energy policy (Communication from the Commission to the Council presented on 27 April 1973) SEC (73) 1481

Commission of the European Communities [1974]: „Towards a new energy policy strategy for the Community” COM(74)550final/2

Commission of the European Communities [1975]: The Activities of the International Energy Agency. The Preparation of the Consumer/Producer Dialogue COM (75) 5

Commission of the European Communities [1975]: Principles of international cooperation relating the development of energy resources COM (75) 72 final 21 February 1975.

Commission of the European Communities [1982]: The energy situation in the European Community – review and perspectives

Commission of the European Communities [1985]: New Community Energy Objectives COM (85) 245, 14-16. http://aei.pitt.edu/6351/01/003628_1.pdf

Commission of the European Communities [1985]: Energy 2000, SEC (85) 324

Commission of the European Communities [2000]: Green Paper COM(2000) 769

Commission of the European Communities [2006] : Green Paper COM(2006) 105

Commission of the European Communities [2006]: Annex to the Green Paper. What is a stake – Background document, SEC(2006) 317/2 http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_working_document_en.pdf

Commission of the European Communities/ SG/ HR for the European Council [2006]:An External Policy to Serve Europe’s Energy Interests (S160/06)
http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/doc/paper_solana_sg_energy_en.pdf

Commission of the European Communities [2006]: External energy relations – from principles to action COM(2006) 590 final

Commission of the European Communities [2007]: An Energy Policy for Europe COM(2007) 1 final

Commission of the European Communities [2007]: Black sea synergy - A new regional cooperation initiative COM(2007)0160 final

Commission of the European Communities [2007]: A Strong European Neighbourhood Policy COM(2007) 774 final

Commission of the European Communities [2007]: Commission Staff Working Document – EU Energy Policy Data 10.10.2007.

Commission of the European Communities [2008]: Western Balkans: Enhancing the European perspective COM (2008) 127

Commission of the European Communities [2008]: Second Strategic Energy Review: an EU energy security and solidarity action plan {COM(2008)781

Commission of the European Communities [2008]: Eastern Partnership COM (2008) 823. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0823:EN:NOT>

Commission of the European Communities [2008]: Europe's current and future energy position, Demand – resources – investments, Commission Staff Working Document accompanying the Second Strategic Energy Review SEC (2008) 2871
http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/doc/2008_11_ser2/strategic_energy_review_wd_future_position2.pdf

Commission of the European Communities [2009]: Impact Assessment for the Communication on Investing in the Development of Low Carbon Technologies (Set-Plan) Commission Staff Working Document SEC(2009) 1297

Commission of the European Communities [2010]: Europe 2020 – A strategy for a smart, sustainable and inclusive growth COM(2010) 2020

Commissioner Piebalgs launches the new Euro-Mediterranean energy partnership IP/07/1945, 7/12/2007
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1945&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en>

Commissioner Piebalgs calls on energy companies to play an active role in implementing the new Euro-Mediterranean region energy partnership IP/07/1886, 10/12/2007
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1886&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

Common Strategy of the European Union on Russia of 4 June 1999 (1999/414/CFSP) HL L157/1. 24.6.1999. http://eur-lex.europa.eu/pri/en/oj/dat/1999/l_157/l_15719990624en00010009.pdf

Council of the European Union [2006]: Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renewed Strategy 10117/06

Council of the European Union [2007]: Presidency Conclusions 8 and 9 March 2007. European Council Action Plan (2007-2009) Energy Policy for Europe (EPE)

Council of the European Union [2008]: Presidency Conclusions 11 and 12 December 2008. 17271/08.

Council of the European Union [2009]: International relations in the field of energy. Information by the Presidency and Commission 9852/09

Council Resolution of 17 December 1974 concerning Community energy policy objectives for 1985. HL C 153 , 09/07/1975 P. 0002 – 0004

Council Resolution of 13 February 1975 concerning measures to be implemented to achieve the Community energy policy objectives adopted by the Council on 17 Dec 1974 HL C 153, 09/07/1975 P. 0006 - 0008

Council Resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States HL C 149, 18/06/1980 P. 0001

Council Resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States HL C 241 , 25/09/1986 P. 0001 - 0003

Council Resolution of 8 July 1996 on the White Paper 'An energy policy for the European Union' HL C 224 , 01/08/1996 P. 0001 - 0002

Csaba László [2008]: Új utakon az Európai Unió in: Blahó András (szerk.): Nemzetgazdaság – integráció – világgazdaság, AULA, Budapest

Deák András György [2008]: Új kontextusban az orosz energetika, Nemzet és Biztonság, 2008. január

Delors, Jacques: A Call for a European Energy Community in: Andoura-Hancher-van der Woude: Towards a European Energy Community: A Policy Proposal, Notre Europe March 2010. http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Etud76-Energy-en.pdf Eurostat EU Energy and Transport in Figures 2007/2008

Dienes-Oehm Egon [2006]: Az európai gazdasági integráció főbb fejlődési szakaszai és tartalma in: Marján Attila: Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest

Dől az olajbevétel Oroszországban Világgazdaság, 2007. február 14. http://vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=161616&aloldal_id=11

EC Directorate-General for Energy [1999]: Energy in Europe. Economic Foundations for Energy Policy. http://ec.europa.eu/energy/library/executive_sum.pdf

Energia Charta Szerződés (kihirdette az 1999. évi XXXV. tv.)

Energiestatistik 1953-1964 Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, Luxembourg, 1964.

Energiestatistik 1960-1971 Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, Luxembourg, 1971. http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=CA720007A5AC_001.pdf&eubphfUId=10088450&catalogNbr=CA-72-00-07A-5A-C

Energiestatistik 1970-1974 Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, Luxembourg, 1975.

Energy consumption and production, Eurostat newsrelease 10 July 2008.

Entschliessung des Beratenden Ausschusses über die Energiepolitik. Amtsblatt Nr. C 106 vom 11/10/1972 S. 0010-0011

EU Energy Policy Data http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/02_eu_energy_policy_data_en.pdf 45-72.

EU-GCC Cooperation Agreement, HL L 054 , 25/02/1989 p. 0003 - 0015 http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/gcc/eu_gcc_agr_en.htm

EU – OPEC Energy Dialogue 6th meeting Vienna, 23 June 2009., Joint Press Release PRES/09/194
[http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=](http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/09/194&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en)
[PRES/09/194&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en](http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/09/194&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en)

EU-Russia Agreement on Partnership and Cooperation
http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf

EU - Russia Energy Dialogue http://ec.europa.eu/energy/russia/overview/issues_en.htm

EU - Russia Energy Dialogue, The Seventh Progress Report
http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress7_en.pdf

EU - Russia Energy Dialogue, The Eighth Progress Report
http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf

EU - Russia Energy Dialogue, The Ninth Progress Report
http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress9_en.pdf

EU-Russia Energy Dialogue, The Tenth Progress Report Moscow, November 2009.

The EU and South East Europe sign a historic treaty to boost energy integration – European Commission Press Release Reference: IP/05/1346 Date: 25/10/2005

Európai Bizottság [2006]: Az energiapolitikát érintő külkapcsolatok - az elvektől a cselekvésig, COM (2006) 590

Európai Bizottság [2007] – Általános jelentés az Európai Unió tevékenységéről 2006., Brüsszel-Luxemburg <http://europa.eu/generalreport/hu/rg2006hu.pdf>

Európai Parlament Belső Politikák Főigazgatósága, C. Politikai Részleg, Állampolgári Jogok és Alkotmányos Ügyek [2007]: Az Északi Áramlat gázvezetékberuházás és annak stratégiai jelentősége http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/703/703356/703356hu.pdf

Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2007/C 303/01) 1 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:HU:PDF>

Az Európai Unió Tanácsa- Az EU és Közép-Ázsia: az új partnerségre irányuló stratégia 2007. május <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/07/st10/st10113.hu07.pdf>

European Energy and Transport in Figures 2003.
<http://gasunie.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/2004/2999175/2999175.pdf>

European Energy and Transport in Figures. Statistical pocketbook 2007/2008

European Energy and Transport in Figures. Statistical pocketbook 2009
http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2009_energy_transport_figures.pdf#pagemode=bookmarks

European Energy and Transport in Figures. Statistical pocketbook 2010.
http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf#pagemode=bookmarks

European Energy and Transport - Trends to 2030 (2003 January)
http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/figures/trends_2030/5_chap4_en.pdf

Eurostat Energy Statistics 1973/1-2.
[http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=CA730002A6AC_001.pdf&eubphf](http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=CA730002A6AC_001.pdf&eubphfUid=10088329&catalogNbr=CA-73-00-02A-6A-C)
[Uid=10088329&catalogNbr=CA-73-00-02A-6A-C](http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=CA730002A6AC_001.pdf&eubphfUid=10088329&catalogNbr=CA-73-00-02A-6A-C)

Eurostat Energy Statistics Yearbook 1985.

Eurostat Rapid Reports Energy 1988/7.

External and intra-European Union trade 2002-07 Eurostat Pocketbooks, 2009. edition

Fábián Anna [2007]: Új közösségi energiapolitika felé? Pénzügyi Szemle 2007/3-4.

Fodor László [2010]: Az Európai Unió klíma-energiacsomagja in: Klímaváltozás és jog, nyilvános kutatási jelentés, pp. 1-21. Bp., 2010, EMLA Egyesület
http://emla.hu/aa2.10.0/img_upload/777ad89538966d33b9d5fb7d0e49b91c/Europai_Unio_Klimacsomagja.pdf

- Forman Balázs [2004]: Külső források és belső piacok az Európai Unió energiapolitikájában, Politikatudományi Szemle 13. évf. 4. szám
- Gálík Zoltán [2006]: A közös európai külpolitika elmélete. A neoföderalizmustól a külpolitikai döntésméletheig. PhD értekezés, BCE, Budapest. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/15/1/galik_zoltan.pdf
- Gazdag Ferenc [2005]: Európai integráció és külpolitika, Osiris Kiadó, Budapest
- Geden, Oliver, Marcelis, Clémence, Maurer, Andreas [2006]: Perspectives for the European Union's External Energy Policy: Discourse, Ideas and Interest in Germany, the UK, Poland and France Working Paper FG1, 2006/17, SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik) Berlin
- Geopolitics of EU energy supply, EurActive, 10 January 2007., Updated: 29 January 2010.
- Gilpin, Robert [2004]: Nemzetközi politikai gazdaságtan, BUCIPE Budapest
- Grinberg, Ruszlán Szemjonovics [2006]: Oroszország, az Európai Unió és a FÁK. Az együttműködés problémái és távlatai. Fejlesztés és Finanszírozás, 2006/1. 42-52.
- Haghighi, Sanam Salem [2007] Energy Security. The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries. Hart Publishing, Oxford and Portland
- Hegedűs Miklós [2004]: Az energiapolitika főbb irányai a világon és Magyarországon 2004/1., 3-13.
- Hegedűs Miklós [2007]: Energiapolitika: az Európai Unió és Magyarország Az Elemző 2007/1.
- Horváth Jenő [2004]: Az európai integráció története: 1945-2003 in: Blahó András (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, AULA, Budapest.
- International Energy Agency [2007]: World Energy Outlook 2007. Párizs
- International Energy Agency [2007]: Key World Statistics 2007. Párizs
- Iván Gábor [2006]: A lisszaboni stratégia in: Marján Attila [2006]: Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest
- Joint Declaration, EU-Russia Summit Paris, 30/10/2000
http://ec.europa.eu/external_relations/russia/summit_30_10_00/statement_en.htm
- Joint Declaration of the State Parties regarding the Agreement on the Nabucco project, done in Ankara, Turkey on 13 July 2009. http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/66C11FDC-3B67-45F4-867D-51F6B05885A1/0/090714_nabucco_joint_declaration.pdf
- Joint Press Statement on enhancing energy cooperation between the EU, Turkey, the Mashreq countries and Iraq http://delirq.ec.europa.eu/ar/documents/Joint%20Statement_5th%20May2008_%20Brussels.pdf
- Joint Statement Of the African Union Commission (AUC) and the European Commission (EC) On the Implementation of the Africa-EU Energy Partnership
Addis Ababa, Ethiopia, 08 September 2008 <http://africa-eu-partnership.org/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/dc9647f8-0709-11de-920a-fd7297480e25/090208%20Signed%20Joint%20Statement%20on%20Energy%20Partnership.pdf?guest=true#nameddest=energy>
- De Jong, Jacques – van der Linde, Coby: EU Energy Policy in a Supply-constrained World, European Policy Analysis, Swedish Institute for European Policy studies (Sieps), October, Issue 11- 2008.
- De Jong, Jacques [2009]: Energy Supply & Security in the CS-EU region (konferencia anyag) REKK Workshop Budapest 29 October 2009
- Kaderják Péter- Peter Cameron – Tóth András István [2007]: Egyoldalú földgázimport-függőség: egy új energiaellátás biztonsági kérdés Európa számára Pro Minoritate, 2007/ősz-tél
- Kaderják Péter [2009]: Energiapolitika – a 2008. év fejleményei in: Közpolitika, Budapest, 994-1013.
- Kemény László [2006]: A globálisan integrált világ energetikai problémái, Európai Tükör 2006/3.
- Kende Tamás-Szűcs Tamás-Jeney Petra (szerk.) [2007]: Európai közjog és politika, Complex Kiadói Rt. Budapest

- Kengyel Ákos-Palánkai Tibor [2004]: A gazdasági integráció fejlődési szakaszai, az EU-országok makrogazdasági helyzetének alakulása in: Blahó András (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, AULA.
- Kiss J. László: A külpolitikától az EU-politikáig, avagy a külpolitika-kutatás új napirendje in: Gazdag Ferenc, Kiss J. László (szerk.) Magyar külpolitika a 20. században
- Kozma, Ferenc: A gazdasági integráció „fizikája” (Adalékok a regionális érdekközpontok létrejöttéhez) Pénzügyi Szemle, 2004/3.
- Kulcsár István [2007]: Partnerségre ítélve. A májusi EU-Oroszország csúcs elé Európai Tükör 2007. április, 31-34.
- Lesourne, Jacques [2008]: External Energy Policy of the European Union <http://www.ifri.org/files/Energie/External1.pdf> in: Lesourne, Jacques (ed): The External Energy Policy of the European Union, IFRI, Paris 2008.
- Van der Linde, Coby: Turning a Weakness into a Strength, IFRI 2008
- Lisszaboni szerződés 2007.12.17. HU Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 306/47 <http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/index.htm#founding> konszolidált szöveg: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/66ECAE98-E47C-4423-9108-F60DD0D79F08/0/071212EUSZ_EUMSZ_konszolidalt_szoveg.pdf
- Ludvig Zsuzsa [2004]: Oroszország és a kibővült Európai Unió gazdasági kapcsolatai. Közeledés vitákkal lassítva. Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. szeptember (849–869. o.)
- Ludvig Zsuzsa [2006]: Az Európai Unió és Oroszország energiadiálógusa, VKI Műhelytanulmányok 2006. 75. szám
- Marján Attila [2006]: Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest
- Marján Attila – Nagy Katalin [2006]: Az európai modell in: Marján Attila [2006]: Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest
- Matlary *Janne Haaland* [1999]: Energiapolitika : A nemzetitől egy európai keretig? In: Politikák születése az Európai Unióban, 1999. 53-74.
- McGowan, Francis [2008]. ‘Can the European Union’s Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of Economic Nationalism’’, Journal of Contemporary European Research, Vol. 4, No. 2, pp. 90-106.
- Mearsheimer, John J. [1990]: Why We Will Soon Miss the Cold War <http://teachingamericanhistory.org/library/index.asp?document=713>
- Meisel Sándor [2009]: Keleti partnerség. Hogyan? Tovább? VKI 2009. május 10. www.vki.hu
- Memorandum of Understanding Between the Government of Iraq and the European Union on Strategic Partnership in Energy, Baghdad 18 January 2010. http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/doc/iraq/2010_01_18_iraq_mou_en.pdf
- Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue
- Mioche, Philipp [2004]: Fifty years of European Coal and Steel 1952 – 2002, EC
- Moravcsik, Andrew [1998]: The Choice for Europe: social purpose and state power from Messina to Maastricht, Ithaca, NY : Cornell University Press, 1998.
- Munkácsy Gyula [2006]: Olaj-vezérelte gazdasági expanzió Oroszországban Fejlesztés és Finanszírozás 2006/4.
- Orbán Anita [2011]: Az európai földgázpiac beszerzési forrásainak diverzifikációja Európai Tükör 2011/4., 54-61.
- Oroszország ismét nagyhatalom? Népszabadság, 2006. január 30.
- Nabucco: a főszerep mostantól a magáncégeké 2009. július 13. http://www.hirado.hu/Hirek/2009/07/13/12/Nabucco_a_foszerep_mostantol_a_magancegeke.aspx

- Natorski, Michal - Herranz Surralés, Anna [2008]: Securitizing Moves To Nowhere? The Framing of the European Union's Energy Policy, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, No. 2, pp. 71-89.
- Palánkai Tibor [1991]: *Energia és világgazdaság AULA*, Budapest
- Palánkai, Tibor [2004]: *Az Európai integráció gazdaságtana*, Aula Budapest
- Palánkai Tibor [2005]: Európai egyesülés - integrációelmélet (Új integráció gazdaságtanának szükségessége) *Magyar Tudomány*, 2005/10 1221. o.
- Palánkai Tibor [2007]: Az integráció gazdasági mozgatórugói in: Kende Tamás - Szűcs Tamás-Jeney Petra (szerk.): *Európai közjog és politika*, Complex Kiadói Rt.
- Pálfiné Sipőcz Rita [2009]: Kényes egyensúly. Az Európai Unió és Oroszország energetikai kapcsolatai. *Európai Tükör* 2009. március
- Pálfiné Sipőcz Rita [2010a]: Az EU külső energiafüggősége mint kohéziós erő? *Európa Újragondolása Műhelytanulmányok*, 2010 http://www.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszkek/kozgazdasagtudomanyi/tsz-vilgazd/2009-2010/PHD/Sipocz_Rita_tanulmánya_2010.pdf
- Pálfiné Sipőcz Rita [2010b]: Importfüggőség és integráció az Európai Unió energiaügyi együttműködésben. *Európai Tükör* 2011. április
- Percival, Bas R.[2008]: The Risk of Energy Securitization on the Eurasian Continent, *Clingendael briefing papers*, July, 2008.
- Polányi, Károly[1976]: A gazdaság, mint intézményesített folyamat in: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet* Budapest.
- Protokoll eines Abkommens betreffend die Energiefragen, vereinbart zwischen den Regierungen der Mitgliedstaaten der Europäischen Gemeinschaften am 21. April 1964 in Luxemburg, *Amtsblatt Nr. 069 vom 30/04/1964 S. 1099 – 1100*
- Renner, Stephan [2009]: The Energy Community of Southeast Europe: A neo-functionalist project of regional integration, *European Integration Online Papers* Vol. 13., 25.2. 2009.
- Resolution of the ECSC Consultative Committee on Coal Policy in the Community HL C103, 27/11/1973 P. 0002- 0003.
- Romsics Gergely [2007]: Az amerikai külpolitika – két perspektívában *Republikon* – Budapest Centre of Foreign Policy
- Röder- Delgado-Friederiszick [2007]: Energy: Choices for Europe, Breugel Blueprint Series http://aei.pitt.edu/8376/01/BP_energy.pdf
- Rosamond, Ben [2000]: *Theories of European Integration*, MacMillan Press, London
- Scheepers, Seebregts, de Jong, Maters [2007]: EU Standards for EU Security of Supply. Updates of the Crisis Capability Index and the Supply/Demand Index Quantification for the EU-27 2007/ECN/2007/Clingendael International Energy Programme, http://www.clingendael.nl/publications/2007/20070400_ciep_misc_dejong-maters-et-al_update.pdf
- Scott, Richard [1994]: IEA – The Best 20 Years 1974-1994., OECD/IEA Paris <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/1990/2-ieahistory.pdf>
- Simai Mihály [2004]: Globalizáció és regionalizálódás a XXI. század elején in: Blahó András (szerk.): *Európai integrációs alapismeretek*, AULA, Budapest.
- Sipőcz Rita: Az európai integráció, mint gazdaság- és társadalomszervezési modell in: Bóka Éva (szerk.): Czékus Bálint–Domonkos Endre–Gery Klára–Sipőcz Rita: *Európa újragondolása*, Grotius e-könyvtár 2008. <http://www.grotius.hu/doc/pub/YMTUPI/65%20európa%20újragondolása.pdf>
- Statement from the Paris Summit (19 to 21 October 1972)
- Statistical aspects of the energy economy in 2005, Eurostat 2006.
- Steiger Judit [1993]: *Az európai integráció közgazdasági elmélete*, ELTE, Budapest
- Sz. Bíró Zoltán [2003]: Az önálló Oroszország Európa-politikája *RUBICON* 2003. 14. évf. 3-4. szám

- Sz. Bíró Zoltán [2006]: Oroszország a G8-as csoportban, Élet és Irodalom 2006. július 21.
- Szemerényi Réka [2005]: Piac vagy politika: európai energiabiztonsági koncepciók, Külügyi Szemle, 2005/3-4. 176-203.
- Szemerényi Réka [2007]: Túlélő múlt? A hidegháború velünk élő energiabiztonsági tapasztalatai. Külügyi Szemle, 2007. tavasz, 34-52.
- Szemerényi Réka [2007]: Energiaválság, energiapolitika. Egy dilemma történeti gyökerei, Kommentár 2007/3. 17-33.
- Szentes Tamás [2008]: A regionális integráció szerepe a mai világgazdaságban in: Blahó András (szerk.): Nemzetgazdaság – integráció – világgazdaság, AULA, Budapest
- Szerződés az Energiaközösség létrehozásáról HL 198/18 2006.7.20. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:198:0018:0018:HU:PDF>
- Taylor, Paul [2008] The End of European Integration, New York, Palgrave
- The medium and long term energy outlook: Energy balances in oil-importing and oil-exporting countries, Proceedings of an EC/OAPEC/OPEC seminar, Luxembourg, March 1987.
- The Summary of the Energy strategy of Russia for the Period of up to 2020, Ministry of Energy of the Russian Federation, Moscow, 2003.
- U.S. Energy Information Administration, Country Analysis Briefs – Russia
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/NaturalGas.html>
- Vajda György [2001] Energiapolitika, MTA, Budapest
- Vajda György [2005]: Energiaellátás és globalizáció Energiagazdálkodás 2115. 46. évf. 2. sz. 3-8.
- Varró László: Az Európai Unió energiapolitikája in: Marján Attila (szerk.): Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest, 2006. 491-502.
- Varró László [2007]: Az energiaellátás biztonsága és a magyar külpolitika Külügyi Szemle 2007. tavasz
- Weiner Csaba [2007]: Rövid helyzetkép Oroszországról a 2000-es évek közepén, MTA VKI 2007. január 9.
- Weiner Csaba [2010]: Oroszország fejlődésének néhány tendenciája, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Kihívások, 197. sz., 2010. szeptember.
- Westphal, Kristen [2007]: Liberalizálva, monopolizálva, rögzítve in: Külügyi Szemle 2007. tavasz, Folyóiratszemle, szerző: Joób Kristóf) http://www.kulugyiintezet.hu/kszpdf/2007_01/KSZ_2007-01-16-JoobK-KristenWestphal.pdf
- Youngs, Richard [2007]: Europe's external energy policy: between geopolitics and the market, FRIDE. <http://www.fride.org/publication/295/europes-external-energy-policy-between-geopolitics-and-the-market>
- Zádor Márta [2006]: Energiapolitika, energiabiztonság és versenyképesség az OECD térségben, Bővülő Európa 2006. II. negyedév (26. szám) 66-97.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ACER	Agency for the Cooperation of Energy Regulators (Európai Energiaszabályozói Együttműködési Ügynökség)
ACP	African, Caribbean and Pacific Ocean Countries (Afrikai, Karibi és Csendes-óceáni Országok)
BASREC	<i>Baltic Sea Region Energy Co-operation</i> (Balti-tengeri Regionális Energia Együttműködés)
BEMIP	Baltic Energy Market Interconnection Plan (Balti Energiapiac Összekapcsolási Terv)
CERM	Coordinated Emergency Response Measures (Koordinált Veszélyhelyzeti Válaszlépések)
CNG	compressed natural gas (sűrített földgáz)
DCI	Instrument for Development and Cooperation (Fejlesztési Együttműködési Eszköz)
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank)
ECS	Energy Charter Secretariat (Energia Charta Titkárság)
ECT	Energy Charter Treaty (Energia Charta Szerződés)
EEEEP	European External Energy Policy (Európai Külső Energiapolitika)
EEP	European Energy Policy (Európai Energiapolitika)
EERP	European Economic Recovery Plan (Európai Gazdaságélénkítési Terv)
EGK	Európai Gazdasági Közösség (European Economic Community, EEC)
EIB	European Investment Bank (Európai Beruházási Bank)
EK	Európai Közösségek (European Communities, EC)
ENP	European Neighbourhood Policy (Európai Szomszédságpolitika)
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument (Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz)
ENTRP	Thematic Programme for Environment and Natural Resources Management (Környezeti és nemzeti Erőforrás Menedzsment Tematikus Program)
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations, UN)
EPI	Energy Policy Index (EPI)
ESZAK	Európai Szén- és Acélközösség (European Coal and Steel Community, ECSC)
EU	Európai Unió (European Union, EU)
EUROSTAT	European Statistical Office (Európai Statisztikai Hivatal)
EUSz	Európai Unióról szóló Szerződés (Treaty on European Union, TEU)
FÁK	Független Államok Közössége
GATT	General Agreement on Trade and Tariffs (Általános Kereskedelmi és Vámtarifa Megállapodás)
GCC	Gulf Cooperation Council (Öböl-menti Együttműködési Tanács)
GEFC	Gas Exporting Countries Forum (Gázexportáló Országok Fóruma)

GMU	Gazdasági és Monetáris Unió (European Monetary Union, EMU)
GSP	General System of Preferences (Általános Preferenciarendszer)
HL	(Hivatalos Lap)
IAEA	International Atomic Energy Agency (Nemzetközi Atomenergia Ügynökség)
IEA	International Energy Agency (Nemzetközi Energiaügynökség)
IEF	International Energy Forum (Nemzetközi Energiaforum)
IEP	International Energy Program (Nemzetközi Energiaprogram)
INOGATE	INterstate Oil and GAs To Europe pipelines (Államközi Olaj- és Gázvezetékek Európába)
IRENA	International Renewable Energy Agency (Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség)
KKBP	Közös Kül- és Biztonságpolitika (Common Foreign and Security Policy, CFSP)
LNG	liquefied natural gas (cseppfolyósított földgáz)
MoU	Memorandum of Understanding (Egyetértési Nyilatkozat)
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Észak-atlanti Szerződés Szervezete)
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezete)
PCA	Partnership and Cooperation Agreement (Partnerségi és Együttműködési Megállapodás)
PEEREA	Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects (Jegyzőkönyv az Energia Chartához az Energiahatékonyságról és a Kapcsolódó Környezeti Vonatkozásokról)
SET Plan	Strategic Energy Technology Plan (Stratégiai Energiatechnológiai Terv)
SDI	Supply/Demand Index (Kereslet/Kínálat Index)
TACIS	Technical Assistance to the Community of Independent States (Technikai Segítség a Független Államok Közösségének)
TENs	Trans-European Networks (Transzeurópai Hálózatok)
TSO	Transmission System Operator (Független Átviteli Rendszerirányító)
TTE-Tanács	Közlekedési, Távközlési és Energia Tanács
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
UNIDO	United Nations Industrial Development Organisation (Egyesült Nemzetek Ipari Fejlesztési Szervezet)
WTO	World Trade Organisation (Világkereskedelmi Szervezet)

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

(Az Európai Unió külső energiapolitikája c. Ph.D. értekezéshez kapcsolódó publikációk)

Könyvrészlet:

Pálfiné Sipőcz Rita: Az EU külső energiafüggősége, mint kohéziós erő? In: Bóka Éva (szerk.): *Európa és a világ – tanulmánykötet*, Grotius Könyvtár, Pannonprint Nyomda (Veszprém) ISSN 1789-8730, pp. 95-137. (megjelenés alatt)

Referált folyóiratok:

Pálfiné Sipőcz Rita: Az Európai Unió külső energiapolitikája. Integrációs kihívások a stratégiai ágazatokban *Társadalomkutatás* 2012/2 (megjelenés alatt)

Pálfiné Sipőcz Rita: Kényes egyensúly. Az Európai Unió és Oroszország energetikai kapcsolatai. *Európai Tükör* XIV. évf. 3. szám, 2009. március, pp. 91-117.

<http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/8AE00E21-7C19-49C9-A141-0BB43790A330/0/EUtukor2009marcius.pdf>

Pálfiné Sipőcz Rita: Importfüggőség és integráció az Európai Unió energiaügyi együttműködésében *Európai Tükör* XVI. évf. IV. szám 2011. április, pp. 10-35.

http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/561.pdf

Műhelytanulmányok:

Sipőcz Rita: Az európai integráció, mint gazdaság- és társadalomszervezési modell in: Bóka Éva (szerk.): Czékus B.–Domonkos E.–Gery K.–Sipőcz R.: *Európa újragondolása*, Grotius e-könyvtár 2008. pp.34-60.

<http://www.grotius.hu/doc/pub/YMTUPI/65%20európa%20újragondolása.pdf>

Pálfiné Sipőcz Rita: *Energiaügyi együttműködés az Európai Unió külkapcsolati együttműködésében*. Grotius e-könyvtár, 2011. (sorozatszerkesztő: Horváth Jenő) pp.1-55.

http://www.grotius.hu/doc/pub/NDPTGB/2011_189_palfine_sipocz_rita_grotius_e-konyvtar.pdf

Konferencia tanulmányok:

Pálfiné, Sipőcz Rita: *Speaking with one voice - The European Union's External Energy Policy* (conference paper) Annual Doctoral Conference, BCE-CEU Doctoral School of Political Science, Public Policy, and International Relations Budapest 6-7 April, 2010

Pálfiné Sipőcz Rita: *Az EU külső energiafüggősége, mint kohéziós erő?* A BCE Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskolája „Európa Újragondolása Doktori Műhelye” keretében, Budapest 2010.

http://uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszekek/kozgazdasagtudomanyi/tsz-vilgazd/2009-2010/PHD/Sipocz_Rita_tanulmánya_2010.pdf